

MAGYAR NYELVŐR

137. ÉVF.

*

2013. JÚLIUS–SZEPTEMBER

*

3. SZÁM

A Magyar Nyelvtudományi Társaság működésének kezdetei 1905-ben Kik alkották a társaság tagságát a megalakulást követő évben?*

1. Szily Kálmán a Magyar Nyelv 1906. évi kötetének az elején *Olvasóinkhoz* címen röviden utalt a Társaság és folyóirata indulásával kapcsolatos aggodalmaira, de – állapítja meg ugyanakkor – ez utóbbiak feleslegesnek bizonyultak. Meg is indokolta miért: „Társaságunk tagjai a lefolyt évben oly mértékben felszaporodtak s folyóiratunk köré annyi előfizető sorakozott, hogy semmit sem kellett Semsey Andor adományából elköltenünk s az egészet alaptőkénkhez csatolhattuk, sőt még ezen felül is jelentékeny összeggel szaporíthattuk a Társaság vagyonát. Társaságunk és folyóiratunk léte ez idő szerint tehát biztosítva van” (Szily 1906: 1–2). Felidézte aztán a Társaság alapszabályaiban rögzített feladatokat. Megjegyzem még, hogy Bárczi tanár úr is a Társaság gyors felvirágzásáról beszélt a hatvanéves jubileumon (Bárczi 1965: 5).

Szily Kálmán elnök az 1905. január 24-i választmányi ülésen már bemutatta a tervnek pontosan megfelelően a *Magyar Nyelv* első füzetét. A füzetből 1100 példányt nyomtattak, 700-at a tagok számára, 300-at mutatóvényszámnak és 100-at a könyvtárosok részére. Az elnök bemutatta az 1904. évről szóló számadást és az 1905. évre javasolt költségvetést.

2. Hogy milyen gondja volt a vezetőségnek a népnyelvi gyűjtésre, azt igazolja az 1905. évi január 24-i választmányi ülésen hozott határozat. Eszerint „addig is, amíg a népnyelvi gyűjtést rendszeresen megkezdhetik, a Nagy Szótár anyagából azt, a mi a Magyar Tájzsótárban nincs meg, a Magyar Nyelvben közzéteszik” (1905: 188).

Ezen az ülésen is regisztrálták a rendes tagoknak felvetteket. A Szily Kálmán ajánlatára elfogadott 53 rendes tag között volt például Baksay Sándor Dunamelléki református püspök (Kunszentmiklós), Csánki Dezső országos levéltárnok (Budapest), Goldziher Ignác orientalista egyetemi tanár (Budapest), Marczali Henrik történész egyetemi tanár (Budapest), Móricz Zsigmond író (Budapest), id. Szinnyei József igazgató, őr (Budapest). A más-más tag ajánlatára megválasztottak közül (ilyen 46 volt) megemlítem a következőket: Horváth János irodalomtörténész, tanár (Budapest), Hornyánszky Viktor könyvnyomdász, alapító tag (Budapest), Görgei Arthur (Budapest), Lenhossék Mihály orvos, egyetemi tanár

* Mutatóvényszám a szerzőnek a Magyar Nyelvtudományi Társaság százéves történetét bemutató, készülő munkájából.

(Budapest), Szeremley Császár Loránd tanárjelölt (Budapest), ifj. gróf Tisza István (Budapest).

1905. február 14-én rendezték meg az első felolvasóülést. Szily Kálmán elnök tartott előadást *A mágnás-czím a magyarban* címmel. 49-en voltak jelen, köztük Móricz Zsigmond is. A tanulmány a Magyar Nyelv 1906-os, második évfolyamában jelent meg (Szily 1906: 49–60, 109–115). Ezen a közgyűlésen határozták el, hogy külföldi tiszteleti tagokat is választanak. Ezúttal Katona Lajos ajánlatára Schuchardt Hugó gráci, Szinnyei József indítványára Thomsen Vilmos koppenhágai és Setälä Emil helsingforsi egyetemi tanárt fogadták el tiszteleti tagként.

1905-ben még négyszer rendeztek felolvasóülést két-két előadóval és hatszor választmányi ülést. A március 7-i választmányi ülésen Balassa Józsefnek a népnyelvi bizottság szervezetére vonatkozó indítványát vitatták meg részletesen, és a gyűjtés megszervezésére bizottságot küldtek ki (elnök: Szinnyei József, tagok: Balassa József, Erdélyi Lajos, Herman Ottó, Komáromy Lajos, Lehr Albert, Négyesy László, Vikár Béla és Zolnai Gyula). A június 6-i ülésen a bizottság már be is mutatta a javaslatát. Hogy milyen fontosnak tartották a népnyelvvel való foglalkozást, azt jól mutatja, hogy a népnyelvi gyűjtők részére kidolgozott utasításokat megküldték a napilapoknak, a Néptanítók Lapjának, illetve természetesen a jelentkező gyűjtőknek. Felkérték továbbá Erdélyi Lajost, hogy a Néptanítók Országos Bizottságának 1905. augusztus 20-i gyűlésén és a pécsi tanargyűlésen rövid előadásban ismertesse a Társaság célját és a népnyelvvel való foglalkozás ügyét. Megjegyzem még, hogy az egyes Magyar Nyelv-kötetekben összefoglalták *Magyar Tudományos Akadémia* címen az Akadémián tartott felolvasó ülések előadásainak a tartalmát.

3. Elindult tehát a *Magyar Nyelv*, a Társaság folyóirata – mondhatnánk – hódító útjára. Ahogy Szinnyei 1930-as, már említett visszaemlékezésében mondta: ezzel megkezdődött a Magyar Nyelvtudományi Társaság igazi élete (Szinnyei 1930: 3). És itt érdemes megállnunk. A Magyar Nyelv 1905-ös, első kötetének címlapján ez áll: *Magyar Nyelv* (aztán, a következő sorban:) *Közérdekű havi folyóirat a művelt közönség számára*. Továbbá: *A Magyar Nyelvtudományi Társaság megbízásából szerkeszti Szily Kálmán elnök*. Ott szerepel még Zolnai Gyula titkár és Gombocz Zoltán jegyző neve. Megjegyzem azt is, hogy az első teljes lap közepén a Társaság köszönetet mond Semsey Andornak, így: „Semsey Andornak hálája jeléül a Magyar Nyelvtudományi Társaság”.

Ez a kötet számba veszi a Társaság teljes addigi tagságát ábécérendben, a foglalkozás és a lakóhely feltüntetésével. Hasznosnak látszik mindezt több szempontból is megvizsgálni. Először felsorolom a számbeli adatokat, majd a lakóhely, illetve a foglalkozás szerinti megoszlást.

Külföldi tiszteleti tag:	3
Alapító tag:	20
Rendes tag és előfizető:	696
Összesen:	719

A 719 tag megoszlása lakóhely szerint:

Külföldiek:	26
Budapesti:	314
Vidéki:	379

A 696 rendes tag és előfizető foglalkozás szerinti megoszlása (a nagyságrendet követve) a következő:

Iskola (gimnázium, kereskedelmi iskola, tanítóképző stb.):	150
Középiskolai tanár:	120
Egyetemi tanár:	39
Tanárjelölt:	24
Ügyvéd:	21
Igazgató:	19
Tanító:	11
Orvos:	10
Földbirtokos:	10
Bíró, ügyész:	9
Hivatalnok:	9
Kereskedő (jobbára könyvkereskedők):	9
Könyvtár:	8
Levéltáros:	6
Újságíró:	6
Gyáros:	5
Mérnök:	5
Miniszteri tanácsos:	4
Múzeumőr:	4
Szolgabíró:	3
Szerkesztő:	3
Gyorsíró:	3
Építész:	2
Önképzőkör:	2
Könyvtáros:	2
Államtitkár:	2
Író:	2
Képviselő:	2
Közjegyző:	2
Banktisztviselő:	2

Ezekon kívül egy-egy gyógyszerész, iparos, vegyész, postatiszt, gazdatiszt, vívómester, joghallgató és tanuló volt. Azt is meg kell jegyezni, hogy 152-en nem jelölték meg a foglalkozásukat.

Ezek a számok – mind összességükben, mind egyes esetekben – magukért beszélnek. A Társaság taglétszámának a hallatlanul gyors növekedése elsősorban minden bizonnyal a Szily Kálmán sokrétű és határozott toborzásának, ötleteinek volt köszönhető. Ehhez természetesen az elnöknek megvolt a gyakorlata is. Hiszen

már előbb megalapozta és fellendítette a Természettudományi Társulatot, amelybe beletartozott a folyóirat-indítás is. Horváth János Szily-émlékkönyvbeli tanulmányában jellemzően így utal erre: „1867 végén a Természettudományi Társulat tagjainak száma mindössze 577, a Közlöny első éve után már 1658, majd évről évre emelkedvén, 1898-ban, mikor Szily Kálmán a Társulat vezetésétől visszalépett, már meghaladja a 8000-et. [...] Szily Kálmán műve nemcsak szaktudománybeli, hanem elsősorban magyar műveltség-történeti klasszikus érdemű cselekedet” (Horváth 1918: 3). Az meg különösen érdekes, ahogyan Szily a historikusokat – amint írja – megnyerte a Társaság ügyének (Szily 1908: 188–90).

Egyébként a felsoroltakban az a csodálatra méltó, hogy a különböző iskolák, a tanárok, a más-más szakterületet művelő egyetemi tanárok, de az orvosok, ügyvédek, sőt a gyárosok, földbirtokosok milyen viszonylag nagy számban jelentkeztek szinte azonnal társasági tagnak, és egyúttal olvasták a kapott Magyar Nyelv-számokat. Hát még ha mindehhez hozzávesszük, hogy a névsorban ott találjuk – a korábban említettekén kívül – Bartoniek Gézát (a legendás B.G. urat, az Eötvös Collegium igazgatóját), Cholnoki Viktort, Eötvös Lorándot, Gárdonyi Gézát, Rákosi Jenőt, Fraknoi Vilmost, a Széchenyi család számos tagját – és még sorolhatnám tovább. Mindez továbbá azt is bizonyítja, hogy szinte országos igény volt a társaságra és folyóiratára.

4. A meginduló társasági folyóirat címlapján – mint már utaltam rá – mindjárt a „Magyar Nyelv” megjelölés alatt ez áll: „Közérdekű havi folyóirat a művelt közönség számára”. Kérdés, pontosan mire gondolt az első szerkesztő, Szily Kálmán, illetve hogy milyen mértékben érvényesült ez a jelleg a későbbi szerkesztés során.

A Magyar Nyelv mindjárt indulásakor röviden körülírja, mit is jelent ez a kifejezés: „Meg akarjuk a művelt közönséggel ismertetni a magyar nyelvtudomány fontosabb eredményeit [...]; lehetőleg magyar példákon be akarjuk vezetni a nyelvészeti kutatások megbízható módszereibe; le akarjuk szoktatni a nálunk még oly gyakori délibábos nyelvészkedésről, s rá akarjuk szoktatni a nyelvtények helyes felfogására [...]. Állandó figyelemmel fogjuk kísérni irodalmi nyelvünk s tudományos műnyelvünk újabb fejlődését s a hol lehet, elő is fogjuk mozdítani, de a hol kell, küzdeni is fogunk ellene” (1905: 1–2). Szily később ki is fejtette, hogy szerinte mit jelent a közérdekűség: „Közérdekű tudományos folyóiraton nem azt értem, hogy az ilyen folyóiratnak minden cikkre minden olvasó igényét kielégítse, hanem azt, hogy minden számában legyenek olyan cikkek is, a melyek alkalmassak a művelt közönség érdeklődésének fölkeltesére” (Szily 1911: 236). Ezért kiált fel már az 1903. december 19-én tartott alakuló ülésen: „Keltsük föl a közönségben az érdeklődést a magyar nyelvtudomány eredményei iránt, tárjuk föl előtte az eredményeket népszerű nyelven s vonjuk bele az ő romlatlan nyelvérzékét, finom megfigyelő képességét a nyelvművelés munkájába!” (Szily 1905: 46).

Kérdés, megvalósult-e a szerkesztés során a jelzett közérdekűség. Az 1908-as közgyűlés elnöki megnyitójában maga Szily Kálmán örömmel jelenti be, hogy a Társaság tagjainak a felét teszik ki, akik teljesen távol állnak a magyar nyelvtudománytól, nem is tanúsítottak semmi érdeklődést iránta. De azt is megjegyezte,

hogy „aggodalmat kelthetnek a nehézségek, melyekkel a tagok kétfélesége miatt a Társaság folyóiratának szerkesztése jár” (Szily 1908: 190). Két dologból azonban nem enged. Megkövetelte: a szakszerű cikkek is úgy legyenek megírva, hogy a külső forma vagy pedig az előadás módja már eleve el ne riassa a beavatatlan olvasót, továbbá minden füzet tartalmának legalább a fele olyan természetű legyen, hogy a nem szakember is jól megérthesse és élvezhesse (Szily 1908: 188–90).

Szinnyei már többször említett 1930-as elnöki megnyitójában úgy látta, hogy a magyar nyelv eleget tett a közérdekűség kívánalmainak: „*Közérdekű folyóirat*-nak nevezte magát a *Magyar Nyelv* kezdettől fogva, s a nemes önzetlenséggel, nehéz viszonyok közt is lelkesen és szívós kitartással dolgozó szerkesztők – Szily Kálmán, Zolnai Gyula, Gombocz Zoltán, Pápay József, Melich János és Pais Dezső – gondosan ügyeltek arra, hogy a laikus olvasóközönség minden füzetben találjon elég olyan olvasnivalót, ami érdekelheti s amit megérthet” (Szinnyei 1930: 3–4).

Gombocz Zoltán 1907-es titkári jelentésében csupán azt jegyezte meg, hogy a *Magyar Nyelv* „kettős feladatának igyekezett megfelelni” (Gombocz 1908: 190). Bárczi Géza viszont a közérdekűség teljesítésével kapcsolatos kételyeinek erősebben adott hangot 1965-ös visszaemlékezésében: „A tudománynépszerűsítés terén társaságunk csak féleredményeket ért el. Bár folyóirata kezdettől fogva címlapján viselte a *közérdekű folyóirat* megjelölést, és valóban igyekezett minden számában népszerűsítő jellegű cikkeket közölni (Régi dolgok új kiadásban; Különlék; Rovás; Levélszekrény stb.), és minden tanulmánya világos előadásmódjával közérthetőségre törekedett, próbált valami közönségszolgálat-félét is kialakítani, felolvasásai sorába közérdeklődésre számot tartható témájúakat beiktatni, – működésében kétségtelenül fokozatosan a tudományos jelleg kezdett felülkerekedni” (Bárczi 1965: 7–8).

Talán Horváth János vonta meg legtalálóbban – ugyan az irodalomtudományra vonatkoztatva, de a nyelvtudományra is érvényesen – a közérdekűség érvényesülésének a mérlegét 1912-es irodalomtörténeti társasági titkári jelentésében: „a tudományos munkásságnak ez a neme [tudniillik a professzionális tudományos kutatás] mennél határozottabb és mennél szakszerűbb, annál messzebbre távolodik a közérdekűségtől [...], de annál sürgősebben kell gondoskodni arról, hogy lényeges eredményeik, kellő megvilágítással s élvezhető formában eljussanak azokhoz, akik érdeklődnek irántuk, mint az egyetemes műveltségnek fontos elemei iránt [...] Nem *népszerűsítés* ez, nem devalválása ez a tudománynak. Ellenkezőleg! Csak szükségszerű fejleménye, betetőzése magának a szaktudománynak is [...] A közműveltség szempontjából pedig a tudomány teljesebb értéke ott kezdődik, mikor eredményei, gondolattá érlelten, minden művelt embernek, vagy gyakorlatilag érvényesülve, az egész társadalomnak közös osztályrészévé válhatnak” (Horváth 1912: 204–5, idézi Kiss Jenő 2012: 6).

5. Mielőtt végigkísérnénk a Magyar Nyelvtudományi Társaság történetét megalakulásától és folyóiratának a megindulásától, mintegy összefoglalásként is szólnunk kell arról, hogy mi valójában a „társaság”, a mi Társaságunk, és mik a jellemvonásai.

Csaknem hivatalosnak mondható módon Kiss Jenő így határozza meg: „A Magyar Nyelvtudományi Társaság önkéntes alapon szerveződő, közérdekű,

nonprofit szakmai társulás, amelynek tagjait a nyelvtudomány művelése mint közös hivatás, illetőleg a nyelvi kérdések iránti közös érdeklődés köti össze” (Kiss 2005: 9).

Egy kissé oldottabban, már-már szubjektív módon Társaságunkról többen mint családról, nagycsaládról beszéltek és beszélnek. Bárcki Géza például 1957-ben, a Laziczius Gyulát búcsúztató gyászbeszédében ezt mondta: „Mí, a magyar nyelvtudomány munkásai egyetlen, összetartozó nagy család tagjainak érezzük magunkat, melynek kebelében itt-ott tudományos vélemények összeütközhetnek, sőt olykor az utak és a szándékok is elágazhatnak, de a közös cél, a közös erőfeszítés oly szilárd egységbe fog össze mindnyájunkat, amelyből senki sem szakíthatja ki magát” (Bárcki 1957: 534; l. még Benkő 1980: 7).

Mint már utaltam rá, a Társaság kettős célt tűzött ki maga elé, röviden: a magyar nyelv sokrétű kutatását és a közérdeklődés felkeltését nyelvünk iránt. Ezek teljesítésére a Társaság természetesen kialakította a megfelelő szervezeti és működési formákat (ezeket l. később). Egyébként a Társaság munkáját mindig az alkalmazkodóképesség és a nyitottság jellemezte. És hogy milyen tekintélye volt története során, azt pregnánsan bizonyítja, hogy a mindenkori legnagyobb nyelvészek nemcsak tagjai voltak, hanem rendszerint vezetői is. Így lett a Magyar Nyelvtudományi Társaság – mint részleteiben is meg fogjuk látni – a magyar művelődés fontos tényezője.

SZAKIRODALOM

- Bárcki Géza 1957. Laziczius Gyula. Gyászbeszéd a ravatalánál 1957. aug. 8-án. *Magyar Nyelv* 53: 534–5.
- Bárcki Géza 1965. A Magyar Nyelvtudományi Társaság hatvan éve. *Magyar Nyelv* 61: 4–12.
- Benkő Loránd 1980. Múlt, jelen és jövő Társaságunk életében. *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 157. sz., 3–8.
- Gombocz Zoltán 1908. Titkári jelentés 1907-ről. *Magyar Nyelv* 4: 190–1.
- Horváth János 1912. Titkári jelentés. *Irodalomtörténet*, 204–5.
- Horváth János 1918. 1918 június 29. (A Közlönytől a Magyar Nyelvig). In: *Emlék Szily Kálmánnak, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnökének nyolczvanadik születésnapja alkalmából*. Írták: A Magyar Nyelv dolgozótársai. Budapest.
- Kiss Jenő 2005. Százéves a Magyar Nyelvtudományi Társaság. *Magyar Nyelv* 101: 7–14.
- Kiss Jenő 2012. Két tudományos társaság – egy cél? *Irodalomismeret* 1: 4–11.
- Szily Kálmán 1905. Elnöki megnyitó. *Magyar Nyelv* 1: 45–6.
- Szily Kálmán 1908. Elnöki megnyitó. *Magyar Nyelv* 4: 188–90.
- Szily Kálmán 1911. Elnöki megnyitó. *Magyar Nyelv* 7: 235–6.
- Szinnyei József 1930. Elnöki megnyitó. *Magyar Nyelv* 26: 1–4.

Szathmári István

professor emeritus

ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék

SUMMARY

Szathmári, István

**The beginnings of the history of the Society of Hungarian Linguistics in 1905
Who constituted the membership of the Society in the first year of its existence?**

The author presents a sample of his forthcoming monograph describing the one-hundred-year history of the Society of Hungarian Linguistics. At the beginning of the sample presented here, Kálmán Szily, the president of the Society, emphasises in a writing entitled 'To our readers' in the second volume of *Magyar Nyelv* (1906) that, in the first year after the Society had been established, the number of members and subscribers to the journal considerably increased. The list of members included not only linguists but also literary scholars, historians, and ethnographers. Three linguists living outside Hungary had been elected as honorary members. Recitals and board meetings were held. The author then presents the distribution of the 719 members by place of residence and occupation. All these particulars witness the active contemporary interest taken in the Society of Hungarian Linguistics and its journal *Magyar Nyelv*. The author also discusses what was meant by the specification 'Monthly paper of public interest' displayed on the front cover and the extent to which this specification was substantiated by the practice of the journal.

Keywords: society, the Society of Hungarian Linguistics, *Magyar Nyelv* (journal), linguistics, early twentieth century

A digilektus hatása az írásbeli és a szóbeli kommunikációra egy kérdőíves vizsgálat alapján

1. Az infokommunikációs technológia és a digilektus

A magyar és a nemzetközi szakirodalomban viszonylag egységes az az álláspont, hogy a hálókommunikációnak vannak sajátos, műfajtól független nyelvi jellemzői (például: Androutsopoulos–Ziegler 2003: 252, Dürscheid 2005: 94). Az internet-nyelvészet egyik első monográfusa, David Crystal (2001) a digitális kommunikáció nyelvváltozatára a **netspeak** terminust alkalmazza (a digitális nyelvváltozat megnevezésére a későbbiekben a következőket sorolja fel: textese, slanguage, new hi-tech lingo, hybrid shorthand; Crystal 2008: 13), és kettősnyelvűnek, diglottnak tartja az e nyelvváltozatot is beszélőket. Mindezzel szemben áll Schlobinski (2000, idézi: Frehner 2008: 27) véleménye, amely szerint az internetes szövegtípusok olyannyira heterogének, annyiféle szövegfajta jellemzőit egyesítik magukban, hogy lehetetlenség a netspeakhez hasonló általánosításokat tenni. Meglátásom szerint éppen ez a heterogenitás és a különféle mintákat magába olvasztó jelleg a digitális kommunikáció sajátja. A heterogenitást emelik ki más szerzők is, a következő megnevezések is ezt tükrözik: Ferrara, Brunner és Whittemore (1991) írott interaktív regiszterről írnak, az új regiszter egyik legfontosabb jellemzőjének azt tartják, hogy a dialogikus elemek erősödnek e nyelvváltozatban. Eckkramer és Eder (2000: 22, 266) szerint a médiumváltás nyelvi változást hoz magával, ezzel egy új, digitális nyelvi regiszter létrejötte jár együtt (2000: 273). Ennek megnevezésére a **virtuális** vagy **digitális textualitás** (virtuelle Textualität, digitale Textualität) fogalmát vezetik be.

Ha a vonatkozó magyar szakirodalmat tekintjük át, meg kell említenünk Balázs Géza (2004, 2005) több helyen is leírt **másodlagos szóbeliség** fogalmát (vö. Dittmann 2001: 10). Bódi Zoltán **szimbolikus írásbeliségnek** (2005), új **beszélnyelviségnek** (2004a, 2004b), Érsok Nikoletta **virtuális írásbeliségnek** (2003) nevezi ezt az új nyelvi létmódot.

A **digilektus** saját fogalmam a (tágabb értelemben vett) számítógép közvetítette kommunikáció (CMC, computer-mediated communication) nyelvhasználati módjának, egy új nyelvváltozatnak a megnevezésére (a fogalom bevezetéséről részletesen: Veszelszki 2011). Nyelvtudományi státusza szerint lehet szociolektus; médium szerinti változat, azaz mediolektus (vö. Löffler 1985: 87–175) vagy nem szociális és nem területi alapon kialakult nyelvváltozat, stílusréteg (Trudgill 1997: 63; Wardhaugh 1995: 48; Szathmári 2004: 198).

2. A vizsgálat kérdésfelvetései

A felmérés fő célja a digitális kapcsolattartási eszközök és egyes szociológiai változók (kiemelten az életkor és a nem) összefüggésének a feltárása; a partner és a szituáció függvényében a kommunikációs forma választása; a digitális nyelvhasználat bizonyos jellegzetességeinek (rövidítések és emotikonhasználat) összegyűjtése, illetve a digitális kommunikáció hatására írásos és szóbeli kommunikáció dokumentálása volt. A kérdőívet e négy kérdéskör alapján mutatom be (terjedelmi okok miatt nem térek ki minden témaegységre részletesen).

3. Anyag és módszer

3.1. Online megkérdezés

2010 nyarán online kérdőíves felmérést végeztem. A kérdőív közzétételére a Google dokumentumok rendszerét használtam (a kérdőív a vizsgálat lezárultával online nem érhető el). Az online terjesztési mód egyrészt azért szerencsés, mert igen nagyszámú adatközlővel tudtam dolgozni, másrészt mivel így számomra teljesen ismeretlen válaszadókat is elérhettem. Az elektronikus kérdésfeltevés további előnye a papíros felmérésekkel szemben, hogy – korábbi vizsgálatok szerint (vö. Köhler 1999: 188) – az elektronikus kérdőívekben a válaszolók sokkal őszintébbek, nyitottabbak, nem a szociális elvárások alapján válaszolnak, a nyitott kérdésekre pedig sokkal hosszabban felelnek. Köhler (1999: 190) azonban arra a veszélyre is felhívja a figyelmet, hogy az elektronikus kérdőívek kitöltése rendszerint önkéntes alapon történik, tehát a kérdőívet az adott téma iránt érdeklődők fogják főként kitölteni. Ily módon elkerülhetetlen az intenzív internethasználók felülreprezentáltsága a megkérdezettek között. Ennek ellenére, de mindezek figyelembevételével az online megkérdezés mellett döntöttem a fent említett előnyök miatt.

A kérdőívet 647 válaszadó töltötte ki, a kitöltött lapok közül csupán egy volt értékelhetetlen. A válaszokat a Google Documents rendszere gyűjtötte össze, a nyers adatokat az Excel programmal dolgoztam fel, a keresztösszefüggések elemzését az SPSS programmal, illetve manuálisan végeztem.

3.2. A kérdőív kérdései

Az első négy bevezető kérdés a kutatás szempontjából releváns személyes adatokra kérdezett rá (nem, életkor, iskolai végzettség, foglalkozás). A többi szociológiai adatot (pl. lakóhely) – kérdésfeltevésemben való irrelevanciájuk miatt – kihagytam a kérdőívből.

A második nagyobb kérdéskör az internet- és a mobiltelefon-használat témájával foglalkozott: *Mennyit internetezik naponta?* (skálajellegű válasszal); *Van-e mobiltelefonja?* (zárt, eldöntendő kérdés). Rákérdeztem arra is, hogy a válaszadók

mennyire tartják fontosnak, illetve milyen gyakran használják a különféle információtovábbítási és -fogadási lehetőségeket a másokkal való kapcsolattartásban. Nyelvszociológiai kérdés, ám a témával összefügg, hogy szoktak-e az adatközlők ismeretlenekkel, valamint idegen nyelven csetelni. A következő kérdéscsoport a közösségi oldalakkal (pl. iwiw, Facebook, MySpace, MyVIP, Hi5), azok használati gyakoriságával és az igénybe vett funkciókkal foglalkozott (az eredményeket itt nem ismertetem).

A témában készült felmérések azt mutatják, hogy a netezők kommunikációs partnertől, illetve a céltól függően választanak infokommunikációs műfajt. Ennek alátámasztására a válaszadóknak a csethez, az e-mailhez, az SMS-hez kapcsolódó legfontosabb partnereket kellett megjelölni, majd négy, általam kijelölt szituációhoz kellett az általuk leggyakrabban és/vagy legszívesebben használt kommunikációs formát (telefonhívás; postai levél; postai képeslap; SMS; e-mail; e-képeslap; közösségi oldal üzenőfala; cset) hozzárendelniük.

A kérdőív központi részét a nyílt végű kérdések adták. Az emotikonok ismeretére és használatára is rákérdeztem (e kérdéssorozat eredményei: Veszelszki 2012a). A legismertebb, legtöbbet használt, SMS-es és csetes rövidítések összegyűjtésére alkalmas a *Milyen rövidítéseket használ cseten/SMS-ben? Írjon néhány példát!* kérdés. A digilektus és a kézírás közötti interferencia explicit megnevezését kértem a válaszadóktól: *Előfordult-e már, hogy kézírásban az internethez vagy SMS-hez kötődő rövidítést, szóalakat használt? Ha igen, mi volt az?*

A *Véleménye szerint változik-e az ÍRÁS az internet és a mobiltelefon hatására?* és a *Véleménye szerint változik-e a SZÓBELI TÁRSALGÁS az internet és a mobiltelefon hatására?* kérdéseknél érdemes kitérni arra, hogy mit jelölnek ezek a kulcsfogalmak. A kérdéseket szándékoltan úgy fogalmaztam meg, hogy azokat egy laikus, nyelvvel nem tudatosan foglalkozó, akár 14 év alatti válaszadó is megérthesse. Az írott és a beszélt nyelvvel kapcsolatos magyar terminológia nem képes a terminus technicusok ugyanolyan nyelvi megkülönböztetésére, mint például a német szaknyelv (vö. Dürscheid 2006: 19). Csak szemléltetésül sorolom fel ezeket a változatos kategóriákat, részletes definíciók nélkül: Schrift 'írás', Schriftzeichen 'írásjegy', Schriftsystem 'írásrendszer', Schrifttyp 'írástípus', schriftliche Sprache 'írott-írásos nyelv', geschriebene Sprache 'írott nyelv', Schriftsprache 'írott nyelv (a sztenderd értelmében)', Schreiben 'írás', Schriftlichkeit 'írásbeliség'. A kérdőívben egyszerűen a – technikára utaló – kézzel, illetve géppel írás megnevezéseket használtam.

4. Eredmények

4.1. Szociológiai adatok és internet-, valamint mobiltelefon-használati szokások

A 647 válaszadó több mint kétharmada nő, csupán harmaduk férfi – a szociológiában az önkéntes válaszadásnál ezt az arányt a nők nagyobb segítőkészségével szokás magyarázni.¹

Ha korosztály szerint nézzük a válaszadókat, akkor túlnyomórészt (42%) a sokat internetező, egyetemista-főiskolás (19–25 éves) korosztály töltötte ki a kérdőívet. A fiatal dolgozó felnőttek korosztálya (26–40 év) is 32%-kal képviselteti magát. A középiskolások (15–18 évesek) aránya a mintában 10%; a 36–45 éveseké közel 10%, a 46 és 55 év közöttieké 4%, az 56–65 éveseké 1%-nyi; a 66 év felettiek közül csupán egy adatközlőt sikerült elérnem (0,2%).

Az adatközlők több mint fele (54%) egyetemi vagy főiskolai végzettséggel rendelkezik. A nagyszámú egyetemista kitöltő miatt magas (37%) az egyelőre érettségivel rendelkezők aránya. Általános iskolai végzettséggel 6% rendelkezik, még nincs iskolai végzettsége 13 adatközlőnek (2%). Foglalkozás szerint a következő adatközlői csoportok jöttek létre: szellemi foglalkozású (gazdasági, jogi, műszaki, bölcsész stb. területen) (49%), főiskolai-egyetemi hallgató (36%), általános iskolás vagy középiskolás diák (11%), fizikai foglalkozású (4%), nyugdíjas (0,6%).

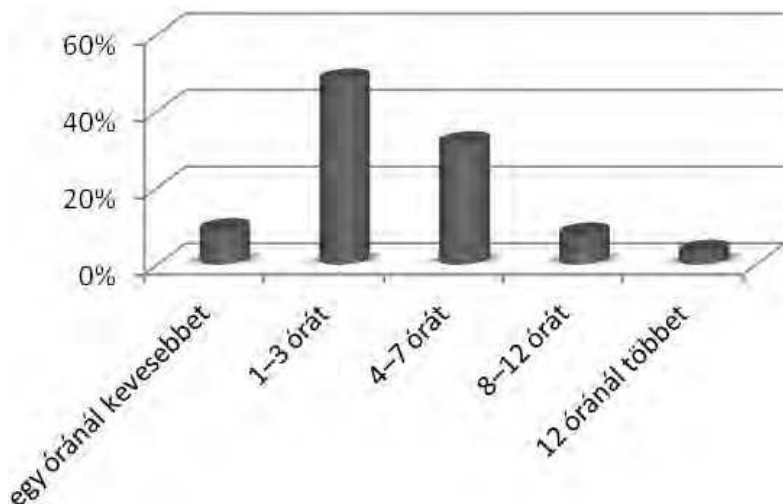
Minden bizonnyal más eredmények születtek volna, ha reprezentatív, minden korosztályt és foglalkozási csoportot egyformán képviselő adatközlői bázist állítottam volna össze. Ám ahogy a kérdésekből is látszik, a kérdőív nem elsődlegesen a számszerű adatokra kérdez rá: a nyílt végű kérdésekkel minél több nyelvi adatot, illetve nyelvhasználói vélekedést kívántam gyűjteni, elsősorban a kvalitatív eredményekre koncentrálva.

Az ily módon összeállt válaszadói csoport internet- és mobiltelefon-használati szokásairól a következőket tudhatjuk meg:

A válaszadók 99,7%-ának van mobiltelefonja (a 647-ből mindössze ketten nem rendelkeznek mobiltelefonnal).

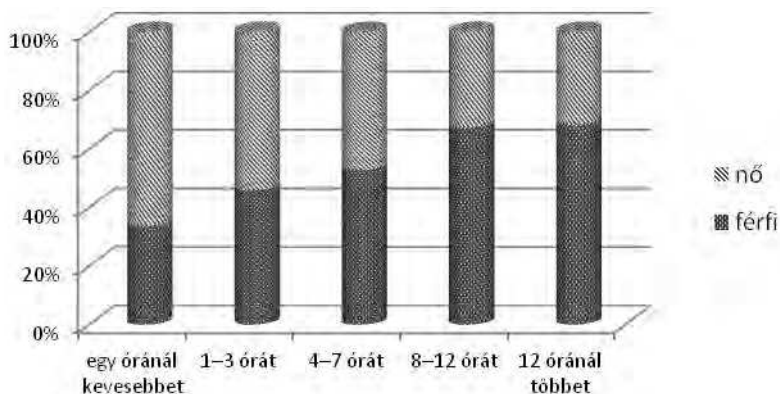
Az adatközlők közel fele naponta 1–3 órát, egyharmada 4–7 órát, 8%-a naponta akár 8–12 órát, 9%-a pedig egy óránál kevesebbet internetezik. A válaszadók 3%-a (22 adatközlő) egy nap 12 óránál is többet tölt internetezéssel (az adatközlőket arra kértem, hogy ne az internet bekapcsolt állapotát, hanem a ténylegesen internetezéssel töltött időt számolják). Ha az internethasználat időtartamát az életkorral összefüggésben vizsgáljuk, kiderül, hogy a kérdőívkitöltők többsége egy nap 1–3 órát tölt internetezéssel, és minél fiatalabb a válaszadó, annál inkább növekszik az internetes tevékenységgel töltött idő.

¹ Vizsgálatok szerint több nő regisztrál a közösségi oldalakon, mint férfi. Ennek magyarázata a szerepminták alapján az, hogy tradicionálisan a nők a felelősek a szociális hálózatok fenntartásáért (vö. Bonka–Kraut–Frohlich 2003).

1. ábra. Mennyit internetezik naponta?

Nem várt eredmény, amelyre csak a keresztábra létrehozása mutatott rá, hogy a férfiak jóval többet interneteznek: minél több az internetes tevékenységgel töltött idő, annál inkább valószínű, hogy férfi az adatközlő (2. ábra).

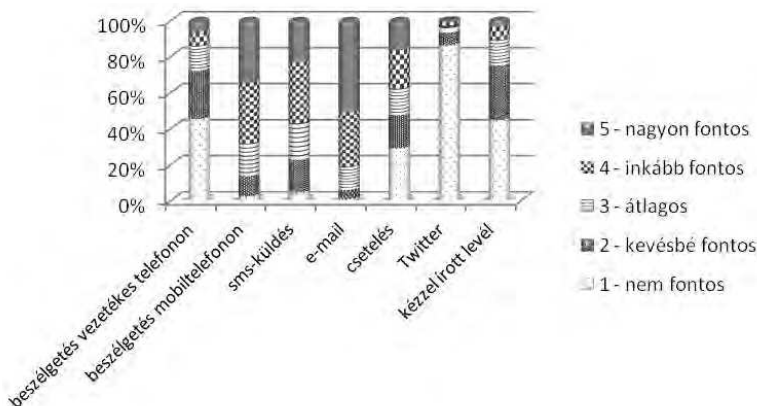

2. ábra. Mennyit internetezik naponta?

A nem és az internethasználat összefüggése (keresztábra)

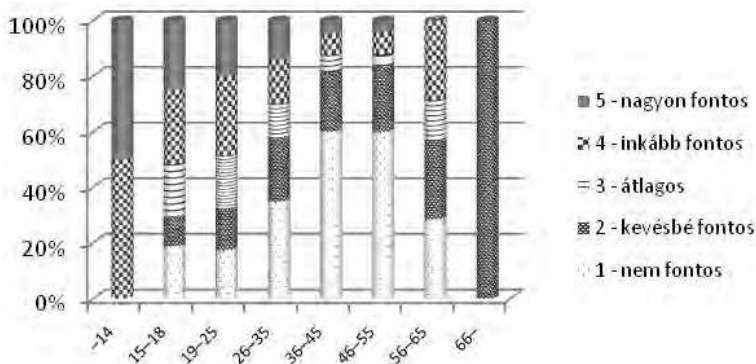
Rákérdeztem arra is, mennyire fontosak az adatközlőknek a másokkal való kapcsolattartásban a különféle mobiltelefonos és internetes kommunikációs lehetőségek (3. ábra). Legfontosabbnak az e-mail tűnik, a válaszadók felének nagyon fontos és további közel egyharmadának fontos kapcsolattartási mód, mindössze 1%-nak nem fontos. A válaszadók összesen kétharmadának nagyon fontos, illetve fontos a mobiltelefonos beszélgetés – ezzel szemben a vezetékes telefonon való beszélgetés 45%-nak nem, 27%-nak pedig kevésbé fontos, csupán 6% számára nagyon fontos

(a mobil- és a vezetékes telefon megkülönböztetése a kommunikáció helyhez-nem-kötöttsége miatt lehet lényeges). Az SMS-küldés az adatközlők negyedének nagyon fontos, harmadának fontos, ötödének átlagosan fontos, további ötödének kevésbé fontos, csupán 4%-nak nem fontos. A csetelést 30% nem tartotta fontosnak, 16% viszont nagyon fontosnak értékelte. Rákérdeztem a Twitter kommunikációban betöltött szerepére is, a válaszadók 87%-ának nem fontos a mikroblogolás. Egy régi hagyományos szövegfajta, a kézzel írott levél az ellenpont: ezt 45% jelölte nem fontosnak, további 30% kevésbé fontosnak, átlagosnak 14% és összesen 10% (nagyon) fontosnak.

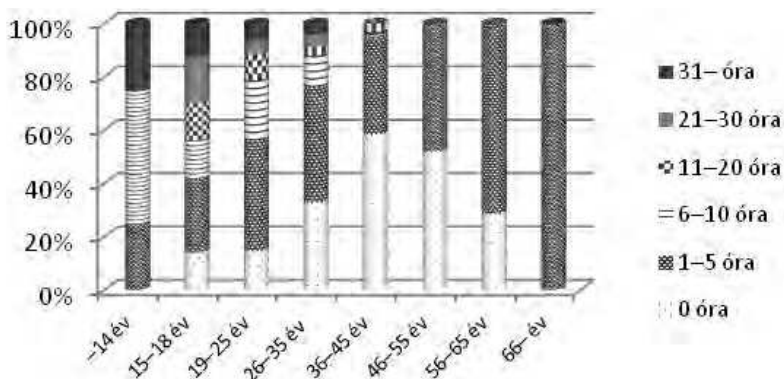
3. ábra. Mennyire tartja fontosnak a különböző kommunikációs módokat?

A kommunikációs mód fontossága és a nem összefüggésének elemzése során a csetelésnél nem találtam szignifikáns különbséget. Viszont a csetelés kapcsolattartásbeli fontosságának és az életkornak az összefüggése egyértelműen a várt eredményt hozza: a fiatalabb (30 év alatti, különösen a 18 év alatti) korosztály fontosabbnak ítéli a csetelést, mint az idősebb korosztályok (4. ábra).

4. ábra. Mennyire tartja fontosnak a kapcsolattartásban a csetelést? Az életkor és a csetelés kitüntetett szerepének az összefüggése (keresztábra)

A fenti kapcsolat visszatükröződik az életkor és a hetente cseteléssel töltött órák összefüggésében is. Minél fiatalabb a válaszadó, annál több órát (akár heti 30-nál is többet) tölt online csevegéssel (5. ábra).

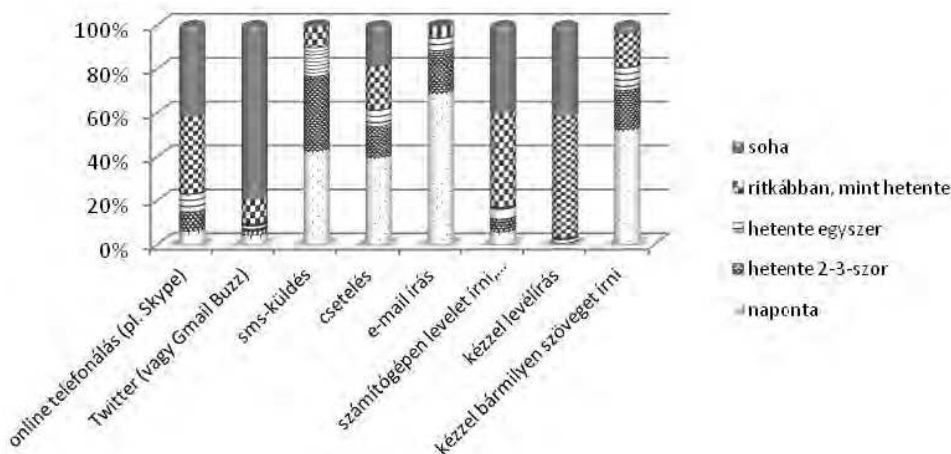
5. ábra. Hány órát csetel hetente?

Az életkor és a csetelés kitüntetett szerepének összefüggése (keresztábra)

A válaszadók több mint kétharmada naponta ír e-mailt, közel fele naponta csetel és SMS-ezik (6. ábra). Kézzel levelet szinte soha nem írnak, vagy legfeljebb csak néha, ritkábban, mint hetente. Kézzel bármilyen szöveget az adatközlők több mint 10%-a ritkábban, mint hetente ír; elgondolkodtató, hogy további 5% pedig azt adta meg, hogy soha nem ír kézzel. A kézzel írott levél számára a sokmédiúmú világ hatalmas konkurenciát jelent. A levélírás napjainkban elmarad az SMS- és az e-mail forgalom mögött. A klasszikus, kézzel írott levél éppen azért tűnik fel, mert „szüksős jószág lett” (Höflich 2003: 18), és a visszaszoruló használata ellenére még mindig kiemelkedő szerepe van. A kézzel készíttesség emeli ki a többi választható kapcsolattartási forma közül – hiszen egy „kézzel készített tárgy soha sem olyan, mint bármely másik. Egyedi, hiszen készítőjének elkerülhetetlen sajátos jegyeit viseli”² (Cheal 1987: 158, saját fordításom). A virtualitás hatására a kézzel való előállítás felértékelődött (Mitchell 2013), a felgyorsult, digitális világban a kézzel írott levél kiemelkedő ellenpólus: lassító erővel bír (Höflich 2003: 18).

A válaszadók 22%-a több mint 31 e-mailt küld egy héten, 10%-a 21–30-at, 17-17%-uk 11–20-at, illetve 6–10-et. 1–5 SMS-t küld egy héten az adatközlők mintegy fele, 6–10 szöveges üzenetet ír a válaszadók negyede, 11–20-at a kitöltők nyolcada. A válaszadók negyede nem szokott csetelni; hetente 1–5 órát az adatközlők 40%-a cseveg interneten. Átlagosan napi egy-másfél órát a válaszadók 13%-a csetel; napi két-három órát 6%, átlagosan naponta három-négy órát közel 5% tölt csevegéssel. Több mint heti 31 órát, azaz egy napon több mint négy órát a válaszadók 4%-a (36 ember) csetel.

² Eredetiben: „object that is made by hand is not quite like any other object. It is unique, and carries the inescapable marks of the person who made it”.

6. ábra. Milyen gyakran használja a különféle kommunikációs módokat?

A válaszadók 15%-a (93 adatközlő) akár ismeretlenekkel is szokott csetelni, 85%-uk pedig nem vagy csak ismerősökkel cseveg online formában. Annak, hogy inkább a valós életből ismerősökkel keresik a kapcsolatot cseten is, a válaszadók szerint a következő az oka: „a chat számomra egy kapcsolattartási eszköz és nem kapcsolatkeresési”,³ „nem érzem szükségét, hogy idegenekkel társalogjak”; „mert valamilyen személyes kapcsolatra szükségem van ahhoz, hogy legyen miről beszélnünk”; vagyis a válaszadók többsége szerint: „ismerkedni személyesen jó”. Igen sokan az időhiánnyal magyarázzák azt, hogy nem csetelnek ismeretlenekkel, még a barátaikra is kevés az idejük, nemhogy ismeretlenekre: „van elég barátom, akikkel örülök, ha tudok beszélni”. Megemlítik az idegenekkel való online ismerkedés veszélyeit, saját bizalmatlanságukat is: „veszélyesnek tartom az interneten ismerkedést”; „mert másnak adják ki magukat, mint amilyenek valójában”; „bizalmatlan vagyok”, „ne zaklassanak”, „szeretem tudni, kivel beszélek, ilyen fórumokon pedig a lehető legkönnyebb eltitkolni a valós énünket”; „lehet, hogy 12 évesnek adja ki magát, miközben 40 éves és pedofil”. Korábbi rossz tapasztalatok, csalódások is eltántoríthatnak az online ismerkedéstől: „régiben volt rá példa, de mind kiábrándítóan buták voltak”; „régiben cseteltem ismeretlenekkel, így ismerkedtem, már leszoktam róla, mert nagyon sokan a csetszex miatt írtak nekem”; „rossz tapasztalataim vannak az idegenekkel való csetelés terén (többet másnak adták ki magukat)”. Érdekes nyelvhasználati jellegű indoklás a következő: „nekem túl gyors és utálok hibásan írni”.

Aki viszont akár ismeretlenekkel is cseveg, a jobb ismerkedési lehetőségekkel, a tanulással, a véleménycsere fontosságával indokolja ezt: „fontos a kölcsönös véleménycsere idegenekkel is, valamint érdekes dolgokat hallani”; „külföldiekkel csetelek, mert érdekelnek más kultúrák”; „külföldiekkel szoktam nyelgyakorlás céljából”; „munka miatt”; „ismerkedés, barátkozás céljából”; „könnyebb ismer-

³ A kérdőívkitöltők megjegyzéseit idézőjelben, dőlt betűvel, szó szerint, javítás nélkül közlöm.

kedni:) [sic!]”. Későbbi személyes, offline kapcsolatok is kialakulhatnak a cseten: „Így ismertem meg az évfolyamomat, mikor gólya voltam. Az évfolyamunk 10%-a MSN beszélgetések során ismerte meg egymást”. Éppen a bizalmatlanság ellenpontját jelenti az a válasz, amely szerint az online ismerkedés és csetelés biztonságosabb ismerkedési mód a személyes találkozásnál: „kíváncsi vagyok az emberekre, és ez az egyik legbiztonságosabb mód, ha az ember ésszel használja”. Bizonyos megszorítást, műfajfüggőséget jelent az, hogy „online játékban muszáj”; „csak online játék pl. Honfoglaló közben”. A kíváncsiság és a szórakozni vágyás, az unaloműzés is motivációs tényezőként szolgálhat a válaszadók szerint.

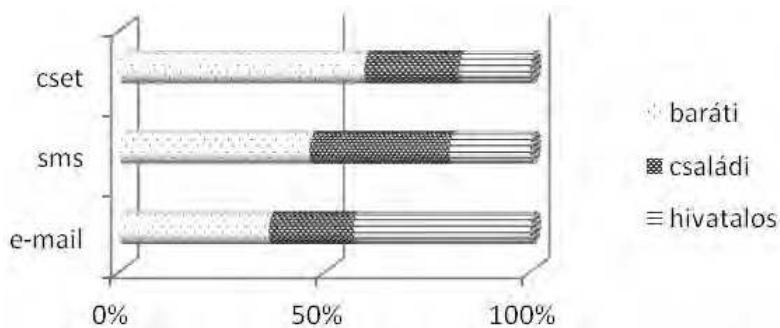
Idegen nyelven a válaszadók fele (49,5%, 320 személy) szokott csetelni. Az idegen nyelven való csevegés összefügghet a nyelvtanulással-nyelvyakorlással, a munkával és az online játékokban gyakran elkerülhetetlen idegen (rendszerint angol) nyelvi kommunikációval.

A közösségi oldalak közül legkedveltebb a Facebook. Az egyéb közösségi oldalak (iwiw, MySpace, Hi5, LinkedIn stb.) használata a vizsgálat szerint elenyésző a Facebookhoz képest.

4.2. A kommunikáció tényezői és a választott kommunikációs forma összefüggései

Kovács–Krajcsi–Pléh 2002-ben végzett azzal kapcsolatos vizsgálatot, hogy különböző társas helyzetek (előre megbeszélte találkozót lemondása, bocsánatkérés mulasztásért, találkozót megszervezése, udvarlás) megoldására milyen technikai eszközöket választunk. A 99 egyetemista segítségével végzett felmérés alapján azt találták, hogy minél személyesebb egy szituáció, annál inkább előtérbe kerül a személyes emberi érintkezés, a választott formák között második helyen viszont a mobiltelefonos kapcsolat szerepel (2002: 182); munkahelyi-formális helyzetben viszont az e-mail az első választott forma.

Rákérdeztem a fentiek kapcsán kérdőívemben arra is, kik a csethez, az SMS-hez, az e-mailhez kapcsolódó legfontosabb partnerek (a megadott válaszlehetőségek a barátok; partner; szülők; gyereke/i; testvér/ek; rokonok; munkatársak; főnöke; beosztottai; tanára voltak). A válaszokat három nagyobb csoportba, a baráti, a családi és a hivatalos-formális kapcsolatok szerint rendeztem (7. ábra). Az összegzés nem hozott váratlan eredményt. Ez alapján az derült ki, hogy a válaszadók a csetelést elsősorban a barátokkal, másodsorban a családdal, végül legkevésbé a munkatársakkal, formális környezetben használják. Az SMS köztes forma, bár legtöbben a barátoknak írnak szöveges üzenetet, de a családi kapcsolattartás egyik jellemző formája is ez. Az e-mail főképpen a hivatalos kommunikációban használatos, kevésbé a baráti és még kevésbé a családi kapcsolattartásban.

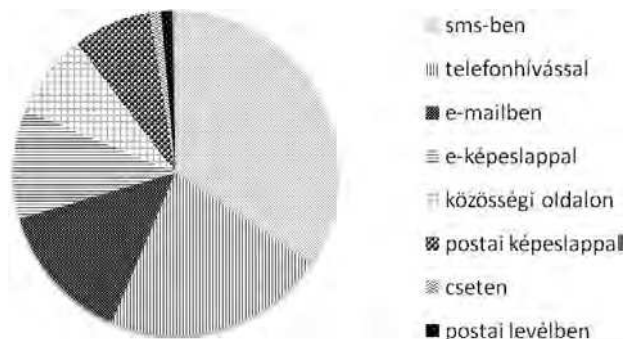
7. ábra. A leggyakoribb kommunikációs partnerek cseten, SMS-ben és e-mailben

A választott kommunikációs forma nemcsak a partnertől, hanem a beszédintenciótól is függ. Négy helyzetet választottam ki: 1. születésnap, karácsonyi, újévi stb. jókívánság küldését; 2. a programegyeztetést; 3. a hivatalos ügyek intézését és 4. lelki-személyes ügyek megbeszélését (ha a személyes találkozás nem lehetséges). Sajnos többen félreértették a kérdést: annak ellenére, hogy a kérdésben leírtam, olyan személlyel képzeljék el a helyzetet, aki távol van a válaszadóktól, sokan minden szituációban a személyes kapcsolatot helyezték a legfontosabb helyre (e válaszokat nem vettem figyelembe az elemzéskor). Több megjegyzés érkezett arra vonatkozóan, hogy a legszívesebben és a leggyakrabban nem megfelelő párosítás a kérdésben – ezzel így, utólag egyet kell értenem.⁴ Mindezeket szem előtt tartva közlöm az eredményeket.

A jókívánságokkal kapcsolatban 2006-ban végeztem mintegy száz egyetemistával egy vizsgálatot (Veszelszki 2006), amely szerint az SMS-t találkozó megbeszélésére 84% használja, jókívánságokat 74% küld ebben a formában. A 2010-es felmérés szerint igen sokan SMS-ben küldenek távol élő ismerőseiknek, rokonaiknak jókívánságokat (2013-ra pedig ezt a szerepet egyre inkább a közösségi oldalon történő köszöntés veszi át). A második leggyakoribb forma a telefonhívás. Ezeket az e-mail, az e-képeslap és a közösségi oldalon való köszöntés követi (8. ábra). Többen megjegyzik, hogy a címzett játssza a legnagyobb szerepet a csatornaválasztásban: „attól függ, hogy kinek: barátnak sms-ben vagy telefonhívással, további ismerősöknek közösségi oldalakon, távoli rokonoknak pedig telefonhívással”; „Ez elég erősen függ attól, hogy kinek küldöm a jókívánságot. Ha közeli barátnak, rokonnak, akkor a telefonhívást részesítem előnyben, ha viszont távolabbi ismerősről van szó, akkor általában a közösségi oldalt választom. Utóbbi a gyakoribb, de ennek az az oka, hogy távolabbi ismerősből több van”; „ha fontos a személy, felhívom/sms/személyesen, ha nem annyira fontos, vagy egyiket sem tudok valamilyen oknál fogva megtenni, Facebookon”. Sajátos, digitális köszöntési technika a következő: „egy magam által készített digitális fényképre személyes üzenetet írok a Paint rajzolóprogrammal és azt e-mailen elküldöm”. Érdekesség, hogy egy válaszadó kedvet kapott a kérdőívkitöltés kapcsán a képeslapíráshoz:

⁴ Lásd erről a jókívánságokkal kapcsolatban az egyik adatközlő megjegyzését: „legszívesebben képeslap, de leggyakrabban SMS (sajnos, pénz és idő kérdése)”.

„nem szoktam ilyet tenni, de idén talán képeslappal meglepem barátaimat, mert erre már úgyszemlé szerint senki a fiatalok körében”.

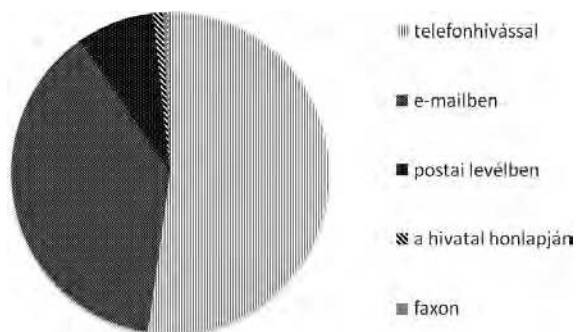
8. ábra. Ha (születésnap, karácsonyi, újévi stb.) jókívánságot küld (annak, aki távol van Öntől), hogyan teszi ezt legszívesebben, leggyakrabban?

A programegyeztetés elsődleges terepe az élőszó, mégpedig (távoli beszédpártner esetén) az azonnal visszacsatolásra is lehetőséget adó telefonos beszélgetés. A digitális írott formák közül az e-mailt és az SMS-t tartják programegyeztetésre leginkább alkalmasnak (9. ábra).

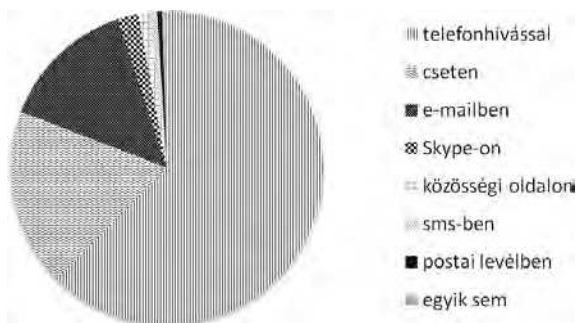
9. ábra. Ha programot egyeztet valakivel, hogyan teszi ezt legszívesebben, leggyakrabban?

Hivatalos ügyek intézésénél is az azonnali reakciót lehetővé tévő telefonhívás dominál (10. ábra), de rögzíthetősége, hivatalos jellege miatt az elektronikus levél is hivatalos ügyintézési eszköznek számít a válaszadók szerint. Itt megjelenik a postai levél is (ennek magyarázatául szolgál, hogy több hivatalnak, például bíróságnak postai értesítési kötelezettsége van). Bár nem szerepelt az előre megadott válaszok között, több adatközlő is megjegyezte, hogy egyes hivatalos szervek honlapján, portálján is lehet (illetve ő maga szokott) ügyeket intézni.

10. ábra. *Ha hivatalos ügyet intéz, hogyan teszi ezt legszívesebben, leggyakrabban?*

A magánügyek megbeszéléséhez (11. ábra) többen inkább megvárják a személyes találkozást. Ha mégis információtovábbító eszközt vonnak be a kommunikációba, akkor az leggyakrabban a telefon (a VoIP-telefont, a Skype-ot is sokan megjelölték). Van, aki „*legszívesebben telefonon, de leggyakrabban cseten :) [sic!]*” beszélget. A válaszadók 17%-a a csetet, 13%-a pedig az e-mailt tartja megfelelő formának a személyes témákhoz.

11. ábra. *Ha lelki vagy személyes ügyeket beszél meg valakivel (aki távol van Öntől), hogyan teszi ezt legszívesebben, leggyakrabban?*

4.3. Netspecifikus kifejezések, rövidítések, szóalakok

A Milyen rövidítéseket használ cseten/SMS-ben? Írjon néhány példát! kérésre a válaszadók több mint 620 különféle, rövidítettnek tartott szóalakot, kifejezést soroltak fel. A legfontosabb karakterszám-csökkentő és az írás sebességét növelő technikák felsorolásszerűen a következők: kezdőbetűvel rövidítés és az ezzel rokon netspecifikus akronimák; a magánhangzók elhagyásával úgynevezett arab típusú írás, illetve ennek változata a magánhangzó kiejtésének nagybetűvel jelölése; valamint betűhelyettesítés számmal, más betűvel, szimbólummal. Egyéb

típusba a szóösszerántás (például *vagyok* > *vok*, *szerintem* > *sztem*), a szócsonkítás (például *amúgy* > *am*) és az egyedi technikák kerültek (a rendszer részletes ismeretetésére l. Veszelszki 2013).

A tíz említésnél gyakrabban előkerülő, a digitális kommunikációban használt rövidített alakokat a rövidítési technika szerint csoportosítva az 1. táblázatban közlöm. A leggyakoribb említések között az összes, fenti karakterszám-csökkentési technika előfordul. Az úgynevezett netspecifikus akronimák, azaz az internetes nyelvre jellemző, általában az angol nyelvből származó mozaikszóserű rövidítések (Fix 2001: 59, Teplan 2005: 51–3) nagy számban fordulnak elő a listában, például: *lol*, *omg*, *asap*, *wtf*, *brb*, *rofl*. A kezdőbetűvel rövidített formák igen gyakran többértelműek: például a *h* kontextustól függően lehet *hogy* vagy *ha*; a *v* jelentheti a *vagy* kötőszót, a *van*, *vagy* és *volt* létingét, illetve az *m* állhat a *mert* és a *mint* kötőszó helyett is. Általában véve jellemző, hogy – a felismerhetőség, a könnyebb dekódolhatóság miatt – a gyakran használt szavakhoz, kifejezésekhez kötődik rövidítés.

1. táblázat.

A kérdőív nyílt végű kérdésére leggyakrabban felsorolt digilektusbeli „rövidítések”

Típus	Rövidítés	Jelentése	Említés
Kezdőbetűvel rövidítés	<i>h</i>	hogy; ha	326
Fonetikus írás	<i>asszem</i>	azt hiszem	124
Betűhelyettesítés számmal	<i>mind1</i>	mindegy	95
Szóösszerántás	<i>sztem</i>	szerintem	77
Szóösszerántás	<i>vok</i>	vagyok	65
Netspecifikus akronima	<i>lol</i>	laughing out loud (angol), nagyon nevet	62
Szóösszerántás	<i>nemtom</i>	nem tudom	48
Szóösszerántás	<i>vmi</i>	valami	46
Betűhelyettesítés számmal	<i>mind2</i>	mindkét, mindkettő	39
Betűhelyettesítés számmal	<i>jó8</i>	jó éjt	35
Szócsonkítás	<i>pill</i>	pillanat, azonnal jövök	34
Kezdőbetűvel rövidítés	<i>v</i>	vagy; van; volt	33
Netspecifikus akronima	<i>omg, OMG</i>	oh my god (angol), istenem	30
Kezdőbetűvel rövidítés	<i>nM, nm</i>	nem; nincs mit	29
Szóösszerántás	<i>valszeg</i>	valószínűleg	29
Szóösszerántás	<i>hnap</i>	holnap	23
Netspecifikus akronima	<i>asap</i>	as soon as possible (angol), amilyen hamar csak lehet, mielőbb	22
Betűhelyettesítés szimbólummal	<i>+</i>	meg (igekötő, kötőszó)	21
Kezdőbetűvel rövidítés	<i>m</i>	mint, mert; miért	20
Kezdőbetűvel rövidítés	<i>p</i>	puszi	19
Szóösszerántás	<i>tom</i>	tudom	19
Szóösszerántás	<i>szal</i>	szóval	18
Szóösszerántás	<i>thx</i>	thanks (angol), köszönöm	17

Típus	Rövidítés	Jelentése	Említés
Fonetikus írás	<i>lécci</i>	légy szíves	16
Netspecifikus akronima	<i>wtf</i>	what the fuck? (angol), Mi a f*sz van?	16
Betűhelyettesítés számmal	<i>7vége</i>	hétvége	15
Szócsonkítás	<i>am</i>	amúgy	15

Sok adatközlő leírta, hogy nem rövidít, mert nem kedveli a rövidített alakokat: „általában mindent kiírok rendszeren, csak amit egyébként is rövidítünk, olyanokat használok: de., du., kb., stb.”. Ugyanez az attitűd más megfogalmazásban: „Nem használok. Támogatom a szolgáltatókat”. Többen is úgy gondolják a megkérdezettek közül, a rövidített szóalakok a nyelvet rombolják, ezért meg kell(ene) védeni tőlük nyelvünket: „Nem használok rövidítéseket, mert szerintem ocsmánnyá teszük nyelvünket, amit pedig gyönyörűnek találok”; „A magyar nyelv elég választékos, ezért inkább mindent kiírok”. Sőt van, aki bőbeszédűbben ír SMS-ben vagy cseten, mint mások: „a lehetőségeket figyelembe véve, jobban körülírom a dolgokat, mint legtöbben, mivel tapasztalataim alapján könnyen félreérthető rövidítések és írásjelek nélkül is a mondandó, hát még azzal :)”. A tízujjas, vakon gépelés a rövidítések ellen hat: „Nem használok rövidítéseket. Helyette inkább megtanultam gyorsan gépelni :) Es ekezeteket is ritkán használok, mint ez látható is”; „mivel 10 ujjal gépelek, nekem egyszerűbb mindent kiírni, így szoktam meg, ritkán rövidítek”; „Gyorsan gépelek, kiírom, nem szeretem a fölösleges rövidítéseket, nehéz olvasni”.

A rövidítéseket más szó, kifejezés választásával is el lehet kerülni, írják az adatközlők: „nem nagyon használom őket, tudatosan kerülöm a rövidítéseket, inkább tömörebben és lényegretörően fogalmazok”; „Ritkán használok rövidítéseket, inkább keresek rövidebb szinonim szavakat, vagy másképp fogalmazom meg a lényegét”; „SMS-ben soha nem használok rövidítést, inkább átfogalmazom a mondandómat, ha nem fér ki”.

Partnerfüggő is lehet a rövidített szóalakok használata: „csak a barátaimmal, kötetlen beszélgetés, élménymegosztás közben, hiszen róluk tudom, hogy tudják, hogy mit jelentenek, egyébként idegesítő [...] dolognak tartom ha valaki rejtjelezve akarna velem valami fontos információt közölni”.

Többen a karakterkorlátot tartják a rövidítéskényszer okának: „smsben, ha nem ferek ki, alkalmi rövidítések”; „Attól függ, hogy fér ki a karakterszám SMS-ben. Ha csak ezen múlik, hogy kiférjen, pl. ilyeneket: h (hogy) és még bármi mást, amire csak szükség lehet”; „Egy-egy vmi vagy vki előfordul néha, esetleg egy kósza h, ritkábban a sztem, a pill és a valszeg is becsúszik, de más nem nagyon. Ezek is csak SMS-ben, a karakterkorlát miatt”; „ha nagyon muszáj a helytakarékoság miatt, akkor a hogy-ot, h-nak, a vagy-ot v-nek, a mert-et m-nek írom, de ezt általában kerülöm, nem szeretem”.

Néhány adatközlő nem példákat, hanem szövegbevitel-gyorsítási módokat írt le: „a számokkal azonos alakú szórészleteket: jó 5let, 6ásos”; „néha kihagyom a mgh-kat pl. mndg”, „párommal saját rövidítéseket [használunk], általában a magánhangzók elhagyásával (pl. szrtlk = szeretlek, ritkábban az egész üzenetet

magánhangzók nélkül”); „*magánhangzók (és néha mássalhangzók) elhagyása az érthetőség keretein belül*”. Egyedi az orwelli ihletésű, az újbeszél nyelvből kölcsönzött + „plusz jó” és a ++ „duplaplusz jó”, ám ez nem elterjedt rövidítésmód, ahogy az adatközlő is tapasztalta: „*sajnos nem találkoztam senkivel se, aki értené, kivétel programozókkal, mert [... a] programozásban használt értéknövelés/-csökkentés szabályainak megfelelően szimbolizálom, hogy valami jó vagy rossz*”. További rövidítéspéldák az adatközlők válaszaiban: „*mind2 napon LmNiM bulzni, de közben vm @home, h ruhát váltok :D kva jó nap v. örülök, h láttalak, puX. asszem mNM kLL. vigyimagi*”; „*Am szeretem h lehetne ha akarnám. :)*”; „*Nm hasznlk rövidt*”.

Sajátos rövidítési mód az egy intonációs egységnek érzett kifejezések egybeírása: „*szavak egybeírása pl. nemár, jólvan*”. Az egyik válaszadó ezt így fogalmazta meg: „*egy hangsúly alá eső szavak egybeírása*”, egy másik pedig a következőképpen: „*néha egybeírok szavakat a gyorsaság miatt, és ritkán írok nagybetűket*”.

Ritka, hogy valaki bevallja, hogy szándékosan ír nem a helyesírás szabályainak megfelelően, hogy ezért rövidebb legyen a begépelendő szöveg: „*hát nem helyesen írom a szavakat, hogy ezzel is kevesebbet kelljen írni (télleg, h, mind1, hy, vok, re...)*”; „*ejtés szerinti írás (néha rövidebb, J LY hejett [sic!], BAN rag hejett BA)*”.

A túl sok rövidítés akár a kommunikáció gátja is lehet, és nem minden esetben az érthetőség (hiánya) miatt, hanem azért, mert akár meg is szakadhat miattuk a kommunikáció: „*Nem szeretem a rövidítéseket, próbálom az ismerőseimet is megszoktatni ezekről. A legáltalánosabbak a vok, h, sztem, teccik, de aki hosszútávon ilyenekkel traktál, azzal vagy megszüntetem a kommunikációt, vagy másik formát keresek (pl telefon)*”, illetve: „*Ha valaki így ír, nem válaszolok rá*”.

Rákérdeztem arra, vajon leírják-e ezeket, a tipikusan a csetes és SMS-beli kommunikációhoz sorolt rövidítéseket kézírásban is. Összesen 227-en (35%) használják ugyanezeket kézírásban is, 420-an (65%) nem. A rövidítések használatát és az életkor összefüggéséről megállapíthatjuk, hogy bár nem erőteljes és nem szignifikáns a különbség, ám tendenciaszerű, hogy a fiatalabbak toleránsabbak a rövidítésekkel szemben, illetve a digilektushoz kötődő rövidebb alakokat az idősebb generációknál nagyobb arányban használják akár kézírásban is. A rövidítések, sajátos szóalakok használati köre – az adatközlők önbevallása alapján – főként magánjellegű, gyakran önmaguk számára készített szövegekre korlátozódik: „*Az előadásokon jegyzetelés közben gyakran alkalmazom a rövidítéseket*”, „*Azokban az esetekben, amikor csupán magamnak jegyzek fel valamit, illetve ha egy komoly levél előtt vázlatot írok, gyakran rövidítek, néha szmájlizok is*”. Ebből a szempontból sajátos szövegforma a napló: „*igen, de csak :) a Naplómban (amit kézzel írok:)*”; „*maximum baráti levélben vagy naplóbejegyzésben*”; „*Igen, leginkább saját naplómban fordul elő, hogy nem írom ki, hogy helyette, h', de a többi rövidítés nem jellemző itt sem*”. Az órai jegyzetelésnél a gyorsaságot segítik a rövidítések: „*órai jegyzetekben, ha le vok [sic!] maradvá, akk [sic!] rövidítek*”; „*igen, jegyzeteléskor pl. +halt. Bár ezek szerintem előbb voltak meg a kézírásos jegyzetekben, mivel a gyorsaság kritikus volt már ott is*”; „*az egyetemi jegyzeteimben gyakorlatilag minden rövidítést használok, amit az internetes kommunikációban*”.

Többek szerint a saját maguknak írt szövegekben több a rövidítés, mint azokban a szövegekben, amelyeket mások is olvas(hat)nak: „*egyetemi jegyzetelés idején még sokkal több rövidítést használok mint a netes beszélgetésekben... mert az egy dolog, h [sic!] én értem az MSN felületen a mondatomat, de mi garantálja h [sic!] a másiknak is ugyanaz a logikája... a jegyzeteimben viszont csak én látom viszont a saját gondolatfűzésemet*”; „*Csakis magam számára készített jegyzetben, pl @ vagy & jeleket, vagy rovidítéseket, mint pl htl a hotel helyett*”; „*csak saját felhasználásra (pl. suliban jegyzet, vagy otthon magamnak felírni vmit), másnak szánt írásaimban (hivatalos levél, dolgozat stb.) nem*”. Az informális jelleget példázzák a következő megjegyzések is: „*csak barátaimnak, családtagjaimnak írt rövid levelekben, feljegyzésekben: h, am, tod*”; „*csak ha magamnak jegyzetek, vagy valami közeli ismerős számára jegyzek fel valami: v, h, asszem*”. A közös előismeret, háttér szerepét emeli ki a következő adatközlői megállapítás: „*amíg olyan emberekkel kommunikálok kézírásban, akikkel SMS-ben vagy chaten, addig teljesen megengedhető az azonos szókincs, ugyanis érteni fogják, csupán a közeg más, amin a kommunikáció történik. Természetesen azokkal, akiről feltételezem hogy nem ismerik e kifejezéseket, illetve hivatalos ügyről van szó, ott az irodalmi nyelvezethez igyekszem közelíteni. Mivel tehát a kommunikációnak csupán a közege más, így ugyan azokat a szóalakokat engedem meg magamnak, mint amiket digitális eszközökön*”.

Az óra alatti levelezésnek nagy szerepe van az iskolai diák-diák kommunikációban: „*Amikor szabad óra van a suliban, de hangoskodni nem lehet, akkor egymással levelezgetünk. Ilyenkor rengetegszer rövidítünk, hogy többmindent megtudjunk [sic!] beszélni csendben, 45 perc alatt*”; „*legfeljebb órai levelezésben a pad alatt*”; „*ha órán valamelyik barátommal levelezek, akkor szívesen rövidítek*” (a dialóguslevelekről: Veszelszki 2010). Ez a kapcsolattartási mód akár a munkahelyi értekezleteken is tovább él: „*igen, ha levelezek valakivel egy unalmas értekezleten, leggyakrabban angolul: U R (you are)*”.

Kifejezetten a netspecifikus akronimákkal kapcsolatban a következő megjegyzések érkeztek: „*Órai jegyzetelés közben ha valami vicceset mond a tanár, egy lol-t melléírok például*”; „*LOL – saját feljegyzésben, óra alatti levelezés során*”; „*mikor leveleztem a padtársammal: lol, lmao, omg meg a szmájlik*”. Emotikonokat is gyakran írnak kézírásban: „*kézzel írott rövid üzenet (pl. konyhaasztalra vkinek), üdvözlőlap: mosolygós arc, de vízszintesen rajzolva*”; „*Csak az órai levelezések jutnak eszembe, órán történő jegyzetelésnél legfeljebb emotikonokat használok*”.

A rövidítések, emotikonok használatához kézzel írott szövegben akár retorzió is kapcsolódhat: „*volt egy padtársam kb. 5 évvel ezelőtt, aki az akkori msn-láz hatására egy helyben írt irodalmi (!) dolgozatába a ,hogy' szócskát ,h'-val cserélte fel, és valamilyen »-tsz helyett -cc« problémája is volt*”; „*kaptam is érte pontlevonást gimnáziumban (irodalom dolgozatnál)*”; „*Sajnos olyan gyakran használom a csetet, hogy 1-1 ilyen rövidítés vagy a szavak helytelen leírása már reflexből jön, főleg ha az ember gyorsan ír. Különösen vizsgadolgozatnál kell odafigyelnem mert saját jegyzetnél az ilyen jellegű rövidítések használata nem probléma*”.

Egyfajta komolytalanság is kapcsolódik az emotikonos-rövidítéses írásmódhoz: „*Jegyzeteléskor, amikor az ember nem a megformálásra figyel előfordul, hogy rövidít. Nem véletlenül maximum órai levelezések vagy bohóckodások alkalmával írtam le ilyet*”; „*szinte mindig előfordul, ha csak úgy írogatok, például: nan, asszem, h, sztem, vok*”. A (kézzel) írott szövegnek némelyek szerint nagyobb súlya van, mint az elektronikus szövegnek vagy a hangzó beszédnek: „*A kézírás-hoz/levélhez én mindig egy fajta komolyságot társítok. SMS-ben, MSN-en elmennek ezek a szóalakok, de egy levél igen is nagy tiszteletet érdemel, és szerintem nem szabadna a kézírásnak is komolytalanná válnia.*”

A válaszokat összegezve az adatközlők kevéssel több mint fele (331 kitöltő) nem használ digilektusbeli alakokat, formákat kézírásban, a többiek viszont igen, kifejezetten informális szövegformákban (tehát saját maguk számára készített, egyetemi-főiskolai jegyzetekben, feljegyzésekben, valamint naplóban; az adatközlővel közvetlen kapcsolatban állók számára írt rövid üzenetekben, feljegyzésekben, illetve az órai vagy munkahelyi levelezés során).

Rákérdeztem a generációs különbségekre abban a tekintetben, hogy léteznek-e olyan szavak, amelyeket a válaszadónál idősebbek nem értenek, és ha igen, melyek ezek. A kérdésmegfogalmazás ennél nem lehetett volna konkrétabb, hiszen a generációk határai nem egyértelműek, valamint feltételeztem, hogy a kérdőívet – online jellegéből következően – nagyrészt a digitális bennszülöttnek, de legalábbis bevándorlónak tekinthető 16 és 35 közötti korosztály fogja kitölteni. Célom a kérdésfeltevéssel az volt, hogy megtudjam, okoz-e a digitális kommunikációban és technikában való jártasság vagy járatlanság megértési problémákat az adatközlők környezetében.

Az eltérő szókinccs okozta megértési nehézségekre a válaszadók is felfigyeltek: „*Idősebb emberekkel ritkábban használom az internetes kapcsolattartást, de ha a nagymamámnak írok emailt, akkor nagyon figyelek, hogy minden érthető legyen*”; „*gyakorlatilag bármit mondok a nagymamámnak (80 éves) az internettel, vagy számítógépekkel kapcsolatban, nem érti*”; „*Attól függ, melyik generáció. szüleinké (50+) már csak nehézkesen, a nyugdíjasoké egyáltalán nem*”; „*Az sokszor problémát okoz, hogy anyukámnak írt emailben, sms-ben nem használhatok emotikonokat, mert úgy hiszem, hogy nem értené őket*”; „*Például édesanyám ezeket nem tudja értelmezni: jó8, omg, lol tali, vok, szmájli, LOL, sorry, lávollar, lájkolom.*”

Előfordul, hogy a fiatalnak tekintett válaszadó sem érti a nála fiatalabbak beszédét: „*23 évesen sem értem, hogy mit mond néha a 13 éves unokaöcsém*”; „*nem tudom, talán az összes olyan szó, amit egyetemmel és internettel kapcsolatban mondok, de inkább a 2 évvel fiatalabb tesóm érdekes, mert őt még én sem mindig értem*”; „*Vannak, amelyeket már én sem értek meg, ilyenkor kifejezetten öregnek érzem magam 26 évesen*”.

A huszonévesek szüleinek negyvenes-ötvenes korosztálya általában még átmenetinek számít: „*20 éves vagyok, és szerintem a szüleim – 47 – már nem, de a 30 körüliek gond nélkül értik a következőket): pls, omg, tal.*” A hatvanas korosztály – a válaszadók szerint – általában nem érti a digitális kommunikáció új keletű szókinccsét: „*Attól függ, mennyivel idősebbekre vonatkozik a kérdés;*

– *közöttem és szüleim közöttieknél (ca. 28-50 év) attól függ, ki milyen habitusú, kit mi érdekel; – szüleim korosztálya (ca. 45-55 év) helyel-közzel megérti az új keletű szavakat; – nagyszüleim korosztályának esélye sincs pl. az internetes rövidítések, smile-ok, stb. megértésére*”; „*Szerintem a 60-tól 100 évesekig nem értik ma azokat a szavakat, mint cset, skype*”; „*Az időseknek (nagyszülőknek) már gondot okozhat a cset, msn, skype és a különböző internetes alkalmazások, szavak megértése*”. A hatvanasok között is akadnak természetesen kivételek: „*az Én Anyám 60 évesen internet függő :) [sic!]*”.

A huszonéveseknek akár a tizenéves gyerekek és a negyvenes-ötvenes szülők között is tolmácsolniuk kell: „*rendszerint nekem kell lefordítanom, miről beszél a testvérem, amikor szüleinkkel beszél*”. Egy szülő a következőképpen nyilatkozott erről: „*A mai tinédzserek nyelvét már saját szüleik is alig értik. Nekem is van tinédzser gyermekem, ő használja sms-ben ezeket a rövidítéseket. Nem nagyon értem, de nem is akarom megtanulni. Ha nagyon hosszú az SMS, akkor inkább felhívom az illetőt.*”

Többen megjegyezték, hogy a digitális technikában való jártasság és ezáltal a speciális szókincs ismerete nem (feltétlenül) életkorfüggő: „*szerintem ez nem kortól függ... édesapám több ilyet ismer szerintem mint én, mert többet használ internetet*”; „*Írásban, cseten az én anyukám kb 10 perc alatt hozzászokott a fentebb felsorolt rövidítésekhez – de mondjuk ő csetelni is tud, úgyhogy lehet, hogy nem jó példa*”; „*ezek alapvetően az érdeklődési körtől és foglalkozástól is függenek, de pl. anyukám nem ismeri a pendrive, skyp, e-mail szavakat sem*”. Természetesen itt sem lehet általánosítani: „*a szüleim értik pl azt, hogy e-mail, de azt, hogy HD nem :)*”.

A nem digitális bennszülöttek számára az adatközlők szerint nehezen érthető szavak öt nagy csoportba sorolhatók: 1. angol szavak (rövidítések, betűszók, illetve a hunglish⁵ kifejezések); 2. magyar rövidítések; 3. szleng, ifjúsági nyelv; 4. informatikai szak kifejezések és ehhez kapcsolódva a technikai szleng; 5. internetes zsargon⁶ (vö. Veszelszki [szerk.] 2012b). A (jellemzően 20–30 éves adatközlőnél) idősebb korosztály számára érthetetlennek tartott mondatok: *Foursquare-en épp becsekkolt a kedvenc kocsmájába; Facebookon azt posztolta, h nem lájkolja, amit a tesója share-elt... Speciális terület a számítógépes, online játékoké: „altalában az angol roviditéseket, jatekból szarmazo szlenget, a geek dumát, [...] pl WoW-rol (world of warcraft) es az FPS-ekrol (first person shooter, azaz lovoldozos jatekok) percegig lehet ugy beszélgetni, hogy egy kukkot sem ertenek belole a korulallok:)))*” – írja, ékezetek nélkül az egyik adatközlő. Egy másik válaszadó szerint az online játékok szavai (*cs-zik, codozik, travizik, gémel, wowozik*), az úgynevezett „gaming kifejezések” nem érthetőek a kívülállók számára.

⁵ A kérdőívkitöltők megfogalmazásában: „a multinacionális cégek keverék angol–magyar nyelve”; „számítógépes, kommunikációs, bizniszes konyhanyelv”, például: *callban vagyok; ASAP írd meg a riportot, forecastol, meetingel*.

⁶ Az adatközlők által adott elnevezések: „csetnyelv”, internetes zsargon, internetes nyelv, SMS-nyelv.

4.4. A digilektus hatása a különböző írott és szóbeli formákra – a kérdőív tanúsága szerint

Hogyan különíthetők el a digilektus szövegtípusai más szövegtípusoktól? Ehhez a **tercier médium** terminust használom (vö. Frehner 2008: 29, Dittmann 2001: 29, Schmitz 1995: 9). Az elmélet szerint a technika kritériuma háromféle (szöveg)-médiumot különít el, ezek a primer, a szekunder és a terciér média. A primer média azt jelenti, hogy használatához semmilyen technikai eszközre nincs szükség, ide tartozik például a személyes, face-to-face beszélgetés. A szekunder médiához a produkció oldalán van szükség technikai eszköz(ök)re, míg a befogadáshoz erre nincs szükség, akárcsak a printmédiánál. A terciér média esetén mind a produkció, mind a recepció oldalán szükséges valamilyen technikai eszköz. A digitális, számítógép közvetítette kommunikáció szövegtípusai egyértelműen a terciér médiához tartoznak. Ez a megközelítés azért is használható, mert „a nyelvi kommunikációs és információs folyamatok vizsgálata az adott mediális környezet figyelembevételével nem képzelhető el” (Ziegler 2002: 11, saját fordításom).

4.4.1. Mi jellemzi az „internetes nyelvet”?

Annak ellenére, hogy néhány válaszadó megjegyzi, hogy az *„internet nyelve nem létezik”*, hiszen *„beszélhetünk formális és informális kommunikációról az interneten belül, illetve chat, közösségi oldal, sajtó nyelvről. Mindegyik más, az élő és az írott nyelv közötti nyelvi formákat használ”* és *„Az internet elég tág ahhoz, hogy az igényes és az igénytelen, vagy az újhullámos nyelvezet is megtalálható legyen rajta. Amilyen oldalakat én látogatok, akikkel én levelezem, ott semmi extrém nem jellemzi az internetes nyelvet”*, mégis a legtöbben felsoroltak különböző jellegzetességeket, amelyek véleményük szerint az internetes kommunikációra jellemzők.

Legtöbben az egyszerűsítést-egyszerűsödést, a gyorsaságra törekvést és ennek kapcsán a rövidítő-tömörítő tendenciát emelték ki. A közvetlenség és az interaktivitás következménye többek között a szlenghasználat írásban (vö. Sieber 1998), a becéző szóalakok nagy száma, illetve a helyesírási norma figyelmen kívül hagyása vagy szabadon értelmezése is. Az informális kommunikációnak a tegezésre-magázásra is hatása van (*„sokszor már idegenek is tegezve írnak e-maileket”*). További jellegzetesség a válaszadók szerint a folyamatos és gyors változás, változékonyság. A szóbeli kommunikáció nonverbális jellemzőinek írásbeli pótlását szolgálja a karaktertöbbszörözés és az írásjelhalmozás (*„ez naggggyon jóóóó”*, *„teccccik”*, *„HAGYJ MÁR BÉKÉN!!!”*), valamint az emotikonhasználat és a vizualitás szerepét hangsúlyozó képes írás.

Értékelő megjegyzések is érkeztek. A pozitívumok között a kreativitást, a lényegre törő, ökonomikus megfogalmazásmódot, a negatívumok között pedig az igénytelenséget, a felületességet és a nyelvhasználók lustaságát emelték ki a válaszadók.

4.4.2. Az írott szövegformák változása

Az írott szövegformákhoz kapcsolódó kérdésfeltevés kettős volt: egyrészt a válaszadók saját, másrészt pedig mások nyelvhasználatának megfigyelésére kérdeztem rá.

A *Véleménye szerint változik-e az ÍRÁS az internet és mobiltelefon hatására?* eldöntendő kérdésre csupán harminc nemleges, kétszáz indoklás nélküli és több mint négyszáz, indoklással ellátott igenlő válasz érkezett, tehát a kérdőívki-töltők döntő többsége szerint változik az írás a digitális kommunikáció hatására. A válaszok összetettsége és terjedelme miatt lemondok a kvantitatív jellegű összegzésről, viszont összegyűjtöm, milyen változási irányokat, tendenciákat valószínűsítene a (nagyreszt nem nyelvész) adatközlők. Éppen a kérdés (szándékosan) többféle értelmezhetősége miatt nagyon sokszínűek a válaszok.

Legtöbben a helyesírás módosulását emelik ki, néhányan objektív módon szemlélik, de kiemelkedően sokan negatív tendenciaként értelmezik ezt a változást. Sok válaszadó félti a változástól az írott szövegek megformázását, helyesírását: *„a káros hatások egyértelműek. A cset, az sms nagyon nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy a fiatalok nem tudnak helyesen írni és fogalmazni sem”*. Az emotikonhasználat a hagyományos, kézzel írott szövegekre is jellemző (lesz): *„Gyakran rajzolnak [a diákok] kézzel írott üzenetekbe emotikonokat, érdekes módon 90 fokkal elforgatva is sokszor, mintha a számítógép alfanumerikus kötöttségei megmaradnának kézírásnál is”*. A válaszokból a rövidülés, az egyszerűsödés emelhető ki további jellemző tendenciaként: *„a diákjaim szeretnek rövidíteni, pl.: megmondtam – +mondtam”*; *„a [gépen] használt rövidítések, jelek megjelennek az írásban is”*.

Néhány válaszadó úgy véli, hogy a hivatalos és a magánregiszter közelít(eni fog) egymáshoz: *„volt egy osztálytársam, aki a csetes alakokat nyugodt szívvel írta le akár a dolgozatokban is”*; *„a hangulatjelek nem hivatalos iratokban sűrűn előfordulnak”*; *„A rövidítések és a mosolyszimbólumok mindenképpen beszivárognak a nem hivatalos célú írásbeliségbe”* (a hivatalos szövegformák informálissá válásáról: Sieber 1998). Többen éppen az ellenkezőjét figyelték meg, szerintük a hivatalos és a magánjellegű kommunikáció megkülönböztetése inkább erősödni fog: *„a hivatalos iratoknál nem hiszem, hogy változást okozna, mivel ott van egy hivatalos sablon”*; *„Hivatalos írások, dolgozatok esetében semmiképp, a magánjellegű dolgokban már megváltozott, főleg a fiatalok körében”*. Akárcsak az utóbb idézett válaszadó, mások is korosztályhoz kötik a változást: *„a fiatalok között biztosan (10-20 éves korosztály)”*; *„ez inkább a kisebb korosztályt érinti akiknek 5 évesen mobiljuk van már”*.

A fentiekén túl megemlítették még a kézírásnak a gépíráshoz viszonyított csökkenő jelentőségét, átalakuló szerepét: *„Annyiban változik, hogy lényegesen ritkábbá válnak a kézzel írt dolgok. Mivel mindennapjainknak nem része (miután a jegyzetelős diákevek elmúlnak), ezért külön súlyt kap, ha valamit kézzel írunk meg. Mondhatnám, ünnepivé teszi. Egy képeslapot pl. továbbra is kézzel írunk meg, hiába küldhetnék internetes képeslapot pár kattintással. Pont azért, hogy kifejezze, hogy fontos annyira a másik, hogy rászántam papírt, időt, bélyeget, fáradságot”*; *„Igen, a férjem például már NEM TUD KÉZZEL ÍRNI!!!”*.

4.4.3. A szóbeli szövegformák (kiemelten az informális társalgás) változása

A szóbeli társalgásban használatos, feltehetőleg a digilektusból eredő formák összefoglalását a 2. táblázat tartalmazza. Az úgynevezett netszleng, azaz a digitális kommunikáció köréhez kötődő szókincsből a *lájkol* és a *meglájkol*, *lájkolom* tűnnek ki (egy adatközlő megfogalmazásában: „*like = lájkolni valamit, lájkolom azt a srácot, ez facebook-ról van, amióta van cset meg sms, ez az első szó, amit átvettem szóban is*”; vö. Veszelszki [szerk.] 2012b). E szavak a Facebook közösségi oldalhoz kapcsolódnak. A *műxik* a *működik* ige analógiás módon alakult variánsa – az írásban rövidítési-karaktérszópolási céllal keletkezett ige a szóbeliségben is feltűnik.

Egyértelmű a digilektus és a szóbeli társalgás közötti interferencia az úgynevezett netspecifikus akronimák szóbeli, betűnként kiejtett változatainak esetében. A válaszadók megfogalmazásában az „*önálló értelmet nyert rövid szavakat*”, mint a *lol* vagy az *omg* kifejezéseket gyakran használják beszélgetésben is, például: „*Esetleg egy-egy LOL becsúszhat, megfelelő társaságban*”; „*Bár már sokszor hallottam másoktól kimondani a lol-t, én nem teszem*”; „*Előfordult már, h elhagyta már a számát olyan, mint pl. »vétéef«, »lol« vagy azt mondtam, h »oh my god«. *pirul* :)*”. Ezen alakok használata élőbeszédben egyesekben ellenérzéseket is szülhet: „*Kiráz a hideg attól, ha valaki szóban mondja hogy »OMG«*”, ám ez a megjegyzés is arról tanúskodik, hogy nem egyszeri és nem egyedi jelenségről van szó. Az *OMG*, azaz „oh my God” ’ó istenem’ mozaikszót magyarosan („*hát ez óemgé*”) és angolosan betűzve („*óemdzi*”) is lehet hallani élőbeszédben az adatközlők szerint. Az akronimák esetében fontos a kiejthetőség, szóbeli feloldhatóság is: „*Amit ki lehet mondani. Tehát a :) típust nyilván nem (hülyén hangzana, hogy kettőspont, zárójel), az exerint, ës [jó éjt] típust sem. Az SZVSZ, sztem, IRL, IMHO viszont jól mondikálbó.*”

Szintén közvetlen a kapcsolat az emotikonok és a szóbeli társalgás között, a kérdőívkitöltők szerint: „*szmájlinevek. Pl.: xD – ikszdé*”; „*A 14 éves unokaöcsém [...] gyakran használja az XC kifejezést*”; „*Egyre gyakrabban rövidítéseket, néha még egy-egy »ikszdé« és »kettőspontdé« is elhangzik, bár ezek inkább a közelebbi barátoknak*”. Az *XD* mosolyt, nevetést jelölő emotikon szóbeli használatát 19-en említették meg a kérdőívben.

2. táblázat. A szóban használt digilektusbeli formák az adatközlők önbevallása alapján
(rövidített táblázat, feloldások: Veszelszki [szerk.] 2012b)

Típus	Példa	Említés	Megjegyzés
Netszleng, digilektusbeli szóalak	<i>bug</i>	1	ang. 'bogár' > 'hiba'
	<i>dunno</i>	1	ang. I dont know 'nem tudom'
	<i>lájk</i>	3	ang. like
	<i>lájkol</i>	8	ang. like + -(o)L
	<i>láv van</i>	1	ang. love
	<i>lávól (lávollak)</i>	1	ang. love + -(o)L
	<i>luv ya</i>	1	angol beszélt nyelvi alak, I love you
	<i>meglájkol</i>	1	meg- + ang. like + -(o)L
	<i>műxik</i>	1	< működik
	<i>ráír valakire</i> <i>l</i>	1	'ír valakinek cseten'
<i>rákeres valamire</i>	1	'internetes keresőben megkeres'	
Netspecifikus akronima	<i>asap</i>	13	ang. as soon as possible 'amint lehet'
	<i>brb</i>	1	ang. be right back 'rögtön jövök'
	<i>btw</i>	1	ang. by the way 'apropó, egyébként'
	<i>lol, LoooL</i>	89	ang. laugh out loud 'hangosan felnevet'
	<i>ROFLMAO</i>	1	ang. rolling on the floor laughing my ass off 'földön fetrengve, szétröhögöm magam'
	<i>rtfm</i>	1	ang. read the fucking manual 'olvasd el a kib... használati utasítást'
	<i>omfg</i>	2	ang. oh my fucking god 'uramég'
	<i>omg</i> (<i>Oh, my God, óemgé, óemdzsi</i>)	29	ang. oh my god 'úristen, istenem'
	<i>szvsz</i>	1	szerény véleményem szerint
	<i>wtf, vétéef</i>	15	ang. what the fuck 'mi a f...'

Típus	Példa	Említés	Megjegyzés
(Feltehetőleg a digilektusban kialakult rövidítés, szóösszerántás, szócsonkítás)	[példa nélkül]	16	
	<i>am</i>	1	amúgy
	<i>köcc, köcce, köce</i>	3	köszönöm, köszi
	<i>majd besz</i>	1	majd beszélünk
	<i>mek</i>	1	megyek (beszélt nyelvi alakulat?)
	<i>micsi</i>	1	mit csinálsz
	<i>naon</i>	1	nagyon
	<i>nemtu</i>	1	nem tudom
	<i>nömö = nm</i>	1	nincs mit
	<i>pill</i>	4	pillanat
	<i>szal</i>	4	szóval (beszélt nyelvi alakulat?)
	<i>sztem</i>	3	szerintem
	<i>thx</i>	1	ang. thanks 'köszí'
	<i>tod, tom</i>	2	tudod, tudom (beszélt nyelvi? ⁸)
	<i>tulképp</i>	1	tulajdonképpen
<i>valszeg</i>	10	valószínűleg (beszélt nyelvi alakulat?)	
<i>vok</i>	6	vagyok (beszélt nyelvi alakulat?)	
emotikonon kiejtve	[példa nélkül]	1	
	<i>ikszdé (xD), XD</i>	19	
	<i>kettőspontdé</i>	1	

A Véleménye szerint változik-e a SZÓBELI TÁRSALGÁS az internet és a mobiltelefon hatására? kérdés a szóbeli társalgás és az internetes kommunikáció kapcsolatát vizsgálja. A kérdőív kitöltőinek közel fele szerint változik a társalgás az internetkommunikáció hatására, ám válaszukat nem indokolták; ezzel szemben alig ötvenen állították, hogy a társalgást nem befolyásolja az internetes kommunikáció. Sokan kiemelték, hogy valóban megfigyelhetők az internethez köthető változások a szóbeli társalgásban is, ám véleményük szerint ezek nem annyira jelentősek vagy kevésbé szembetűnőek, mint az írásos kommunikációban.⁷

Az írásos szövegformák változásához hasonlóan, a szóbeli társalgás változását is korosztályfüggőnek tartják az adatközlők, többen megjegyzi azonban, hogy a változás nem jövő idejű, hanem már lezajlott, de legalábbis folyamatban van.

Nyelvszociológiai változásnak tekinthető, hogy az adatközlők szerint a személyes társalgást gyakran az internetes beszélgetés helyettesíti: „Sokan szívesebben

⁷ A beszélt nyelvben kialakult, redukált alakok használata is a digilektushoz kötődik több adatközlő véleménye szerint. Ezt példázza a következő tanári megjegyzés: „Igyekszem a heyes nyelvi és nyelvtani alakokat használni és a diákjaimat is erre biztatom. Ezért például minden alkalommal rájuk szólok, hogy »utolsó« helyett ne »uccsó« mondjanak.”

»beszélgetnek«, ismerkednek cseten, msnen, interneten, mint személyesen. Sok embernek ez biztonságot, önbizalmat ad”, vagy kiegészíti azt: „Az internetes szociális élet nem váltja fel, hanem kiegészíti a társas életet, de egy péntek esti összejövés 85%-ban olyan témákat érint, melyekhez nem sok közünk lenne internet nélkül. Másrészt a mobiltelefonnak és pl a facebook vagy twitter hírfolyamának köszönhetően cenzúrázatlan gondolatokat közlünk ismerőseinkkel, tehát folyamatos tudásunk van a másikról, tehát egy találkozás nem az újdonság erejével és az új információk kicserélésével telik. Ami részben jó, mert nem kell meghallgatni 4 hónap történéseit monológban, részben rossz, mert aki nincs benne ebben a facebook örületben az lemarad a laza beszéd témákról”. Ugyancsak a cset és a szóbeliség összehasonlításán alapul a következő megjegyzés: „sokan rengeteget tudnak csetelni, ám szóban meg se bírnak mukkani”.

Általában a társalgásban használt szókinccs változását tartják leginkább látványosnak: „az elterjedt rövidítések, szófordulatok átkerülnek a beszélt nyelvbe is”. Olyan új szavakat, kifejezéseket soroltak fel a válaszadók, mint például a *lájkol*, az *attendingle*, a *dzsoinol egy klubba, képet addol, kommentel*. Az emotikon- és akronimahasználat visszatérő, kiemelkedően sokszor említett elem: „magam is használok az internetes nyelvhasználatból átvett kifejezéseket (pl. *ikszdé, óemgé*)”; „hallottam már szóban azt, hogy *lol* és *XD*, de nem hiszem hogy nagyon, és tartósan befolyásolná”; „Használjuk a *LOL* és egyéb szavakat beszéd közben is. Ahelyett, hogy mondjuk egy jót nevetnénk valóban”; „sok mindent kimondunk szóban is (*lol*), amit előtte csak írásban használtunk”. Az *ikszdé (XD)* emotikon gyakori társalgásbeli elem: „sokszor hallottam már, hogy valaki szóban mondja, hogy *XD* (konkrétan »ikszdé«). Nekem nagyon furcsa, bár fiatal vagyok”. A *LOL* netspecifikus akronima szóbeli használatában az a sajátos, hogy éppen a nevetést, a nonverbális kommunikációt helyettesíti: „Az, hogy a »*lol*« meg az egyéb rövidítések főleg az internethez kötődnek az azért van, mert az élő kommunikációban nem igazán van rájuk szükség. (Miért mondanád, hogy »nevetek«, mikor nevetesz? :))”.

A szóbeli (spontán) társalgás változási irányjaival kapcsolatban a válaszadók a kommunikáció szociológiai körülményeinek módosulását, illetve a társalgási nyelv szókinccsének a digilektusban használatos elemekkel (például *lol*, *ikszdé*, *óemgé*) való bővülését hangsúlyozták.

5. Összegzés

A vizsgált négy fő kérdéskört a következőképpen összegezhetjük. A digitális kapcsolattartási eszközök és szociológiai változók összefüggésében a felmérés szerint a nemnek van szerepe (a férfiak többet interneteznek általában, a közösségi oldalakat viszont a nők használják nagyobb számban); az életkori összefüggéseket általánosítva: minél fiatalabb a válaszadó, annál többféle digitális eszközt használ, és annál nagyobb időtartamban. A digitális kommunikáció nyelvhasználati sajátosságainak ismerete azonban nem elsődlegesen szociológiai változóktól (nemtől és életkortól), hanem a digitális eszközök használatának gyakoriságától függ.

A(z elektronikus) kommunikációs forma választását nagymértékben meghatározza a partner, a partnerhez való viszony és a szituáció formalitása. A nyelvhasználók véleménye szerint a digitális nyelvhasználat hatással van az írásos és a szóbeli kommunikációra. A kérdőív alapján feltártam néhány változási tendenciát, illetve a digitális bennszülöttek és kintrekedtek közötti esetleges megértési nehézség egyes okait. A válaszadók közül többen kiemelték az internethez kapcsolódó nyelvváltozat exkluzivitását, csoportnyelvi, másokat kizáró jellegét: „*aki nem ismeri, nem érti*”; „*egy olyan nyelvezet [...], amit nem ért meg mindenki, csak az azonos csoportokhoz tartozók*”; „*Az internetet használók jól elboldogulnak vele, megértik egymást. A nem járatosak kissé gyanakodva figyelik a szinte érthetetlen rövidítéseket, új szavak felbukkanását*”.

SZAKIRODALOM

- Androutsopoulos, Jannis K.–Ziegler, Evelyn 2003. Regionalismen in einer Chat-Gemeinschaft. In: Androutsopoulos, Jannis K.–Ziegler, Evelyn (Hrsg.): „*Standardfragen*”. *Soziolinguistische Perspektiven auf Sprachgeschichte, Sprachkontakt und Sprachvariation*. Peter Lang, Frankfurt am Main, 251–79.
- Balázs Géza 2004. Választási sms-ek folklorisztikai-szövegtani vizsgálata. *Magyar Nyelvőr* 128: 36–53.
- Balázs Géza 2005. Az internetkorszak kommunikációja. In: Balázs Géza–Bódi Zoltán (szerk.): *Az internetkorszak kommunikációja. Tanulmányok*. Gondolat–Infonia, Budapest, 25–57.
- Bódi Zoltán 2004a. *A világháló nyelve. Internetezők és internetes nyelvhasználat a magyar társadalomban*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Bódi Zoltán 2004b. Az írás és a beszéd viszonya az internetes interakcióban. *Magyar Nyelvőr* 128: 286–94.
- Bódi Zoltán 2005. Szimbolikus írásbeliség az internetes interakcióban. In: Balázs Géza–Bódi Zoltán (szerk.): *Az internetkorszak kommunikációja. Tanulmányok*. Gondolat–Infonia, Budapest, 195–212.
- Bonka, Boneva–Kraut, Robert–Frohlich, David 2003. E-Mail und interpersonale Beziehungen. Das Geschlecht macht den Unterschied. In: Höflich, Joachim R.–Gebhardt, Julian (Hrsg.): *Vermittlungskulturen im Wandel. Brief, E-mail, SMS*. Peter Lang, Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Wien, 147–72.
- Cheal, Daniel 1987. Showing them you love them: Gift giving and the dialectic of intimacy. *The Sociological Review* 36: 150–69.
- Crystal, David 2001. *Language and The Internet*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Crystal, David 2008. *Txtng. The gr8 db8*. Oxford University Press, Oxford et al.
- Dittmann, Miguel 2001. *Sprachverwendung im Internet. Untersuchungen des Internet Relay Chat (IRC) in Deutschland und Frankreich*. Éditions Indoles, Sarlat.
- Dürscheid, Christa 2005. E-Mail – verändert sie das Schreiben? In: Siever, Torsten–Schlobinski, Peter–Runkehl, Jens (Hrsg.): *Websprache.net. Sprache und Kommunikation im Internet*. Walter de Gruyter, Berlin–New York, 85–97.
- Dürscheid, Christa 2006. *Einführung in die Schriftinguistik*. 3., überarbeitete und ergänzte Auflage. Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen.
- Eckkramer, Eva Martha–Eder, Hildegrund Maria 2000. *(Cyber)Diskurs zwischen Konvention und Revolution. Eine multilinguale textlinguistische Analyse von Gebrauchstextsorten im realen und virtuellen Raum*. Peter Lang, Frankfurt am Main et al.
- Érsök Nikolett Ágnes 2003. Írva csevegés – virtuális írásbeliség. *Magyar Nyelvőr* 127: 99–104.
- Ferrara, Kathleen–Brunner, Hans–Whittemore, Greg 1991. Interactive written discourse as an emergent register. *Written Communication* 8/1: 8–34.
- Fix, Tina 2001. *Generation @ im Chat. Hintergrund und explorative Motivstudie zur jugendlichen Netzkommunikation*. KoPäd Verlag, München.

- Frehner, Carmen 2008. *Email – SMS – MMS. The Linguistic Creativity of Asynchronous Discourse in the New Media Age*. Peter Lang, Bern et al.
- Höflich, Joachim R. 2003. Mediatisierung des Alltags und der Wandel von Vermittlungskulturen. In: Höflich, Joachim R. – Gebhardt, Julian (Hrsg.): *Vermittlungskulturen im Wandel. Brief, E-mail, SMS*. Peter Lang, Frankfurt am Main et al., 7–20.
- Kovács Kristóf–Krajcsi Attila–Pléh Csaba 2002. Mobilhasználat, időgazdálkodás és extraverzió. In: Nyíri Kristóf (szerk.): *Mobilközösség – mobilmegismerés. Tanulmányok*. MTA Filozófiai Kutatóintézete, Budapest, 179–200.
- Köhler, Thomas 1999. Methodik und Methodologie der Forschung zur Internet-Kommunikation. In: Frindte, Wolfgang–Köhler, Thomas (Hrsg.): *Kommunikation im Internet*. Peter Lang, Frankfurt am Main et al., 183–92.
- Löffler, Heinrich 1985. *Germanistische Soziolinguistik*. Grundlagen der Germanistik 28. Erich Schmidt Verlag, Berlin.
- Mitchell, W. J. T. 2013. *Image X Text*. Előadás, CEU, Budapest, 2013. május 27.
- Schlobinski, Peter 2000. Von Chatten im Cyberspace. In: Eichhoff-Cyrus, Karin–Hoberg, Rudolf (Hrsg.): *Die deutsche Sprache zur Jahrtausendwende. Sprachkultur oder Sprachverfall?* Dudenverlag, Mannheim.
- Schmitz, Ulrich 1995. *Neue Medien und Gegenwartssprache. Lagebericht und Problemskizze*. Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie (OBST) 50. Osnabrück.
- Sieber, Peter 1998. *Parlando in Texten. Zur Veränderung kommunikativer Grundmuster in der Schriftlichkeit*. De Gruyter, Tübingen.
- Szathmári István 2004. *Stilisztikai lexikon: stilisztikai fogalmak magyarázata szépirodalmi példákkal szemlélve*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Teplan, Annegret 2005. *Kommunikation im Chat. Grundlagen, Instrumente, Bewertung*. Verlag Dr. Müller, Berlin.
- Trudgill, Peter 1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. JGYTF Kiadó, Szeged.
- Veszelszki Ágnes 2006. *Az sms nyelvhasználatának extralingvális és intralingvális vizsgálata*. Szakdolgozat, kézirat. ELTE BTK, Budapest.
- Veszelszki Ágnes 2010. Úton – a digilektus és a dialóguslevelek. In: Balázs Géza–H. Varga Gyula (szerk.): *Az utazás szemiotikája*. Magyar Szemiotikai Társaság – Liceum Kiadó, Budapest–Eger, 286–98.
- Veszelszki Ágnes 2011. *Az infokommunikációs technológia hatása a nyelvre*. PhD-értekezés, kézirat. ELTE BTK, Budapest.
- Veszelszki Ágnes 2012a. Új írásjelek digitális és kézzel írt szövegekben. *Anyanyelv-pedagógia* 4. (Utoljára ellenőrizve: 2013. 07. 22.)
- Veszelszki Ágnes (szerk.) 2012b. *Netszótár. @-tól a Zuckerbergetig*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Veszelszki Ágnes 2013. Digilektus és Netszótár. *Irodalomismeret* 1: 184–97.
- Wardhaugh, Ronald 1995. *Szociolingvisztika*. Osiris Századvég, Budapest.
- Ziegler, Arne 2002. E-Mail – Textsorte oder Kommunikationsform? In: Ziegler, Arne – Dürscheid, Christa (Hrsg.): *Kommunikationsform E-Mail*. Stauffenburg, Tübingen, 9–32.

Veszelszki Ágnes

egyetemi tanársegéd

ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék

SUMMARY

Veszelszki, Ágnes

The effect of digilect on written and spoken communication: A questionnaire study

It is relatively unanimously claimed in both the Hungarian and the international literature that internet communication has specific, genre-independent linguistic properties. The terms used to denote this novel language variety include netspeak, written interactive register, virtual/digital textuality, secondary spoken language, symbolic written language, new spoken language, and virtual written language. The present author uses the term *digilect* to refer to the language use or language variety of computer-mediated communication (CMC) in the broad sense. Digital communication, due to its wide currency and unavoidability in everyday life, as well as for other reasons, certainly affects non-computer-mediated, traditional written and spoken communication, too. The questionnaire study involving responses given by 647 subjects that is presented here is meant to survey such effects. The main purpose of the study is to explore the interaction between digital communication devices and certain sociological variables (in particular, age and gender); to study the choice of form of communication in terms of partner and situation; to collect some features of digital language use (abbreviations and emoticons); and to document changes in written and spoken communication due to the effect of digital communication. According to the results, the effects of the digital media can be attested primarily at the levels of writing technique and the lexicon.

Keywords: digilect, computer-mediated communication, netlinguistics

Az internetes troll mint identitás kialakítása politikai blogok diskurzusaiban*

1. Bevezetés

Az internetes troll¹ a számítógép közvetítette kommunikáció (computer-mediated communication, CMC) egyik jellegzetes, sűrűn megnevezett társas identitása, amely különösen gyakran jelenik meg politikai blogok diskurzusaiban. A troll a számítógép közvetítette diskurzusok (computer-mediated discourses, CMD) azon résztvevője, akinek igazi célja a diskurzus, valamint a közösség bomlasztása és/vagy egy konfliktus előidézése, illetve elmélyítése a saját szórakoztatására. A troll ugyanakkor tudatosan megkísérel létrehozni egy fiktív identitást, amely szerint őszintén a kérdéses csoport tagjává szeretne válni, és ezt a valójában hamis szándékát közli is (Hardaker 2010: 237). A trollok nyelvi tevékenysége tehát megtévesztésen alapuló identitásmanipuláció (Donath 1999: 43; Hancock 2007: 291). A troll a számítógép közvetítette diskurzusok résztvevői számára kifejezetten fontos identitás, és ezt az is jelzi, hogy számos blog, fórum és weboldal hívja fel

* Köszönöm Bartha Csillának és Tátrai Szilárdnak a kutatás során nyújtott segítségüket, valamint Laczkó Krisztinának a kéziratához fűzött megjegyzéseit.

¹ A *troll* megnevezés a legelfogadottabb elmélet szerint a *trolling* nevű tengeri horgászati technikából származik, amely során a horgász a mozgókcsónakból vagy hajóból kivetett csalit elhúzza a halak előtt. Az internetes folklórban azonban jelen van egy másik elképzelés is, amely szerint a név forrása a *troll* nevű északi mitológiai szörny (Herring–Job–Sluder–Scheckler–Barab 2002: 372).

SUMMARY

Veszelszki, Ágnes

The effect of digilect on written and spoken communication: A questionnaire study

It is relatively unanimously claimed in both the Hungarian and the international literature that internet communication has specific, genre-independent linguistic properties. The terms used to denote this novel language variety include netspeak, written interactive register, virtual/digital textuality, secondary spoken language, symbolic written language, new spoken language, and virtual written language. The present author uses the term *digilect* to refer to the language use or language variety of computer-mediated communication (CMC) in the broad sense. Digital communication, due to its wide currency and unavoidability in everyday life, as well as for other reasons, certainly affects non-computer-mediated, traditional written and spoken communication, too. The questionnaire study involving responses given by 647 subjects that is presented here is meant to survey such effects. The main purpose of the study is to explore the interaction between digital communication devices and certain sociological variables (in particular, age and gender); to study the choice of form of communication in terms of partner and situation; to collect some features of digital language use (abbreviations and emoticons); and to document changes in written and spoken communication due to the effect of digital communication. According to the results, the effects of the digital media can be attested primarily at the levels of writing technique and the lexicon.

Keywords: digilect, computer-mediated communication, netlinguistics

Az internetes troll mint identitás kialakítása politikai blogok diskurzusaiban*

1. Bevezetés

Az internetes troll¹ a számítógép közvetítette kommunikáció (computer-mediated communication, CMC) egyik jellegzetes, sűrűn megnevezett társas identitása, amely különösen gyakran jelenik meg politikai blogok diskurzusaiban. A troll a számítógép közvetítette diskurzusok (computer-mediated discourses, CMD) azon résztvevője, akinek igazi célja a diskurzus, valamint a közösség bomlasztása és/vagy egy konfliktus előidézése, illetve elmélyítése a saját szórakoztatására. A troll ugyanakkor tudatosan megkísérel létrehozni egy fiktív identitást, amely szerint őszintén a kérdéses csoport tagjává szeretne válni, és ezt a valójában hamis szándékát közli is (Hardaker 2010: 237). A trollok nyelvi tevékenysége tehát megtévesztésen alapuló identitásmanipuláció (Donath 1999: 43; Hancock 2007: 291). A troll a számítógép közvetítette diskurzusok résztvevői számára kifejezetten fontos identitás, és ezt az is jelzi, hogy számos blog, fórum és weboldal hívja fel

* Köszönöm Bartha Csillának és Tátrai Szilárdnak a kutatás során nyújtott segítségüket, valamint Laczkó Krisztinának a kéziratához fűzött megjegyzéseit.

¹ A *troll* megnevezés a legelfogadottabb elmélet szerint a *trolling* nevű tengeri horgászati technikából származik, amely során a horgász a mozgóképernyő csónakból vagy hajóból kivetett csalit elhúzza a halak előtt. Az internetes folklórban azonban jelen van egy másik elképzelés is, amely szerint a név forrása a *troll* nevű északi mitológiai szörny (Herring–Job–Sluder–Scheckler–Barab 2002: 372).

a felhasználók figyelmét a trollok tevékenységére, és ad tanácsokat a konfliktusok elkerülése érdekében² (vö. Bódi 2010a; Fábán 2012; Szabó 2012).

Jelen tanulmány a diskurzusban aktuálisan létrejövő társas identitásként értelmezett trollnak a funkcionális kognitív pragmatika (Kasher 1998; Sanders–Sporeen 2007; Sandra–Östman–Verschueren 2009; Tátrai 2011) és a gyakorlatelmélet (Eckert–McConell–Ginet 1992, 1995; Bucholtz 1999; Bucholtz–Hall 2004, 2005) keretébe ágyazott, korpuszalapú vizsgálatával foglalkozik. Célja az, hogy 40 magyar nyelvű politikai blog összesen 200 diskurzusának kvalitatív elemzése alapján meghatározza, hogy a trollként azonosított és a másokat trollnak nevező résztvevők az adott diskurzusban aktuálisan milyen pozitív és negatív nyelvi identitásgyakorlatok segítségével hozzák létre közösen az internetes troll társas szerepét. A dolgozat tehát arra keresi a választ, hogy egyes résztvevők mi alapján azonosítanak trollként más résztvevőket, valamint hogyan jelzik, hogy ők nem trollként vesznek részt a diskurzusban. A vizsgálat további célja az egyes identitásgyakorlatok típusgyakoriságának megállapítása a teljes korpusz kvantitatív elemzése alapján.

A trollok nyelvi tevékenysége a magyar nyelvészetben lényegében ismeretlen kutatási terület, és ezt például az is jelzi, hogy a *troll* az Infoszótár (Bódi 2010b) által értelmezett szavak között sem szerepel. Ugyanakkor a Netszótár (Veszelszki 2012) felveszi a feldolgozott címszavak közé. A nemzetközi szakirodalomban Donath (1999), valamint Herring és szerzőtársai (2002) értelmezik elsőként a trollok nyelvi viselkedését. Ezek a munkák számítógép közvetítette diskurzusok kvalitatív elemzése alapján elsőként írják le a trollok egyes alapvető jellemzőit, ugyanakkor éppen úttörő jellegükből adódóan nem törekednek kvantitatív elemzésre, illetve nem vizsgálják az internetes gyakorlatközösségek tagjainak a trollra mint identitásra vonatkozó tudását. Kiemelendő továbbá Hardaker (2010) tanulmánya, amely az agresszió, a megtévesztés, a bomlasztás és a siker fogalmainak segítségével elemzi a trollokat, továbbá a dolgozat elején már idézett módon definiálja a troll fogalmát. Ez a meghatározás egy magas absztrakciós szinten megfelelően ragadja meg a trollok tevékenységének lényegi jellemzőit, ám ugyanennyire fontos azoknak a konkrét nyelvi gyakorlatoknak a meghatározása is, amelyeket egyes résztvevők a diskurzus bomlasztására és konfliktusok előidézésére használnak, mivel más résztvevők ezek alapján lehetnek képesek arra, hogy trollként azonosítsák őket.

A második részben bemutatom az identitás kialakításának szociokognitív modelljét, a troll mint identitás kialakításának a sajátosságait, valamint a kutatás hipotéziseit. A harmadik részben ismertetem a korpusz felépítésének és elemzésének a lépéseit. A negyedik részben először számba veszem a troll mint identitás pozitív és negatív identitásgyakorlatait, illetve megadom az egyes identitásgyakorlatok típusgyakoriságát. Ezt követően pedig bemutatom a típusgyakorisági értékek eloszlásával, valamint az egy diskurzusban megjelenő identitásgyakorlatok

² Ezek közül a tanácsok közül a legismertebb a *Ne etesd a trollt! (Don't feed the troll!)*, amely szerint a trollok akkor okozzák a legkisebb kárt a felhasználók számára, ha azok nem reagálnak a trollok megnyilatkozásaira.

számával kapcsolatos eredményeket. Az ötödik részben összehasonlítom a hipotéziseket és a kutatási eredményeket. A tanulmányt összefoglalás és a további lehetséges kutatási irányok felvázolása zárja.

2. Elméleti háttér

2.1. Az identitás nyelvi kialakításának szociokognitív modellje

Jelen dolgozat a trollt a különböző diskurzusokban ismétlődően létrejövő, a résztvevők elméiben pedig ezen diskurzusok mentális feldolgozásának eredményeképpen rögzülő identitásként, tehát résztvevői szerepként értelmezi, az identitás diskurzusban történő kialakítását pedig olyan dinamikus körfolyamatként írja le, amelyben fontos szerepet kap a diskurzusközösség tagjainak az adott identitásra vonatkozó tudása. Ez a körfolyamat öt összetevőből áll: 1. a diskurzus résztvevőinek az identitásra vonatkozó tudása, 2. az identitásra vonatkozó tudás aktiválása, 3. pozitív és negatív identitásgyakorlatok végrehajtása az aktuális diskurzusban, 4. az identitás létrejötte a diskurzusban, 5. az identitásra vonatkozó tudás módosulása/megerősödése (1. ábra).

Először általánosságban jellemzem a fenti modell összetevőit, majd pedig a troll mint identitás kialakításának sajátosságaival foglalkozom. Az általános modell bemutatását kísérő példák is jelen kutatás korpuszából származnak, és céljuk annak demonstrálása, hogy az ismertett modell a troll mint identitás kialakításának leírása során is termékenyen alkalmazható.

2.1.1. A diskurzus résztvevőinek az identitásra vonatkozó tudása

Ahhoz, hogy az aktuális diskurzus résztvevői megnyilatkozásaik segítségével sikeresen létrehozzanak egy adott identitást, az identitás interszjektív jellegéből adódóan szükség van arra, hogy a résztvevők közül legalább ketten rendelkez-

zenek a szóban forgó identitással kapcsolatos előzetes ismeretekkel. Tehát egy identitás aktuális létrehozásának forrása a diskurzus résztvevőinek az adott identitásra vonatkozó, egymással megosztott, így a közös figyelmi jelenet részévé vált tudása. Ez a tudás létmódját tekintve egyéni, mivel az egyes résztvevők elméiben létezik. Emellett azonban közösségi alapú és kulturális kötődésű, mivel az egyének olyan kulturálisan beágyazott interakciókban tesznek szert a tudásukra, amelyekben különböző gyakorlatközösségek³ tagjaiként vesznek részt, és a közös figyelmi jelenet részeként megosztják egymással a már meglévő tudásukat. Ebből adódóan egy közösség tagjainak egy identitásra vonatkozó egyéni tudása bár nem azonos, de a korábbi interakciók mennyiségétől és gyakoriságától függően nagy hasonlóságot mutat (vö. Sharifian 2008: 112).

Az identitás kialakítása egy diszkurzív cselekménysorozat, így az adott identitásra vonatkozó tudás tapasztalati úton kialakuló, prototípuselvű, időszerkezettel bíró fogalmi keretként, tehát forgatókönyvként (Kövecses–Benczes 2010: 52–62) összegződik az egyén elméjében. Kialakulásában kezdetben olyan korábbi diskurzusok mentális feldolgozása játszik főszerepet, amelyekben az adott identitást más résztvevők meg is nevezik, így hozzáférhetővé teszik az azt még nem ismerő egyén számára.

- (1a) Köszönjük a kötelező narancsos hisztit **troll úr**. A ciki az alkotmány maga, az elfogadás körülményei, stb., és nem annak elemzése/értelmezése.⁴
- (1b) **Te egy troll vagy. A trollokat pedig nem etetem huzamosabb ideig.** Szóval ezek után nem érdekelsz addig, amíg nem kezdesz érvelni.

Az identitással kapcsolatos tudás létrejöttében meghatározó szerepe van a nyelvi megismerés reprezentációs eljárásainak: a prototípuselvű kategorizációnak (Kövecses–Benczes 2010: 28–32; Tolcsvai Nagy 2010: 24–30) és a sematizációnak (Tuggy 2007).

Az identitásra vonatkozó tudás mint az egyén elméjében létező forgatókönyv azokat a nyelvi és nem nyelvi gyakorlatokat tartalmazza sematikus és strukturált formában, amelyeket az egyén által korábban mentálisan feldolgozott diskurzusok résztvevői – köztük maga az egyén is – az egyén megítélése szerint pozitív és negatív identitásgyakorlatokként alkalmaztak az adott identitás kialakítása során. Az identitásra vonatkozó tudás esetében azért meghatározó a mentálisan feldolgozott identitásgyakorlatok szerepe, mert egy résztvevő a pozitív identitásgyakorlatai révén jelezheti mások számára, hogy egy bizonyos identitású személyként kíván

³ A gyakorlatközösség olyan egyének csoportja, akik valamilyen nyelvi vagy nem nyelvi tevékenység meghatározott módú végrehajtásához interakcióba lépnek egymással (Eckert–McConell–Ginet 1992: 464; Bucholtz 1999: 204). Tehát gyakorlatközösséget alkotnak egy távolsági busz utasai és sofőrje vagy egy alkalmi futballcsapat játékosai is. A gyakorlatközösség abban különbözik a hagyományos közösségektől, hogy bárki a tagjává válhat, aki valamilyen módon bekapcsolódik a csoport aktuális tevékenységébe (Eckert–McConell–Ginet 1992: 464, 483).

⁴ A dolgozatban szereplő példák mindegyike a korpuszban szereplő valós megnyilatkozás, amelyeknek kizárólag a sortörésén módosítottam. A kiemelések és a szögletes zárójelben szereplő megjegyzések minden esetben tőlem származnak. A példákat kutatásaitokai okokból (vö. Ess 2007) anonimizáltan közlöm.

részt venni az interakcióban, továbbá a negatív identitásgyakorlatok segítségével határolódhat el más identitásoktól (l. a 2.1.3. részt). Az egyes identitásgyakorlatok nem egyenrangúak, mivel mentálisan jobban begyakorlottak és az aktiváció során könnyebben hozzáférhetőek azok, amelyekkel az egyén gyakrabban találkozott és kevésbé begyakorlottak, valamint nehezebben hozzáférhetőek azok, amelyekkel ritkábban (Tolcsvai Nagy 2010: 33–4).

2.1.2. Az identitásra vonatkozó tudás aktiválása

Egy identitás diskurzusbeli aktuális kialakításához önmagában nem elég, ha egyes résztvevők rendelkeznek az adott identitásra vonatkozó tudással. Szükség van arra is, hogy a résztvevők aktiválják ezt a tudást. Az aktiváció tipikusan két esetben valósul meg: akkor, ha a résztvevő olyan megnyilatkozást hoz létre, amely szándéka szerint aktívan hozzájárul az identitás kialakításához, tehát identitásgyakorlatnak (is) minősül, valamint akkor, ha az egyén egy másik résztvevő megnyilatkozását identitásgyakorlatként (is) értelmezi. Az első esetben az aktiváció időben megelőzi az identitásgyakorlat végrehajtását, míg a második esetben időben követi azt.

Az aktiváció olyan tipikusan nem tudatos mentális művelet, amely során egy figyelmi keret jön létre. Ez a figyelmi keret az identitással kapcsolatos egyéni tudást összegző fogalmi keret bizonyos részeit tartalmazza (vö. Tolcsvai Nagy 2010: 32), tehát az egyén az aktuális diskurzusban nem fér hozzá mentálisan az adott identitással kapcsolatos teljes tudásához. Továbbá az éppen aktivált tudáselemek aktiváltsági szintje is eltérő, azaz vannak nagyobb és kisebb mértékben aktivált tudáselemek (vö. Croft–Cruse 2004: 51–2).

Az egyén egy identitással kapcsolatos figyelmi kerete folyamatosan változik a diskurzus során, az identitásra vonatkozó tudás korábban nem aktivált részei válhatnak a figyelmi keret részévé, illetve korábban a figyelmi keret részét képező tudáselemek aktivációja is változhat, vagy akár meg is szűnhet (vö. Croft–Cruse 2004: 53).

2.1.3. Pozitív és negatív identitásgyakorlatok végrehajtása az adott diskurzusban

Bár az identitásgyakorlatok aktuális diskurzusbeli végrehajtása harmadik összetevőként szerepel az itt bemutatott körfolyamatban, ez nem azt jelenti, hogy mindig időben követi a második lépést: az identitásra vonatkozó tudás aktiválását (l. a 2.1.2. részt). Inkább arról van szó, hogy a második lépés az identitás aktuális létrehozásának mentális vonatkozásaira fókuszál, míg a harmadik lépés a folyamat nyelvi aspektusait helyezi előtérbe.

Egy identitás nem statikus, az egyén szándékaitól és cselekvéseitől független és őt minden interakcióban szükségszerűen jellemző, eleve adott társadalmi és mentális kategória, hanem a gyakorlatközösség tagjainak aktuális identitásgya-

korlatai eredményeképpen, a diskurzusban dinamikusan létrehozott, ideiglenes és interakcióspecifikus társas szerep, diszkurzív „én” (Bucholtz 1999: 203), amelynek értelmezési tartománya a gyakorlatközösség aktuális diskurzusa (Bucholtz–Hall 2005: 587). Az identitás létrehozása tehát a dinamikus jelentésképzés egyik esete, amely a kontextus megteremtésének a résztvevői szerepek kialakítását érintő része (vö. Tátrai 2004: 489–92).

A különböző identitásgyakorlatok végrehajtásának és megértésének pragmatikai és metapragmatikai tudatossága eltérő mértékű. A tudatosság jelen dolgozatban használt, szűk értelmezése szerint skaláris fogalom, amely a tudati folyamatok kontrolláltságát, a tudati folyamatokról való beszámolás képességét jelenti. A fokozati skála egyik végpontján a nagymértékben rutinizált, így nem tudatos, míg a másikon a nagymértékben kontrollált, így maximálisan tudatos mentális folyamatok helyezhetők el (Tátrai 2011: 115). A pragmatikai tudatosság azzal függ össze, hogy az interakciók résztvevői mennyire tudatosan kísérlik meg kielégíteni saját maguk és mások kommunikációs igényeit,⁵ hogy mennyire kontrollálják az ezzel kapcsolatos választásaikat és az egyezkedéseiket kísérő társas kognitív folyamatokat (Tátrai 2011: 115). A metapragmatikai tudatosság pedig a résztvevők reflexív viszonyulása (2. példa) a nyelvi tevékenység közegében megvalósuló dinamikus jelentésképzéshez, jelen esetben egy identitás létrehozásához (Verschueren 2000: 445; Tátrai 2011: 212).

- (2) A trollkodást úgy érted, hogy nem írni blogot, viszont több ezer hozzászólásban a poszt témához hozzá sem szólni, csak más kommentelőket személyesen sértegetni, amíg címlapon van a sztori?

Hangsúlyozandó, hogy az identitás nem egyéni, hanem interszubjektív és személyközi (interpersionális) konstrukció, mivel egy résztvevő aktuális identitásának létrejöttében nem csupán a saját identitásgyakorlatainak van szerepe, hanem annak is, hogy ezeket a gyakorlatokat a többi résztvevő mentálisan hogyan dolgozza fel, valamint hogyan reagál azokra. Ennek megfelelően két identitásgyakorlat-típus különböztethető meg: a pozitív identitásgyakorlatokat a résztvevők egy kiválasztott identitás aktív létrehozása érdekében alkalmazzák, míg a negatív identitásgyakorlatok segítségével távolságot tartanak egy elutasított társas identitástól (Bucholtz 1999: 211).

2.1.4. Az identitás létrejötte az aktuális diskurzusban

Egy adott identitás akkor jön létre az aktuális diskurzusban, amikor legalább egy résztvevő a szóban forgó identitású személyként azonosít legalább egy másik résztvevőt annak pozitív identitásgyakorlatokként értelmezett megnyilatkozásai alapján. Az identitás így akkor valósul meg a diskurzusban, amikor a közös figyelmi jelenet részévé válik. Ebből pedig az következik, hogy ha a diskurzus egyik

⁵ A kommunikációs igény ebben az esetben egy bizonyos identitás kialakítása a diskurzusban.

résztevőjének implicit vagy explicit célja, hogy más résztvevők őt aktuálisan egy bizonyos identitású személyként azonosítsák, és az adott identításra vonatkozó aktivált tudása alapján a saját nézőpontjából pozitív identitásgyakorlatokat hajt végre a megnyilatkozásaival, ám ezeket a megnyilatkozásokat egyetlen más résztvevő sem tartja pozitív identitásgyakorlatoknak, akkor az identitás nem jön létre a diskurzusban.

Egy identitás létrejöttének legnyilvánvalóbb jele és következménye, hogy a diskurzus egyes résztvevői megnevezik az identitást, és nyelvileg is bizonyos résztvevő(k)re vonatkoztatják, amely egyúttal az identitás létrehozására irányuló reflexív viszonyulást kifejező metapragmatikai jelzés is. Az identitás megnevezése és vonatkoztatása történhet közvetlenül (3a) vagy közvetetten (3b). Előbbi esetben a megnyilatkozás címzettje az a résztvevő, akit a megnyilatkozó egy adott identitású személyként azonosít, míg utóbbi esetben a megnyilatkozás címzettje egy harmadik résztvevő.

(3a) Hú, bogáncs, Te sztem egy troll vagy)

(3b) **Na látod Gárgó ő egy troll.** Még ha azt is mondja, amit hallani szeretnél.

Kiemelendő, hogy számos esetben egy identitás létrejötte nem jár együtt az identitás megnevezésével és explicit vonatkoztatásával. Ezekben az esetekben a kérdéses identitás ugyanúgy hatással van a résztvevők nyelvi tevékenységére, mint amikor meg is van nevezve, ám nem jelennek meg az identitással kapcsolatos metapragmatikai jelzések a diskurzusban.

Az identitás létrejöttével nem ér véget annak alakítása, mivel a résztvevők további pozitív és negatív identitásgyakorlataik segítségével akkor is módosíthatják azt, ha korábban már a közös figyelmi jelenet részévé vált.

2.1.5. Az identításra vonatkozó tudás módosulása/megerősödése

Az aktuális diskurzus megértése során mentálisan feldolgozott pozitív és negatív identitásgyakorlatok hatására módosulhat vagy megerősödhet a résztvevőknek az adott identításra vonatkozó tudása. Ez a tudás akkor módosul, ha egy résztvevő olyan identitásgyakorlatokkal találkozik az aktuális diskurzusban, amelyeket korábban nem ismert, és akkor erősödik meg, ha már korábban is ismert identitásgyakorlatokat dolgoz fel, hiszen ekkor növekszik ezek mentális begyakorlottsága.

(4a) **Végre megismertem a troll fogalmát,** mert sokszor rám sózták már!

(4b) Tehát **a troll elnevezés még sértőbb, mint** azt elsöre **gondoltuk**

Tehát a résztvevők a kérdéses identításra vonatkozó tudása nem csupán forrása, hanem eredménye is az identitás aktuális megvalósulásának, így dinamikus kölcsönviszony alakul ki közöttük. Ebből adódóan ez a tudás teremt kapcsolatot azok

között az egyén által mentálisan feldolgozott, időben egymást követő diskurzusok között, amelyekben létrejön az adott identitás, így a diszkurzív alkalomszerűség mellett a változás lehetőségét biztosító mentális állandóságot valósít meg az identitás számára.

2.2. A troll mint identitás kialakításának a sajátosságai

A troll mint identitás jellemzően olyan számítógép közvetítette diskurzusokban (pl. blogok, fórumok) jön létre, amelyek résztvevői viszonylag anonim személyek, akik – egyéb diszkurzív tapasztalat hiányában – kizárólag nicknevük és nyelvi tevékenységük alapján azonosíthatók egymás számára (Hardaker 2010: 215), ezzel szoros összefüggésben pedig olyan nyitott, lazán szerveződő, gyakran alkalmi gyakorlatközösséget alkotnak, amelynek közös tevékenysége kizárólag nyelvi jellegű. A relatív anonimitásnak, a gyakorlatközösség alkalmiságának és a közös tevékenység nyelvi jellegének három fő következménye van: 1. az identitáskonstruálás során a nyelvi identitásgyakorlatok dominálnak, mivel a résztvevők – különösképpen a hozzászólók – számára korlátozott a nem nyelvi eszközök (pl. képek) használata az interakcióban (Donath 1999);⁶ 2. viszonylag könnyen kivitelezhetővé válik a megtévesztésen alapuló identitásmanipuláció, amely a trollok nyelvi tevékenységének alapvető jellemzője (Hancock 2007: 291); 3. a troll mint identitás jellemzően alkalmi, ugyanis annak, ha egy résztvevőt mások az aktuális diskurzusban trollként azonosítanak, csak az aktuális diskurzusban és az aktuális gyakorlatközösségben vannak további diszkurzív következményei.⁷

A trollok nyelvi tevékenysége azért megtévesztésen alapuló identitásmanipuláció, mert ezek a résztvevők tudatosan egy aktuálisan valós (önmagukra vonatkoztatott) és egy aktuálisan fiktív (önmagukra nem vonatkoztatott) identitás párhuzamos létrehozására törekednek, amelyek közül a valósat megpróbálják elrejtteni, a fiktívet pedig megkísérlik elfogadtatni a többi résztvevővel. Az aktuálisan valós identitásuk szerint ezen résztvevők célja a diskurzus, valamint a gyakorlatközösség bomlasztása és/vagy egy konfliktus előidézése, illetve elmélyítése a saját szórakoztatásukra. Az aktuálisan fiktív identitásuk szerint viszont a kérdéses gyakorlatközösség diskurzusrendjét követő és közös ideológiáit elfogadó résztvevőkként vannak jelen a diskurzusban (Hardaker 2010: 223–4). Ebből adódóan a trollok a valós és a fiktív identitásuknak megfelelő, pragmatikailag nagymértékben tudatos pozitív identitásgyakorlatokat is végrehajtanak a diskurzus során, ám arra törekednek, hogy a valós identitásuknak megfelelő pozitív identitásgyakorlatok minél kevésbé, a fiktív identitásuknak megfelelő pozitív identitásgyakorlatok viszont minél inkább feltűnőek legyenek a résztvevők számára, ugyanakkor arra is

⁶ Ugyanakkor ez az állítás nem érvényes általánosan a számítógép közvetítette kommunikációra, mivel például a közösségi oldalakon történő identitáskonstruálásban fontos szerepe van a nem nyelvi identitásgyakorlatoknak (képeknek, videóknak) is (Tamalo–Lígorio 2000; McLaughlin–Vítak–Crouse 2011; Rosenberg–Egbert 2011; Veszeltszki 2011).

⁷ A trollok tevékenységének pszichológiai hatása a résztvevőkre a diszkurzív következményeknél kiterjedtebb lehet (Shin 2008), ám ennek vizsgálata jelen dolgozatnak nem tárgya.

ügyelnek, hogy elérjék az aktuálisan valós identitásukhoz tartozó célokat: a diskurzus és a gyakorlatközösség bomlasztását és/vagy egy konfliktus előidézését, illetve elmélyítését.

Ebből az is következik, hogy egy résztvevő trollként való azonosítása egyúttal értékelés és leleplezés is. Az értékelés azért része a trollok azonosításának, mert a troll nem értékes, hanem egyértelműen negatív identitás az internetes folklórban (Herring–Job–Sluder–Scheckler–Batrab 2002). A leleplezés pedig azért játszik szerepet, mert ha egy másik résztvevő mégis trollként azonosítja őt, akkor egyúttal le is leplezi, hiszen érvényteleníti az általa létrehozni kívánt fiktív identitást.

- (5) **Te egy troll vagy**, aki szellemesnek gondolja magát, de már **túlságosan belegabalyodott a sokféle identitásba**, amit elővezet. Találj ki valami mást, mert unalmas vagy.

A troll mint identitás létrejött a diskurzusban – negatív értékeléséből adódóan – nem feltétlenül konfliktusmentes. Bizonyos esetekben egyes résztvevők ugyan trollként azonosítanak más résztvevőket, más résztvevők azonban – akár maguk az érintettek – ezt elutasítják.

- (6a) B, rájöttem, **te fizetett troll vagy** C-vel együtt.
 (6b) Összekeversz anyáddal.

Ezekben az esetekben a trollidentitás a résztvevők figyelmének középpontjába kerül, és gyakran metapragmatikai diskurzus alakul ki, amelynek során a résztvevők metapragmatikai jelzések révén (Verschueren 2000: 445–7; Tátrai 2011: 120) megosztják egymással az adott identításra vonatkozó tudásuk bizonyos részleteit.

- (7a) Tudod minek hívjak azokat a kommentelöket, akik csak „vitatkozni” akarnak és közük nincs a poszt témájához? Troll-nak.
 (7b) De ez most itt valóban a TROLL! Azért, mert a saját szeszélye szerint tereli a blogot a neki tetsző irányba. És azért, mert tudatosan teszi.
 (7c) Szerintem távkiértékelni ősi troll szokás.

2.3. Hipotézisek

1. Meghatározhatók olyan nyelvi gyakorlatok, amelyek alapján a politikai blogokon zajló diskurzusok egyes résztvevői trollként azonosítanak más résztvevőket. Ezek a troll mint identitás pozitív identitásgyakorlatai.
2. Meghatározhatók olyan nyelvi gyakorlatok, amelyek segítségével a politikai blogokon zajló diskurzusok egyes résztvevői távolságot tartanak a trolltól mint elutasított identitástól. Ezek a troll mint identitás negatív identitásgyakorlatai.

3. A troll pozitív és negatív identitásgyakorlatai közül egy sem jelenik meg a vizsgált diskurzusok mindegyikében.
4. A troll pozitív és negatív identitásgyakorlatainak gyakorisága különböző. Egyes identitásgyakorlatok a vizsgált diskurzusok többségében, míg mások a vizsgált diskurzusoknak csak kisebb részében fordulnak elő.
5. A résztvevők több identitásgyakorlat legalább egyszeri végrehajtásával hozzák létre a troll identitását az aktuális diskurzusban.

3. Anyag és módszer

Az internetes troll mint identitás létrehozásában szerepet játszó identitásgyakorlatokat és azok gyakoriságát magyar nyelvű politikai blogok diskurzusainak kvalitatív és kvantitatív elemzése alapján határoztam meg.

A korpusz 40 politikai blog összesen 200 bejegyzéséből (posztjából), valamint az azokra érkezett összesen 47551 hozzászólásból (kommentből) áll,⁸ és kizárólag olyan 2010 és 2012 között keletkezett diskurzusokat tartalmaz, amelyekben legalább egy résztvevő legalább egy másik résztvevőt expliciten trollnak nevez.

(8a) Te melyik fidesz kondérból zabálsz, **troll**?

(8b) **Mint a blog.hu egyik legnagyobb trollja** nyilván tisztában vagy vele, de azért elárulom, a demokratikus rend felszámolásával általában hatalmat szoktak bebetonozni.

Ez biztosítja azt, hogy a gyakorlatelmélet egyik alapelvének (Bucholtz 1999: 210) megfelelően az elemzés valóban a résztvevők saját kategóriáiból indul ki, és azokat használja fel a nyelvészeti leírás során. A korpuszt alkotó diskurzusok listáját a mellékletben közlöm.

A korpusz kialakítása során először egy politikai blogokból álló előzetes listát készítettem a Google keresőjének a segítségével. Ezen a listán a *politikai blog* szókapcsolatra kapott első 60 releváns találat szerepelt. Ezt követően az *adott blog neve* (pl. *Mandiner*) + *troll* keresőkifejezés segítségével gyűjtöttem össze azokat a diskurzusokat, amelyekben legalább egy résztvevő trollnak nevez legalább egy másik résztvevőt. A mellékletben szereplő végleges lista az első 200 releváns találatból áll.

Azért válaszottam politikai blogokat, mert ezek diskurzusaiban – számos résztvevő véleménye szerint is – kifejezetten gyakran jelenik meg a troll mint identitás, így nem okoz nehézséget a kvalitatív és kvantitatív elemzésre egyaránt alkalmas mértetű korpusz létrehozása.

⁸ A blogok esetében megnyilatkozásoknak minősülnek az egyes blogbejegyzések és hozzászólások, egy blogbejegyzés és a rá érkező hozzászólások pedig együttesen egy diskurzust alkotnak (Petykó 2012: 54–5).

- (9a) Ezért olvasom, egyre ritkábban a blogokat, **ennyi trollt mint amennyi mostanában mozog a blogszektorban rajzolni sem lehet**
- (9b) Az a bajom a **trollkodás terjedésével**, hogy régen ez volt a kirívó, ma meg lassan **ez az általános**.
- (9c) Meg kell még említenem, hogy a **trollkodás** megelőzése érdekében, **ami sajnálatos módon az internet elterjedésénél nagyobb mértékben növekszik, és láthatóan ezt a blogot sem kerüli el**, számos biztonsági intézkedés van a rendszerbe beépítve azon túl, hogy moderátorokat is alkalmazunk.

Ennek a döntésnek azonban az is következménye, hogy a korpuszt alkotó diskurzusokban – bármely más informális vagy formális politikai diskurzushoz hasonlóan – fontos szerepe van a résztvevők pártpreferenciáinak, politikai ideológiáinak és számukra fontos politikai témáknak, továbbá meghatározható egy olyan általános diskurzusrend, amely szerint a résztvevők figyelmének fókuszában meghatározott politikai, közéleti témák és nem más résztvevők állnak (vö. Mullen–Malouf 2006). Ez várhatóan hatással van a trollok nyelvi tevékenységére és a hozzájuk kötődő identitásgyakorlatokra is, vagyis a korpuszelemzés eredményeképpen meghatározott identitásgyakorlatok között lesznek olyanok, amelyek specifikusan a magyar politikai blogok diskurzusaira jellemzőek, így nem érvényesek más számítógép közvetítette diskurzusok trolljaira. A széles körű általánosíthatóság hiánya azonban nem okoz problémát, mivel a tanulmány célja – választott elméleti keretének megfelelően – nem a dekontextualizáció, hanem a tágabb kontextus tudatosítása és figyelembevétel a trollokhoz kötődő identitásgyakorlatok leírásában.

A kvalitatív és a kvantitatív elemzés során egyaránt a korpuszban szereplő diskurzusok 2012. szeptember 30-ig publikált megnyilatkozásait vizsgáltam.⁹ Az egyes diskurzusok elemzésének kiindulópontja minden esetben az a megnyilatkozás volt, amelyben egy résztvevő trollnak nevez egy másikat.

- (10) Persze nyugodtan hazugozz véres szájjal, tulajdonképpen leszarom, hiszen úgyis **troll vagy**.:P

Ezt követően megvizsgáltam a trollnak nevezett és a másik résztvevőt trollnak nevező személyek a megnevezést megelőző és azt követő megnyilatkozásait. Továbbá figyelmet fordítottam azokra a hozzászólásokra is, amelyek közvetlenül a trollként azonosított résztvevő megnyilatkozásaira reagálnak, hiszen ezek feltételezhetően számos olyan, a troll mint identitás szempontjából negatív identitásgyakorlatot tartalmaznak, amelyek révén szerzőik elkülönítik magukat az internetes trolloktól. Végül azokat a további megnyilatkozásokat elemeztem, amelyek a troll identitására vonatkozó reflexiókat közöltek.

⁹ Ennek hangsúlyozása azért fontos, mert a blogokon zajló diskurzusok az esetek túlnyomó többségében potenciálisan nyitottak, vagyis bármikor – jelen esetben a vizsgálat után is – bővíthetnek új megnyilatkozásokkal (Petykó 2012: 54).

- (11) A troll attól troll, hogy zavarni próbálja a közösség működését, és az egyik legzavaróbb dolog az, ha valaki a bajkeverésre olyan új módszereket talál ki, amelyeket a szabályok nem tiltanak kifejezetten.

4. Eredmények

4.1. A korpusz kvalitatív vizsgálatának eredményei

4.1.1. A troll pozitív identitásgyakorlatai politikai blogok diskurzusaiban

A korpusz kvalitatív vizsgálata alapján 42 pozitív identitásgyakorlat különíthető el, tehát az adott diskurzusban trollként azonosított résztvevők számos eltérő nyelvi gyakorlat segítségével alakítják ki a troll identitását, illetve valósítják meg az aktuális identitásuknak megfelelő diszkurzív célokat: a diskurzus és a közösség bomlasztását, valamint a résztvevők közötti konfliktusok előidézését.

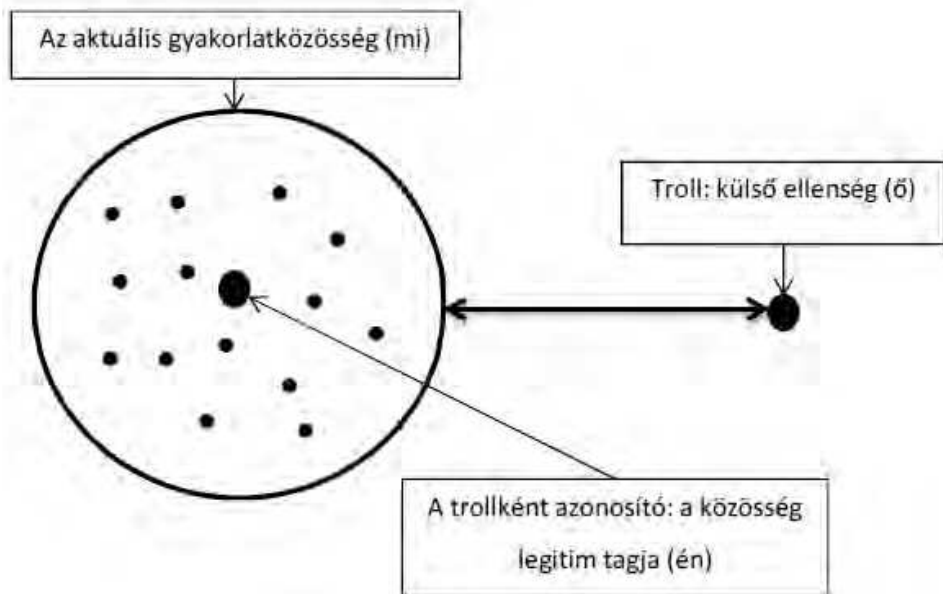
Ezek az identitásgyakorlatok hat csoportra oszthatók. Az első és egyben legnagyobb, 28 identitásgyakorlatból álló csoportot a pozitív identitásgyakorlatokként működő beszédaktusok, tehát a megnyilatkozások révén megvalósított kommunikatív cselekvések (Tátrai 2011: 89) alkotják. Ezen a csoporton belül Searle (1975) osztályozását követve megkülönböztetem az állító, az utasító és az elkötelező beszédaktusokat, vagyis az asszertívumokat, a direktívumokat és a kommisszívumokat.¹⁰

A második csoportba az a két eset tartozik, amikor a megnyilatkozás témája működik identitásgyakorlatként, a harmadik csoportot pedig öt olyan identitásgyakorlat alkotja, amely a megnyilatkozás nyelvi megformálásához kötődik. A negyedik csoportba tartozik a szekvenciálisan függő – egy másik megnyilatkozással szoros, például kérdés-válasz viszonyban álló – megnyilatkozásokkal (Boronkai 2009: 92) kapcsolatos három identitásgyakorlat, az ötödik csoport pedig három olyan identitásgyakorlatból áll, amelyeket több megnyilatkozás révén hajtanak végre. Az utolsó csoportba az az eset kerül, amikor a résztvevő nickneve minősül identitásgyakorlatnak.

Egy résztvevő bizonyos nyelvi cselekedetei mindig az adott résztvevőt trollként azonosító másik résztvevő nézőpontjából minősülnek pozitív identitásgyakorlatoknak. Fontos ugyanakkor azt is hangsúlyozni, hogy amikor egy résztvevő trollként azonosít egy másik résztvevőt, akkor nem csupán a troll identitását hozza létre, hanem a saját identitását is. Ez a saját identitás mindig közösségi, tehát a trollként azonosító résztvevő az aktuális gyakorlatközösség olyan legitim tagjának tartja magát, amikor trollként azonosít egy másik résztvevőt, aki ismeri és követi az aktuális gyakorlatközösség diszkurzív normáit, így képes megítélni, hogy más résztvevők követik-e ezeket a normákat, vagy megszegik őket. Ezáltal

¹⁰ Searle osztályozásában az említettek mellett szerepelnek a kifejező és a kinyilatkoztató beszédaktusok, vagyis az expresszívumok és a deklarációk is (vö. Szili 2004: 95–6), ám ezek a beszédaktusok a troll esetében nem működnek pozitív identitásgyakorlatokként.

a trollként azonosító résztvevő megteremt egy viszonyt, amely szerint az őt magát is legitim tagjaként elfogadó gyakorlatközösség áll szemben a trollként azonosított résztvevővel mint külső ellenséggel (2. ábra).

2. ábra. A troll és a gyakorlatközösség viszonya a trollként azonosító résztvevő nézőpontjából

A trollként azonosító résztvevő tehát a gyakorlatközösség legitim tagjának tartja magát, és az általa vélelmezett gyakorlatközösségi diszkurzív normákhoz viszonyítva tekint bizonyos nyelvi cselekedeteket pozitív identitásgyakorlatoknak. Következésképpen az a résztvevő, aki trollként azonosít egy másik résztvevőt, a gyakorlatközösség diszkurzív normáit is reflexió tárgyává teszi. Előfordul azonban, hogy más, magukat szintén a gyakorlatközösség legitim tagjainak tekintő résztvevők megítélése szerint a trollként azonosító résztvevő nem ismeri jól a gyakorlatközösség diszkurzív normáit. Ezekben az esetekben metapragmatikai diskurzus formájában egy olyan egyezkedési folyamat alakul ki, amely három fő téma köré szerveződik: 1. Mi alapján minősíthető trollnak a diskurzus egyik résztvevője? (12a) 2. Mik a gyakorlatközösség diszkurzív normái? (12b) 3. Legitim tagja-e a gyakorlatközösségnek az a résztvevő, aki trollnak nevezett egy másik résztvevőt? (12c)

- (12a) Szivike! Te tényleg nem tudod, hogy **kit** „szokás” trollnak nevezni. Nem azt, aki nem ért veled egyet, hanem inkább **azt, aki a mérsékelt, konzervatív többséggel szöges ellentétben álló, szélsőséges? véleményét kevésbé szalonképes formában tálalja.**

- (12b) Igen, elég sok troll megfordul erre mostanában. De mi nem bánjuk. Szorgalmasan termelik nekünk a pít! :) [növelik a blog látogatottságát, ami a blogon elhelyezett hirdetések miatt anyagi haszonnal is jár] Más blogok az ilyeneket kimoderálják, de **nálunk teljes a szólásszabadság. Mindenki elmondhatja a véleményét, bármi legyen is az.**
- (12c) Azt bírom, hogy azok neveznek trolloknak másokat, akiknek még egy épeszű hozzászólása sem volt itt.

A továbbiakban a már bemutatott csoportosítást követve ismertetem a troll mint identitás pozitív identitásgyakorlatait a politikai blogok diskurzusaiban. Az egyes identitásgyakorlatok megnevezése után zárójelben közlöm az adott identitásgyakorlat típusgyakorlását, amely azt adja meg, hogy a vizsgált 200 diskurzus közül hányban jelenik meg az adott identitásgyakorlat legalább egyszer (100% = 200).

Az egyes identitásgyakorlatoknál szereplő példák egy része olyan résztvevőktől származó megnyilatkozás, akiket egy másik résztvevő trollként azonosított, másik része pedig olyan metapragmatikai jelzés, amely azt közli, hogy a trollként azonosító résztvevő mi alapján tekint trollnak egy másik résztvevőt. A példák egyúttal azt is jelzik, hogy egy megnyilatkozás révén egyszerre több pozitív identitásgyakorlat is végrehajtható.

1. Beszédaktus mint identitásgyakorlat

1.1. Asszertívumok (állító beszédaktusok)

- A diskurzusnak helyt adó blog általános negatív minősítése (5%)
 - (13a) **mekkora komcsi szar lett ez a nívó blog**, ide se jövök többet.
 - (13b) Ez a **legnívótlanabb blog** nagyjából ...
- A teljes diskurzus általános negatív minősítése (3%)
 - (14) Gondoltam idejövök trollkodni egyet, de **ez [a diskurzus] még ahhoz is színvonalatlan**. Bocs, fiúk.
- A diskurzus egyes megnyilatkozásainak negatív minősítése (15,5%)
 - (15a) **ez megint egy olyan cikk ami semmit nem ér**. Veszélyben vannak-e a résztvevők? Hányan vannak egy ilyen buliban? Hogy működik a beengedés? Ezen kérdések megválaszolása nélkül megint **csak egy szenzációra hajtó poszt [blogbejegyzés] lett**. Miért nem lehet olyan cikkeket írni, ami nem 2 perc alatt készül el?
 - (15b) **fröccs fröccs fröccs. gagyí. Ez a nyomorúság** miért index címlap? még ha normális kritika volna, nem **csak mszp [Magyar Szocialista Párt]-fidesz [eredetileg a Fiatalkor Demokraták Szövetsége név rövidítése, a párt hivatalos neve 2003 óta Fidesz – Magyar Polgári Szövetség] erőlködés**. Nevetséges.

- A diskurzus összes résztvevőjének általános negatív minősítése (12,5%)
(16a) Jól mondod. Tekints csak a mandineres [a Mandiner című politikai blogon posztoló és kommentelő] **csőcselékre!**
- Egyes résztvevők értelmi képességeinek negatív minősítése (26%)
(17a) **A 70-es iq-ddal** nem csodálkozom azon, **hogyan annyira vagy csak képes**, hogy az egyik szar pártot hasonlítgatod össze a másik szarral.
(17b) Elárulom, az intelligenciát és a tudást nem pótolja a mocskos szád. **A lábméreted nyilván nagyobb, mint az intelligencia-hányadosod. [...] Egy kupac kutyaszarba több ész szorult, mint a fejedbe.**
- Egyes résztvevők nyelvhasználatának negatív minősítése (9,5%)
(18a) Ez nem szégyen, viszont **a te rossz helyesírásod** igenis az.
(18b) borzasztó. nem elég, hogy hülyeségeket írogatsz, még **magyartalanul is teszed.**
- Egyes résztvevők az adott diskurzusban negatívan megítélt politikai csoport tagjaként történő azonosítása (18,5%)
(19a) közgazdász vagy, aki az állam mindenhatóságát dicsőíti? akkor **te kommunista vagy**, akárcsak kenyéradó gazdáid
(19b) Nem, nem érted, kis bugris **náci.**
- Egyes résztvevők az adott diskurzusban negatívan megítélt etnikai csoport tagjaként történő azonosítása (7%)
(20a) Mi van, **zsidógyerek**, bepöccentél? [...] túl heves vagy, öcsém, csillapodj le végre, mert még véletlenül **leesik a fejedről a rózsaszín kipa!**
(20b) Lincselnél, mi, **büdös cigány?**
(20c) egyikhez sem tartozom, **te** tajparaszt **zsidócigány.**
- Egyes résztvevők rasszistaként történő azonosítása (3,5%)
(21) Ezt tekintsem burkolt zsidózásnak? Szerinted a professzorok zsidók? **Undorító rasszista vagy.**
- Egyes résztvevők trollként történő azonosítása (10%)
(22a) nálad a pont! **Trollok trolloznak**, pártalkalmazottak pártalkalmazottnak – ha jól látom.
(22b) De ha a te hülyeséged megjelenhet, akkor **a troll-nak mondott kommentelők** véleménye miért baj? **Hiszen te is egy troll vagy.**

Ebben az identitásgyakorlatban mutatkozik meg a legközvetlenebbül, hogy a troll nyelvi tevékenysége megtévesztésen alapuló identitásmanipuláció. Ugyanis, amikor egy troll trollnak nevez egy másik résztvevőt, akkor azt a fiktív, önmagára ténylegesen nem vonatkoztatott identitást is hangsúlyozza, amely szerint ő maga az aktuális gyakorlatközösség legitim, a gyakorlatközösség diszkurzív normáit ismerő tagja. Mindeközben viszont a trollként való azonosítás beszédaktusával

megkísérli megakadályozni, hogy a trollként azonosított résztvevő a gyakorlatközösség legitim tagjaként vegyen részt a diskurzusban. Ezzel pedig a diskurzust és a közösséget is bomlasztja, tehát eléri a troll identitásának megfelelő diszkurzív célokat.

- Ömaga trollként történő azonosítása (1,5%)
 - (23) Szerintem ennek a cikknek a létezése már helyből saját mondanivalójának a cáfolata. Tudományos paradoxon, azáltal nincs, hogy van :) Na jó, köcsög **troll vagyok** mert el se olvastam :)
- Egyes társadalmi csoportok általános negatív minősítése (23,5%)
 - (24a) Nem, nagyon is jó okuk volt, **mert a szokásos cigány túlagresszió és dominancia-törekvés** jegyében elővették a vasbotokat és csapatostul támadtak, mint a patkányok.
 - (24b) Mikor fogod fel hogy a nem politizáló egyházak mellett kérkedők 99% teliszájjal röhög a **judeokeresztény babonás birkákon?**

A trollként azonosított résztvevő a (24a) példában egy etnikai csoportot: a cigányságot, míg a (24b) példában egy vallási csoportot: a zsidó és keresztény egyházak híveit minősíti negatívan. Ám számos más csoport is lehet a negatív minősítés célpontja, például az értelmiség, a munkanélküliek, egyes pártok szavazói vagy akár a külföldre költöző, ott élő és dolgozó magyarok.

- A diskurzus résztvevői által támogatott intézmény, szervezet általános negatív minősítése (3,5%)
 - (25a) Azt a pénzt a tagállamok (pl: Magyarország) fizetik be. Aztán **eltartják az EU-s [Európai Unió] bürokratákat, meg a többi felesleges sóhivalt,** és ami megmarad abból valamennyit visszaadnak (arányosan) nekünk is. Az a pénz a mi pénzünk. Amiből az EU meg akarja szabni, hogy mire költhetünk. **Az EU-sem jobb a volt Szovjetuniótól,** csak még nem mindenki jött rá.
 - (25b) **Az ENSZ [Egyesült Nemzetek Szervezete] nevű értelmetlen szervezetről beszélgetni felesleges, ledózerolni annál több értelme lenne. :D**
- Adatszerűen téves állítás (22%)
 - (26a) Nem kamu. A kormány dolgozik az ügyön, nem te. **A GDP [gross domestic product, bruttó hazai termék] nő,** illetve **az államadósság csökken,** és ez utóbbi most a legfontosabb, minden más háttérbe szorul most.

A példában szereplő megnyilatkozás 2012. szeptember 7-én keletkezett. A két kiemelt állítás (*A GDP nő, az államadósság csökken*) ebben az időpontban adatszerűen téves, mivel a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) közlése alapján Magyarország bruttó hazai terméke 2012. első negyedében 0,7%-kal (KSH 2012a),

2012. második negyedévében pedig 1,2%-kal csökkent (KSH 2012b). Továbbá az Államadósság Kezelő Központ (AKK) tájékoztatása szerint a magyar államadósság 2012. második negyedévében 109,7 milliárd forinttal nőtt az előző negyedévhez képest (AKK 2012). Ezek az adatok tematikusan meg is jelentek a diskurzusban, így a résztvevők számára egyértelmű volt a két állítás téves volta.

- A diskurzus résztvevői által igaznak tekintett tények tagadása (13%)
 - (27a) az evolúcióra nincs semmiféle tudományos bizonyíték
 - (27b) Ez a „ujj veszélyes a rendőri munka”, csak egy legenda és az hiszi el, aki csak a mesekönyveket olvassa.

Ahogy a (27a) és a (27b) példák alapján is látható, a diskurzus résztvevői által igaznak tekintett tény egyrészt azért lehet igaz, mert a résztvevők szerint tudományosan bizonyított (új fajok a környezethez való alkalmazkodás során jönnek létre), másrészt azért, mert alapeleme a személyes tapasztalataikon is alapuló közös világismeretüknek (a rendőri munka veszélyes).

- A résztvevők által elfogadott ideológia negatív minősítése (18,5%)
 - (28a) Ebből a totális csődből nőtt ki egymillió új lakás, egy hatalmas mennyiségű iskolát végzett, sőt diplomát szerzett ember, nyolc óra munkából biztonságosan meg lehetett élni, jövőt lehetett tervezni. persze voltak hibák is, de azok most is vannak.
 - (28b) **Mi a picsa volt olyan jó, akár a 80-as évek végén?** Emlékszem, egy rohadt WC-csésze után bejártuk a fél várost, Simson S51B motor csak dupla áron, az Ecserin, banán csak télen, 1984 tiltott könyv... **Az volt aztán az életszínvonal!** Nem számítva olyan apróságokat, hogy **akármelyik bunkó rendőr zaklathatott**, vagy ha kedve szottyant, **megverhetett bárkit**. Más kérdés, hogy a primitív, igénytelen prolinak tényleg elég volt, hogy zabálhatott-ihatott kedvére és lophatott (lopott is) a gyárból ő is, nem csak a vezetők. **Kádár-koron nosztalgiazók, pfejj...**

A (28a) példában a megnyilatkozó azt az aktuális gyakorlatközösség által véleménye szerint elfogadott ideológiát fejt ki, amely szerint a Kádár-kor pozitív időszak volt. A korszak erényének tekinti a nagyszámú új lakást, a felsőfokú végzettségűek arányának növekedését és a létbiztonságot. A (28b) az adott diskurzusban trollként azonosított résztvevője azonban egyértelműen negatívan minősíti a Kádár-kort: kiemeli az alacsony életszínvonalat, a rendőri zaklatásokat, végül pedig – szükségképpen hamis – nosztalgjának nevezi a Kádár-kor pozitív értékelését.

- A diskurzus résztvevői által elutasított politikai párt általános pozitív értékelése (18%)
 - (29a) **Az SZDSZ [Szabad Demokraták Szövetsége] nevéhez rendkívül sok reform köthető, ami megvalósult.** Kezdhetném például a sorkö-

telezettség eltörlésével, az informatikai társadalom megteremtésén át sok egyébbel. **Az SZDSZ-re van miért szavazni.** Ha te nem akarsz, az a te dolgod. **Az SZDSZ egy programra építkező, értékelvű liberális párt.**

A példa értelmezésében fontos szerepe van a kontextusnak. A megnyilatkozás a Lokális klímaváltozás blogon jelent meg, amelyet a Lehet Más a Politika (LMP) párt szimpatizánsai működtetnek, és a megcélzott olvasóközönség is az LMP támogatói köre. Ebben a közegben az SZDSZ egyértelműen elutasított párt, tehát pozitív értékelése pozitív identitásgyakorlatnak minősül, így pedig a szerző trollként való azonosításával jár.

- A diskurzus résztvevői által támogatott politikai párt általános negatív értékelése (7,5%)
(30) **Az LMP egy marketing párt.** Azt gondolták, meg lehet lovagolni sikeresen a társadalomban meglévő averziót a politikai elittel szemben. Úgy gondolták elég annyit mondani, hogy legyen más a politika, és akkor az emberek rohanni fognak ezt a szép mondatot támogatni. Láthatjuk, hogy ez nem jött be. [...] **Az LMP meg egy üres tartam nélküli populista lufi.**

Ez a megnyilatkozás az előző példához hasonlóan a Lokális klímaváltozás blogról származik. Ennek a ténynek ebben az esetben is fontos szerepe van, hiszen az LMP negatív minősítése azért pozitív identitásgyakorlat, mert egy az LMP-vel szimpatizáló blog diskurzusrendjének természetes része, hogy a gyakorlatközönség tagja támogatják az LMP-t.

- A diskurzus résztvevői által elutasított politikus általános pozitív értékelése (13%)
(31a) Orbán [Viktor] tehetsége, lelkesedése, karizmája és mindenre nyitott szelleme nem csak a saját pártársait homályosítja el, hanem az ellenzéki politikusokat is.
(31b) Orange Order itt az egyik legnagyobb troll. A saját nyomi blogján Schmitt Pált éltette, hogy nem mond le, MIUTÁN kiderült, hogy egy csaló.

Természetesen ennél az identitásgyakorlatnál is fontos szerepe van a kontextusnak, mivel egy politikus általános pozitív értékelése csak akkor minősül a troll identitásgyakorlatának, ha a trollként azonosító résztvevő szerint az adott politikus elutasítása a gyakorlatközönség diszkurzív normái közé tartozik.

- A diskurzus résztvevői által támogatott politikus általános negatív értékelése (4%)
(32) Hogy ez a Schiffer [András, az LMP parlamenti frakciójának vezetője] mekkora hernyó...

Ez a példa a Lokális klímaváltozás blogon jelent meg. Ennek a ténynek ebben az esetben is fontos szerepe van, hiszen az LMP egyik vezető politikusának negatív értékelése azért pozitív identitásgyakorlat, mert egy az LMP-vel szimpatizáló blog diskurzusrendjének természetes része, hogy a gyakorlatközösség tagjai támogatják az LMP politikusait.

- Egyes résztvevőknek a megvádolása azzal, hogy hazudnak (16,5%)
 - (33a) Nyugodtan **hazudgálj** tovább is, ne zavarjon, hogy **kamuhegyeket építesz** magad köré. Minek is a valóság, amikor **elvagy a kamuvilágban**.
 - (33b) pedig te se vagy különb. például **az olvasó pofájába hazudsz** a blogodon olyat, amiről minden tájékozott ember tudja, hogy **nem igaz**.
- Egyes résztvevőknek a megvádolása azzal, hogy nem érvelnek (6%)
 - (34a) **Neked nincsenek érveid kisanyám**, csak ontod itt magadból a hülyeséget ahelyett hogy elmennél mondjuk a jogi fórumra és elolvasnád a nemzetközi szerződésekre vonatkozó részt.
 - (34b) Ez vagy te: Az olvasás fáraszt, és mindenben csak cinikusan röhögni tudsz. **Racionális érveid nincsenek**.
- Egyes résztvevőknek a megvádolása azzal, hogy nem olvasták el a megnyilatkozást, amelyre reagálnak (3,5%)
 - (35a) Ugye, te nem olvastad végig a beírást, amire reagáltál? Mert nem látszik, hogy így tettél volna.
 - (35b) **Ezek szerint nem tudsz címet olvasni, és alatta a pár szavas ajánlót sem**. Nem, nem csodálkozom...
- Egyes résztvevőknek a megvádolása azzal, hogy plagizálnak (2%)
 - (36) Oda van írva, hogy illusztráció vagy sem? Nincs. Oda van írva a forrás? Nincs. **nettó smittelés [plágium] ez** öregem, **a szerzői és más jogok megsértése**.

1.2. Direktívumok (utasító beszédaktusok)

- Egyes résztvevők felszólítása arra, hogy ne vegyenek részt a diskurzusban (4,5%)
 - (37a) **fogd be**, komcsi!
 - (37b) Mivel pediglen köcsög vagy **te is kussolj!!!**
- Egyes résztvevők felszólítása arra, hogy reagáljanak a megnyilatkozására (4,5%)
 - (38a) **Na mesélj még nekem** a kormány szavahihetőségéről, **nem válaszoltál** (nyilván elfelejtettél): vannak megszorítások? Van tandíj? Sikeresek vagyunk?
 - (38b) Terelsz, terelsz rendes kedves troll barátom, **a Benes-dekrétumokra reagáljál**.

- A blog tulajdonosának felszólítása arra, hogy törölje egy másik résztvevő megnyilatkozását/megnyilatkozásait (2,5%)
(39) ha van szűrés, **kérem a blogtulajt, hogy törölje az ilyen** tanulatlan, hözöngő, hangulatkeltő **elemek hozzászólásait!**

1.3. Kommisszívumok (elkötelező beszédaktusok)

- Egyes résztvevők fenyegetése (9%)
(40a) Ha nem kussolsz, kiharapok egy jókora darabot az arcodból, és szembeköplek vele. Széjjelmorzsolak.
(40b) **Egy az egyben átrendezném az arcod** a korkülönbség ellenére. Nem holmi terror lenne, pusztán kéjes élvezet.

A (40b) megnyilatkozásban szereplő feltételes mód kapcsán megjegyzendő, hogy a trollként azonosított résztvevők fenyegetéseinek tényleges megvalósítása igen-csak valószínűtlen. A fenyegetések propozíciós tartalma ugyanis a címzett sérelmére elkövetett testi sértés, amely egyrészt az aktuális interakcióban kivitelezhetetlen, mivel a résztvevők fizikailag nem elérhetők egymás számára, másrészt a résztvevők viszonylagos anonimitása jelentősen csökkenti az aktuális interakciót követő kivitelezés esélyét.

2. A megnyilatkozás témája mint identitásgyakorlat

- A diskurzus témájához nem kapcsolódó megnyilatkozás (22,5%)
(41a) Ha neked az az álláspontod hogy jobber blogon csak olyasmi jelenhet meg, amivel neked vitáznod illetve kritizálnod kell, akkor alaptól elzárkózol az összefogas elől.
(41b) Amúgy örülök, hogy sikerült megint a leglényegesebb szegmenseit megtalálni az ügynek. A lép továbbra is le van ejtve, a lényeg a trollkodás.
(41c) Nem akarsz elengedni, és folyamatosan lököd az off [a diskurzus témájától független] rizsát. Neked azt a nevet kellett volna felvinned, hogy off-troll.

Az első két megnyilatkozás egy olyan diskurzusból származik, amelynek témája a Dunakeszi töze glámp megmentése céljából szervezett tüntetés. A (41a) megnyilatkozás témája független a diskurzus témájától, mivel nem a tüntetéssel vagy a töze gláppal foglalkozik. Erre a (41b) megnyilatkozás szerzője fel is hívja a figyelmet, majd trollkodásnak minősíti a (41a) megnyilatkozás szerzőjének nyelvi tevékenységét. A 41c egy másik diskurzusból származik, ám a (41b) megnyilatkozáshoz hasonlóan azt jelzi, hogy szerzője főként a diskurzus témájától független megnyilatkozásai alapján azonosított trollként egy másik résztvevőt.

- Szemantikailag értelmetlen megnyilatkozás (3,5%)

3. A megnyilatkozás nyelvi megformálása mint identitásgyakorlat

- A megnyilatkozás kizárólag kérdések halmozásából áll (5,5%)
 - (42) És neked miért nem fontos ez? Miért mindegy ez számodra? Miért vagy ellene az ország javának? Miből gondolod hogy jó idegen földön kisebbségként lakni élni? Mi a célod a folyamatos lebeszélési szándékkal? Vagy csak szimplán szeretsz ellenkezni?
- A jelenlegi magyar politikai diskurzusokban a 2002 és 2010 közötti időszakra vonatkozó *elmúlt nyolc év* szókapcsolat megjelenése a megnyilatkozásban (3,5%)
 - (43a) Ha az **emútnyócév** is benne lenne, a **trolloknak** nem maradna műnición.
 - (43b) Tragédia, hogy mennyi fidesz **troll** téved ide erre a blogra. Mondhatnám úgy is, hogy jönnék, mint szarra a légy! **Meddig hallgatjuk, hogy az ELMÚLT 8 ÉV?**
- A megnyilatkozásban kizárólag nagybetűk szerepelnek (3%)
 - (44) JAJJ ANNAK AKI A MAGYAROK ISTENEINEK SZAVÁT KÉTSÉGBE VONJA! HA NEM TETSZIK A RENDSZER, ORBÁN VAGY KÓSA A FÖLDÖNFUTÓ PÓRNÉPNEK, KÖNNYEN LEÚSZHATNAK AZ ÁRRAL EGYÜTT A DUNÁN! EZ AZ ÚJ KORSZAK, MAGYARORSZÁG ARANYKORA, A NÉP PARADICSIMA, MAGYARORSZÁG ÚGY SZERETLEK, MINDÍG ÚJRA ÉS ÚJRA ELCSESZED A TÖRTÉNELMED!! HAJRÁ FIDESZ, NEHOGY MÁST MERJETEK GONDOLNI VAGY VÉGETEK! SZERETEM VIKTORT
- Írásjelek halmozása (2,5%)
 - (45) es tessék!!!!!!!!!!!! ITT VAN!!!!!!!!!!!! OTT VOLT A KOSSUTH TEREN IS!!!!!!!!!!!! NA ERRE MIT MONDTOK???? 14BEN OVE LESZ A HATALOM ISMET!!!!!!!!1 JAJ NEKUNK!!!!!!!!
- A megnyilatkozás terjedelme jelentősen meghaladja a többi megnyilatkozását¹¹ (2%)

A megnyilatkozás terjedelme nem egy objektív határ felett működik pozitív identitásgyakorlatként, hanem akkor, ha a trollként azonosító résztvevő szerint a gyakorlatközösség diszkurzív normája meghatározza a megnyilatkozások terjedelmének elfogadható felső határát, a trollként azonosított résztvevő megnyilatkozásainak terjedelme pedig meghaladja ezt a határt. A vizsgált diskurzusokban négy alkalommal játszott szerepet a megnyilatkozások terjedelme egy résztvevő trollként

¹¹ Ez az identitásgyakorlat kizárólag akkor játszik szerepet a troll mint identitás kialakításában, ha a trollként azonosított résztvevő nem a blogbejegyzés írója, hanem egy hozzászóló, mivel a blogbejegyzés tipikusan nagyobb terjedelmű, mint a hozzászólások (Petykó 2012: 55).

történő azonosításában. Ezekben az esetekben a trollként azonosított résztvevő megnyilatkozásainak terjedelme – a karakterszámot tekintve – legalább kétszer akkora volt, mint más hosszászólásoké, továbbá meghaladta a blogbejegyzés terjedelmét is.

4. Szekvenciálisan függő megnyilatkozás mint identitásgyakorlat

- Egy résztvevő nem válaszol legalább két neki feltett kérdésre (8%)
(46a) Balbabla. **Trollkodás megy, de egy szimpla kérdésre nem akarsz válaszolni.**
(46b) Te sztem **egy troll vagy.** [...] egy kumma szóval **nem reagáltál az általam felvetett meglehetősen konkrét kérdésekre,** csak írtad ezt [a] frappánsnak [szánt] hülyeséget
- Egy résztvevő kérdéssel reagál legalább két neki feltett kérdésre (4%)
- Egy résztvevő legalább kétszer a saját megnyilatkozására reagál (2,5%)

5. Több megnyilatkozás együttese mint identitásgyakorlat

- Ugyanazon megnyilatkozás szó szerinti vagy tartalmi ismétlése (24,5%)
(47a) Ja és az állami dolgozóknak tök jó, mert nincs konkurenciájuk. Bár-hogy dolgoznak, hitelből mindig lesz fizetésük.
(47b) Követelem, hogy **az állami dolgozók** – mivel belföldre termelnek-szolgáltattak – ne vásárolhassanak külföldi terméket! Mivel **ők nincsenek versenyhelyzetben, nincs konkurenciájuk, a magyar állampolgár nem választhat helyettük mást,** ezért nem igazságos, hogy ők az olcsóbb külföldi árut veszik!
(47c) ezt az A-t [a (47a) és (47b) megnyilatkozások szerzőjét] nem lehetne legalább innen permabannolni [véglegesen kitiltani]? Borzasztó idegese-sítő már... semmit nem tesz hozzá a beszélgetéshez csak **betrollkodja ugyanazokat a marhaságait.**

A (47b) megnyilatkozás csupán részleges ismétlése (47a)-nak, ám az *állami dolgozóknak nincsen konkurenciájuk* állítás mindkettőben szerepel. A (47c) megnyilatkozás szerzője pedig a *betrollkodja ugyanazokat a marhaságait* kijelentés révén egyértelműen jelzi, hogy a megnyilatkozás ismétlése miatt (is) tartja trollnak az első két megnyilatkozás szerzőjét.

- Kiemelkedő diszkurzív aktivitás (4,5%)
A megnyilatkozás terjedelméhez hasonlóan a diszkurzív aktivitás sem egy objektív határ felett működik pozitív identitásgyakorlatként, hanem akkor, ha a trollként azonosító résztvevő szerint a gyakorlatközösség diszkurzív

rendje meghatározza a diszkurzív aktivitás elfogadható mértékét, a trollként azonosított résztvevő aktivitása pedig meghaladja azt. A vizsgált diskurzusokban öt alkalommal játszott szerepet a diszkurzív aktivitás egy résztvevő trollként történő azonosításában. Ezekben az esetekben a trollként azonosított résztvevő megnyilatkozásainak száma egyrészt meghaladta a tizenötöt, másrészt legalább kétszer nagyobb volt, mint a második legaktívabb résztvevő megnyilatkozásainak a száma.

- Egy résztvevő egymást követő megnyilatkozásai ellentmondanak egymásnak (1,5%)
 - (48a) Amikor a Fidesz képviselőket próbálsz csúsztatott mocskolódással besározni, csak annyit érsz el, hogy mi, a kívülállók csak legyintünk rád. **Tudsz ajánlani jobbat, mint a Fidesz?** Nem? Ha nem, márpedig égen-földön **nem látni karakteres baloldali pártot és tisztelhető, megbízható balos vezetőt**, akkor mi a faszért nem húzol el te is a vasporos picsába? Miért?
 - (48b) Én már csak Lendvay Ildikóban bízom, meg a Dr. Lampert Mónikában! Az volt ám a belügyminiszter, nem ez a fasz Pintér! Ez is csak szívatja a derék kollégáit! Hát miféle kollegalitás ez? Lecsukni a vezető tisztársakat? Na ilyen desznyóság nem volt Mónika alatt. **Szemét Fidesz! Levelük!**

A (48a) és (48b) megnyilatkozások szerzője azonos, ám amíg az első megnyilatkozás szerint nincs jobb párt Magyarországon a Fidesznél, és nem létezik karakteres baloldali párt, illetve politikus, addig a második megnyilatkozás egyértelműen elutasítja a Fideszt.

6. Nicknév mint identitásgyakorlat

- A résztvevőt trollként azonosító nicknév (21%)
 - (49) TROLL, TrollCsi, little troll, Homo Trollicus, szakállas trollbácsi, troll ellenpólus, teljesen idióta agresszívan eszement troll, végsőkéig hiszterizált agyalágyult ámokfutó troll

4.1.2. A troll negatív identitásgyakorlatai politikai blogok diskurzusában

A korpusz kvalitatív elemzése alapján a troll mint identitás esetében nem azonosíthatók negatív identitásgyakorlatok, tehát a résztvevőknek nincsenek olyan eszközeik, amelyek segítségével egyértelműen jelezhetnék egymás számára, hogy nem trollként vesznek részt az aktuális diskurzusban.

A negatív identitásgyakorlatok hiányának oka, hogy a trollok két ellentétes identitást hoznak létre párhuzamosan. Tegyük fel, hogy ez nem így van, vagyis a trollok csak a valós, önmagukra vonatkoztatott identitásukat hozzák létre, amely

szerint diszkurzív céljuk a diskurzus és a közösség bomlasztása, valamint konfliktusok előidézése, és csak a valós identitásuknak megfelelő pozitív identitásgyakorlatokat hajtanak végre. Ebben az esetben azok a résztvevők, akik nem trollként, hanem éppen ellenkezőleg, a gyakorlatközösség diszkurzív normáit követve kívánnak részt venni a diskurzusban, egyértelműen el tudják határolni magukat a trolloktól. Nincs más teendőjük, mint a trollyal ellentétes identitás pozitív identitásgyakorlatainak a végrehajtása. Ugyanis ezek a pozitív identitásgyakorlatok egyúttal a troll negatív identitásgyakorlataiként is működnek, mivel a trollok nem hajtják végre őket. A trollok azonban nem csupán a valós identitásukat hozzák létre, hanem az azzal ellentétes identitást is, amely szerint ők is a gyakorlatközösség diszkurzív normáit ismerő és követő résztvevők. Ezt az identitást ugyan nem vonatkoztatják magukra, ám az a céljuk, hogy a többi résztvevő megtegye ezt. Ezt pedig úgy kísérlik meg elérni, hogy az önmagukra nem vonatkoztatott és a valós identitásukkal ellentétes identitás pozitív identitásgyakorlatait is végrehajtják. Így viszont egy olyan résztvevő, aki nem trollként kíván jelen lenni a diskurzusban, hiába hajtja végre ezeket a pozitív identitásgyakorlatokat, azok már nem fognak a vele ellentétes trollidentitás negatív identitásgyakorlataiként működni, mivel maguk a trollok is végrehajtják őket.

Negatív identitásgyakorlatok hiányában tehát a diskurzus egyetlen résztvevőjének sincsenek olyan eszközei, amelyek segítségével egyértelműen jelezhetné a többi résztvevő számára, hogy nem trollként vesz részt a diskurzusban. Ez lehetővé teszi, hogy egy résztvevő trollként történő azonosítása a megbélyegzés (stigmatizáció) eszköze legyen. Ugyanis egy diskurzus bármely résztvevője szabadon trollnak nevezheti, ezáltal pedig akár ki is zárhatja a diskurzusból bármelyik másik résztvevőt, kihasználva azt, hogy egyrészt a troll negatívan értékelt identitás, másrészt a trollként azonosított résztvevő nem fogja tudni minden kétséget kizáróan bizonyítani a gyakorlatközösség tagjai számára, hogy ő nem troll. A következő metapragmatikai jelzések azt mutatják, hogy a trollként történő azonosítás gyakran megbélyegző jellege egyes résztvevők számára is érzékelhető.

(50a) A trollnak bélyegezés ocsmányság.

(50b) ó ez a „troll” kifejezés, olyan éppen, mint az „antiszemita”. Akire rákenitek, az máris az. Védekezésnek, tiltakozásnak helye nincs, sőt, azzal újabb bizonyítékokat ad a megvádolt arra, hogy ő troll / antiszemita.

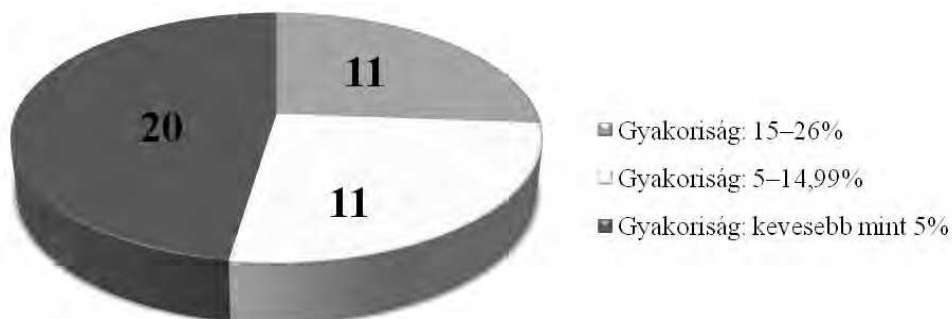
(50c) **A recept igen egyszerű! Szabad szólni? Hápperssze! Hogyne szabadna! De tényleg! Bármit! Ja, más a véleményed, mint a mienk?! AKKOR 1, troll vagy 2, idegbeteg vagy 3, droid vagy 4, elgurult a gyógyszered 5, mucsai vagy, és ebből pedig egy is elég lenne hozzá, hogy hetedízigen kiirtsunk.**

Egy résztvevő trollként történő azonosítása tehát sok esetben nem védi, inkább bomlasztja a gyakorlatközösséget, így nem véletlen, hogy a trollok pozitív identitásgyakorlatai között is szerepel más résztvevők trollként történő azonosítása.

4.2. A kvantitatív elemzés eredményei

4.2.1. A pozitív identitásgyakorlatok típusgyakorisági értékeinek eloszlása

Praktikus okokból a troll pozitív identitásgyakorlatainak bemutatásakor már megadtam az egyes identitásgyakorlatok típusgyakorisági értékeit, amelyek azt mutatják, hogy a leggyakoribb pozitív identitásgyakorlat – egy másik résztvevő értelmi képességeinek negatív minősítése – is mindössze a vizsgált diskurzusok 26%-ában jelenik meg legalább egyszer, tehát egyetlen olyan pozitív identitásgyakorlat sincs, amely a vizsgált diskurzusok többségében adatolható volna. A pozitív identitásgyakorlatok típusgyakoriságának eloszlását a 3. ábra ismerteti.

3. ábra. A különböző típusgyakoriságú pozitív identitásgyakorlatok aránya (100% = 200)

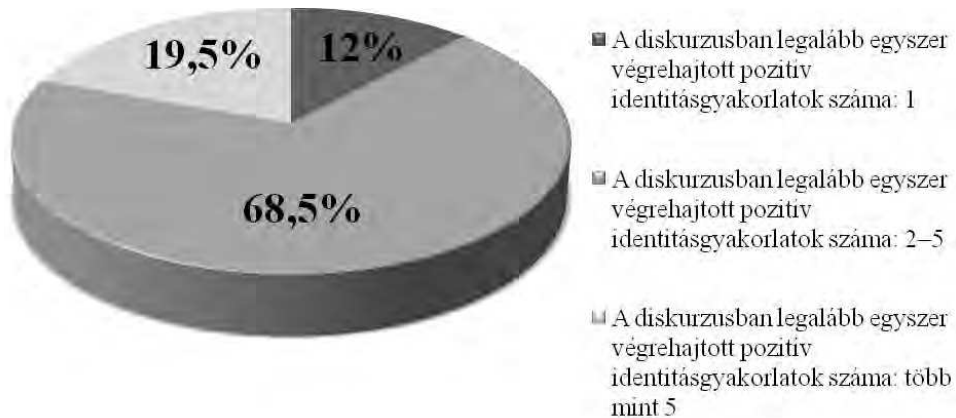
Látható, hogy a meghatározott pozitív identitásgyakorlatok relatív többsége – 42 identitásgyakorlat közül 20 – kifejezetten ritka, mivel a vizsgált diskurzusok kevesebb mint 5%-ában van jelen. További 11 olyan identitásgyakorlat azonosítható, amelynek előfordulási gyakorisága nem éri el a diskurzusok 15%-át. Az utolsó csoportot pedig az a 11, a többi identitásgyakorlathoz képest viszonylag gyakori, azonban abszolút értelemben szintén ritka identitásgyakorlat alkotja, amely a diskurzusok legalább 15%-ában adatolható. A trollok 11 leggyakoribb, így egyrészt a trollok nyelvi tevékenységét leginkább jellemző, másrészt a résztvevők számára mentálisan leginkább begyakorlott és a legkönnyebben hozzáférhető pozitív identitásgyakorlata a politikai blogok diskurzusaiban a következő:

- Egyes résztvevők értelmi képességeinek negatív minősítése (26%)
- Ugyanazon megnyilatkozás szó szerinti vagy tartalmi ismétlése (24,5%)
- Egyes társadalmi csoportok általános negatív minősítése (23,5%)
- A diskurzus témájához nem kapcsolódó megnyilatkozás (22,5%)
- Adatszerűen téves állítás (22%)
- A résztvevőt trollként azonosító nicknév (21%)
- Egyes résztvevők az adott diskurzusban negatívan megítélt csoport tagjaként történő azonosítása (18,5%)
- A résztvevők által elfogadott ideológia negatív minősítése (18,5%)

- A diskurzus résztvevői által elutasított politikai párt általános pozitív értékelése (18%)
- Egyes résztvevők megvádolása azzal, hogy hazudnak (16,5%)
- A diskurzus egyes megnyilatkozásainak negatív minősítése (15,5%)

4.2.2. A pozitív identitásgyakorlatok száma a vizsgált diskurzusokban

A trollként azonosított résztvevők az aktuális diskurzusban legkevesebb egy, legfeljebb pedig tizenkét pozitív identitásgyakorlat legalább egyszeri végrehajtásával alakítják ki trollidentitásukat. A leggyakoribb két, illetve három különböző pozitív identitásgyakorlat alkalmazása. Ez a vizsgált diskurzusok 19,5–19,5%-ára jellemző.

4. ábra. Az aktuális diskurzusban legalább egyszer végrehajtott pozitív identitásgyakorlatok számának eloszlása (100% = 200)

A vizsgált diskurzusok 68,5%-ában a trollként azonosított résztvevők legalább két, legfeljebb pedig öt pozitív identitásgyakorlat legalább egyszeri alkalmazása révén hozzák létre a troll identitását. 19,5% azoknak a diskurzusoknak az aránya, amelyekben a trollként azonosított résztvevők által legalább egyszer végrehajtott pozitív identitásgyakorlatok száma meghaladja az ötöt. A legkisebb csoportot pedig azok a diskurzusok alkotják, amelyekben a trollként azonosított résztvevők által legalább egyszer kivitelezett pozitív identitásgyakorlatok száma mindössze egy. Ide tartozik a vizsgált diskurzusok 12%-a. Tehát az esetek túlnyomó többségében – a diskurzusok 88%-ában – a trollként azonosított résztvevők több különböző pozitív identitásgyakorlatot hajtanak végre.

5. Következtetések

A kutatás első hipotézise az volt, hogy meghatározhatók olyan nyelvi gyakorlatok, amelyek alapján a politikai blogokon zajló diskurzusok egyes résztvevői trollként azonosítanak más résztvevőket. Ezek a troll mint identitás pozitív identitásgyakorlatai. Az eredmények alátámasztották ezt a feltételezést, hiszen a kvalitatív elemzés során 42 olyan nyelvi gyakorlatot sikerült azonosítani, amelyek a trollok pozitív identitásgyakorlataiként működnek. Érdemes megemlíteni, hogy a 42 pozitív identitásgyakorlat közül 28 beszédaktus, tehát az aktuális diskurzusban trollként azonosított résztvevők elsősorban beszédaktusok segítségével hozzák létre trollidentitásukat. Ugyanakkor ezek a beszédaktusok nem prototipikusak, mivel közülük 24 asszertívum, vagyis típusából adódóan periférikus beszédaktus. A direktívumok szintén nem tekinthetők prototipikusnak, ugyanis nem a diskurzuson kívüli világban kísérelnek meg változást előidézni, hanem magában a diskurzusban. A fenyegetés mint kommisszívum illokúciós erejét pedig jelentősen csökkenti, hogy a benne megjelölt cselekvés végrehajtása aktuálisan nem lehetséges a megnyilatkozó számára.

Második feltételezésem az volt, hogy meghatározhatók olyan nyelvi gyakorlatok, amelyek segítségével a politikai blogokon zajló diskurzusok egyes résztvevői távolságot tartanak a trolltól mint elutasított identitástól. Ezek a troll mint identitás negatív identitásgyakorlatai. Az eredmények cáfolták ezt a hipotézist, mivel a korpusz kvalitatív elemzése alapján megállapítható, hogy a troll identitásának a legtöbb identitástól eltérően nincsenek negatív identitásgyakorlatai. Tehát a résztvevőknek nincsenek olyan eszközeik, amelyek segítségével egyértelműen jelezhetnék egymás számára, hogy nem trollként vesznek részt az aktuális diskurzusban. Ennek a jelenségnek két fő következménye van. Egyrészt sok esetben általános bizalmatlanság alakulhat ki a résztvevők között, hiszen nem tudnak egyértelműen megbizonyosodni arról, hogy más résztvevők nem trollok, és nem a diskurzus és a gyakorlatközösség bomlasztására, illetve konfliktusok előidézésére törekednek, hanem valóban követik a gyakorlatközösség diszkurzív normáit. Másrészt negatív identitásgyakorlatok hiányában egy résztvevő bármely más résztvevőt szabadon trollként azonosíthat, és ezzel ki is zárhat a diskurzusból, tehát egy résztvevő trollként történő azonosítása olyan megbélyegzés, amely ellen a trollként azonosított résztvevő nem tud védekezni. Mind a résztvevők közötti bizalmatlanság, mind a troll mint stigma bomlasztja a diskurzust és a gyakorlatközösséget, emellett pedig a résztvevők közötti konfliktusok forrása is lehet. Látható tehát, hogy a trollként azonosított résztvevők nyelvi tevékenysége mint megtévesztésen alapuló identitásmanipuláció nem csupán közvetlenül, pozitív identitásgyakorlataik révén bomlasztja a diskurzust és a gyakorlatközösséget, hanem közvetett módon, a résztvevők közötti bizalmatlanságon és – ezzel szoros összefüggésben – bármely résztvevő trollként történő megbélyegzésén keresztül is.

A harmadik hipotézis szerint a troll pozitív és negatív identitásgyakorlatai közül egy sem jelenik meg a vizsgált diskurzusok mindegyikében. A negyedik hipotézis szerint pedig az egyes identitásgyakorlatok gyakorisága különböző: bizonyos identitásgyakorlatok a vizsgált diskurzusok többségében, míg mások a vizsgált

diskurzusoknak csak kisebb részében fordulnak elő. A kvantitatív elemzés eredményei megerősítették a harmadik hipotézist, ugyanakkor cáfolták a negyediket, hiszen egyetlen identitásgyakorlat sem volt adatolható a vizsgált diskurzusok mindegyikében, ám a leggyakoribb identitásgyakorlat is mindössze a diskurzusok 26%-ában jelent meg. A trolloknak tehát nincsenek olyan tipikus pozitív identitásgyakorlatai, amelyeket kifejezetten gyakran hajtanak végre identitásuk aktuális kialakítása során. Így a troll olyan fogalmi kategória, amelynek centrális tartománya üres, vagyis az identitásgyakorlatok tekintetében mindig periférikus példányként valósul az aktuális diskurzusban. Az identitásgyakorlatok alacsony gyakoriságukból adódóan mentálisan kevésbé begyakorlottak és nehezen hozzáférhetőek a résztvevők számára, következésképpen a troll identitásának létrehozása mind a másokat trollként azonosító, mind pedig a trollként azonosított résztvevők részéről az átlagosnál nagyobb mentális erőfeszítést igényel. Az erőfeszítés mértékét pedig tovább növeli a számítógép közvetítette diskurzusok résztvevőinek viszonylagos anonimitása, amelynek következtében csak bizonytalanul tudnak mentális állapotokat tulajdonítani egymásnak.

Az utolsó feltételezésem az volt, hogy a résztvevők több identitásgyakorlat segítségével hozzák létre a troll identitását az aktuális diskurzusban. Ez az állítás a vizsgált diskurzusok 88%-ára érvényes, tehát kijelenthető, hogy ha nem is minden esetben, de az esetek túlnyomó többségében a troll identitásának létrehozása nem pontszerű esemény, hanem egy olyan folyamat, amelynek időszerkezetét különböző identitásgyakorlatok egymást követő végrehajtása alakítja ki.

6. Összefoglalás és kitekintés

Tanulmányomban a funkcionális kognitív pragmatika és a gyakorlatelmélet keretébe illeszkedve, 40 magyar politikai blog 200 diskurzusának kvalitatív és kvantitatív elemzése alapján 42 olyan pozitív identitásgyakorlatot határoztam meg, amelyek végrehajtásával az aktuális diskurzusban trollként azonosított résztvevők kialakítják és egyúttal felismerhetővé teszik saját identitásukat, valamint megkísérlik elérni az identitásuknak megfelelő diszkurzív célokat: a diskurzus és a közösség bomlasztását, illetve konfliktusok előidézését. Továbbá megállapítható, hogy a trollok nyelvi tevékenységének jellegéből adódóan nem határozhatók meg olyan negatív identitásgyakorlatok, amelyek révén egy résztvevő egyértelműen jelezhetné, hogy nem trollként kíván részt venni a diskurzusban.

A kutatás eredményei elsősorban az anyanyelvi nevelésben alkalmazhatók. Az internethasználat terjedésével egyre nő azoknak a száma, akik mindennapi nyelvi tevékenységének része a számítógép közvetítette diskurzusokban történő aktív részvétel. Következésképpen egyre többen kerülnek konfliktusba internetes trollokkal, ugyanakkor ezek a konfliktusok a tapasztalatok alapján nem oldhatók meg jogi úton. Tehát a számítógép közvetítette diskurzusok résztvevőinek más megoldást kell találniuk, az egyetlen alternatívát pedig az jelenti, ha minél részletesebb tudással rendelkeznek az internetes trollról mint identitásról, valamint az internetes trollok tevékenységéről. A 21. századi közoktatás egyik fontos feladata

a digitális írástudás elsajátíttatása, az internetes trollok kérdése pedig illeszkedik ebbe a tematikába.

Jelen kutatás további vizsgálatok kiindulópontja lehet. Ahogy már említettem, egy résztvevő nem objektíven, hanem mindig egy, magát az aktuális gyakorlatközösség legitim tagjának tartó másik résztvevő nézőpontjából minősül trollnak. Korpuszelemzés segítségével csak azok az esetek vizsgálhatók, amikor egy résztvevő trollként történő azonosítása nyelvileg explicit formában is megjelenik. Ám valószínűsíthető, hogy számos olyan alkalom van, amikor egy résztvevő ugyan trollként azonosít egy másik résztvevőt, de expliciten nem nevezi annak. Ezért hasznos lehet a számítógép közvetítette diskurzusok aktív résztvevőinek kérdőíves megkérdezése is, mivel így széleskörű képet kaphatunk az adatközlők a trollokra vonatkozó explicit tudásáról.

Egy nagymértetű korpusz kvalitatív és kvantitatív elemzése mellett tanulságos lehet akár egyetlen olyan diskurzus részletes elemzése is, amelyben jelentős szerepe van legalább egy résztvevő trollként történő azonosításának. Egy ilyen esettanulmány főként akkor hozhat új eredményeket a troll mint identitás kialakításának vonatkozásában, ha részletekbe menően képes feltárni azt, hogy az egyes résztvevők hogyan vélekednek a troll identitásáról, valamint az aktuális gyakorlatközösség diszkurzív normáiról.

Végül tanulságos lehet az identitás jelen dolgozatban bemutatott szociokognitív modelljének alkalmazása más – akár számítógép közvetítette diskurzusokban, akár más nyelvhasználati színtereken megjelenő – identitások jellemzése során.

SZAKIRODALOM

- Államadósság Kezelő Központ (AKK) 2012. *A központi költségvetés bruttó adóssága*. <http://www.akk.hu/object.c693e119-153c-49bc-bc3d-71f805d83db1.ivy> (A letöltés ideje: 2013. 01. 15.)
- Boronkai Dóra 2009. *Bevezetés a társalgáselemzésbe*. Ad Librum, Budapest.
- Bódi Zoltán 2010a. Misztikus óriások rombolják a netes közösségeket! *Netidők* 2010.11.21. <http://netidok.post.hu/misztikus-oriasok-romboljak-a-netes-kozossegetek>. (A letöltés ideje: 2013. 01. 15.)
- Bódi Zoltán 2010b. *Infosztár. Informatikai fogalmak eredete, magyarázata és használata*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Bucholtz, Mary 1999. "Why be normal?": Language and identity practices in a community of nerd girls. *Language in Society* 2: 203–23.
- Bucholtz, Mary–Hall, Kira 2004. Language and Identity. In: Duranti, Alessandro (ed.): *A Companion to Linguistic Anthropology*. Blackwell, Oxford, 369–94.
- Bucholtz, Mary–Hall, Kira 2005. Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach. *Discourse Studies* 4–5: 585–614.
- Croft, William–Cruse, D. Alan 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge University Press, Cambridge
- Donath, Judith S. 1999. Identity and deception in the virtual community. In: Kollock, Peter–Smith, Mark (eds.): *Communities in Cyberspace*. Routledge, London, 29–59.
- Eckert, Penelope–McConall-Ginet, Saly 1992. Think practically and look locally: Language and gender as community-based practice. *Annual Review of Anthropology* 461–90.
- Eckert, Penelope–McConall-Ginet, Saly 1995. Constructing meaning, constructing selves: Snapshots of language, gender and class from Belten High. In: Hall, Kira – Bucholtz, Mary (eds.): *Gender articulated: Language and the socially constructed self*. Routledge, London, 459–507.

- Ess, Charles 2007. Internet research ethics. In: Joinson, Adam N. – McKenna, Katelyn Y.A. – Postmes, Tom – Reips, Ulf-Dietrich (eds.): *Oxford Handbook of Internet Psychology*. Oxford University Press, Oxford, 487–502.
- Fábián Tamás 2012. Elbújhatnak-e a névtelen kommentelők? *Origó* 2012.05.30. <http://www.origo.hu/techbazis/20120530-hiaba-nyomoz-a-rendorseg-a-nevtelenul-kommentelo-trollok-utan.html> (A letöltés ideje: 2013. 01. 15.)
- Hancock, Jeffrey T. 2007. Digital deception: why, when and how people lie online. In: Joinson, Adam N. – McKenna, Katelyn Y.A. – Postmes, Tom – Reips, Ulf-Dietrich (eds.): *Oxford Handbook of Internet Psychology*. Oxford University Press, Oxford, 289–302.
- Hardaker, Claire 2010. Trolling in asynchronous computer-mediated communication: From user discussions to academic definitions. *Journal of Politeness Research. Language, Behaviour, Culture* 2: 215–42.
- Herring, Susan C. – Job-Sluder, Kirk – Scheckler, Rebecca – Barab, Sasha 2002. Searching for Safety Online: Managing “Trolling in a Feminist Forum”. *The Information Society*, 371–84.
- Kasher, Asa 1998. *Pragmatics. Critical Concepts*. Routledge, London.
- Kövecses Zoltán – Benczes Réka 2010. *Kognitív nyelvészet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 2012a. *Gyorstájékoztató a Központi Statisztikai Hivatal legfrissebb adataiból* 77. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/gde/gde21203.pdf> (A letöltés ideje: 2013. 01. 15.)
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 2012b. *Gyorstájékoztató a Központi Statisztikai Hivatal legfrissebb adataiból* 124. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/gde/gde21206.pdf> (A letöltés ideje: 2013. 01. 15.)
- McLaughlin, Cathlin – Vitak, Jessica – Crouse, Julia 2011. Online Identity Construction and Expectations of Future Interaction. *Proceedings of the 44th Hawaii International Conference on System Sciences*. <http://csdl2.computer.org/comp/proceedings/hicss/2011/4282/00/07-05-10.pdf>. (A letöltés ideje: 2013. 01. 15.)
- Mullen, Tony – Malouf, Robert 2006. A Preliminary Investigation into Sentiment Analysis of Informal Political Discourse. In: *Proceedings of AAAI-2006 Spring Symposium on Computational Approaches to Analyzing Weblogs*. <http://www-rohan.sdsu.edu/~malouf/pubs/aaai-politics.pdf>. (A letöltés ideje: 2013. 01. 15.)
- Petykó Márton 2012. A blog műfaji jellemzőinek korpuszalapú vizsgálata. *Magyar Nyelvőr* 1: 45–72.
- Rosenberg, Jenny – Egbert, Nicole 2011. Online Impression Management: Personality Traits and Concerns for Secondary Goals as Predictors of Self-Presentation Tactics on Facebook. *Journal of Computer-Mediated Communication* 1: 1–18.
- Sanders, Ted – Spooren, Wilbert 2007. Discourse and Text Structure. In: Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Hubert (eds.): *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford University Press, Oxford, 916–44.
- Sandra, Dominiek – Östman, Jan-Ola – Verschuere, Jef 2009. *Cognition and Pragmatics*. John Benjamins, Amsterdam.
- Searle, John Rogers 1975. A taxonomy of illocutionary acts. In: Gunderson, Keith (ed.): *Language, Mind and Knowledge. Minnesota Studies in the Philosophy of Science* 7. University of Minnesota Press, Minneapolis, 344–69.
- Sharifian, Farzad 2008. Distributed, emergent cultural cognition, conceptualisation and language. In: Frank, Roslyn M. – Dirven, René – Ziemke, Tom – Bernárdez, Enrique (eds.): *Body, Language and Mind Vol 2: Sociocultural Situatedness*. Mouton de Gruyter, Berlin/New York, 109–36.
- Shin, Jason 2008. Morality and Internet Behavior: A Study of the Internet Troll and its relation with morality on the Internet. *Technology and Teacher Education Annual Review* 5: 28–34.
- Szabó P. Ádám 2012. A trollok etetése tilos! Mit tegyünk, ha online provokációval szembesülünk? *Hetek* 2012.04.06. http://www.hetek.hu/eletmod/201204/a_trollok_etetese_tilos.html. (A letöltés ideje: 2013. 01. 15.)
- Szili Katalin 2004. *Tetté vált szavak. A beszédaktusok elmélete és gyakorlata*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Tamalo, Alessandro – Ligorio, M. Beatrice 2000. *Identity in the Cyberspace: the Social Construction of Identity through On-line Virtual Interactions*. <http://www.activeworlds.com/edu/research/identity.pdf>. (A letöltés ideje: 2013. 01. 15.)
- Tátrai Szilárd 2004. A kontextus fogalmáról. *Magyar Nyelvőr* 4: 479–94.

- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2010. *Kognitív szemantika*. Nyitra, Konstantin Filozófus Egyetem.
- Tuggy, David. 2007. Schematicity. In: Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Hubert (eds.): *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford University Press, Oxford, 82–116.
- Verschueren, Jef 2000. Notes on the Role of Metapragmatic Awareness in Language Use. *Pragmatics* 4: 439–56.
- Veszelszki, Ágnes 2011. Image and Self-representation. In: Benedek, András – Nyíri, Kristóf (eds.): *Images in Language. Metaphors and Metamorphoses*. Visual Learning Vol. 1. Peter Lang, Frankfurt am Main, 125–36.
- Veszelszki Ágnes (szerk.) 2012. *Netszótár. @-tól a zukbergnedig*. Eötvös Kiadó, Budapest.

A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával a TÁMOP 4.2.4.A/1-11-1- 2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

Petykó Márton

doktorandusz

ELTE BTK Mai Magyar nyelv és irodalom MA

Mellékletek

A korpuszban szereplő diskurzusok listája (A letöltés ideje: 2012. 09. 30.)

A Kard (<http://kard.blog.hu>)

A féleurópai szakács boszorkánykonyhája

(http://kard.blog.hu/2012/07/28/feleuropai_szakacs)

A magyar, aki dombra megy fel a pofonért?

(http://kard.blog.hu/2012/07/08/a_magyar_aki_dombra_megy_fel_a_pofonert)

A manyup hazugság tanulságai

(http://kard.blog.hu/2012/07/31/a_manyup-hazugsag_tanulsagai)

Az egynyelvű és egyszokású jobboldal

(http://kard.blog.hu/2012/07/30/az_egynyelvu_es_egyszokasu_jobboldal)

Így neveld a pártfogódat

(http://kard.blog.hu/2012/08/21/igy_neveld_a_partfogodat)

Miért nem tud kitörni az LMP?

(http://kard.blog.hu/2012/02/06/miert_nem_tud_kitorni_az_lmp)

Politikai távoltartás

(http://kard.blog.hu/2012/08/01/politikai_tavoltartas)

Selmeczi Gabriella a Közgép szövivője lett?

(http://kard.blog.hu/2012/07/11/selmeczi_gabriella_a_kozgep_szovivoje lett)

Trianon – mi kell a sérelmi politika végéhez?

(http://kard.blog.hu/2012/08/18/trianon_mi_kell_a_serelmi_politika_vegehez)

A TASZ jelenti (<http://ataszjelenti.blog.hu>)

A fiatalok nem tüntetnek antidrog táblákkal

(http://ataszjelenti.blog.hu/2012/04/18/a_fiatalok_nem_tuntetnek_antidrog_tablakkal)

Az alaptörvény a legkisszerűbb közös többszörös

(http://ataszjelenti.blog.hu/2012/05/24/az_alaptorveny_a_legkisszerubb_kozos_tobbszoros)

Fiatalok tömegeit bélyegzi meg a kormány

(<http://ataszjelenti.blog.hu/2012/06/26/stigma>)

- Kell-e kötelező védőoltás?
(http://ataszjelenti.blog.hu/2012/04/02/kell_e_kotelezo_vedooltas_es_fel_lehet_tenni_ezt_a_kerdest)
- Uj Péter szaros cikke: diadal a Kúrián
(http://ataszjelenti.blog.hu/2012/05/14/uj_peter_szaros_cikke_diadal_a_kurian)
- Boldogok a sajtókészítők (<http://boldogokasajtkeszitok.blog.hu>)
- A nagy erőszakmentesítés
(http://boldogokasajtkeszitok.blog.hu/2010/12/15/a_nagy_eroszakmentesites)
- Szent István bárgyú öröksége
(http://boldogokasajtkeszitok.blog.hu/2012/08/20/szent_istvan_bargyu_oroksege)
- Dél-Buda másképp (<http://delbudamaskepp.blog.hu>)
- Parlamenten belüli erőszak
(http://delbudamaskepp.blog.hu/2012/09/11/parlamenten_beluli_eroszak#c17771157)
- Egyenlítő (<http://egyenlito.blog.hu>)
- A kormányzóvivő most a fideszes devizabűnözést ismerte el
(http://egyenlito.blog.hu/2011/08/18/a_kormanysozovivo_most_a_fideszes_devizabunozest_ismerte_el)
- Átverés a kalóznaszádon
(http://egyenlito.blog.hu/2011/12/02/atveres_a_kaloznaszadon)
- Hogyan legyünk jó jobboldaliak és/vagy konzervatívok?
(http://egyenlito.blog.hu/2012/03/23/hogyan_legyunk_jo_jobboldaliak_es_vagy_konzervativok)
- Közoktatási törvény – hazugságok hálója
(http://egyenlito.blog.hu/2011/11/02/kozoktatasi_torveny_hazugsagok_haloja)
- Matolcsy a Nemzeti Együttműködés bástyája
(http://egyenlito.blog.hu/2011/11/24/matolcsy_a_nemzeti_egyuttmukodes_bastyaja)
- Ne hazudj, Dajcstomi!
(http://egyenlito.blog.hu/2011/10/11/ne_hazudj_dajcstomi)
- Tovább szervezi bulijait a West Balkán-vádlott
(http://egyenlito.blog.hu/2011/08/27/tovabb_szervezi_bulijait_a_west_balkan_vadlott)
- Véleménynyilvánítás 2011.
(http://egyenlito.blog.hu/2011/10/06/velemenynyilvanitas_2011)
- Viktor és a romkocsmák
(http://egyenlito.blog.hu/2012/07/01/viktor_es_a_romkocsmak)
- Eldugott Zugblog (<http://zugblog.blogspot.com>)
- IP cím, képlomás
(<http://zugblog.blogspot.hu/2012/02/ip-cim-keplomas.html>)
- Mérgelődős, megenyhülős
(<http://zugblog.blogspot.hu/2012/03/mergelodos-megenyhulos.html>)
- Felvidéki blog (<http://felvidek.blog.hu>)
- Kampányszösszenet – tényektől buzerákig
(http://felvidek.blog.hu/2012/02/14/kampanyszosszenet_tenyektol_buzerakig)
- Fent és lent (<http://fenteslent.blog.hu>)
- A benzíngőz legyőzheti a futóversenyeket
(http://fenteslent.blog.hu/2012/04/21/a_benzingoz_legyozheti_a_futoversenyeket)
- Akit a nyomor füstje megcsapott...
(http://fenteslent.blog.hu/2012/05/04/akit_a_nyomor_fustje_megcsapott)
- Az adóspirál vége
(http://fenteslent.blog.hu/2012/01/29/az_adospiral_vege)
- Az eltűnt kibaszott jó könyv nyomában
(http://fenteslent.blog.hu/2012/02/03/az_eltunt_kibaszott_jo_konyv_nyomaban)
- Jézus a pártját keresi
(http://fenteslent.blog.hu/2012/06/18/jezus_a_partjat_keresi)
- Magyarország, hogy szeretlek?
(http://fenteslent.blog.hu/2012/02/28/magyarorszag_hogy_szeretlek)

- Öncélú demonstráció a baltás kapcsán
(http://fenteslent.blog.hu/2012/09/05/oncelu_demonstracio_a_baltas_kapcsan)
- Fideszfigyelő (<http://fideszfigyelo.blog.hu>)
- Állami pénz, Mahir, Békemenet reklám?
(http://fideszfigyelo.blog.hu/2012/03/11/allami_penz_mahir_bekemenet_reklam)
- Kósa szavára esett a tőzsde és zuhant a forint
(http://fideszfigyelo.blog.hu/2010/06/03/kosa_szavara_zuhan_a_tozsde_es_esik_a_forint)
- Orwell biztos?
(http://fideszfigyelo.blog.hu/2010/01/14/orwell_biztos)
- Haza és haladás (<http://hazaeshaladas.blog.hu>)
- Az Alaptörvény köszöntése
(http://hazaeshaladas.blog.hu/2012/01/02/az_alaptorveny_koszontese_1)
- Átbillenteni, visszaszerezni, meghódítani
(http://hazaeshaladas.blog.hu/2012/08/16/atbillenteni_visszaszerezni_meghoditani)
- Lehetséges konvergenciapályák
(http://hazaeshaladas.blog.hu/2011/05/27/lehetseges_konvergenciapalyak)
- Leszakadó Magyarország – kockázatelemzés a költségvetésről és a konvergenciaprogramról
(http://hazaeshaladas.blog.hu/2012/07/20/leszakado_magyarország_kockazatelemzes_a_koltsegvetesrol_es_a_konvergenciaprogramrol)
- Karácsony Gergely blogja (<http://karacsonygergely.blog.hu>)
- Mit kapott a magyar kultúra a fulkeforradalomtól?
(http://karacsonygergely.blog.hu/2012/04/11/mit_kapott_a_nemzeti_kultura_a_fulkeforradalomtol)
- KatPol (<http://katpol.blog.hu/>)
- 88 ok, amiért nem írunk a Tigrisről
(http://katpol.blog.hu/2011/07/03/88_ok_amiert_nem_irunk_cikket_a_tigrisrol?fullcommentlist=1#comments)
- Akik rászolgáltak a kivételezett bánásmódra
(http://katpol.blog.hu/2010/09/21/knn_a_nuklearis_prolifercacio_oromei)
- Einsatzgruppe Gaza
(http://katpol.blog.hu/2010/06/01/ajanlo_einsatzgruppe_gaza)
- Ha kinyitna a KatPol kocsmá...
(http://katpol.blog.hu/2012/01/16/ha_kinyitna_a_katpol_kocsmá)
- Kettős Mércé (<http://magyarinfo.blog.hu>)
- A belpolitikai jelentősége is fontos a baltás konfliktusnak
(http://magyarinfo.blog.hu/2012/09/02/a_belpolitikai_jelentosege_is_fontos_a_baltas_konfliktusnak)
- A Fidesz-képviselő felesége is földbirtokos lett
(http://magyarinfo.blog.hu/2012/06/22/a_fidesz-kepviselo_felesege_is_foldbirtokos lett)
- A kör bezárul
(http://magyarinfo.blog.hu/2012/05/18/a_kor_bezarul_2)
- Az elitövoda a kormány Magyarország képe
(http://magyarinfo.blog.hu/2012/08/07/az_elitovoda_a_kormany_magyarország_kepe#c17497394)
- Egyenruhások fehér lovon
(http://magyarinfo.blog.hu/2008/11/15/egyenruhások_feher_lovon?fullcommentlist=1#comments)
- Évi 22 ezer forint pluszba fog kerülni mindenkinek a költségvetés tömködése?
(http://magyarinfo.blog.hu/2012/06/15/evi_22_ezer_forint_pluszba_fog_kerulni_mindenkinek_a_koltsegvetes_tomkodese)
- Így szereti a Fidesz az ellenzéket
(http://magyarinfo.blog.hu/2012/04/14/igy_szereti_a_fidesz_az_ellenzeket?fullcommentlist=1#comments)

- Hogyan azonosítsuk az igazi nációkat?
(http://magyarinfo.blog.hu/2012/07/18/hogyan_azonositsuk_az_igazi_nacikat)
- Ködobálás Devecserben a Jobbik tüntetésén
(http://magyarinfo.blog.hu/2012/08/06/betyarsereg_jobbik_devecserben_mirol_hallgat_a_media?fullcommentlist=1#comments)
- Orbán csak a demokrácia szolgája
(http://magyarinfo.blog.hu/2012/07/26/orban_csak_a_demokracia_szolgaja?fullcommentlist=1#c17411445)
- Senki ne használja hazaárulózásra közös sikereinket!
(http://magyarinfo.blog.hu/2012/08/02/senki_se_hasznalja_hazaaruulozasra_kozos_sikereinket?fullcommentlist=1#comments)
- Képviselő Funky (<http://kepviselofunky.blog.hu/>)
Cser Palkovics András kihívott párbajozni egy trollt
(http://kepviselofunky.blog.hu/2011/06/23/cser_palkovics_imre_kihivott_parbajozni_egy_trollt)
- Kívül tágasabb (<http://kivultagasabb.blog.hu>)
Lefejezett holttestek és tömegsírok
(http://kivultagasabb.blog.hu/2012/08/12/lefejezett_holttestek_es_tomegsirok)
Tíz dolog, amit nem vihetsz az Olimpiára
(http://kivultagasabb.blog.hu/2012/07/22/tiz_dolog_amit_nem_vihetsz_az_olimpiara#c17373915)
- Konzervatórium (<http://konzervatorium.blog.hu>)
A mechanikus narancsmédia törvénye
(http://konzervatorium.blog.hu/2010/12/06/a_mechanikus_narancsmedia_torvenye)
Hülye magyar
(http://konzervatorium.blog.hu/2012/04/24/hulye_magyar)
Kormány vs. tüntetők: gonzó gondolatok
(http://konzervatorium.blog.hu/2012/01/04/hetfoi_tuntetes)
Schmitt Pálnak le kell mondania
(http://konzervatorium.blog.hu/2012/03/31/schmitt_palnak_le_kell_mondania)
- Korpress (<http://korpress.blogspot.hu>)
Troll a kitaró netes köcsög
(<http://korpress.blogspot.hu/2011/01/troll-kitarto-netes-kocsog.html>)
- Kötöttségek nélkül (<http://fedor.blog.hu/>)
EU-ellenes hangulatkeltés
(http://fedor.blog.hu/2011/12/01/eu_ellenes_hangulatkeltes)
Ki akar itt gyűlölködő csetepatét?
(http://fedor.blog.hu/2012/03/13/ki_is_akar_itt_gyulolkodo_csetepetet)
Mire készülnek Orbánék?
(http://fedor.blog.hu/2012/09/07/mire_keszulnek_orbanek)
- Kumin szerint (<http://kuminszerint.blog.hu>)
Adósmentés amerikai módra
(http://kuminszerint.blog.hu/2011/09/13/adosmentes_amerikai_modra)
Breivik, az európai szélsőjobb és a Jobbik
(http://kuminszerint.blog.hu/2011/07/27/breivik_az_europai_szelsojobb_es_a_jobbik)
Erre talán még a kuruc.info sem számított
(http://kuminszerint.blog.hu/2011/03/20/erre_talan_meg_a_kuruc_info_sem_szamitott)
Pártszavazás után
(http://kuminszerint.blog.hu/2011/07/03/partszavazas_utan)
- Lokális klímaváltozás (<http://lehetmas.blog.hu>)
A kormány hátat fordít a szegényeknek
(http://lehetmas.blog.hu/2011/02/13/a_kormany_hatat_fordit_a_szegenyeknek)
Az szdsz-es szerint csak csalással mehet
(http://lehetmas.blog.hu/2009/05/04/az_szdsz_es_szerint_csak_csalással_mehet)

- Az utolsó felvonás
(http://lehetmas.blog.hu/2009/06/05/az_utolso_felvonas)
- Mentsük meg a Dunakeszi tőzeglápot
(http://lehetmas.blog.hu/2009/12/10/mentsuk_meg_a_dunakeszi_tozeglapot)
- Nem a Fidesz tartja láncon az LMP-t, hanem fordítva
(http://lehetmas.blog.hu/2010/03/14/nem_a_fidesz_tartja_lancon_az_lmp_t_hanem_forditva_1)
- Nem lehet más az MSZP
(http://lehetmas.blog.hu/2010/04/19/nem_lehet_mas_az_mszp)
- Szaporodó minaretek
(http://lehetmas.blog.hu/2009/12/01/szaporodo_minaretek#c7846009)
- Mandiner (<http://mandiner.blog.hu>)
- A Facebook kígyó és a média
(http://mandiner.hu/cikk/20120106_pecsi_ferenc_a_facebook_kigyو_es_a_media)
- A liberális kétségbeesésről
(http://mandiner.blog.hu/2012/02/24/a_liberalis_ketsegbeeserol_i)
- Amit a minisztériumban nem tudnak
(http://mandiner.hu/cikk/20120903_sabater_amit_a_miniszteriumban_nem_tudnak)
- Az európai álom vége
(http://mandiner.blog.hu/2012/07/31/az_europai_alom_vege)
- Államcsöd fenyeget – mi várható?
(http://mandiner.hu/cikk/allamcsod_fenyeget_mi_varhato)
- Bándy Kata, a halálbüntetés és a gyász vámszedői
(http://mandiner.blog.hu/2012/07/16/bandy_kata_a_halalbuntetes_es_a_gyasz_vamszedoi)
- Elsüllyedt Matolcsy Ezüst Hajója?
(http://mandiner.hu/cikk/20120915_elsullyed_matolcsy_ezust_hajoja)
- Elvették Schmitt Pál doktori címét
(http://mandiner.hu/cikk/20120329_kezdemenezik_schmitt_doktorijanak_visszavonast)
- Hogyan lehetne Morvai mellett szóhoz jutni?
(http://mandiner.blog.hu/2010/03/23/hogyan_lehetne_morvai_mellett_szohoz_jutni)
- Járókelők zsidókurvázták le a NOL riporterét
(http://mandiner.hu/cikk/20120604_jarokelok_zsidokurvastak_le_a_nol_riporteret)
- Jobbik: Áder János szakítsa meg izraeli útját
(http://mandiner.hu/cikk/20120717_jobbik_ader_janos_szakitsa_meg_izraeli_utjat)
- Kormányablak a restikben
(http://mandiner.hu/cikk/20111007_kormanyablak_a_restikben)
- Meg lehet egyezni az IMF-fel
(http://mandiner.hu/cikk/20120910_heim_peter_meg_lehet_egyezni_az_imf_fel)
- MSZP: A TEK lekörözte George Lucast
(http://mandiner.hu/cikk/20120912_mszp_a_tek_lekorozte_george_lukast)
- Nyílt levél az amerikai népszavához
(http://mandiner.hu/cikk/20110901_nyilt_level_az_amerikai_nepszavahoz)
- Örmény miniszter: megdöbönt a magyar magatartás
(http://mandiner.hu/cikk/20120911_ormeny_miniszter_megdobbento_a_magyar_magatartas)
- Szlovénia – megkopott a szomszéd zöldje
(http://mandiner.blog.hu/2012/06/28/szlovenia_valstag_11253?fullcommentlist=1#comments)
- Tiszaeszlározás a parlamentben
(http://mandiner.blog.hu/2012/04/04/tiszaeszlarozas_a_parlamentben)
- Trollok támadása
(http://mandiner.hu/cikk/20110130_trollok_tamadasa)
- Trollszelídítés a Mandineren
(http://mandiner.blog.hu/2012/08/17/trollszelidites_a_mandineren)

- Ubul létezik
(http://mandiner.hu/cikk/20110201_ubul_letezik)
- Valahol Salgótarjánban
(http://mandiner.blog.hu/2012/03/22/valahol_salgotarjanban)
- Maria blogja (<http://maria.blog.hu>)
- A bloggerek Kassákja
(http://maria.blog.hu/2010/12/31/a_bloggerek_kassakja)
- Mindenkit érint (<http://mindenkiterint.postr.hu/>)
- Munkahelyi „etikett”
(<http://mindenkiterint.postr.hu/munkahelyi-etikett>)
- Nem tetszik a rendszer?! (<http://nemtetszikarendszer.blog.hu>)
- 100 ezren kiáltották: nem tetszik!
(http://nemtetszikarendszer.blog.hu/2011/10/23/koszonjuk_102?fullcommentlist=1#comments)
- A demokrácia hal meg ebben a rendszerben
(http://nemtetszikarendszer.blog.hu/2011/10/27/most_kene_abbahagyni_2?fullcommentlist=1#comments)
- A március 15-i bejelentés története
(http://nemtetszikarendszer.blog.hu/2012/02/18/a_marcius_15_i_bejelentes_tortenete?fullcommentlist=1#comments)
- Elszakadt a cérna
(http://nemtetszikarendszer.blog.hu/2011/12/24/elszakadt_4)
- „Hitszegők lettünk, hullarablók”
(http://nemtetszikarendszer.blog.hu/2012/09/02/_hitszegok_lettunk_hullarablok)
- Jeremiás
(http://nemtetszikarendszer.blog.hu/2011/12/15/jeremias_1)
- Nemzeti, magyar
(http://nemtetszikarendszer.blog.hu/2012/06/04/nemzeti_magyar)
- Puncilázadás: vallásgyalázás vagy politikai kritika?
(http://nemtetszikarendszer.blog.hu/2012/08/18/_korda_gabor_puncilazadas_vallasgyalazas_vagy_politikai_kritika)
- Nívó (<http://nivo.blog.hu/>)
- 100 milliárdot bukunk az idén az IMF nélkül
(http://nivo.blog.hu/2012/04/18/100_milliardot_bukunk_iden_imf_nelkul?fullcommentlist=1#comments)
- A bank a lehetetlent várja el
(http://nivo.blog.hu/2012/07/09/cim-nelkul_12834?fullcommentlist=1#c17162339)
- A világ leghülyébb adója
(http://nivo.blog.hu/2012/05/17/a_vilag_leghulyebb_adoja?fullcommentlist=1#comments)
- Álláshirdetés: BKV jegypénztáros havi 110 ezerért
(http://nivo.blog.hu/2012/02/28/allashirdetes_bkv_jegypenztaros_havi_110_ezerert?fullcommentlist=1#comments)
- Érdemes-e külföldre vándorolni minimálbéres munkáért?
(http://nivo.blog.hu/2012/02/27/kulfoldon_marha_jol_meg_lehet_elni_1?fullcommentlist=1#comments)
- Hétfőn a déli órákban elterjedt a hír
(http://nivo.blog.hu/2012/03/19/hetfon_a_deli_orakban_elterjedt_a_hir?fullcommentlist=1#comments)
- Holnap jó lesz kormánypártinak lenni
(http://nivo.blog.hu/2012/03/13/holnap_jo_lesz_kormanypartinak_lenni)
- Már Török Gábor blogja is moderál
(http://nivo.blog.hu/2012/06/02/mar_torok_gabor_blogja_is_moderal)
- Még mindig verhetetlen a Fidesz
(http://nivo.blog.hu/2012/04/21/verhetetlen_part_a_fidesz?fullcommentlist=1#comments)

- Minimálbérből fogok élni – Első hét
(http://nivo.blog.hu/2012/01/07/minimalberbol_fogok_elni_elso_het?fullcommentlist=1#comments)
- Plágium – Mi a helyzet szent királyainkkal?
(http://nivo.blog.hu/2012/03/28/eldolt_ki_itt_a_demokrata?fullcommentlist=1#comments)
- Orange Order (<http://orangeorder.blog.hu/>)
- Miért lett szar a Mandiner?
(http://orangeorder.blog.hu/2012/06/14/miert_lett_szar_a_mandiner)
- Örülünk, Vincent? (<http://orulunkvincent.blog.hu/>)
- A hülyeség kis körei
(http://orulunkvincent.blog.hu/2012/04/15/a_hulyeseg_kis_korei)
- Egy kép...
(http://orulunkvincent.blog.hu/2012/07/30/egy_kep_195)
- Levél Hugh Grantnek
(http://orulunkvincent.blog.hu/2012/07/08/level_hugh_grantnek)
- Petschauer és a patkány. Nemposzt
(http://orulunkvincent.blog.hu/2011/12/17/petschauer_es_a_patkany_nemposzt?fullcommentlist=1#comments)
- Schmitt Pál tényleg ártatlan
(http://orulunkvincent.blog.hu/2012/04/07/schmitt_pal_tenyleg_artatlan)
- Visszaélés minőségi élelemmel
(http://orulunkvincent.blog.hu/2012/07/22/visszaeles_minosegi_elelemmel)
- Petőfi utca (<http://petofituca.blog.hu/>)
- Bomba formában fejlődik Felcsút
(http://petofituca.blog.hu/2012/05/21/bombaformaban_fejloodik_felcsut)
- Nyilas pakkot kapott az oktatás
(http://petofituca.blog.hu/2012/06/06/nyilas_pakkot_kapott_az_oktatas)
- Piroslap (<http://piroslapok.blog.hu>)
- A radikáljobbos antitroll troll
(http://piroslapok.blog.hu/2010/01/28/az_antitroll_troll)
- Egy tüzoltó levele
(http://piroslapok.blog.hu/2011/05/18/egy_tuzolto_levele)
- Egymillióan buknak az egykulcsos adó miatt
(http://piroslapok.blog.hu/2011/02/21/egymillioan_buknak_az_egykulcsos_ado_miatt?fullcommentlist=1#comments)
- Gyurcsány szabadságharcot hirdet Orbán ellen
(http://piroslapok.blog.hu/2010/10/14/gyurcsany_szabadsagharcot_hirdet_orban_ellen?fullcommentlist=1#comments)
- Heller és Morvai az EU-Parlamentben a 2006-os, őszi zavargásokról
(http://piroslapok.blog.hu/2011/03/04/heller_es_morvai_magas_labdai_az_eu_parlamentben_a_2006_os_oszi_zavargasokrol?fullcommentlist=1#comments)
- Hétfégi összefoglaló: Miért kedvelem Gyurcsány Ferencet, és miért nem?
(http://piroslapok.blog.hu/2011/06/20/hetvegi_osszefoglalo_miert_kedvelem_gyurcsany_ferencet_es_miert_nem?fullcommentlist=1#comments)
- Jobbik, avagy mit üzen egy nem náci párt?
(http://piroslapok.blog.hu/2012/05/21/jobbik_avagy_mit_uzen_egy_nem_naci_part)
- „Mindenki idióta – Ez Orbán hozzáállása” – interjú Cohn Bendittel
(http://piroslapok.blog.hu/2011/07/19/mindenki_idiota_ez_orban_hozzaallasa_interju_cohn_bendittel?fullcommentlist=1#comments)
- Orbán Viktor, a norvég ámokfutó, és nyugat alkonya
(http://piroslapok.blog.hu/2011/07/24/orban_viktor_a_norveg_amokfuto_es_nyugat_alkonya?fullcommentlist=1#comments)
- Pálffy István és a magánügy
(http://piroslapok.blog.hu/2011/01/25/palffy_istvan_es_a_maganugy?fullcommentlist=1#comments)

- Pártweblapok az internet őkorszakából
(http://piroslapok.blog.hu/2010/11/14/part_weblapok_az_internet_oskorszakabol)
- Utólag keresi a szüzességét a HírTV?
(http://piroslapok.blog.hu/2010/05/28/utolag_keresi_a_szuzesseget_a_hirtv)
- Poldi bácsi megmondója (<http://poldi.blog.hu>)
- A megfőzött béka visszanyal
(http://poldi.blog.hu/2012/03/17/a_megfozott_beka_visszanyal)
- Eximbank: fontos – EU-IMF védőháló: nem fontos
(http://poldi.blog.hu/2012/05/07/eximbank_fontos_eu_imf_vedohalo_nem_fontos)
- Nonprofit Orbán-beszédhez jutottunk
(http://poldi.blog.hu/2012/08/23/nonprofit_orban-beszed)
- Nyílt levél a kormánypárti képviselőkhez
(http://poldi.blog.hu/2012/09/09/nyilt_level_a_kormanyparti_kepviselokhoz)
- Regelve kergesd el!
(http://poldi.blog.hu/2012/08/22/regelve_kergesd_el)
- Politikazabáló (<http://politikazabalo.blog.hu>)
- Az új kormány lehetőségei és veszélyei – gyors SWOT
(http://politikazabalo.blog.hu/2010/04/26/az_uj_kormany_lehetosegei#c9597116)
- Progresszív blog (<http://progressziv.blog.hu>)
- A leghazugabb mondat
(http://progressziv.blog.hu/2012/02/07/a_leghazugabb_mondat?fullcommentlist=1#c15758446)
- Viktor, ne segíts!
(http://progressziv.blog.hu/2012/07/25/viktor_ne_segits)
- Sárdobáló (<http://sardobalo.blog.hu>)
- Az értetlen Heti Válasz
(http://sardobalo.blog.hu/2011/03/12/az_ertetlen_heti_valasz)
- Lemondani méltósággal?
(http://sardobalo.blog.hu/2010/05/12/lemondani_meltosaggal?fullcommentlist=1#comments)
- Mit gondol Isten Schmitt Párról?
(http://sardobalo.blog.hu/2010/11/13/mit_gondol_isten_schmitt_palrol?fullcommentlist=1#comments)
- Na ne.
(http://sardobalo.blog.hu/2010/12/14/na_ne_19)
- Vége a picsogás idejének
(http://sardobalo.blog.hu/2010/03/03/vege_a_picsogas_idejenek)
- Sorok között (<http://sorkoz.blog.hu>)
- A demokrácia alternatívái
(http://sorkoz.blog.hu/2012/08/07/a_demokracia_alternativai)
- A tévedhetetlenek kormánya
(http://sorkoz.blog.hu/2012/09/06/haduzenet_a_versenykepessegnek?fullcommentlist=1#comments)
- Az IMF alkonya
(http://sorkoz.blog.hu/2012/04/22/az_imf_alkonya?fullcommentlist=1#comments)
- Gyula és a kartell
(http://sorkoz.blog.hu/2012/08/13/gyula_es_a_kartell#c17539759)
- Matolcsy titkos tanácsadói
(http://sorkoz.blog.hu/2012/06/30/a_konyv_amit_meg_senki_sem_olvasott)
- Orbán utód – A trónörökös megszületett
(http://sorkoz.blog.hu/2012/05/27/a_tronorokos_megszuletett?fullcommentlist=1#comments)
- Ténytár (<http://tenytar.blog.hu>)
- A nemzeti államosítás kormánya – az első adag
(http://tenytar.blog.hu/2012/06/12/a_nemzeti_allamositas_kormanya_az_elso_adag?fullcommentlist=1#comments)

- Az asszony verve jó?
(http://tenytar.blog.hu/2012/07/12/az_asszony_verve_jo_180?fullcommentlist=1#comments)
- Kommunista nyugdíjak visszavonása
(http://tenytar.blog.hu/2012/07/09/kommunista_nyugdigjak_visszavonasa?fullcommentlist=1#comments)
- Nemesi előjogok az új alkotmányban
(http://tenytar.blog.hu/2011/05/09/nemesi_elojogok_az_uj_alkotmanyban)
- Schmitt: Doktor NO
(http://tenytar.blog.hu/2012/04/01/doktor_no?fullcommentlist=1#comments)
- Velencei bizottság: vissza az Alkotmánybíróság jogköreit!
(http://tenytar.blog.hu/2012/06/21/velencei_bizottsag_vissza_az_alkotmanybirosag_jogkoreit#c17044404)
- Törökgáborelemez (<http://torokgaborelemez.blog.hu>)
422. Most kell eldöntened
(http://torokgaborelemez.blog.hu/2011/12/21/422_most_kell_eldontened?fullcommentlist=1#comments)
455. Létre kell?
(http://torokgaborelemez.blog.hu/2012/05/15/455_letre_kell?fullcommentlist=1#comments)
- Tükör (<http://tukor-liberalisoknak.nolblog.hu>)
- Liberális aranyköpések
(http://tukor-liberalisoknak.nolblog.hu/archives/2012/08/27/Liberalis_aranykopesek/)
- Varánusz (<http://varanus.blog.hu>)
- Csintalan lesz Simicska strómanja?
(http://varanus.blog.hu/2012/08/18/csintalan_lesz_simicska_stromanja)
- Elszólásból kormányprogram lett a másfél millió munkahely
(http://varanus.blog.hu/2012/08/27/elszolasbol_kormanyprogram_lett_a_masfel_millio_munkahely?fullcommentlist=1#comments)
- Orbán: hazudtam reggel, éjjel és este
(http://varanus.blog.hu/2012/09/07/orban_hazudtam_reggel_ejjel_es_este?fullcommentlist=1#comments)
- Tündérmeseország gazdasága: ó, ió, recesszió
(http://varanus.blog.hu/2012/08/15/tundermeseorszag_gazdasaga_o_io_recesszio?fullcommentlist=1#comments)
- Viktor a kokizivatarban
(http://varanus.blog.hu/2011/12/17/viktor_a_kokizivatarban)
- Vastagbőr (<http://vastagbor.blog.hu>)
- 2011!
(http://vastagbor.blog.hu/2011/01/01/2011_19)
- A pénzért bármit
(http://vastagbor.blog.hu/2012/08/31/a_penzert_barmit)
- A politikus nyáron is politikus
(http://vastagbor.blog.hu/2012/08/28/a_politikus_nyaron_is_politikus)
- A telefonadó az ellenzék találmánya
(http://vastagbor.blog.hu/2012/04/23/_a_telefonado_az_ellenzek_talalmanya)
- Amiknél fontosabb volt a mellény
(http://vastagbor.blog.hu/2010/05/19/amiknel_fontosabb_volt_a_melleny_1?fullcommentlist=1#comments)
- Az erőből értő félázsiai ellenforradalmi származékoknak fel kell iratkozniuk
(http://vastagbor.blog.hu/2012/07/27/az_erobol_erto_felazsiai_ellenforradalmi_szarmazekoknak_fel_kell_iratkozniuk?fullcommentlist=1#comments)
- Csoda történt: Schmitt Pál lemondott
(http://vastagbor.blog.hu/2012/04/02/csoda_tortent_schmitt_pal_lemondott?fullcommentlist=1#c16262650)

- Ez bizony bukas: egykulcsos, sávós adórendszer hozzájárulással
http://vastagbor.blog.hu/2011/09/21/ez_bizony_bukas?fullcommentlist=1#c14515538)
- Karácsony a Blahán
http://vastagbor.blog.hu/2011/12/27/karacsony_a_blahan?fullcommentlist=1#c15330933)
- Ki mit tud kérdezni?
http://vastagbor.blog.hu/2012/06/20/ki_mit_tud_kerdezni)
- Kötelezően lépünk be a polgári szolgálatba
http://vastagbor.blog.hu/2012/09/14/polgari_szolgalatba)
- Ma este 15 perces Schmitt-show!
http://vastagbor.blog.hu/2012/03/30/lemond_nemmond?fullcommentlist=1#comments)
- Matolcsy és az Unicredit
http://vastagbor.blog.hu/2012/01/31/matolcsy_es_az_unicredit)
- Matolcsy megadóztatja a jegybankot és az államkincstárt. De vajon mit szól ehhez a jegybankelnök úr?
http://vastagbor.blog.hu/2012/06/28/matolcsy_megadoztatjak_a_jegybankot_es_az_allamkincstart_mit_szol_ehhez_a_jegybankelnok_ur#c17099674)
- Matolcsy újabb nagy ötlete
http://vastagbor.blog.hu/2012/04/12/matolcsy_ujabb_nagy_otlete)
- Nem iszik, nem nevet
http://vastagbor.blog.hu/2012/05/14/nem_iszik_nem_nevet#c16640358)
- Ordas nagy hazugság
http://vastagbor.blog.hu/2012/09/07/ordas_nagy_hazugsag?fullcommentlist=1#comments)
- Pali nem, de a SOTE rektora lemondott
http://vastagbor.blog.hu/2012/04/02/pali_nem_a_rektor_lemondott?fullcommentlist=1#comments)
- Percenként két apró matolcsyforinttal a szabadságharcért
http://vastagbor.blog.hu/2012/04/23/percekenket_ket_apro_matolcsyforinttal_a_szabadsagharcert)
- Pont szabványméret
http://vastagbor.blog.hu/2012/09/07/pont_szabvanyszeret)
- Simicska nagy taktikus
http://vastagbor.blog.hu/2012/07/26/simicska_nagy_taktikus)
- Világnézet (<http://vilagnezet.blog.hu>)
- Tüntetés a magyar sajtószabadságért
http://vilagnezet.blog.hu/2011/01/15/tuntetes_a_magyar_sajtoszabadsagert_2#c12197440)

SUMMARY

Petykó, Márton

Internet troll as an identity assumed in the discourse of political blogs

This paper offers a corpus-based study of a characteristic identity of computer-mediated communication, internet troll, embedded in the framework of cognitive pragmatics and the theory of practice. On the basis of a qualitative and quantitative analysis of two hundred discourse segments created between 2010 and 2012 in forty Hungarian political blogs, the paper discusses positive identity practices on the basis of which some participants actually identify other participants as trolls. Also, it accounts for why there are no negative identity practices by the help of which contributors to political blogs might signal for one another that they do not participate in the actual discourse as trolls.

Keywords: blog, theory of practice, internet troll, cognitive pragmatics, computer-mediated communication

A rím anaforikus működésének kognitív szemantikai leírása¹

1. Bevezetés

A korábbi kutatások eredményei (l. Simon 2011, 2012a) alapján termékenynek tűnik a problémafelvetés, hogy a rímet mint állványzatépítő funkciójú nyelvi struktúrát tegyük a nyelvtudományi magyarázat tárgyává. Ez ugyanis legtágabban olyan szimbolikus szerkezetként tematizálja a rímet, amelynek elsődleges funkciója a szöveg jelentésének interszubjektív konstruálásában történő közreműködés. Az **állványzatépítés** kiterjesztett, tágabb értelemben a következőképpen határozható meg (Simon 2011: 297): állványzatépítésnek minősül a nyelvi szimbólumok mindazon alkalmazásba vétele, amely a közösen konstruált szociokulturális világ interszubjektív feldolgozását segíti elő. Az így értelmezett állványzatépítő technikák konvencionalizálódásával sáncolódik el a nyelvi szimbólumok állványzatépítő pragmatikai funkciója. Vagyis a rím állványzatépítést kezdeményezve (ezáltal állványzatként funkcionálva) segíti elő a megnyilatkozás fogalmi feldolgozását; újszerű fogalmi kapcsolatokat kezdeményez új mentális terek (l. Fauconnier 1994, 2007) létrehozásán és azok többszörös összekapcsolásán keresztül, másfelől a befogadói figyelem irányításának folyamatában van jelentősége, mert értelmezői ösvény kialakításában, bejárásában és stabilizálásában kap szerepet.

Belátható, hogy a rím vizsgálata nem szűkíthető le sem a hangzásbeli visszatevés, ismétlés rendszeres leírására (kitüntetve a forma szempontját, ezzel háttérbe szorítva vagy éppen tagadva a jelentésképzés lehetőségességét, l. Szepes–Szerdahelyi 1981: 101), sem pedig az írott szépirodalmi megnyilatkozások hagyományos poétikai vizsgálatára. Az állványzatépítés funkcionális kognitív pragmatikai kiindulópontjából ugyanis az interszubjektív nyelvi tevékenység általános keretei között, a jelentésképzés és a referencia aktusát középpontba helyezve dolgozható ki összetett rímmagyarázat. Ez egyben átfogó, holisztikus nyelvtudományi elmélet megalkotására is lehetőséget ad, amely ugyan minden bizonnyal nem tud magyarázatul szolgálni minden, a rímmel kapcsolatos kérdésre (például a rím történeti kialakulására, kulturális variabilitására), ugyanakkor felismerhetővé teszi a rím lényegi jelentőségét a megnyilatkozás befogadásában. Amennyiben ugyanis az állványzatépítés fogalmából kiindulva közelítünk a rímhez, az egyes megfigyelések, részmagyarázatok összehangolhatók, sőt összekapcsolhatók, hiszen mindegyik az állványzatépítés alapvető szerkezeti és műveleti aspektusát tárgyalja, noha a maga diszciplináris kiindulópontjából. A ritmikai ismétlődés és összecsengés például egy **összetett fonológiai séma** megvalósulásaként értelmezhető (l. Simon 2012b), amely párhuzamosan, illetve kölcsönös összekapcsoltságban megy végbe a rím tagjainak **anaforikus egymáshoz horgonyzásával** a szöveg értelemszerkezetében (l. Simon 2012a), mindez pedig a diskurzus fogalmi feldolgozásának makroszintje, a **mentálistér-konfigurációk szerveződésének** előterében zajlik.

¹ A tanulmány az OTKA K 81315 Kognitív stilisztikai kutatás című pályázat keretében készült. Hálásan köszönöm Tolcsvai Nagy Gábornak, Tátrai Szilárdnak és Pethő Józsefnek a kézírathoz kapcsolódó észrevételeit és javaslatait.

Ebben a tanulmányban a holisztikus magyarázat módszertanát követve a rím anaforikus viszonyként való leírását részletezem a kognitív szemantika és a keret-szemantika felől. Másként fogalmazva azokat a szemantikai és konceptuális struktúrákat kívánom bemutatni, amelyek lehetővé teszik, hogy a rím tagjait összekapcsolja az értelmező a szöveg mentális reprezentációjában (l. Sanders–Sporeen 2001), anaforikusan egymáshoz horgonyozza őket (l. Givón 2007), és ezáltal olyan szövegvilágot konstruáljon, amely egyfelől kellően koherens (a prototipikus lírai szöveg nagymértékű kifejtetlensége mellett is), másfelől azonban referenciális határozatlanság, komplexitás és nyitottság jellemzi. Mindezek alapján az itt bemutatott részmagyarázat abban az értelemben is holisztikus, hogy beláthatóvá teszi a rím szubsztanciális jelentőségét a megnyilatkozás befogadásában, nem állítva ugyan, hogy rím nélkül értelmezhetetlenek lennének a rímes szövegek, egyértelművé téve azonban, hogy rím nélkül nem lehetne őket olyan módon értelmezni, ahogyan az a rímek révén lehetséges. Vagyis ebben a megközelítésben a rím nem járulékos (díszjellegű) szövegelem, jöllehet nem is az értelemképzés kizárólagos tényezője, hanem olyan eleme a megnyilatkozásnak, amelynek központi szerepe van a **prototipikus lírai beszédhelyzet** létrehozásában és az abban való tájékozódásban.

A fenti célkitűzések megvalósításához a tanulmány a nyelvi szerkezetek használatában megfigyelhető általános határozatlanságra irányítja először a figyelmet, megelőlegezve a rím nem kanonikus nyelvtani (azaz a nyelvi rendszer részét képező) szerkezetként történő értelmezését (2). Majd az anaforikus működés részleteit mutatja be a fogalmi referenciapont-szerkezet modellálásával (3). Ezt követően a kidolgozott anaforamodellt alkalmazza szépirodalmi megnyilatkozásrészletek elemzésében (4). Végül a szemantikai magyarázat általánosabb következményeit vonja le a lírai beszédhelyzet, valamint a líraértés és a procedurális tudás összefüggéseire vonatkozóan (5). A tanulmányt a legfőbb megállapítások összefoglalása zárja (6).

2. Határozatlanság és metonímia a nyelvben

A funkcionális nyelvelmélet (l. Ladányi–Tolcsvai Nagy 2008) talán legkidolgozottabb megvalósítása, a kognitív nyelvtan megközelítésében a nyelvről való rendszerszerű nyelvi tudás, vagyis egy nyelv nyelvtana a konvencionális nyelvi egységek szerkesztett tárháza; ez a tudás azonban műveleti és nem deklaratív természetű (Langacker 1987: 57). Vagyis a nyelvi szerkezetekről való tudás nem előíró szabályok együttese. Inkább bázisnak tekinthető, amely alapján a megnyilatkozások megformálása és feldolgozása megtörténik. Ám ez a folyamat sem írható le a nyelvi szerkezetek teljes, hiánytalan megvalósulásaként, minden elemében kifejtett összekapcsolásuként, hiszen a kommunikációs folyamat résztvevői mindig egymáshoz igazítják megnyilatkozásaikat, azaz a nyelvi szimbólumok használatának, továbbá a jelentésképzésnek mindig központi jelentőségű folyamata az egyezkedés (Tátrai 2011: 45–50).

Az adaptív alkalmazás jelenségei az utóbbi években határozottan előtérbe kerültek a kognitív nyelvtanban. Langacker (2009: 41) a következőképpen fogal-

maz: „Specifikus elemek közötti precíz, határozott kapcsolat speciális és talán nem hétköznapi esetet reprezentál. Sokkal hétköznapibb, hogy van valami homályosság, határozatlanság, tekintettel akár az elemek részvételére grammatikai viszonyokban, akár kapcsolatuk specifikus természetére. Másként fogalmazva, a nyelvtan alapvetően metonimikus, amennyiben a nyelvilleg explicit módon kódolt információ önmagában nem hozza létre a pontos kapcsolatokat, amelyeket a beszélő és a hallgató értelmez egy kifejezés használatakor.”²

Általános példaként vizsgáljuk meg Langacker (2009: 41–5) alapján a **profil/aktív zóna eltérés** (profile/active zone discrepancy) jelenségét, a következő példán:

(1) A cigaretta a szájában volt.

A *-ban* esetrag profilja az a sematikus viszony, amelyet típusjelentésként szimbolizál: egy elsődleges figura, amely prototipikusan kisebb fizikai tárgy, egy nagyobb zárt, de átjárható határu belső térben helyezkedik el. Az elsődleges figura profiljának megfelel a *cigaretta* főnév profilja (kisméretű fizikai tárgy), a másodlagos figura profiljának a *száj* profilja (átjárható határu zárt tér). A kognitív szemantikai elemzés tehát a két főnév jelentésszerkezetének integrációját mutathatja be az esetrag sematikus szerkezetébe. Ugyanakkor a létrejövő kompozitumszerkezet nem pontosan azt fejezi ki, amit a sematikus szerkezetek, illetve integrációjuk profilál: a cigaretta nem teljes egészében kerül zárt térbe, a zárt tér pedig nem foglalja magában teljes egészében az elsődleges figuraként megjelenő entitást. Mégis kifejezhető konvencionális szerkezetekkel a megnyilatkozás által szimbolizált szövegvilágbeli jelenet, noha több ponton sem a sematikus profilok dolgozódnak ki, másként fogalmazva az aktuális jelentésszerkezetek csak részben egyeznek meg a sematikus profillal, azt valamilyen irányban specifikálják.

Ez a specifikáció írható le az aktív zóna fogalmával: a jelentésszerkezet azon altartománya, amely a partikuláris szemantikai szerkezetben aktiválódik (a figyelem előterébe kerül), és megfeleléseken keresztül részt vesz. A cigaretta esetében az aktív zóna a füstszűrő, azon vége a tárgynak, amelyet a használója a szájába vesz. A száj esetében az aktív zóna a példa során az ajkak, a szájnyílás, vagyis az a nyitott rész, amelyen át átjárhatóvá válik a szájüreg. Az esetragnál pedig olyan elhelyezkedés kerül a figyelem előterébe, amelyben a trajektor csak részben kerül bele a landmarkba, hiszen az átjárható határon van. Mivel a viszonyjellegű szemantikai szerkezetek konceptuálisan függő jellegűek, az esetrag megvalósulása csak a sematikus figuráit kidolgozó főnevek specifikációja mentén mehet végbe.

Látható, hogy a profil/aktív zóna eltérés minden nyelvi szerkezet esetében jellemző, az ilyen módon megjelenő határozatlanság, a metonimikus váltás a se-

² “Precise, determinate connections between specific elements represent a special and perhaps unusual case. It is more common for there to be some vagueness or indeterminacy in regard to either the elements participating in grammatical relationships or the specific nature of their connection. Otherwise stated, grammar basically **metonymic**, in that the information explicitly coded linguistically does not itself establish the precise connections apprehended by the speaker and hearer using the expression.”

matikus profilról a konkrét aktív zónára a nyelvi szimbólumok használatának alapvető jelensége. Másfelől séma és megvalósulás rugalmas (metonimikus) viszonya leírható típus és példány viszonyaként is: ekkor a lexikális nyelvi szimbólum profilja a szimbólum típusjelentése, vagyis annak a kategóriának a sematikus jellemzője, amelyből a specifikus példányok egyike a megnyilatkozás során megvalósul. Azaz a profil/aktív zóna eltérés voltaképpen az angol terminussal *grounding*nek nevezett folyamat, a **megalapozás**³ egyik részfolyamata. Már ezen a ponton fontos tekintetbe venni, hogy a magyar szakirodalomban episztemikus lehorgonyzásként fordított jelenség (l. Tolcsvai Nagy 2010: 131–3) a nyelv metonimikus természetéből kiindulva összetettebb folyamat, nem csupán egy entitás/folyamat azonosítása a megértett és feldolgozott beszédhelyzet alapján; pontosabban maga az azonosítás komplex művelet: nemcsak egy példány kijelölését jelenti a típuson belül, hanem az alappal való viszonyának specifikálását is.

Az előbbihez hasonlóan általános jelenség a nézőpontok közötti váltás, amely ugyancsak metonimikus természetű lehet, határozatlanságot, kifejtetlenséget eredményezve a nyelvhasználatban. Vegyük szemügyre a következő elemi mondatokat (a példa Gensler 1977 példáján alapul):

- (2) A csapat[Ø] most jön át a téren. Jó tempóban halad**nak**.

Ebben a példában az elemi jelenet központi résztvevője szimbolizálódik másként az egyes elemi mondatokban: míg az elsőben holisztikusan, egyetlen entitásként kerül kidolgozásra, a másodikban több entitás együtteseként, és ez utóbbi esetben a figyelem az alkotórészekre irányul. A különbség tehát a konstruálásban jelenik meg, majd szimbolizálódik a nyelvi szerkezetek kidolgozásában is. A jelen tanulmány perspektívájából igazán lényeges, hogy a topikfolytonosság és a Ø + inflexiók koreferencia ebben az esetben is probléma nélkül működtethető. Sőt az alábbi német mondatban annak ellenére koherens az anafora, hogy a névmás nyelvtani neme nem megfelelő:

- (3) Obwohl **das Mädchen** schön ist, hat **sie** gar keine Freunde.

A példa kapcsán Gensler (1977: 332) megjegyzi, hogy a mai németben annál nagyobb valószínűséggel fordul elő a névmás női nyelvtani nembeli alakja, minél jobban elkülönül az antecedens és az anafora, jóllehet a koreferens egyeztetés az *es* névmást tenné szükségessé.

Ez utóbbi példára az anafora kapcsán még visszatérek, ezen a ponton arra érdemes felfigyelni, hogy a nyelvi szerkezetek abban az esetben is koherensen értelmezhetők, ha megformálásuk nem felel meg a (hagyományosan grammatikai szabályoknak tekintett) konvencionális mintázatoknak, illetőleg ha nem kellően kifejtettek vagy részletezettek. A nyelvi kifejezések ugyanis fogalmi elrendezéseket (konceptualizációkat) szimbolizálnak, továbbá lehetőséget adnak a má-

³ Jóllehet a megalapozás és a lehorgonyzás fogalmi megkülönböztetését csak később részletezem (l. 2.1.), a következetes terminushasználat miatt már ezen a ponton is megalapozásról beszélek a *grounding* megfelelőjeként.

sik félnek tulajdonított fogalmi szerkezetekre történő reflektálásra. Éppen ezért a koherens értelmezést a nyelvi szerkezetek feldolgozásával kezdeményezett fogalmi struktúrák biztosítják, az egyezkedés és az összehangolás elsődleges dimenziója a fogalmi konstruálás, amely ennek következtében interszubjektív természetű.

Vizsgáljunk meg végül röviden egy olyan jelenséget, amely szorosan összefügg a koherencia és az anafora problémakörével, ráadásul a nyelvhasználat határozatlanságát is jól mutatja: az **elcsúszó azonosság** (sloppy identity) jelenségét, ezúttal – a tanulmány tárgyához illően – egy lírai megnyilatkozás részletében.

- (4) Ajtót nyitok. **Meglódul** lomhán
a főzelék fagyott szaga
és **végigcsorog** a konyhán
a karmos tűzhely.

A példában kiemelt igék kapcsán merülhet fel a kérdés: vajon mindkét ige trajektorát a *szaga* főnévi szerkezet dolgozza ki, vagy a *végigcsorog* trajektorát a *szaga* és a *tűzhely* szerkezetek, esetleg a *végigcsorog* ige elsődleges figuráját kizárólag a *tűzhely* főnév specifikálja? A fogalmi elrendezés dimenziójában: vajon a két folyamat kizárólagos résztvevője a szag entitás, vagy a második folyamatnak két résztvevője van, esetleg mindkét folyamatnak egy, egymástól különböző résztvevője van? Az első alternatíva kizárható, legfeljebb a harmadik sor feldolgozásáig lehet ennek megfelelően értelmezni a szöveget. Ugyanakkor a másik két értelmezési lehetőség egyformán motivált, a szöveget kétértelműség jellemzi, mert nem lehet egyértelműen azonosítani az egyes folyamatok elsődleges résztvevőit.

Figyeljük meg a rím működését, méghozzá a mentális terek szerveződése, azaz a háttérkogníció perspektívájából (amely az állványzatépítés legátfogóbb, egyben legkevésbé explikálódó megvalósulása). Mindkét folyamat, valamint annak résztvevői a konyha terében helyeződnek el, ugyanakkor a hívó rím maga is tekinthető (nem prototipikus) mentálistér-képző elemnek, ekkor elsőként a lomhaság tere épül ki, más magyarázatban a konyha tere a lomhaság fogalmán keresztül válik kidolgozhatóvá. A terek összekapcsolódása (véltetően fogalmi integrációként) egyértelműen azt az értelmezést helyezi előtérbe, amely szerint a második igének két elsődleges résztvevője van, jóllehet a párhuzamos szerkesztés (*meglódul lomhán az X, végigcsorog a konyhán az Y*) a két folyamatot két különböző résztvevővel profilálja.

A rím tehát kettős természetű: egyrészt határozottan elmozdítja az értelmezést valamely irányba, motiválva egy potenciális értelemszerkezetet és kezdeményezve az elcsúszó azonosság problémájának megoldását; másrészt mindezt olyan szerkezetben teszi, amely önmagában nyitott, nem konvencionális, így a problémát nyitva is hagyja. Egyfelől állványzat tehát a koherens értelmezés számára, másfelől egyezkedési folyamatokat kezdeményez a konstruálás szintjén. Olyan nyelvi szerkezetnek tekinthető, amely a nyelv inherens határozatlanságát és metonimikusságát helyezi előtérbe.

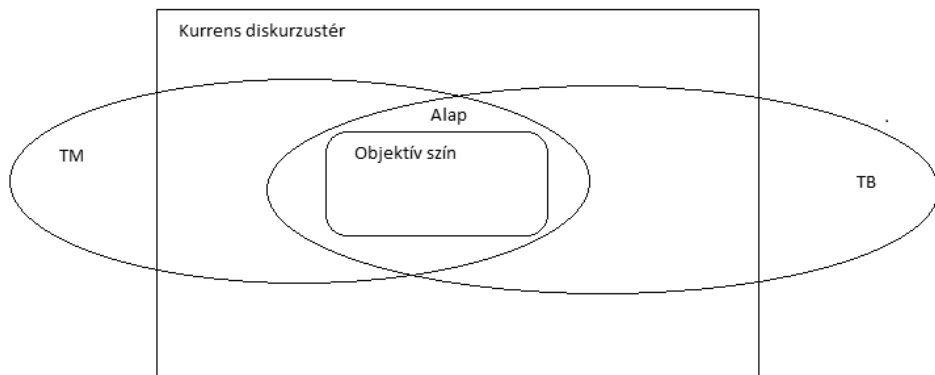
1.1. Megalapozás és lehorgonyzás

A rím metonimikus figyelemáthelyezést kezdeményező szerkezetként közvetlenül összefügg azokkal a műveletekkel, amelyekkel a diskurzusvilág figyelmi centrumába helyezett tér (objektív szín/referenciális jelenet) entitásait hozzáférhetővé teszi a nyelvhasználó, továbbá azokkal a folyamatokkal, amelyek révén ezek az entítások a nyelvi szimbólumokkal azonosíthatóvá válnak a kurrens diskurzustérben, a megértett, feldolgozott beszédhelyezethez, tehát az alaphoz viszonyítva. Ezek a részfolyamatok megkülönböztethetők egymástól, ám pusztán csak mint egyetlen összetett folyamat, az **episztemikus ellenőrzés** megvalósításának aspektusai. A diskurzus résztvevői, miközben saját és a másik figyelmét folyamatosan entításokra, viszonyokra, folyamatokra irányítják, megteremtik azt az **interszjektív alapot** (l. Verhagen 2005), amelyre támaszkodva lefolytatják az egyezkedési folyamatokat, és egymáshoz igazítják konceptualizációikat. Az így értelmezett alap az a konceptuális szubsztrátum (Langacker 1996: 334), amely fogalmi háttérként funkcionál az interszjektív jelentésképzéshez. Ez a megközelítés eltávolodik némiképp a kognitív nyelvtanban bevett modelltől (l. Langacker 2001), amennyiben nem alap és objektív szín elválasztottságát hangsúlyozza, hanem azok előtér-háttér elrendeződését. (L. az 1. ábrát, ahol TM jelöli a megnyilatkozó tudását, TB a befogadó tudását.) Az alap ugyanis azon fogalmi reprezentációk összessége, amelyekről feltételezi mindkét résztvevő, hogy a másik is tudatában van, ismeri, és az övéhez hasonló módon reprezentálja. (Természetesen minden esetben olyan fogalmi reprezentációk is aktiválódhatnak a résztvevők számára, amelyek csak az egyéni, saját tudatossági hatókörükben jelennek meg. Ezek mindaddig nem képezik részét az interszjektív alapnak, ameddig nem irányul rájuk a közös figyelem, és nem történik egyezkedés róluk.)

Amikor a megnyilatkozó figyelmi váltást kezdeményez azáltal, hogy új entitást vezet be az objektív színbe nyelvi szimbólumok révén,⁴ nem csupán a megformált nyelvi szerkezetek megfelelő jelentését kell aktiválnia, hanem az alapot is változtatnia kell, mintegy hozzá kell igazítania a kibővült diskurzustérhez. Ezt a folyamatot, amelynek révén a nyelvi szimbólumok jelentése képezhető az alap háttere előtt, a továbbiakban **megalapozásnak** fogom nevezni, az angol terminus (*grounding*) megfelelőjeként.⁵ Fontos előfeltevése az itt bemutatott koncepcionális váltásnak, hogy a jelentésképzés folyamatában nem egy előre adott fogalmi

⁴ Jóllehet a figyelem irányítása nem kizárólag nyelvi szimbólumokkal történhet a diskurzus során, hiszen megvalósítható például rámutató gesztusokkal, egyéb nonverbális eszközökkel, jelen tanulmány a nyelvi szimbólumok működésére koncentrálna, elismerve, hogy ezzel szűkíti némiképp a kommunikációs repertoár vizsgálatát.

⁵ Annak ellenére, hogy a magyar kognitív nyelvészeti szakirodalomban a *lehorgonyzás* terminus honosodott meg a *grounding* magyar megfelelőjeként (vö. *epistemic grounding – episztemikus lehorgonyzás*, Tolcsvai Nagy 2010). Megítélésem szerint azonban a kanonizálódott magyar terminus nincs összhangban az angol szakszóhasználattal (ez pedig komoly félreértésekre adhat okot az angol nyelvű szakirodalom eredményeinek magyar nyelven történő interpretálása során). Ráadásul a *lehorgonyzás* terminus metaforikus jelentése kevésbé dinamikus, és nem érzékelteti az interszjektív alap kölcsönös és együttes, részben a nyelvi szimbólumok alkalmazásba vételén keresztüli folyamatos alakítását, ehelyett a nyelvi szerkezetek jelentésének episztemikus feldolgozását statikus rögzítésként, egy előre adott diskurzusvilágbeli alaphoz történő hozzákötésként engedi értelmezni. A téves implikációk elkerülése indokoltá teszi a kanonizálódott magyar terminus leváltását.

1. ábra. Az aktuális diskurzustér szerveződésének sematikus ábrája

konstrukciót tételez alapként, hanem olyan mentális reprezentációnak tekinti azt, amely a nyelvi szimbólumok referenciális értelmezésének folyamatában folytonosan alakul, rendre bővül, és átrendeződik a figyelem irányulása mentén. Ebben a megközelítésben a nyelvi szerkezetek jelentése tehát nem az előre adott alaphoz kötődik hozzá, horgonyzódik le benne, hanem maguk a kialakított jelentések is hatnak az alap interszjektív konstruálására, miközben természetesen a jelentésképzés nem nélkülözheti az alaphoz mint háttérhez való viszony kialakítását.

Az így értelmezett megalapozás voltaképpen az episztemikus ellenőrzés megvalósítása mind az interszjektív alap, mind a nyelvi szerkezetek jelentése fölött. Ezt a műveletet Langacker (2009: 151–2, 168) **kontrollciklus**ként modellel, amely a nyelvi tevékenység tényezőire adaptálva a következő módon írható le: (1) egy cselekvő (*actor*, a konceptualizáló) ellenőrzi azokat az entitásokat (*dominion*, tartomány), amelyek már részét képezik az alaphoz; (2) egy új entitásra (*target*, célpont) irányul a figyelem; (3) az új entitást a konceptualizáló fogalmilag feldolgozza, azaz interakcióba kerül vele, bevonja a tudatossági mezőbe (*field*); (4) a konceptualizáló figyelme az új célpontra irányul. Ezzel az egyszerű modellel bemutatható az alap alakítása, illetőleg a benne történő tájékozódás, annyi kiegészítéssel, hogy a (2)-es fázisban egy entitás nem önmagában vonja magára a figyelmet, hanem – a nyelvhasználati szituáció verbalitását középpontba helyezve – a másik konceptualizáló nyelvi szerkezetek révén irányítja az entitásra a figyelmet. Következésképpen a tudatossági mezőbe nemcsak a már aktivált, feldolgozott fogalmi struktúrák tartoznak, hanem a diskurzus korábbi megnyilatkozásai is.

A felvázolt kontrollciklus a megalapozás folyamatában két dimenzióban érvényesül: **effektív** és **episztemikus** szinten (Langacker 2009: 155–75). Az előbbi a világról való tudás megváltoztatására, alakítására vonatkozik, míg az utóbbi magának a tudásnak a megszerzésére, kialakítására. Némileg egyszerűsítve, effektív kontrollnak tekinthető a környezet megváltoztatása (egy esemény létezésének előidézése), illetve a figyelemirányítás művelete (egy objektum azonosítása), míg episztemikus kontrollnak tekinthetjük a világ ismertként történő reprezentálását

(egy esemény megtörténtként, egy objektum azonosítottként való elfogadását a valóság részeként). Mindebből következően a megalapozás például entitások esetén nem merül ki a nyelvi szimbólum által referált entitás pusztá azonosításában, másfelől a típusjelentés aktualizálódásában, hanem összetett folyamatként magában foglalja az entitás azonosíthatósági feltételeinek megteremtését, magát az azonosítást és az entitás azonosítottként történő reprezentálását, azaz komplex konstruálási és jelentésképzési műveleteket.

A megalapozás folyamatának létezik olyan aspektusa is, amelyet a szövegnyelvészeti tradíció kitüntetettként kezel, ez a nyelvi szerkezetek egymáshoz kapcsolásának kérdésköre, vagyis a konnektivitás (l. van Hoek 2007) vagy másnéven a relációs koherencia (l. Sanders–Spooren 2001) aspektusa, amelyet a továbbiakban **lehorgonyzásként** (*anchoring*) fogok jelölni.⁶ Itt a nyelvi szerkezetek különböző szinteken történő összekapcsolása áll a figyelem középpontjában, ugyanakkor mindezt összefüggésbe kell hozni a már felvázolt kérdéskörrel, azzal, hogy hogyan lehet koherensen értelmezni a megnyilatkozást a már feldolgozott információk alapján. Másnéven fogalmazva, a nyelvi szerkezetek összekapcsolása nem függetleníthető az összekapcsolást motiváló, másfelől az összekapcsolás révén kialakuló fogalmi elrendezésektől, konceptualizációktól, hiszen a verbális lehorgonyzás és az interszubjektív alap átstrukturálása, alakítása kölcsönös összekapcsoltságban megy végbe. A lehorgonyzás itt érvényesített (a magyar szakirodalomban kanonizált felfogáshoz képest szűkebb) értelmezését támogatja Langacker (1996: 337) azon megállapítása, miszerint egy kifejezés által közvetített konceptuális tartalom új, szaliens, még nem aktivált része a **fókusz**, míg a tartalom azon része, amely már aktiválódott valamilyen módon, azaz része a kurrens diskurzusternek, és így a kifejezést mintegy újból előhívja, a **horgony**. Ebben az értelmezésben megítélésem szerint hatékonyan összekapcsolódik a lehorgonyzás és a megalapozás, miközben beláthatóvá válik az is, hogy a nyelvhasználat során az új ismeretet a nyelvi szerkezetek révén horgonyozzuk le a meglévőkhöz. Lényeges azonban, hogy a lehorgonyzás művelete csak mesterségesen, a leírás során választható el a megalapozás folyamataitól, hiszen a nyelvi szerkezetek egymáshoz horgonyzása mind az effektív, mind az episztemikus dimenzióban hatással van a konstruálásra.

Fontos továbbá, hogy bár a megalapozás bizonyos nyelvi szimbólumoknál elsődleges funkció a diskurzusban, nem szűkíthető le konkrét nyelvi szerkezetekre, voltaképpen minden kifejezés az alap megváltozását kezdeményezheti valamilyen módon. A megalapozás ezért **fokozati jellegű, kanonikus és kevésbé kanonikus** szerkezetekkel, attól függően, hogy az adott nyelvi szerkezetek kontrollciklusban diszkrét, pontosan jellemezhető elemeket azonosítanak, vagy a hozzáférhetőség kontinuos skáláját érvényesítik (Langacker 2009: 170–1). E tekintetben a névelő,

⁶ A terminológiai változtatás indokoltságáról l. az előző lábjegyzetet. Érdemes továbbá megjegyezni, hogy megalapozás és lehorgonyzás megkülönböztetése természetesen kapcsolatba hozható kontextus és kotextus fogalmi megkülönböztetésével (l. Tátrai 2004), amennyiben a megalapozás a kontextushoz történő kapcsolódás, valamint a kotextus közvetlen alakításának műveleteként fogható fel, a lehorgonyzás pedig a kotextusról szerzett ismereteket mozgósítja, és ezen keresztül kontextualizációs utasításként is funkcionál. Vagyis a lehorgonyzás voltaképpen a megalapozás specifikus művelete, miként a kotextus is sajátos területe a kontextusnak.

a mutató névmás vagy a modális segédigék és az igeidőt kifejező nyelvi elemek kanonikus megalapozó elemek, míg azok a szerkezetek, amelyek az interszjektív alap metonimikus átrendeződését kezdeményezik és eredményezik, nem kanonikus megoldások. A (3)-as példában nem kanonikus megalapozás és lehorgonyzás történik a nézőpontváltás következtében. Az (5)-ös példában (Langacaker 2009: 171 példája) szintén nem kanonikus a megalapozás, mert a második elemi mondat topikja nincs explicit koreferens kapcsolatban az első elemi mondatdal, miközben következtetési műveletek révén egyértelműen és koherensen folytatja azt.

- (5) Szokatlan családból jön. **Az anyának** elméleti nyelvészetből van PhD fokozata.

Az eddig elmondottak alapján a rím olyan nyelvi szerkezet, amely részt vesz a megalapozásban, mind az effektív, mind az episztemikus dimenzióban, hiszen a figyelem irányulásában – prominenciájából eredően – határozott váltást kezdeményez, miközben episztemikusan is megalapozza a rím tagjainak értelmezését azáltal, hogy egymáshoz horgonyozza őket. A továbbiakban azt vizsgálom, milyen konceptuális szerkezettel modellálható a rím nem kanonikus megalapozó szövegelemként.

3. Az anafora kognitív szemantikai magyarázata

Az anaforikus szerkezet részletes vizsgálata jelen tanulmányban két szempontból is indokolt: nem pusztán a rím szemantikai működése magyarázható az anaforikus szerkezet általános modelljével, de maga az anafora is nagyon jó példája annak a határozatlanságnak, amely a nyelvhasználatban tapasztalható.

A hagyományos magyarázatban az anaforikus szerkezet egy grammatikailag kifejtett, nyelvi szimbólummal jelölt (prototipikusan főnévi) antecedens és egy grammatikailag szintén kifejtett (prototipikusan névmási vagy főnévi) anafora koreferens kapcsolata. Azok az anaforakutatások, amelyek formális nyelvelméleti kiindulópontból, a generatív nyelvtan, illetve egyéb fázisstruktúra-nyelvtanok módszertánával közelítenek a jelenséghez (l. Huang 2000), a fenti leírást tekintik a teljes, tökéletes anaforának, és mindazon megvalósulásokat, amelyekben nincs grammatikailag helyes egyeztetés (l. (2)-es, (3)-as példa), vagy hiányzik a grammatikailag kifejtett antecedens, hibás anaforaként elemzik, különböző megszorításokkal és műveletekkel magyarázva a hiányokat vagy téves egyeztetéseket. Mindez elsősorban abból az előfeltevésekből következik, hogy az anafora szintaktikai jelenség, tehát elemzése is csak az autonóm szintaxis keretében lehet sikeres.

Amint azonban korábban bemutattam, az anaforikus szerkezetek akkor sem okoznak megértési problémát, ha nem teljes kifejtettségben jelennek meg a megnyilatkozásban. Ennek magyarázatához azonban meg kell változtatni a nyelvelméleti kiindulópontot: amennyiben a nyelvi szerkezetek értelmezését nem előre adott, formális szintaktikai szabályok és megkötések mentén modelláljuk, hanem a nyelvi szerkezetek által szimbolizált fogalmi struktúrák konstruálásának és feldolgozá-

sának folyamataként, beláthatóvá válik, hogy az anaforikus szerkezet jelentésének koherenciáját a **konceptuális elrendezés** (*conceptual grouping*, l. Langacker 1996) adja, nem pedig a grammatikai szimbólumok megléte, jólformáltsága. Ha pedig elfogadjuk, hogy a nyelvhasználatban a „kanonikus szituáció aktuálisan a határozatlanság” (Langacker 2009: 41), a hagyományos magyarázathoz képest éppen fordított kategorizálást végezhetünk: a korábban hibátlannak, tökéletesnek tekintett anafora valójában specifikus eset, bizonyos nyelvhasználati szinterekre, műfajokra és stílustípusokra jellemző megvalósulás lesz.

Ezt az elméleti perspektívaváltást már Gensler (1977) kezdeményezi, amikor a nem szintaktikai antecedenssel megjelenő anaforákat vizsgálja. Részletesen elemzi a *this/that/it* angol névmások anaforikus használatát azokban az esetekben, amikor azok szintaktikai antecedens nélkül jelennek meg (pl. *This is exactly what the doctor told me to do / Yeah, you know that's our biggest national problem / It's simply shocking*). Jóllehet Gensler olyan keretszemantikai elméletben dolgozik, amely Fillmore-éhoz (l. Fillmore 2006) képest sokkal kevésbé kifejtett (és a keret értelmezése nincs is egészen összhangban a későbbi elmélettel), legfontosabb előfeltevések, hogy a kommunikációs szituáció résztvevői közös (mindenki által ismert) keretek felállítását és manipulálásukat hajtják végre (Gensler 1977: 325), összehangolható. Ebből a kiindulópontból Gensler a diszkurzív keret teljes vagy részleges aktiválásával magyarázza az antecedens hiányát: értelmezésében nem szintaktikai antecedens lehet: a teljes keret, bármely alárendelt eleme a keretnek, új előhívott keret, maga a diskurzus, egy közvetlenül vagy közvetetten kifejtett propozíció, a végrehajtott beszédaktus, nyelvi elemek vagy egy mondat előfeltevése (l. Gensler 1977: 322–3). Éppen arra mutat rá ezáltal, hogy az anafora sikeres értelmezéséhez nem szükséges direkt, szintaktikailag feldolgozható kapcsolat egy anaforaként funkcionáló szövegelem és a korábbi megnyilatkozások egésze vagy része között (vö. az indirekt anafora fogalmával, Emott 1999), elegendő a konceptuális lehorgonyzás a megnyilatkozás korábbi eleme(i) és az anafora között.

Ezáltal Gensler az autonóm szintaxis ellen érvel, kifejtve, hogy nem tételezhetők az általa vizsgált esetekben olyan mélyszerkezetek, amelyekből a jelentés levezethető lenne, ugyanakkor a világról való, keretjellegű tudásunk aktiválásával magyarázhatók a jelenségek. Sőt következtetéseiben még tovább megy: minden antecedensre és anaforát nem szintaktikai jelenségnek tekint, amelyek generatív nyelvtani keretben éppen ezért nem magyarázhatók (Gensler 1977: 329). Megállapítását támasztja alá, hogy az explicit antecedensek memóriabeli eltárolásának hatóköre korlátozott, továbbá, hogy egy diskurzusba később bekapcsolódó résztvevő is képes koherensen értelmezni az anaforákat, ha kialakította a megfelelő diszkurzív kereteket (részben a világról való tudás alapján). A tőle korábban idézett (3)-as példa kapcsán pedig megállapítja, hogy a névmás (*sie*) nem a szintaktikai antecedensre utal vissza, hanem egy fogalmilag feldolgozott entitásra a diskurzus keretében, a nyelvtani nembeli egyeztetés pedig voltaképpen csak hatékonyabbá, következetesebbé teszi ezt (Gensler 1977: 333).

Langacker (1996) ez utóbbi megállapításokat helyezi anaforamagyarázata középpontjába, és teszi kifejtetté a kognitív nyelvtan fogalmi eszközeivel. Értelmezésében a szintaktikai kapcsolatokat szemantikai összetartozás motíválja,

amely voltaképpen fogalmi átfedés a komponensszerkezetek szaliens alszerkezetei között (Langacker 1996: 343). Ebből következően a konceptuális átfedések és az azokon alapuló fogalmi elrendezések akkor is motiválttá teszik a jelentést, ha az nem szimbolizálódik közvetlenül szintaktikailag. Másként, nem minden potenciális fogalmi csoportosítás jelenik meg szükségszerűen explicit formában, és amelyek igen, azok sem szimbolizálódnak feltétlenül a klasszikus módon. A szórendi jelenségeknél vagy például a párhuzam alakzatánál **ikonikusan** (noha nem kanonikusan) szimbolizálódik a konceptuális csoportosítás, még hozzá a fonológiai póluson (Langacker 1996: 344–5). Erre lehet példa a (6)-os megnyilatkozás, amelyben a fogalmi elrendezés egyfelől a birtokos szerkezetek párhuzamosságában, másfelől a hangsúlyok révén szimbolizálódik.

(6) János beleolvasott Péter kötetébe, és Péter is Andráséba.

Mindez azért lényeges, mert alátámasztja a tanulmány központi megállapítását, miszerint a rím nem kanonikusan, de fogalmi elrendezést szimbolizál anaforaként. Ez a fogalmi elrendezés **referenciapont-szerkezetként** modellálható (l. Langacker 1996: 355–6, 2009: 45–50). A **referenciapont** egy megértett, feldolgozott entitás bizonyos mértékű hozzáférhetőséggel, amelyet a konceptualizáló felidéz, hogy mentális kapcsolatot létesítsen más entitással, a **célponttal** (*target*). A **tartomány** (*dominion*) azon entitások halmaza, amelyekhez egy referenciapont hozzáférést biztosít ezen a módon. Vagyis a referenciapont-konfiguráció olyan struktúra, amelyben a figyelem metonimikusan irányul a referenciaponttól a tartományában hozzáférhető célpontra, az utóbbi mentális elérhetőségét tehát a referenciapont feldolgozása biztosítja.

Az anaforikus szerkezet ezek alapján olyan konfiguráció, amelyben az antecedens funkcionál referenciapontként, az anafora pedig annak tartományában azonosítható célpont. Ez tekinthető a legáltalánosabb anaforaértelmezésnek, amennyiben ez a megközelítés nem specifikálja sem az antecedens, sem az anafora jellegét, és a köztük lévő kapcsolatot csupán referenciapont-szerkezet jellegében rögzíti. Mivel az anafora értelmezéséhez ebben a modellben nem antecedens szükséges, hanem egy kellően szaliens referenciapont (Langacker 1996: 360), a kognitív szemantika anaforakategóriája magába tudja foglalni a teljesen kifejtett anaforát, valamint az indirekt anafora különböző eseteit is, centrum-periféria elrendezésben. Úgy fogalmazhatunk, hogy a kifejtett antecedens megléte tekinthető egy referenciapont **kanonikus**, optimális, leginkább egyértelmű kialakításához az anafora számára, ezt a kanonikus esetet nevezi Langacker (1996: 360–1) **szoros/szigorú antecedenciának**. Azokban az esetekben (ilyen például a (2)-es (7)-es, (8)-as megnyilatkozás), amikor az antecedens nincs kifejtve, vagy másként dolgozódik ki, mint az anafora, **szomszédsági/metonimikus antecedenciáról** beszélhetünk. Ezek az esetek a kánontól, vagyis a prototípustól való eltávolodás mentén rendeződnek el a kategóriában.

- (7) Zsófi macskarajongó, mert azokat tartottak otthon gyermekkorában.
 (8) János a parton állt, miközben a hullámok a szikláknak csapódtak.

A (7)-es példában sem a második elemi mondat igei inflexiójával jelölt anaforának, sem az *azokat* névmásnak nincs szoros értelemben vett antecedense, ugyanakkor a figyelem metonimikus áthelyeződése Zsófiról a családjára, valamint Zsófiról az általa kedvelt macskákra koherenssé teszi a megnyilatkozást. (Az egyik esetben *Zsófi* az antecedens, a másik esetben a *macska-* előtag.) A második példában a *hullámok* nominális feldolgozásához a *parton* szolgál referenciapontként, aktiválva a tengerről való fogalmi tudást, illetve a TENGER fogalmi reprezentációján belüli figyelemirányulást.

Az anaforikus szerkezet prototipikus, kanonikus esete tehát a szoros antecedencia, ez azonban nem szükségszerű feltétele az anafora értelmezésének. A bevett anaforaértelmezésekhez képest még határozottabb hangsúlyáthelyezést kezdeményez a kognitív szemantikai magyarázat a koreferencia kapcsán. Egy anaforikus szerkezet akkor tekinthető koreferensnek, ha az antecedensként funkcionáló kifejezés profilja és az anafora profilja ugyanazon entitást vetíti a színre a kurrens diskurzustérben, vagyis egyazon entitásra referál (Langacker 1996: 341–2, 370). Már ez a megállapítás is egyszerűsíti némiképpen a tényleges helyzetet, hiszen egy főnév másként teszi kidolgozhatóvá az adott entitást, mint egy névmás, tehát bár a két kifejezés profilja ugyanazt az entitást teszi hozzáférhetővé, más konstruálási folyamatokkal valósul meg mindez, következésképpen másként tudja a konceptualizáló episztemikus ellenőrzés alá vonni az adott entitást (l. van Hoek 1997: 31–44). Tökéletes koreferencia tehát elméletileg nem lehetséges, ám ez önmagában nem jelent problémát, hiszen a nyelvhasználatra alapvetően a határozatlanság jellemző, így a koreferencia voltaképpen a referenciapont-szerkezetben belüli metonimikus váltással megvalósítható. Lényegesebb azonban, hogy a referenciapont és a célpont eredendően **referenciálisan különálló entitások**, következésképpen a kettő referenciális azonossága a szerkezettől független, önálló specifikáció (Langacker 1996: 357). Ebből következik, hogy a **koreferencia az anaforikus szerkezet specifikus esete**, nem pedig prototipikus példány a kategóriában. Általános értelemben egy anaforikus szerkezet nem szükségszerűen koreferens, noha bizonyos szövegtípusokban, műfajokban dominálnak a koreferens anaforikus szerkezetek (ezek ugyanis annak a kontextuális keretnek a kiépítését és fenntartását segítik, amely a többek között a narratív szövegek feldolgozásához szükséges, l. Emott 1999: 21–3).

Az eddigiekben azokat az elméleti alapokat mutattam be, amelyek motiválták teszik a rím anaforaként történő elemzését. Ebben a megközelítésben a rím nem kanonikus anaforának minősül, hiszen a hívó rím nem a szoros értelemben funkcionál antecedensként. Metonimikusan, szomszédsági alapon azonban mindenképpen, és ez lehetővé teszi, hogy a rím tagjai által szimbolizált konceptualizációk referenciapont-szerkezetbe rendeződjenek el.

4. A rím anaforikus működése

A rím a tanulmányban bemutatott elméleti kiindulópontból az anafora kategóriájában sorolható szövegjelenség. Fontos azonban, hogy nem tekinthető prototipikus, kanonikus anaforának, egyfelől mert az alapját képező fogalmi elrendezés,

azaz a referenciapont-konfiguráció ikonikusan (a rím fonológiai sémájának megvalósulásával) szimbolizálódik, másfelől, mert a rím változatosságából mint potencialitásból következően a referenciapont-szerkezet sem minden esetben prototipikusan valósul meg. Ezért a rím kognitív szemantikai leírásának két aspektust feltétlenül részleteznie kell: (1) milyen következményei vannak az anaforikus működésnek a rímes megnyilatkozás értelmezésében (azaz miként működik közre a rím a jelentésképzésben általánosan értett anaforikus szerkezetként); (2) milyen sajátosságai vannak a rímnek mint anaforikus szerkezetnek, hogyan írható le a rím specifikus anaforaként, és az így modellálható szerkezetnek és működésnek milyen következményei vannak az értelemképzésre nézve.

Vizsgáljuk meg először az általános anaforikus működés jellemzőit. A referenciapont-szerkezet ugyanis alapesetben két entitás szekvenciális, egymást követő hozzáférhetőségét teszi lehetővé, működtetésének előfeltétele pedig a referenciapont és a célpont entitásként történő konceptualizálhatósága. Egyszerűbben fogalmazva, egy referenciapont-szerkezet entitások fogalmi kapcsolatán alapul, hiszen viszony vagy folyamat prototipikusan nem funkcionálhat sem referencia-, sem pedig célpontként. Mivel a rím által kezdeményezett jelentésszerkezet referenciapont-konfiguráció révén válik motiválttá, a konfiguráció prototipikus jellemzője a rím esetében is érvényesül. Ezt nevezhetjük **nominalizációs tendenciának**: lényege, hogy a rímhelyzet elsősorban a nominálisoknak kedvez, másként, a nominálisok funkcionálnak leginkább problémamentesen anaforaként, következésképpen a nominális rímek feldolgozása igényli a legcsekélyebb mentális erőfeszítést. A nominalizációs tendencia igen szemléletes példája a (9)-es szövegrészlet, József Attila *Nyár* című versének első versszaka.

- (9) Aranyos lapály, **gólyahír**,
 áramló könnyűségű **rét**.
 Ezüst derűvel ráz **a nyír**
 egy szellőcskét és leng az **ég**.

Látható, hogy a példában mind a négy rímtag nominális, és érdemes arra is felfigyelni, hogy míg a hívó rím határozottságban nincsen specifikálva (*gólyahír; rét*), addig a felelő rímek határozott névelővel állnak (*a nyír; az ég*). Vagyis a hívó rímek a kategória egy tetszőleges példányának azonosítását kezdeményezik, a felelő rímek viszont egy meghatározott (jóllehet nem specifikált) példányra fókuszálnak, összhangban némiképpen a referenciapont-szerkezet belső aszimmetriájával, azaz a referenciapont átmeneti fókuszaként történő funkcionálásával, amelyből a figyelem a célpontra irányul. Vegyük észre azt is, hogy a hívó rímek a tekintet vertikális hatókörének lenti zónájában konstruálódnak, hiszen a gólyahír és a rét a földfelszín jelenségei, míg a szellőt rázó nyír és az ég a látómező fenti részét helyezik előtérbe, ily módon a figyelem az objektív színen belül lentről felfelé irányul, és ezt a rím referenciapont-szerkezetként szimbolizálja. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a megnyilatkozásban elsődlegesen a megfigyelőhöz közeli entitásokra irányul a figyelem, és csak abból kiindulva vált át a távolabbi, magasabb régióba. Ez a figyelemirányítási művelet profilálódik a rím révén, tehát

a rím tagjai értelmezhetők az anaforikus lehorgonyzás nélkül is, ám a figyelem áthelyeződését egy lineáris prózaszöveg nem tudná ennyire hatékonyan kezdeményezni. Vagyis mivel a rím nem kanonikus anafora, figyelmen kívül hagyása nem eredményezi az értelemszerkezet inkohereciáját, ugyanakkor anaforikus működtetése ebben az esetben egyértelműbbé és strukturáltabbá teszi a mentális reprezentációt.

A rím tagjainak fonológiai prominenciája ugyanakkor meg is változtatja a fogalmi elrendezés prototipikusságát, hiszen a figyelem nemcsak a célpontra, hanem a referenciapontként funkcionáló hívó rímre is tartósan irányul. Ezáltal a rímben dinamizálódik a szerkezet belső hierarchiája, és bizonyos mértékig kiegyensúlyozódik a figyelmi aszimmetria. Következik ez a rím fonológiai sémájából is (l. Simon 2012b): a szerkezetben a felelő rím tekinthető fonológiailag autonómnak, mivel annak feldolgozása révén dolgozható ki maga a rímséma (és azonosítható a hívó rím), ez azonban azt is jelenti, hogy a felelő rím és a rímséma konstruálásával ismételten ráirányul a befogadó figyelme a hívó rímre, amely tehát újból előtérbe kerül. Ennek a dinamikusságnak a további következményeire még visszatérek.

A rím nominalizációs tendenciája ténylegesen csupán tendencia, azaz gyakorisági mintázat. József Attila 25 versét tartalmazó korpuszban összesen 687 rímhelyzet fordul elő, ennek 58%-a főnévi szerkezet (puszta nominális vagy morfológiailag összetett, főnévi elemet tartalmazó kompozitumszerkezet), a nominális rímek 52%-a pedig alanyesetben áll (egyes vagy többes számban, l. az 1. és 2. táblázatot).

1. táblázat. A szófajtnai kategóriák megoszlása a korpuszban

	Fő-név	Ige	Mellék-név	Név-más	Határozó-szó	Ige-név	Név-utó	Ige-kötő	Kötő-szó	Parti-kula	Módo-sító-szó	Össze-sen
Példány	396	159	30	16	26	29	14	11	2	2	2	687
Arány	58%	23%	4%	2%	4%	4%	2%	2%	0,3%	0,3%	0,3%	100%

2. táblázat. A főnévi példányok megoszlása a kategóriában és a korpuszban

	Alanyeset, egyes szám	Alanyeset, többes szám	Tárgyeset	Határozós eset	Birtokos személyjeles	Összesen
Példány	166	41	60	92	37	396
Arány a kategórián belül	42%	10%	15%	23%	10%	100%
Arány a teljes korpuszban	24%	6%	9%	13%	6%	58%

A táblázat alapján elmondható, hogy a vizsgált korpuszban feltűnően magas a nominális rímek gyakorisága, tehát a nominalizáció valóban tendenciának tekinthető.

Ugyanakkor természetesen nem kizárólagos, hiszen tulajdonképpen bármely szemantikai kategória elemei megjelenhetnek a rím pozíciójában. (Az adatok korpusznyelvészeti vizsgálatára a tanulmány – célkitűzéséből következően – ezúttal nem vállalkozik.)

A referenciapont-konfigurációból mint fogalmi elrendezésből következő nominalizációs tendencia több szinten is érvényesül azokban a rímekben is, amelyek nem a nominális szemantikai alkategóriába tartoznak. Vizsgáljuk meg először a már idézett (4)-es példát, amelyben a hívó rím, a *lomhán* kifejezés prototipikusan nem entitást profilál, hanem egy folyamat intenzitását. Ugyanakkor a rímhelyzetből következően átmenetileg **tárgyasul** (reifikálódik), amennyiben a lomhaság attribútumot teszi a megfigyelt jelenet folyamati és entitásai kapcsán kidolgozhatóvá. Ez a jelenség írható le a háttérkogníció perspektívájából a LOMHASÁG mentális terének létrehozásaként. A szövegvilágbeli konyha tere egyben a lomha entitások és folyamatok tere, és a metonimikus figyelemváltás a konceptualizációban azzal a következménnyel jár, hogy a *lomhán* határozó mindazokat az entitásokat is a figyelem előterébe helyezi átmenetileg, amelyek a lomha folyamatok résztvevői. Ez a metonimikus konstruálás jelentős részben a rím anaforikus működésének az eredménye, hiszen csak így, közvetett tárgyasulás révén működtethető a rímet motiváló konceptuális elrendezés.

Még inkább közvetett, azaz metonimikus a konstruálás azokban az esetekben, amikor a rímkategória másik nagy szemantikai alkategóriájában tartozó igei kifejezések válnak rímtagokká. Ennek részletezéséhez vizsgáljuk meg a már idézett *Nyár* című vers második versszakát:

- (10) Jön a darázs, jön, **megszagol**,
 dörmög s a vadrózsára **száll**.
 A mérges rózsa **meghajol** -
 vörös, de karcsú még a **nyár**.

Kövessük végig a szöveg által szimbolizált elemi jelenetek folyamatainak és résztvevőinek a feldolgozását. Az első rímpár (*megszagol, meghajol*) esetében a hívó rím elsődleges figuráját a *darázs* nominális dolgozza ki, ugyanakkor az ige feldolgozásának pillanatában a másodlagos figura sematikus, és ez így is marad, hiszen szigorú (szintaktikai) értelemben a másodlagos figura végig kidolgozatlan marad, jóllehet a második sor *száll* igéjének másodlagos figurája következtetés útján hozzárendelhető a *megszagol* igéhez is. Vagyis a hívó rím egyik szaliens alszerkezete kidolgozatlan marad, csak inferenciális úton azonosítható. Ezzel párhuzamosan a felelő rím (*meghajol*) elsődleges figuráját a *rózsa* nominális dolgozza ki, ám az ige szerkezeti sémájában megjelenő másodlagos figura (*a rózsa meghajol X-től/X alatt*) ugyancsak sematikus marad. Összegezve: az első rímpár tagjai a versszak által megfigyelt összetett jelenet két központi résztvevőjét könnyen hozzáférhetővé teszik (hiszen az egyik a hívó, a másik a felelő rím trajektorát dolgozza ki), ám mindkét rím esetében a másodlagos figura sematikus marad, ráadásul azok éppen a másik rímtag elsődleges figurájával azonosíthatók, következtetés mentén.

Ez a párhuzamos (sőt kiasztikus) szerkezet **sajátos figyelemirányulást** eredményez: az ige által profilált folyamat azon sematikus figurája kerül a figyelem előterébe (éppen sematikusága, a kidolgozás hiánya következtében), amelyik a prototipikus figurális elrendezésben másodlagos jelentőségű. Vagyis a rím az elemi szemantikai szerkezetek konstruálásának szintjén is közreműködik a jelentésképzésben, megváltoztatva a feldolgozás kanonikus, a sematikus szemantikai szerkezetekben rögzült szekvencialitását. Ennek további aspektusa, hogy az igei rím hatására egy folyamatot profiláló jelentésszerkezet funkcionál átmenetileg referenciapontként, mégpedig azáltal, hogy a konceptualizáló figyelem metonimikusan a folyamatról a résztvevőkre irányul. **Többszörös metonimikus váltást** tapasztalhatunk tehát: a figyelem a prototipikusan másodlagos figurára irányul az elsődlegesről, illetve magáról a folyamatról, annak metonimikus konceptualizálásáról. Fontos, hogy ezáltal a konceptuálisan dependens igei szerkezet átmenetileg önállóan, mintegy autonóm módon kerül a befogadói figyelem középpontjába, amely önmagában dinamizálja a konvencionális szemantikai szerkezetek működését.

További sajátosságokat mutat a másik rímpár (*száll, a nyár*) elemzése, az ugyanis az elcsúszó azonosság már idézett jelenségét is bevonja az értelmezésbe. A hívó rím pozíciójába kerülő ige trajektora a már konceptualizált *darázs* entitás, ám a felelő rím szintén konstruálható a hívó rím elsődleges figurájaként. Ebben az esetben a *száll* ige két jelentése is aktiválódik: (1) a prototipikus jelentés, a levegőben önerőből végzett helyváltoztató mozgás, (2) a metaforikus jelentés, egy időtartam (illetve az azzal metonimikus kapcsolatban álló esemény, időszak) gyors, intenzív elmúlása. A lineáris feldolgozásban a prototipikus jelentés dolgozódik ki a *darázs* trajektorral, emellett azonban megjelenik a felelő rím is potenciális trajektorként, amely a kidolgozott jelentések multiplikálását, tehát referenciális többértelműséget eredményez. Ez az elcsúszó azonosság tipikus eseteként tartható számon, a rím pedig ebben az esetben nem a többszörös referencia feloldását, hanem kialakulását kezdeményezi.

Megjegyzendő, hogy az utóbbi részelemzés felveti a rím és a metafora kapcsolatát. A rím anaforikus működése ugyanis egyfelől metonimikus konstruálás alapul, másfelől éppen az anaforikus működés eredményezhet metaforikus jelentést. Ezen a ponton szükséges ismét a fonológiai konstruálásra hivatkozni: a fonológiai séma kidolgozása ugyanis a figyelemnek a felelő rímről a hívó rímre történő visszairányulását kezdeményezi. Ennek a fonológiai műveletnek a megfelelője a szemantikai póluson a potenciális antecedens realizálódása: a hívó rím valós antecedensként, vagyis tényleges referenciapontként kezd funkcionálni. Ez eredményezi a nem prototipikus referenciapontok kialakulását, a reifikáció különböző fokozatait, valamint a figyelem metonimikus átirányulását.

Az itt bemutatott jelenségek magyarázhatók **keretszemantikai terminusokkal** is, rámutatva azoknak a fogalmi struktúráknak a jelentőségére a rím értelmezésében, amelyek nem szimbolizálódnak a grammatikai struktúrák révén, ám a jelentésképzésben aktívan közreműködnek. Maga a **keret** ezeknek az összefüggő fogalmi reprezentációknak az átfogó elnevezése: a keret fogalmak rendszere, amelyek olyan módon vannak összekapcsolva, hogy bármelyikük megértéséhez

meg kell érteni az egész szerkezetet, amelybe illik; amennyiben egy ilyen szerkezet egyik eleme bevezetődik a szövegben, társalgásban, az összes többi automatikusan elérhetővé válik. Fedőterminusa más fogalmaknak, mint például a séma, a forgatókönyv, a **fogalmi állványzatépítés**, a kognitív modell, a népi elmélet (Fillmore 2006: 373). Más aspektusból a keret egy jelenet bemutatásának vagy tárolásának strukturált módja (Fillmore 2006: 378). A rím szemantikai aspektusból azáltal működtethető állványzatként, hogy olyan szemantikai kereteket aktivál az értelmezés során, amelyek a lineáris, rímtelen szövegek befogadásakor nem vagy csekély mértékben aktiválódnának. Jó példa erre a (10)-es példa második rímpárja, ahol a felelő rím (*nyár*) előhívja az ige metaforikus jelentését, egyben azt a keretet aktiválja, amely motiválttá teszi a metaforikus értelmezést. Azokban az esetekben, ahol igék kerülnek rímhelyzetbe, voltaképpen maga a szemantikai keret tekinthető antecedensnek, illetőleg a keret egyik-másik komponense (metonimikus figyelemáthelyezés mentén). Ezen a ponton érdemes ismét Gensler (1977)-re hivatkozni, a nem szintaktikai antecedensek ugyanis lehetnek egész keretek vagy azok alkotórészei. Az anaforikus viszony indirekt jellege tehát a szemantikai keretek aktiválásával, illetve a kereteken belüli metonimikus váltásokkal magyarázható.

Az állványzatépítés a kognitív szemantika kiindulópontjából tehát olyan (nem kanonikus) anaforaszerkezetek révén bontakozik ki, amelyek a referenciapont-szerkezet általános fogalmi elrendezése mentén motiválják a rím jelentéskezdeményező funkcióját, ugyanakkor specifikus megvalósulásuk révén növelik is a képezhető jelentések számát, illetve összetettségét, ezáltal egyszerre teszik koherenssé, ugyanakkor nyitottá a szöveg értelemszerkezetét, hiszen a grammatikalizált kapcsolatok mellett új kapcsolatokat is kezdeményeznek a szövegben. Ezek az új kapcsolatok új keretek aktiválásával válnak motiválttá, amelyek felfedik a sokféle lehetséges módot, ahogyan a megnyilatkozó sematizálja a szituációt, egyben a nyelvi szimbólumokban rejlő általános konceptuális potenciált (imagery) hozzák működésbe. A figyelemirányítás jelenségei a rímet a megalapozás effektív dimenziójában teszik magyarázhatóvá, míg a keretek aktiválásával az episztemikus megalapozásban játszik szerepet a rím (vö. a generikus tudásra irányuló, keretalapú megalapozás givóni leírásával, Givón 2007: 266).

5. A procedurális tudás szerepe a lírai megnyilatkozás feldolgozásában (következtetések)

A rím anaforikus működésének, vagyis az állványzatépítés szemantikai részleteinek bemutatása már önmagában jelentős érvekkel szolgálhat a rím járulékoságának tétele ellen. Ám igazán a prototipikus lírai megnyilatkozás értelmezésének keretei között mutatkozik meg a rímstruktúra jelentősége.

Ennek bemutatásához fontos elméleti előfeltevés a **procedurális és deklaratív (propozicionális) tudás** közti összefüggések belátása. A hagyományos megközelítésben (l. összefoglalóan Tátrai 2008: 51–2) e két tudástípus határo-

zottan elkülönül: míg a procedurális tudás a világban való cselekvések módjáról ad számot, addig a propozicionális tudás – a procedurális tudás reprezentációs újrairásaként – a világ magasabb szintű, absztraktabb reprezentációját tartalmazza. Ez az úgynevezett újrakódoló megközelítés előfeltételezi a szenzomotoros és a reprezentációs folyamatok és struktúrák elkülönülését, amely egyfelől amodális reprezentációkat tételez a kognitív folyamatok alapjaként (ezek létét nem igazolták egyelőre), másfelől nem tudja egyértelműen igazolni az újrairó műveletek létét (Pezzulo 2011: 84–5). A két tudástípus egyik kurrens elméletében (l. részletesen Pezzulo 2011) a legfőbb előfeltevés, hogy a két tudás nem különül el élesen egymástól, továbbá hogy mindkettő elemi reprezentációs természetű struktúrákon alapul. A Pezzulo-féle megközelítést cselekvésközpontúság jellemzi, a megismerő elme és a környezet interakcióját célvezérelt cselekvésekben írja le, a reprezentációs rendszert pedig ezekből származtatja: olyan anticipációs és szimulációs mechanizmusokból emelkednek ki, amelyek elsődleges funkciója a cselekvés ellenőrzése nem pedig a magasabb szintű kogníció. A procedurális tudás online anticipációs mechanizmusokkal segíti a tevékenység végrehajtását, míg a deklaratív tudás a tevékenység offline szimulációjával jön létre, így mindkettő nem szimbolikus reprezentációs folyamatokon (belső modellalkotáson) alapul, a fő eltérés a felhasználás módjában van (Pezzulo 2011: 93–101).

Természetesen minden nyelvi megnyilatkozás szimbolikus természetű, így a nyelvi szimbólumok is ezen a reprezentációs szinten artikulálódnak. Éppen ezért a fő kérdés nem az, hogy egy megnyilatkozás feldolgozása a tudás procedurális vagy deklaratív típusán alapul, sokkal inkább az, hogy melyiken milyen mértékben. Egy prototipikus narratív szöveg feldolgozása során olyan kontextuális keret hozható létre, amely komplex módon reprezentálja a szövegvilág tér-, idő- és személyközi viszonyrendszerét. A tér-, idő- és személyjelölés formái a magyarban ennek a keretnek a kumulatív kiépülését teszik lehetővé, a koreferens anaforikus szerkezetek pedig a keret kontinuos működtetését. Következésképpen a prototipikus narratív megnyilatkozás feldolgozásakor a befogadó nagymértékben a deklaratív tudásra, az online szimulációs műveletekre támaszkodik a szövegvilág mentális strukturálásában, reprezentálásában.

Ehhez viszonyítva a prototipikus lírai megnyilatkozás legszembetűnőbb jellemzője a procedurális tudás nagyobb arányú alkalmazásba vétele a koherens értelemszerkezet kialakításának a folyamatában. Míg a narratív szövegeknél a befogadó a megfigyelt jeleneteket egy létrehozott és folyamatosan fenntartott kontextuális keretben helyezi el, fűzi össze őket koherens reprezentációvá, addig a lírai megnyilatkozás befogadásakor a legfőbb cél magának a jelenetnek a **közös, interszjektív megfigyelése és feldolgozása**. Azaz a lírai szövegek egy cselekvés közös kivitelezését, másként szólva egy cselekvés kivitelezésébe történő bekapcsolódását nagyobb mértékben teszik szükségessé, mint a prototipikus narratív megnyilatkozások. (Ez a jellemző a lírai szövegeket a dráma műnem szövegeivel rokonítja.)⁷) Ebben a folyamatban a befogadó nagyobb mértékben működteti

⁷ Dráma és líra rokonsága a részvétel, az együttes, összehangolt mentális, nyelvi tevékenység átpoetizálására alapozható (amely a katarziszelmélet felé is nyitottá teszi a további kutatást). Ezúton köszönöm Tátrai

az online anticipációs mechanizmusokat, hiszen a saját környezetével lebonyolított interakciókból interiorizálódó belső cselekvésmodelleket dinamikusan, a befogadással párhuzamosan aktiválja, és azokra támaszkodva hajtja végre a szövegvilág konceptualizálását. Lényeges, hogy bár a narratív szövegekben is nagyon gyakoriak azok a jelenetek, amelyekben belül a befogadói figyelem közvetlenül irányul, e szövegek prototipikus múltidejűsége, valamint maga a kontextuális keret eltávolítja a befogadót saját környezetétől. Ezzel szemben a lírai beszédhelyzet jelen ideje, a referenciális jelenet közvetlen, keret nélküli (vagy nagyon hiányos keret általi) feldolgozásának szükségessége a procedurális tudás mechanizmusainak nagyobb mértékű alkalmazását várja el. Úgy is fogalmazhatunk, hogy míg a prototipikus narratív szövegekben a befogadó a szöveg világában, annak belső összefüggésrendszerében kezd el tájékozódni, addig a lírai megnyilatkozásoknál a szöveg világa és a befogadó világa közötti határ elmosódik, és a befogadó a saját világának összefüggései mentén reprezentálja a referenciális jelenetet.

A rím ebben a megértési folyamatban funkcionál, nem keretként, hanem állványzatként, amely segíti a közös tevékenység végrehajtását (effektív megalapozás, figyelemirányítás), valamint az annak eredményeként előálló világ megismerését (episztemikus megalapozás). Ezért a rím nem a lírai szöveg szükséges formai eszköze, hanem a lírai beszédhelyzet kialakításának kelléke, valamint a világ lírai megtapasztalásának közege.

6. Összegzés

A tanulmány a rím anaforikus szerkezeti modelljét a kognitív szemantika kiindulópontjából részletezte, nem pedig kanonikus referenciapont-szerkezetként értelmezve. Ez a magyarázat beláthatóvá teszi, hogy a rím nem egyszerűen a szöveg kötelező eleme, műfaji kritériuma, hanem olyan komplex jelentésstruktúra, amely jellemezhető a nyelv konvencionális szerkezeteihez viszonyítva. Ily módon a rím figuratív struktúraként a jelentésképzési műveletek megsokszorozásával és összetettebbé tételével válik a nyelv specifikus szimbolikus struktúrájává. Mindez azt is jelenti, hogy az itt bemutatott szemantikai magyarázat révén a rím által kezdeményezett jelentés hasonló alapossággal és következetességgel jellemezhető, mint más nyelvi kifejezések jelentése, a rímjelentés tehát nem valamilyen asszociatív, azaz kiszámíthatatlan, egyéni intuíción alapuló, éppen ezért modellálhatatlan jelentéskapcsolat, hanem a konvencionális nyelvhasználatra jellemző jelentésképzési tendenciákon és konstruálási folyamatokon alapuló, azokat sajátos módon kibontakoztató szerkezet.

Szilárdnak azon felvetését, miszerint a dráma műnem szövegeiben a cselekvés beágyzott diskurzusokhoz kapcsolódik, és ez a jellemző a dráma szövegeit az epikai szövegekkel rokonítja. További műfajelméleti kutatásokat igényel annak a megválaszolása, hogy vajon a cselekvés diskurzív beágyazottsága vagy az abba történő közvetlen mentális bekapcsolódás tekinthető-e lényegesebb szempontnak a műnemek egymáshoz való viszonyának meghatározásában, de amennyiben elfogadjuk a lírai közvetlenség központi jelentőségét a líra műnemében, érvelhetünk líra és dráma szorosabb rokonsága mellett.

A szemantikai elemzések további lényeges tanulsága, hogy a rím más fogalmilag motivált nyelvi szerkezetekhez hasonlóan az interszjektív alap fölötti episztemikus ellenőrzés megvalósításának az eszköze. A megalapozás fogalmának bevezetése, továbbá a lehorgonyzási művelet újszerű, a megalapozással összefüggésbe hozott értelmezése révén felismerhető, hogy a rím a rímelő szerkezetek anaforikus összekapcsolásával, egymáshoz horgonyzásával nemcsak a konceptualizáló figyelmének irányításában, hanem az alap és annak előtérben álló része, az objektív szín fogalmi feldolgozásában is jelentős szereppel bír. A rím nemcsak fogalmi integrációkon keresztül teszi összetettebbé a szövegvilág mentális reprezentációját (részletesen l. Simon 2011, 2012a), hanem azáltal is, hogy a konvencionális jelentésszerkezetek metonimikus megmozgatását kezdeményezi, miközben esetenként a jelentések kétértelműségét (az azonosítások elcsúszását) is eredményezi.

Mindezek alapján a rím állványzatépítő működése kétféle folyamattal jellemezhető. Az egyik folyamat a szöveg feldolgozásának, értelmezésének elősegítése: a fogalmi aktivációs szintek fenntartásával, a referenciális jelent egyes tényezőinek előtérben tartásával, továbbá a jelentésszerkezetek egymáshoz horgonyzásával a rím a szövegértelem strukturált reprezentálását segíti, ezzel összefüggésben pedig ennek a reprezentációnak a megalapozásában is közreműködik, keretalapú lehorgonyzó elemként. Ezt tekinthetjük az állványzatépítés pragmatikai folyamatának. A másik folyamat, a szemantikai állványzatépítés, a szövegértelem gazdagítása: a nem kanonikus referenciapont-szerkezetek, indirekt anaforikus viszonyok, amelyeket a rím kezdeményez, megnövelik a szövegvilágon belül kialakított fogalmi kapcsolatok számát, ezzel komplexebb referenciális értelmezést tesznek lehetővé. **A rím tehát egyfelől a koherens jelentés megképzéséhez, másfelől a lírai tapasztalathoz kínál állványzatot,** a kognitív nyelvészeti rím-elmélet pedig mind a rím általános kognitív jelentőségét, mind pedig esztétikai hatását megragadhatóvá teszi a nyelvi szimbólumok működése felől.

SZAKIRODALOM

- Emott, Chaterine 1999. Embodied in a constructed world. Narrative processing, knowledge representation, and indirect anaphora. In: Van Hoek, Karen–Kibrik, Andrej–Noordman, Leo (eds.): *Discourse Studies in Cognitive Linguistics*. John Benjamins, Amsterdam, Philadelphia, 5–28.
- Fillmore, Charles 2006 [1982]. Frame semantics. In: Geeraerts, Dirk (ed.): *Cognitive linguistics: basic readings* Mouton de Gruyter, Berlin, New York, 373–400.
- Gensler, Orin 1977. Non-syntactic antecedents and frame semantics. *Proceedings of the Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society* 3: 321–34.
- Givón, Talmy 2007 [1995]. Coherence in text vs. coherence in mind. In: Van Dijk, Teun (ed.): *Discourse studies*. Vol. 2. Sage. London, 258–303.
- Hunag, Yan 2000. *Anaphora. A cross-linguistic approach*. Oxford University Press, Oxford.
- Ladányi Mária–Tolcsvai Nagy Gábor 2008. Funkcionális nyelvészet. In: Ladányi Mária–Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 17–58.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of cognitive grammar*. Vol. 1. *Theoretical prerequisites*. Stanford University Press, Stanford, California.

- Langacker, Ronald W. 1996. Conceptual grouping and pronominal anaphora. In: Fox, Barbara (ed.): *Studies in anaphora*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia, 333–78.
- Langacker, Ronald W. 2001. Discourse in cognitive grammar. *Cognitive Linguistics* 12: 143–88.
- Langacker, Ronald W. 2009. *Investigations in cognitive grammar*. Mouton de Gruyter, Berlin–New York.
- Pezzulo, Giovanni 2011. Grounding procedural and declarative knowledge in sensorimotor anticipation. *Mind & Language* 26: 78–114.
- Sanders, Ted–Spooren, Wilbert 2001. Text representation as an interface between language and its users. In: Sanders, Ted – Spooren, Wilbert (ed.): *Text Representation. Linguistic and Psycholinguistic Aspects*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia, 1–25.
- Simon Gábor 2011. Referenciális állványzatépítés – a rím pragmatikai motiváltságáról. *Magyar Nyelvőr* 135: 286–313.
- Simon Gábor 2012a. Rím és koherencia – a rímelés szerepe a szöveg értelemszerkezetének kialakításában. In: Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *A stilisztikai-retorikai alakzatok szöveg- és stílusstruktúráját meghatározó szerepe*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 143–50.
- Simon Gábor 2012b. A magyar rím fonológiai leírása funkcionális kognitív megközelítésben. *Magyar Nyelvőr* 136: 197–213.
- Szepes Erika–Szerdahelyi István 1981. *Verstan*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Tátrai Szilárd 2004. A kontextus fogalmáról. *Magyar Nyelvőr* 128: 479–94.
- Tátrai Szilárd 2008. Narratív távolság – lírai közvetlenség. In: Tátrai Szilárd–Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg szövegtípus, nyelvtan*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 49–55.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2010. *Kognitív szemantika*. Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra.
- Van Hoek, Karen 1997. *Anaphora and conceptual structure*. The University of Chicago Press, Chicago, London.
- Van Hoek, Karen 2007. Pronominal anaphora. In: Geeraerts, Dirk–Cuyckens, Hubert (eds.): *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford University Press, Oxford, 890–915.
- Verhagen, Arie 2005. *Constructions of intersubjectivity. Discourse, syntax, and cognition*. Oxford University Press, Oxford.

Simon Gábor

meghívott előadó

KRE BTK

Magyar Nyelvtudományi Tanszék

SUMMARY

Simon, Gábor

The cognitive semantic explanation of the anaphoric functioning of rhyme

The study proposes an elaborated functional cognitive explanation of rhyme through modelling the semantic grounds of the analysis of rhyme as an anaphoric structure. A textual semantic approach to rhyme – based on Givón’s theory of coherence – is developed from the theoretical and methodological vantage point of cognitive grammar, pointing out, on the one hand, fundamental semantic structures and relations that make the explanation of rhyme as an anaphoric (though not prototypically, nor coreferentially, anaphoric) structure possible; elaborating and detailing, on the other hand, the indirect nature of rhyme as an anaphoric coherence relation. In treating the latter question, the study relies on the theory of frame semantics, too. The presupposition of the cognitive semantic explanation of rhyme is to distinguish the concept of anchoring from the concept of grounding,

and a general theoretical consequence of the investigation is the reinterpretation of the adoption of procedural knowledge.

Keywords: scaffolding, metonymy, anchoring, grounding, canonical and non-canonical anaphoric structure, conceptual grouping, reference point structure, frame, procedural and declarative knowledge

A SZÍV képe a magyar és a lengyel frazeológiában

A kognitív nyelvészet egyik fő feladata rekonstruálni azt a világgépet (metaképet), amely a nyelvben rögzült. Mint ismeretes, a tudományban vita folyik arról, hogy a nyelvek közötti különbségek milyen mértékben változtatják meg a világ vízióját, illetve arról is, hogy a különböző világvíziók hogyan befolyásolják a nyelvi különbségeket. A különböző nyelvek szókincsében és grammatikájában tükröződik a nyelven kívüli valóság objektumainak és jelenségeinek különböző kategorizálása és konceptualizációja. Abból, hogy minden nyelvben más és más világgép rögzül, az következik, hogy a különböző nyelvekben különböző világlátás jut kifejezésre. A világlátás mindig egy meghatározott nézetet jelent, egy meghatározott perspektívából. Így a kategorizáció és a konceptualizáció az ember számára a világ megértését jelenti. A lexikában megtestesített kategóriák és a konceptualizációs módok képezik a világnak az adott etnikai nyelvre specifikus nyelvi képét (metaképet), amely különbözik más etnikai nyelvektől, és amely az objektív valóságnak az idealizált és az alanyi jelleget öltő modelljét képviseli. Az emberek egymástól többek között abban is különböznek, hogy nem egyformán osztályozzák és interpretálják a valóságot, és ez a különbség elsősorban az eltérő tapasztalatból következik. A különböző nyelvekben létező kategóriák egymástól nemcsak a terjedelmükben, hanem a belső elrendezésükben (belső taxonómiájukban) is különbözhetnek, és ez főként a prototípus megválasztásával függ össze. Az adott prototípus megválasztása az adott objektum fontosságát jelzi az ember számára, ez pedig szorosan kapcsolódhat a meghatározott környezethez és a vele kapcsolatos tapasztalatszerzéshez is. A gyermek, amikor egy adott nyelv- és kultúrközösségben megszületik, átveszi azt a világgépet is, amely végső soron sok nemzedék terméke. Minden újabb nemzedék tapasztalata, értékrendje, tudása, törekvése, hite, babonái stb. nyomot hagynak a nyelvben.

Jelen cikkünknek az a célja, hogy rekonstruáljuk a szív fogalmának nyelvi képét a magyar és a lengyel frazeológiában, különös tekintettel a konceptualizáció módjaira. Így lehetőség nyílik arra, hogy összehasonlítsuk a szóban forgó *szív* szóval jelölt kognitív bázis tartalmát.

A frazeológiai anyag elemzése azt mutatja, hogy mind a két nyelvben a TARTÁLY metafora dominál. A TARTÁLY-nak van bemenete és kimenete, amelyek biztosítják a be- és kifelé mozgást, például: *kinyílik/megnyílik vkinek a szíve (vki előtt) = otworzyć serce przed kims/czymś; kinyitja a szívet vkinek = otworzyć serce dla kogoś; z sercem otwartym, rękami skurczonymi* [nyitott szívvel, összeszorult kézzel]; *co z serca idzie, to do serca trafi* [ami a szívből indul, a szívbe is kerül]; *coś zapadło komuś w serce* [vmi beesett a szívébe]; *trafić, do czyjegoś serca* [eltalálni vkinek a szívéhez] stb.

Így a TARTÁLY-ba bekerülhetnek különféle objektumok, például: *vkinek a szívébe plántál vmit; vkinek a szívébe csepegtet vmit; bevés vmit a szívébe, a szívébe vés vmit = brać sobie do serca; befogad vkit a szívébe v. befogad a szíve vkit; szívébe fogad vkit = przyjąć kogoś do swego serca; behelyezi magát vkinek a szívébe = zająć miejsce w czyimś sercu; szívébe zár vkit v. vmit = zachować w sercu, zamknąć w sercu; vkinek a szívébe száll = przypaść komuś do serca; vkinek a szívébe fêrkózik = wkraść się w czyjś serce; vkinek a szívébe lopja magát = wkradąć się do czyjegoś serca; vkinek a szívébe lopakodik = skradać się/zakradąć się do czyjegoś serca; coś zapadło komuś w serce* [vmi beesett, legördült vkinek a szívébe]; *w sercu pióro umoczył* [a szívébe mártotta töltőtollát] stb.

A szív belsejét kitöltheti a különböző tartalom is, például: *(csordultig) tele van a szíve (pl. keserűséggel) = ma serce po brzegi wypelnione (np. goryczą); vkinek a szíve megtelik, eltölti vmivel = serce się czymś wypelniło; megtelik a szíve bánattal, keserűséggel, örömmel = serce wypelnione żalem, goryczą, radością; szíve túlrad az örömtől = serce przepelnia radość; vkinek a szívet betölti = napelnia czyjś serce; czego serce pelne, tym i usta płyną = ami a szívéen, az a száján; ma wiosnę w sercu* [tavasz van a szívében] stb.

A TARTÁLY tartalma ki is kerülhet belőle, tehát ez a TARTÁLY üres is lehet, például: *szívből jövő jókívánságok = życzenia płynące z serca; szívből nevet = śmiać się z serca; szívből jön = plynąć z serca; szívből jövő ajándék = prezent od serca; üres szív = puste serce; nagy ürességet érez a szívében = czuć wielką pustkę w sercu* stb.

Néha a TARTÁLY belsejéből az egyes objektumok csak erőteljes külső beavatkozással kerülhetnek ki, például: *kiszakít vmit vkinek a szívéből; vkit v. vmit kiteszt, kitép a szívéből; kiver vmit v. vkit vkinek a szívéből = wyrwać coś komuś z serca; szívből jön = plynąć z serca; wyrwać uczucie z serca [kitépni az érzelmet a szívéből]; wyrwać, wyrzucić miłość z serca [kitépni, kidobni a szerelmet a szívből]; wyrzucić kogoś z serca [vkit kidobni a szívéből]; co się raz z serca wyrzuci, tego nie mieć, nie zasmuci [annak, ami egyszer kikerül a szívből, nem okoz fájdalmat] stb.*

A szív tartalma befolyásolhatja a TARTÁLY súlyát is, például: *elnehezedik vkinek a szíve; megkönnyebbül a szíve = ulżyć mu na sercu; nehéz szíve van = ma ciężkie serce; nehéz szívvél = z ciężkim sercem; könnyű szíve van = ma lekkie serce; könnyű szívvél = z lekkim sercem* stb.

A szóban forgó TARTÁLY-nak különböző méretei lehetnek, például: *nagyszívű ember = człowiek wielkiego serca; kisszívű ember = człowiek małego serca; połowicą ulżysz złego, gdy będziesz serca wielkiego [ha nagyszívű vagy, akkor a rossz dolgok fele elszáll]; serce wielkie i wspaniale wszystkie rzeczy ma za małe [nagy, gyönyörű szívnek minden dolog kicsi] stb., de a mérete változhat is, például: *dagad a szíve (a büszkeségtől v. a boldogságtól) = serce rośnie (z dumy, ze szczęścia); szorul a szíve, elszorul a szíve, összeszorul a szíve = serce się ściska, serce się kurczy* stb.*

A TARTÁLY-on belül különféle folyamatok, cselekvések mennek végbe, például: *meleg, forró hullám csap át a szívében; vérzik a szíve = serce krwawi; vmit gyújt vki szívében = ktoś rozpala coś w sercu; harag gyült a szívében = gniew rozpalil się w sercu; harag gyűlik a szívében = gniew zbiera się w sercu; szívért remény töltötte el = w serce wstąpiła nadzieja, serce wypełniła nadzieja; megforgatja vkinek a szívében a kést; kést forgat vkinek a szívében; megforgatja a tört vkinek a szívében; mintha kést forgatnának vkinek a szívében = obracać nóż w czyimś sercu; szívében bizalom, lelkesedés, remény kel, ébred = w sercu budzi się zaufanie, zachwyty, nadzieja; vmit kiöl vkinek a szívéből = zabić coś w czyimś sercu; olvas vkinek a szívében = czytać w czyimś sercu; burza w sercu [vihár a szívében]; w sercu rodzi się tęsknota, radość, zapał [vágyódás, öröm, rajongás keletkezik a szívében]; kto w sercu zakat nosi, ten na próżno Boga prosi [aki szívében szégyent hordoz, az hiába kér Istentől]; komus krew ściera się w sercu [vkinek megfagyott a vér szívében]; krew odbiegła od serca [vkinek elfutott a vér a szívéből]; nosić, chować kogoś/coś w sercu [vkit/vmit hord, elrejt a szívében]; czynić spustoszenia w sercach niewieścich [pusztítást okozni a női szívekben]; coś kielkuje w sercu [vmi csírázik a szívében] stb.*

A TARTÁLY-ban uralkodó magas hőmérséklet következtében a szív különböző módon viselkedhet, például: *melegszik, lángra gyúl, lángol, vöröslök, ég stb., lánggal ég a szíve; szíve egész melegével; szívet melegítő; szívet melengető; megmelegszik a szíve; szívé felmelegíti vmi; átmelegíti a szívet = coś rozgrzewa, ożywia serce; a szíve lángra gyúl = serce zapłonęło; a szíve ég; a szíve lángol = serce płonie; a szíve lángra lobban vkiért = serce zapłonęło dla kogoś; lángra lobbantja vkinek a szívet = czyjeś serce zapłonęło; serce płonie np. tęsknotą, dumą, szczęściem [a szíve vágyódástól, büszkeségtől, boldogságtól lángol] stb.; vagy például: *kihamvad vkinek a szíve = wygasło, zgasło czyjeś serce*. A lengyel példák azt is mutatják, hogy a magas hőmérséklet pozitívan hat a szívre, például: *lepsze serce gorące niż pieniądze tysiące [jobb a forró szív, mint sok ezer pénz] stb.**

A szív belsejében zajló folyamatok elérhetik a TARTÁLY mélyét is, például: *vkinek a szíve mélyéig hatol; vkinek a szíve mélye; a szíve mélyéig meghat vkit; a szíve legmélyén; mélyen belevésődik a szívébe; szíve mélyén, a szív rejtekén = w głębi serca; a szív rejteke = głębia serca; a szíve mélyéig = do głębi serca; wejść w głąb serca [bemenni, bekerülni a szív mélyére]; z głębi serca [a szív mélyéről]; na dnie serca [a szíve mélyén, legalján] stb.*

Az olyan metaforikus kifejezések, mint például: *puha a szíve, mint a vaj; szétzúzza vkinek a szívet; a szíve hajlik; meghasad, megszakad vagy megreped a szíve = serce pękło; széttörik a szíve, szétreped a szíve = serce kruszy się, serce pęka; vki v. vmi megrepeszt vkinek a szívet = ktoś lub coś złamie komuś serce; lágy szíve van = ma miękkie serce; letörik a szíve = złamać komuś serce; fájdalomtól megtört szívvél = z sercem złamanym z bólu; megszakad az ember szíve = serce się kraje; meglágyítja, megpuhítja, megtöri vkinek a szívet = zmiękczyć, skruszyć czyjeś serce; a szíve meglágyult = serce zmiękło, serce mięknie; szívet szaggat = rozdziierać serce; darabokra szaggatja*

a szívét = rozdzierać, rozrywać serce na kawalki; kést döf v. szúr vkinek a szívébe = wbić nóż komus w serce; tört döf vkinek a szívébe = wbić sztylet komus w serce; a szívébe nyilallik = trafić w serce; mintha kést döfnének v. szúrának a szívébe = jakby nożem dźgali, kulwi w serce; mintha kést märtanának a szívébe = jakby nóż zanurzali w serce; serce taje, rozplywa się, topnieje jak wosk [a szív úgy lágyul, felenged, szétfolyik, olvadozik, mint a viasz]; serce jak z wosku [vkinek a szíve olyan, mint a viasz]; stb. arra utalnak, hogy a TARTÁLY puha, törékeny, hajlékony, szétszakítható, lágy, éles eszközökkel átszűrhető anyagból való.

Egyes esetekben viszont ez az anyag lehet kemény, szilárd állapotú is, például: *szívének keménysége; keményszívűség = twardość serca; keményszívű = ktoś o twardym sercu; kemény szíve van = mieć twarde serce; kőszívű = mieć serce z kamienia; megkeményedett a szíve = serce samo stwardniało; megkeményítette a szívét = serce stwardniało; kőből van a szíve = serce jak z kamienia (krzemienia); latwiej żelazo skruszyć niż nieczule serce [könnyebb szétzúzni a vasat, mint az érzéketlen szívet]; serce jak żelazo [a szíve olyan, mint a vas]; trudno przymusić, kiedy serce się zatwardzi [nehéz rávenni a megkeményedett szívet] stb.*

A szív olyan TARTÁLY-ként is konceptualizálódik, amelynek az egyik fő funkciója az érzelmek tárolása, például: *nyugalom tölti meg a szívét = mieć spokój w sercu; öröm tölti el a szívét = serce przepelnia komus radość; nyugtalansággal van tele a szíve = serce pełne niepokoju; a szíve tele van szeretettel, örömmel, jószággal, bánattal, keserűséggel, haraggal = serce pełne miłości, radości, dobroci, żalu, gorczy, gniewu; serce pełne złych przeczuc [rossz előérzettel van tele a szíve]; mieć boleść w sercu [fájdalom van a szívében]; mieć, nosić, żywić niechęć, urazę, wdzięczność, zemstę w sercu [kedvtelenség, sértés, hála, bosszú van a szívében] stb.*

Mind a lengyel, mind pedig a magyar nyelvben a szív DINAMIKUS OBJEKTUM-ként is értelmeződik, például: *kalimpál a szíve = serce bije; vkiért ver a szíve = serce bije do kogoś; dobogó szívvel = z bijącym sercem; dobog a szíve = serce bije, kolacze; amíg a szíve dobog = dopóki serce bije; vkiért dobog a szíve = serce bije dla kogoś; remeg a szíve, reszket a szíve = serce drży; repes a szíve; ugrál a szíve = serce skacze; elfacsarodik a szíve = ściska się serce; meghatja vmi a szívét = coś wzrusza serce; a szív rezdülése = drgnięcie serca; megrezdül vkinek a szíve = drgnęło czyjeś serce; a szíve repes az örömtől = serce skacze z radości; majdnem kiugrik a szíve a mellkasából = ledwie mu serce z piersi nie wyskoczy; hűz a szíve vkihez/vmihez = serce ciągnie do kogoś/do czegoś; hazahűz a szíve = serce ciągnie do domu; ide hűz a szívem = serce mnie tu ciągnie; tam się bywa, dokąd serce ciągnie [ott szokás lenni, ahová hűz a szív]; serce się rwie, Ignie do kogoś [a szíve rohan, tapad vkihez] stb.*

Ezt a mozgást egy külső hatás is kiválthatja, például: *vmi megdobogtatja a szívét = coś sprawia, że serce zaczyna bić; a hír megdobogtatta a szívét = na wiadomość mocniej zabiło serce; meghatja vmi a szívét = coś wzrusza serce; megindítja vkinek a szívét = coś porusza czyjeś serce, coś wzruszyło czyjeś serce; serca na uzdeczce nie utrzymać [a szívet kantáron nem lehet megtartani]; de kerülhet a nyugalmi állapotba is, például: vkinek megállt a szíve = serce komus stanęło; megállt a szívem = stanęło mi serce; a szíve megszűnik dobogni = serce zatrzymało się, przestało bić, przestało kolatać; (túl)zó eláll a szíve verése (szívverése) = serce zamarło stb.*

Erdemes hozzátenni, hogy a lengyel nyelv a szív erős működését a következő hasonlatokban fejezi ki, például: *serce mu bije jak bernardyńskie dzwony [a szíve úgy dobog, mint a bencés harangok], serce mu bije jako młot [a szíve úgy dobog, mint a kalapács], serce bije jak bęben [a szíve dobog, mint a dob] stb.*

A szív egy MOZGÓ/MOZGATHATÓ TÁRGY metaforáját is előhívja, például: *szívét felemeli; kiteszi a szívét; nyelvén a szíve = co w sercu to i na języku; torkában dobog a szíve = mieć serce w gardle; vkinek a nadragjában van a szíve = ma serce w portkach; kivették a szívét = wyjęto mu serce; beleadja a szívét = wkładać/włożyć w coś serce; játszik vkinek a szívével = igrać z czyimś sercem; serce w tabakierce [tubáktartóban van a szíve]; serce komus stanęło w gardle [vkinek a szíve a torkában megállt]; serce podchodzi do gardla [a szíve a torkához közeledik]; ma serce w nogach, w piętach [lábában, sarkában van a szíve]; serce jak na dłoni [tenyéren a szíve]; serce jak na talerzu [tányéron a szíve]; tam myśl, gdzie i serce [ahol a szíve, ott a gondolat is]; serce komus upadło [leesett a szíve]; zabrać czyjeś serce [elvenni vkitől a szívét]; porwać, pociągnąć ku sobie czyje serce/serca [magához húzza, vonszolja vkinek a szívét]; ktoś by serce wyjął z piersi dla kogoś [valakiért kivenné a szívét a mellkasából]; serce gotów wyjąć i pod nóż dać [kés kivenni a szívét és kés alá adni]; ja do ciebie z sercem, a ty do mnie z kamieniem [én a szívemmel jövök hozzád, te pedig kövel] stb.*

A szóban forgó objektum ki van téve különféle külső hatásnak, például: *valami szíven ütötte; szíven találta Ámor nyila; elkeseríti vkinek a szívét; a szívébe markol vmi; vkinek a szívét markolássza vmi; vmi marja vkinek a szívét = coś chwytła, łapie (kogoś) za serce; elszorítja a szívét vmi = coś ścisła serce; megérinti a szívét = coś dręczy, trapi serce; megkapja vkinek a szívét = ująć kogoś za serce* stb.

Ennek a TÁRGY-nak a felületén különféle cselekvések mehetnek végbe, például: *szíven talál vkit; szívére megy vmi; béke száll a szívére; öröm száll a szívére; nyomja a szívét vmi = coś cięży na sercu; miód na czyje serce* [mézet tenni vkinek a szívére] stb.

Ezen kívül megtalálhatók rajta valamilyen tárgyak, szubsztanciák is, amelyek megterhelik a szívet, például: *követ hengerít vkinek a szívére; a szíven visel vmit; vkinek a sorsát a szíven viseli; vkinek a szívét terheli vmi = coś komus cięży na sercu; nagy (mázszányi stb.) vmi fekszik a szíven = coś ciężkiego leży na sercu; valami nyomja a szívét = mieć coś na sercu; klaşć komus coś na sercu* [rátenni vmit vkinek a szívére]; *co raz przywarło do serca, trudno odskrobać* [ami egyszer hozzáragadt a szívhez, azt nehéz onnan lekaparni] stb., de ezek az anyagok el is kerülhetnek onnan, például: *nagy teher esett le a szívről = wielki (stukilogramowy itp.) ciężar spadł mu z serca; (nagy) kő esett le a szívről = (wielki) kamień spadł mu z serca; leveti gógjét a szívről = zdjąć, rzucić pychę z serca; zdjąć komus kamień, ciężar z serca* [levenni a követ, terhet vkinek a szívről] stb.

Néhány lengyel kifejezés, mint például: *dar; ofiara spod serca* [a szív alól jövő ajándék, adomány]; *głos spod serca* [a szív alól jövő hang 'kedves, megható hangnem']; *spod serca coś wydrzeć* [vmit kitépni a szív alól 'valakinek felfedni a valós szándékát'] stb. a szív aljáról is említést tesznek.

Az ember a szívét ÉRTÉKES TÁRGYNak tartja, például: *elnyeri vkinek a szívét = pozyskać, wygrać czyjeś serce; odaadja, odaajándékozza a szívét vkinek = oddać, podarować komus swoje serce; a szíve vérét áldozza vmiért = poświęcić, ofiarować serce; megveszi vkinek a szívét = kupić czyjeś serce; arany szíve van = serce jak złoto, ma serce ze złota* stb., de ez a tárgy el is veszíthető, például: *elveszti a szívét = stracić serce, przegrać serce* stb.

Mind a magyar, mind pedig a lengyel frazeologizmusok azt mutatják, hogy a szív HÁZ-ként vagy OTTHON-ként is felfogható, például: *ki vagy mi lakik a szívében?; vkinek a szívében él/lakik; van a szívében vki = ktoś jest w sercu; mieć miejsce w czyimś sercu* [legyen hely a más ember szívében] stb.

Az OTTHON ajtaját ki lehet nyitni és nyitva hagyni, például: *kinyílik a szíve = serce otwiera się; kinyitja a szívét = otworzyć serce; kitarul a szíve vki előtt; kitarja a szívét vkinek v. vki előtt; feltárja a szívét (vki) előtt; megnyitja a szívét vkinek v. vki előtt = otworzyć serce przed kimś; megnyílik vkinek a szíve; a szíve vminek v. vmire nyílik = serce otwiera się do kogoś/na coś, stb., de bezárni is, és a szívhez való kulcsot nem szabad senkinek átadni, például: *szíved kulcsát másra ne bíz!; bezárja a szívét = zamknąć serce; szívébe zár vkit, vmit = zamknąć kogoś/coś w sercu* stb. A szóban forgó OTTHON ablak nélkül is lehet, például: *kár, hogy a szíven ablak nincs = oby była do serca człowieczego szyba* stb.*

Egyes lengyel frazeologizmusokban a katonai metaforika jut kifejezésre, amely a HÓDÍTÁSI CÉLPONT domént hívja elő, például: *zdobywca, pogromca serc = szívtipró; serca się nie podbija taranem, ale dobrocią* [a szívet nem fáltörő kossal hódítjuk, hanem jósággal]; *pogrążyć, posiąść, zniewolić, usidlić czyjeś serce* [elsüllyeszti, birtokba veszi, kényszeríti, behálózza vkinek a szívét]; *walczyc o czyjeś serce* [harcolni vkinek a szívéért]; *serce jak twierdza* [a szíve olyan, mint a bástya] stb.

Néhány lengyel kifejezésben a szív mint ÉTEL metafora jelenik meg, például: *serce na obiad, serce na wieceznię to młła potrawa* [szív ebédre, szív vacsorára, izetlen étel] stb.

Mind a két nyelvben a szív lexéma a kognitív bázisban az EMBER doménre is rámutat: *a szíve eped; vonzódik hozzá a szíve; a szíve örül = serce się cieszy; a szíve repes az örömtől = serce skacze z radości; a szíve vágyik vhoval/vkihez = serce pragnie kogoś/czegoś; vmi elszomorítja a szívét = coś smuci serce; gdy serce smutne, nie chce się niczego* [amikor szomorú a szív, semmihez sincs kedve]; *gdzie serce w strachu, tam na twarzy blado* [ahol a szív fél, ott sápadt az arc]; *serce się śmieje* [a szív mosolyog]; *życzliwe serce to mi największe krewieństwo* [a jó szív számomra a legjobb rokonság] stb.

A szív olyan EMBER-ként vagy SZEMÉLY-ként is konceptualizálódik, aki a TANÁCSADÓI minőségben jelenik meg: *szíve szerint; a szíve sugallatára hallgat; a szívére hallgat; szíved híre nélkül kezet ne adj!; kinek-kinek szíve tanácsadó; szíve szerint cselekszik; a szíve diktálja, sugallja = serce dyktuje, mówi, podpowiada; nietrudno się omylić, kiedy serce radzi* [ha a szív tanácsol, nem

nehéz tévedni]; *co serce dyktuje, to pióro pisze* [amit a szíve diktál, azt írja a tolla]; *tak jak serce dyktuje* [úgy, ahogy a szív diktálja]; *serce pewny prorok, i nigdy się nie myli* [a szív biztos próféta, soha nem téved]; *pójsć, isć za głosem serca* [a szív hangja után menni] stb. Ezen kívül ez a lexéma a kognitív bázisban egy olyan embert is profilíroz, aki nem hagyja magát becsapni: *nehéz a szívet megcsalni = serca nie oszukasz*; aki ábrándozik, lázadozik: *a szív ábrándja, álma, fájdalomja*; *a szíve lázadozik, lázong*; aki beszélgető partner lehet: *a szívhöz szól*; *szívhöz szóló szavak*; *megszólal vkinek a szíve*; *a szívére beszél = przemówić do czyjegoś serca*; akivel nehéz megegyezni: *nem jár egy nyomban szíve a nyelvével = serce z rozumem rzadko się zgadzają* [szív ritkán egyezik az észszel], aki nem szolgálalkú: *szíve nem szolgál = serce nie sługa*; akinek vágyai vannak: *a szíve vágya = pragnienie serca*; aki élettársat választ magának: *vkinek a szíve hölgye, úrnője, kiválasztott nője, királynője, kiválasztottja = dama, pani, wybrana, królowa serca, wybraniec serca*. A lengyel nyelvben olyan emberről is szó esik, aki nem befolyásolható: *nie dba serce cnotliwe na mowy złośliwe* [az ártatlan szív nem törődik a gonosz megjegyzésekkel]; aki telhetetlen: *worki i skrzynie natkasz, ale serca nie natkasz zawsze chce więcej* [zsákokat és ládákat tömhetsz meg, de a szívet soha, mert mindig többet akar], és akitől sok minden függ: *gdy serce nie chce, rozum nie pomoże* [ha a szíve nem kívánja, az esze nem segít]; *gdy serce smutne, nie chce się niczego* [ha a szíve szomorú, akkor nincs kedve semmihez] stb.

A szívhöz rendelhető tulajdonságok között olyanok is találhatók, amelyek az ember jelleméről számot adnak. Ilyenkor a **POZITÍV** és a **NEGATÍV ÉRTÉKEK**-ről van szó. A pozitív minősítést a következő kifejezések jelzik, például: *ocean jó szívvvel súrlódik a legényhez, mint a tanulatlan ló a kert oldalához*; *együtt dobban vkinek a szíve vkiével*; *jó, csendes, érzékeny, lágy, barátságos, apai, anyai, testvéri, vitéz, rettenthetetlen, bátor, arany szív = serce dobre, ciche, tkliwe, miękkie, bratnie, macierzyńskie, ojcowskie, siostrzane, mężne, nieustraszone, waleczne, złote; csupa szív = samo serce; nemes szívű = szlachetne serce; ami a szívében, az a száján = co w sercu to i na języku; kezét a szívére teszi = z ręką na sercu; teljes szívvvel befogadni vkit = przyjąć kogoś (całym) sercem; nyitott szívvvel befogadni vkit = przyjąć kogoś, odnosić się do kogoś z otwartym sercem; igaz szívvvel = z czystym, szczerym sercem* [tisza, őszinte szívvvel]; *jakby mu kto miodem serce posmarował* [mintha a szívet megkenték volna a mézzel]; *serce jak austeria (gospoda)* [a szíve olyan, mint a vendégfogadó]; *serce dobre rzecz wszelaką na dobrą stronę bierze* [a jó szív minden dolgot jó irányba fordít] stb., a negatívról viszont az alábbi szekvenciák szólnak: *szőrös szívű ember; rossz, kemény, szomorú, üres szív = zle, twarde, smutne, puste serce* stb. Ebben a kontextusban érdekesnek tűnik a jó szívvvel látja, csak a száját ne hozza magyar példa.

Ezt a gondolatmenetet továbbfolytatva érdemes észrevenni azt is, hogy a szóban forgó nyelvi minősítésben az egyes kifejezések az állati szívré utalnak, például: *galambszíve van = gołębie serce; oroszlánszíve = lwie serce; nyúlshíve = zające serce* stb.

Hozzá kell tenni azt is, hogy az ember pozitív minősítéséről az olyan nyelvi kifejezések is tájékoztatnak, mint például: *van szíve = mieć serce; van benne szív = jest w tym serce; szívvvel teszi = robić coś z sercem; nincs szíve vmit tenni v. megtenni = nie ma serca tego zrobić* stb., a negatívól viszont olyanok, mint: *nincs szíve, csak zúzája van; nincs szíve = człowiek bez serca; (volna) szíve hozzá (vmit megtenni)? = czy miałby serce dla/do kogoś/czegoś?; nincs benne szív = brak w tym sercu; do kogo serce raz stracimy, ten, cokolwiek czyni, wszystko źle czyni* [ha valaki egyszer elveszti szívvünket, akármit is tesz, az mindig rossz lesz]; *bez serca, jak wiecie, trudno żyć na świecie* [kőztudott, hogy szív nélkül nehéz e világon élni]; *nic nie sprawi, kto serca nie ma* [nem tud cselekedni az, akinek nincs szíve] stb. A szóban forgó példákól kitűnik, hogy a szívré való hivatkozás megfelelő módon minősíti az emberi cselekedeteket is.

Külön kell említeni azt is, hogy az egyes frazeológiai kapcsolatokban a **vallási** kategória jut kifejezésre, amely keretében a keresztény értékekról van szó. Így a szívet olyan **HELY**-nek tekintik, amelyben tartózkodhat az Isten, illetve az ördög is, például: *Isten lakik/él vkinek a szívében; mieć, czuć Boga w sercu* [Isten a szívében van, szívében érzi Istent]; *nie mieć Boga w sercu* [nincs Isten a szívében]; *w zle serce duch boży nie wchodzi* [rossz szívébe a szentlélek nem megy be]; *mieć diabła w sercu* [az ördög van a szívében]; *sercem Bóg władnie* [a szívében Isten uralkodik]; *serce moje i twoje, Boże, połącz oboje* [a szívem és a szíved kösd össze, Istenem]; *serce maluchne najmilszym Bogu kościołem* [a kised szíve az Isten legkedvesebb temploma] stb. Az Isten a Jónak a szimbóluma, az ördög viszont a Rossznak.

A szív konceptualizációjában a **biológiai** kategória keretében a FOLYÓ képe jelenik meg, például: *dagad a szíve (a büszkeségtől/boldogságtól)*; *kiönti a szívet (valakinek vagy valaki előtt)*; *szívét elébe öntötte*; *serce wzbiera, tęsknotą, dumą, szczęściem* [vagyódással, büszkeséggel, boldogsággal telítődik a szíve]; *krewną płynęła do serca* [a vér a szívébe ömlött, folyt be] stb.

A fentiekből azt következik, hogy a szív lexémával jelölt kognitív bázis a domének többségében nagymértékű hasonlóságot mutat, de egyes esetekben előfordulhat az is, hogy ugyanazon a konceptualizáción belül a teljes ekvivalencián kívül megjelenik a nyelvi specifika is, amelyet az eltérő metaforikus kifejezések jeleznek. Ezen kívül a HÓDÍTÁSI CÉLPONT ÉS AZ ÉTEL metaforák csak a lengyel példákban szerepelnek. A két nyelvi konceptualizáció még egy esetben tér el egymástól, nevezetesen abban, hogy a lengyelben a szív intenzív működésének az ábrázolása a különböző hasonlatok segítségével történik.

Rövidítések és jelölések:

- [] = szó szerinti fordítás
 ≡ = ekvivalens
 pl.: = például
 v. = vagy
 vmi = valami
 vki = valaki

SZAKIRODALOM

- A magyar nyelv értelmező szótára* 1980. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Bañcerowski Janusz 2009. A világ nyelvi képének fogalma mint a kutatás tárgya. In: Bárdosi Vilmos (szerk.): *A szótól a szövegig*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 43–53.
- Bañcerowski Janusz 2008. *A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság meta képe a nyelvben és nyelvhasználatban*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 155–274.
- Bárdosi Vilmos 2010. A világ nyelvi képe a legújabb francia szavak, szólások tükrében. In: Bárdosi Vilmos (szerk.): *Világkép a nyelvben és nyelvhasználatban*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 41–55.
- Bárdosi Vilmos (főszerk.) 2003. *Magyar szólástár. Szólások, helyzetmondatok, közmondások értelmező és fogalomköri szótára*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Bárdosi Vilmos 2008. Les figés du français: héritage classique et renouvellement, In: María Álvarez de la, Granja (ed.): *Lenguaje figurado y motivación. Una perspectiva desde la fraseología*. (Studien zur romanischen Sprachwissenschaft und interkulturellen Kommunikation, Band 41.), Peter Lang, Frankfurt am Main, 81–96.
- Bárdosi, Vilmos 2009. Os perfís lingüísticos de „man” en francés, contrastados co húngaro, español, galego e alemán. In: *Cadernos de fraseoloxía galega*. Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 11, 17–48.
- Bąba, Stanisław–Liberek, Jarosław (eds.) 2002. *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bartmiński, Jerzy 2006. *Językowe podstawy obrazu świata*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Dubisz, Stanisław–Sobol, Elżbieta (eds.) 2005. *Wielki słownik frazeologiczny*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Dziewońska-Kiss Dorota 2010. *Az élet fogalma a világ magyar nyelvi képében kérdőíves anyag alapján*. <http://www.filologia.hu/tanulmanyok/az-élet-fogalma-a-világ-magyar-nyelvi-kepeben-kerdoives-anyag-alapjan.html>
- Dziewońska-Kiss Dorota 2011. Néhány megjegyzés a frazeológia szerepéről a világ nyelvi képének rekonstruálásában (magyar és lengyel anyag alapján). In: Bárdosi Vilmos (szerk.): *Tegnapi filológiánk mai szemmel*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 71–7.
- Forgács Tamás 2004. *Magyar szólások és közmondások szótára. Mai nyelvünk állandósult szókapcsolatai példákkal szemlélve*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Kövecses Zoltán 2005. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Typotex Kiadó, Budapest.
- Krzyżanowski, Julian (ed.) 1972. *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*. PIW, Warszawa.
- Jędrzejko, Ewa 2001. Człowiek miarą wszech rzeczy. Antropocentryzm i historycznokulturowe aspekty staropolskiej frazeologii somatycznej. In: *Prace filologiczne* T. XLVI. Instytut Języka Polskiego UW, Warszawa, 233–45.

- O. Nagy Gábor 1966. *Magyar szólások és közmondások*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- O. Nagy Gábor 1979. *Mi fán terem. Magyar szólásmondások eredete*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Pajdzińska, Anna 2006. *Studia frazeologiczne*. Oficyna Wydawnicza Leksem, Łask.
- Pátrovics Péter 2012. A „haza” fogalmához kapcsolódó képzetekről a magyarban és egyes indoeurópai nyelvekben. *POLÍSZ. A Kráter Műhely Egyesület Irodalmi és Kulturális Lapja* 148: 38–47.
- Paziak, Paweł 2003. Od życia po śmierć – konotacje semantyczne *serca* w poezji Krzysztofa Kamila Baczyńskiego. *Poradnik Językowy* 9: 58–69.
- Skorupka, Stanisław 1977. *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Szymczak, Mieczysław 1981. *Słownik języka polskiego*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Sieradzka-Baziur Bożena 2000. Językowy obraz *serca* w polskich utworach Jana Kochanowskiego. In: *Język a Kultura* t. 14. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, 209–31.
- Szemeréky Ágnes 2009. *Szólások és közmondások*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Tyrpa, Anna 2005. *Frazeologia somatyczna. Związki frazeologiczne o znaczeniach motywowanych cechami części ciała w gwarach polskich*. Oficyna Wydawnicza Leksem, Łask.

Bañcerowski Janusz – Dziewońska-Kiss Dorota

professor emeritus
ELTE BTK

professor emeritus
ELTE BTK

SUMMARY

Bañcerowski, Janusz, and Dziewońska-Kiss, Dorota

The image of *heart* in Hungarian and Polish phraseology

The aim of this paper is to reconstruct the linguistic image of the notion of *heart* in Hungarian and Polish phraseology, with special emphasis on the types of conceptualization. It becomes possible to compare the content of the cognitive base referred to by the word *heart* across domains. In a majority of relevant domains, the cognitive bases referred to by the lexeme *heart* exhibit extensive overlap, though in certain cases, in addition to full equivalence, language-specific features may also appear within the same conceptualization, signalled by diverse metaphorical expressions. Also, the metaphors TARGET OF CONQUEST and FOOD only occur in Polish examples. The conceptualizations of the two languages differ in another respect, too: in Polish, but not in Hungarian, the intensive operation of the heart is described by various similes.

Keywords: the concept of heart, Hungarian and Polish phraseology, the linguistic image of the world, metaphors and metaphoric expressions, conceptualization, cognitive base, comparison

A dél-dunántúli német betelepülések néprajzi és nyelvi nyomai a földrajzi nevekben

2. rész

5. Népszokások, néphagyományok megőrzéséről tanúskodnak például a következő helynevek.

Baranya megye

Boldogasszonyfa: 64/73. *Kalamázkemőnce:* n. *Smerófe* 'Schmierofen' [K 9: *Kalamász* K 12: *Kalamázkemence*] [...] 100–150 évvel ezelőtt itt égették a kocsikenőcs őseit, a *kalamászt* a hamuzsír-égetők, hamuslegények, hamusbetyárok szekéren szállították egész Nagykanizsáig. – **Egyházaskozár:** 7/134. *Kraljévac* : *Královic* : n. *Kralevic* : n. *Krajévic* [...] – P. sz. „a határ K-i részében fekszik, és Szárász helységgel határos. A mese szerint e részén a határnak hajdan egy híres *Králevicz Márkó* nevű rácz hadvezér lakott volna. Itt máig is létezik egy forrás e néven: *Königsbrunnen*, hihetleg

- O. Nagy Gábor 1966. *Magyar szólások és közmondások*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- O. Nagy Gábor 1979. *Mi fán terem. Magyar szólásmondások eredete*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Pajdzińska, Anna 2006. *Studia frazeologiczne*. Oficyna Wydawnicza Leksem, Łask.
- Pátrovics Péter 2012. A „haza” fogalmához kapcsolódó képzetekről a magyarban és egyes indoeurópai nyelvekben. *POLÍSZ. A Kráter Műhely Egyesület Irodalmi és Kulturális Lapja* 148: 38–47.
- Paziak, Paweł 2003. Od życia po śmierć – konotacje semantyczne *serca* w poezji Krzysztofa Kamila Baczyńskiego. *Poradnik Językowy* 9: 58–69.
- Skorupka, Stanisław 1977. *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Szymczak, Mieczysław 1981. *Słownik języka polskiego*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Sieradzka-Baziur Bożena 2000. Językowy obraz *serca* w polskich utworach Jana Kochanowskiego. In: *Język a Kultura* t. 14. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, 209–31.
- Szemerényi Ágnes 2009. *Szólások és közmondások*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Tyrpa, Anna 2005. *Frazeologia somatyczna. Związki frazeologiczne o znaczeniach motywowanych cechami części ciała w gwarach polskich*. Oficyna Wydawnicza Leksem, Łask.

Bañcerowski Janusz – Dziewońska-Kiss Dorota

professor emeritus
ELTE BTK

professor emeritus
ELTE BTK

SUMMARY

Bañcerowski, Janusz, and Dziewońska-Kiss, Dorota

The image of *heart* in Hungarian and Polish phraseology

The aim of this paper is to reconstruct the linguistic image of the notion of *heart* in Hungarian and Polish phraseology, with special emphasis on the types of conceptualization. It becomes possible to compare the content of the cognitive base referred to by the word *heart* across domains. In a majority of relevant domains, the cognitive bases referred to by the lexeme *heart* exhibit extensive overlap, though in certain cases, in addition to full equivalence, language-specific features may also appear within the same conceptualization, signalled by diverse metaphorical expressions. Also, the metaphors TARGET OF CONQUEST and FOOD only occur in Polish examples. The conceptualizations of the two languages differ in another respect, too: in Polish, but not in Hungarian, the intensive operation of the heart is described by various similes.

Keywords: the concept of heart, Hungarian and Polish phraseology, the linguistic image of the world, metaphors and metaphoric expressions, conceptualization, cognitive base, comparison

A dél-dunántúli német betelepülések néprajzi és nyelvi nyomai a földrajzi nevekben

2. rész

5. Népszokások, néphagyományok megőrzéséről tanúskodnak például a következő helynevek.

Baranya megye

Boldogasszonyfa: 64/73. *Kalamázkeménce:* n. *Smerófe* 'Schmierofen' [K 9: *Kalamász* K 12: *Kalamázkemence*] [...] 100–150 évvel ezelőtt itt égették a kocsikenőcs őseit, a *kalamászt* a hamuzsír-égetők, hamuslegények, hamusbetyárok szekéren szállították egész Nagykanizsáig. – **Egyházaskozár:** 7/134. *Kraljévac* : *Královic* : n. *Kralevic* : n. *Krajévic* [...] – P. sz. „a határ K-i részében fekszik, és Szárász helységgel határos. A mese szerint e részén a határnak hajdan egy híres *Králevicz Márkó* nevű rácz hadvezér lakott volna. Itt máig is létezik egy forrás e néven: *Königsbrunnen*, hihetleg

a »Királytól« (melly rácz szó *királyt* jelent) veszi eredetét”. 7/139. *Tengörszöm : Tengörszëm* : n. *Hészelo*h ’Hessloch’ Mf, vizenyős r. Nh.: Régen nagy ingovány volt. Valamikor egy szekér ökröstül elsüllyedt itt a mocsárban. Sokan úgy tudják, hogy igen mély lyuk volt. Körülötte most is megáll a víz. – **Gerényes**: 10/105. *Pusztá-ház* [...] – A. sz. régen ez volt Gerényes falu helye. – **Hásság**: 148/5. *Petőfi utca* : n. *Ráczetarf* ’Raizedorf’ U. Régen rácoc laktak itt. 148/6. *Kosut utca* : n. *Svóben tarf* ’Schwabendorf’ U. Németek lakták. – **Hidas**: 109/70. n. *Szant-Mari-éker* ’Sankt-Maria-Acker’ [...] Régen itt állt *Hidas* falu és temploma. – **Magyarhertelend**: 50/20. *Kakasvár* : *Magyar utca* [*Rákóczi Ferenc u*] U. A helyi hagyomány szerint hajnalban itt kukorékolnak először a kakasok. – A falu magyar lakói itt telepedtek le, a németek pedig a Csetevárban. 50/87. *Pusztaszentégyház* [...] A helyi hagyomány szerint elpusztult falu helye. P. sz. „itt valami falu volt; mutatják az itt található téglák és kövek [...] itt a török előtt trinitáriusok temploma és klastroma volt”. – **Mekényes**: 1/84. *Öregtemplom* : n. *Altekerih* ’Alte Kirche’ [...] A. sz. itt volt korábban Mekényes község helye. Elpusztulása előtt szerbek (rácoc) lakták. Itt sok embercsont, téglatormelék került elő. – **Ófalu**: 112/24. n. *Lutrisi valfart* ’Lutheranische Wallfahrt’ Fa, amely luteránus búcsújárók találkozóhelye volt. – **Oroszló**: 42/59. *Pusztafalu* [...] A helyi szájhagyomány szerint évszázadokkal ezelőtt itt falu állott. Kápolnájáról azt tartják, hogy négy falu tartozott hozzá: Varga, Egerszeg, Vázsnok és Oroszló. – A földmunkák során itt sok cserépdarab, kőtormelék és néhány munkaeszköz került elő. – **Szág**: 35/43. *Tótváros* [...] – Nh.: A törökidulás után tótok (szlovének?) laktak ezen a területen. 35/95. *Szent István-kut* : n. *Stefáni-prune* ’Stefan-Brunne’ Kút. Minden évben, augusztus 20-án ide processziót vezetnek, és virágokkal díszítik fel a kutat. – **Újpetre**: 187/22. *Kipli* : n. *Kipel* ’Gipfel’ : n. *Rackipel* ’Raizegipfel’ Ds, Fr. Egykor itt rácoc (szerbek) laktak (BMFN. I. 40, 87, 100, 203, 204, 237, 290–1, 360, 548, 564, 863, 1039). – **Babarc**: 218/158. *Bab-föd* : *Bab-földek* : n. *Punnléner* ’Bohnenländer’ : n. *Punlant* ’Bohnenland’ [K12: *Bohnen Aecker*; sz K12/b: *Babfölder*] [...] Kis parcellákon itt babot termesztettek. – Nh.: E helyhez köti a hagyomány a farsangvasárnapot követő vasárnap (Hutzelsonntag) ősi termékenységi rítusát, a *csóva*- vagy *fáklyagyújtást* (n. *Flösschprene* ’Bläsebrennen’). A legények kukoricaszárból máglyát raktak, lángra lobbantották, majd meggyújtották a fáklyákat. Ezt követte a *tűzkerekek* (n. *Hálrót* ’Hahlrad, Hagelrad, Feuerrad’) gurítása. 4–5 kereket indítottak bottengellyel, és egy darabig kurjongatva kísérték. Majd kihúzták a tengelyt, és szabadjára engedték a kerekeket, amelyek a rétig gurultak. Közben áldást hozó rigmust kiáltoztak: „*Hálród, / ti Fruht szoull gerót!*” ’Halrad / die Frucht soll geraten’, ’Tűzkerék a gabona sikerüljön!’ – **Bár**: 210/67. n. *Riccspëerih* ’Rutschberg’ Men, sz. 1945 előtt ide kapcsolódott a *Scheibenschließen* régi népszokás. Fiatal legények húsvét előtt két héttel este fakarikákat tüzesítettek, majd bottal a meredek lejtőn leröpítették. – **Feked**: 192/17. n. *Khirmezelouh* ’Kirmesloch’ A templom mögötti köfedéllal lezárt, kikövezett lyuk, verem. – Nh.: Ebből a búcsút szervező legények Márton-napkor (nov. 11-én) mise után zenezóval az egész falu szeme láttára „kiásták a búcsút”, vagyis az előző este verembe rejtett vörösborszal teli üveget. 192/205. n. *Trift* ’ua.’ Ds, mlen, korábban birka- és marhalegelő. – Nh.: Ősi szokás szerint először József-napkor fűjt a csordás a kürtjébe, hogy a teheneket kihajtsa. – **Geresd-lak**: 197/297. *Nuszéké* : *Nuszéki* : n. *Nësszhëke* ’Nußhecke’ [...] A név diófás, cserjés terület emlékét őrzi. [...] – Nh.: Ide kapcsolódik a németiség kultikus szokása, ősi termékenységi rítusa. Régebben a farsangvasárnapot követő vasárnap (n. *Hutzelsonntag*) este tűzkereket gurítottak a falu felé. Néha a mai Gellért utca É-i végéről, néha a János-hegyről [...] (n. *Hëllrëjtje sipln* ’Hahl-, Hagel-, Hellrädchen rollen’). A közműltnban már csak máglyát raktak, fáklyát gyújtottak (n. *Fairermahe, Hucclkrëjtje mahe* ’Feuermachen, Hutzelgretchen machen’). Sötétedéskor fiatal párok vonultak ki a lejtőre, kukoricaszárból hét máglyát raktak (ezt nevezték később *Hëllrëjtje*-nek), elfogyasztották a tarisznyában vagy kiskosárban magukkal hozott fánkot, hagymahéjjal színezett főtt tojást, aszalt gyümölcsöt (n. *Hutzel*), pattogatott kukoricát, majd körül táncolták a máglyákat kultikus dalt énekelve. Utána fáklyát gyújtottak (rúdra kötött kukoricaszárat, szalmát), és bejárták a dombos határrészeket. A fél falu ezalatt kiült a kispadra, onnan figyelte a fiatalokat, a hazatérőket pedig megkínálta borral, fánkkal. – A gyerekeknek ugyancsak fáklyát (n. *Pislje* ’Büschel’) készítettek, és alkonnyatkor meggyújtották. A gyerekhad ezekkel rohagált az utcákon, rigmust kiáltozva: „*Hucclkrëjtje, Hucclkrëjtje, / mah me Faie in Óuve!*” [...] – A kultikus cél elhomályosult. A régiek már így magyarázták: Szent Katalin nagyon szép volt, el akarták fogni, hasztalan *Hellraddal* próbálkoztak, utána gurították, de mire leért, Katalin eltűnt. – **Himesháza**: 203/109. *Szürivalli pincesor* : n. *Szierevale Khëleräje* ’Siererwalder Kellerreife’. Pincesor a Szürerwald dülőben. – Nh.: A régi gazdák,

legények szívesen szórakoztak, daloltak a pincékben. Hagymánnyá vált, hogy az egykori hazát felidéző dal refrénjét „Es war im Böhmerwald [...]” „Es war im Siererwald [...]” formában énekeltek. – Nh.: A farsangvasárnapot követő vasárnap (*Hutzelsonntag*) itt zajlott le a németiség ősi termékenységi ritusa. A tűzkerék (n. *Hallrētjie*, *Hallrēderie* ’Hahl-, Hagel-, Hellrädchen’) gurítása az első világháborúig volt szokásban. Utána kb. a második világháborúig már csak égő fáklyát lóbáltak ide-oda, ki-ki a pincéje előtt. Ezt is *Hallrētjie*-nek nevezték. Ehhez olyan hiedelem kötődött, akinek gyengén lógob a lángja, az abban az évben meghal. Az egyik olvasott adatközlő a népszokást azzal hozza összefüggésbe, hogy Nero császár szurokba mártott emberi testeket használt fáklyaként, Szent Katalin vértanút pedig kerékbe törték. – **Máriakéménd:** 214/20. *Templom utca* : n. *Éverékk* ’Oberecke’ [...] Itt található a templom; a legmagasabban fekvő utca, ezért ’felső sarok, félév’. Kiszgazdák, kisiparosok, napszámosok laktak azelőtt. – Nh.: Az itt lakók a 30-as évek közepéig farsang hétfőjén külön bált rendeztek (n. Ball der Oberecker), kedden a farsangi bolondok felvonulását (n. *ti Éverékene Fosinkszoann* ’die Oberecker Faschingsnarner’; ’Narrenumzug’). A falu utcáin maskarába öltözve vonultak. Zenéltek, énekeltek, táncoltak, kurjongattak. Ilyenkor tanácsos volt a kapun belülre húzódni: akit elfogtak az utcán, azt ostorral megcsapkodták, vagy hosszú kötélhez (n. *lane Hájstrikk* ’langer Heustrick’) kötötték, és velük kellett vonulnia. Ennek ellenére a kapukból bábáskodók borral, fánkkal kínálták őket. A kocsin ülő „urak” ajándékokat kaptak. A felvonulást bál követte. 214/180. n. *Hulepraiplacc* ’Holler (Hollunder) breiplatz’ [...] – Nh.: Az 1930-as *ti Éverékene Fosinkszoann* évek végéig itt zajlott a falunak évenként ismétlődő közös vállalkozása, a fekete bodza szüretelése, illetve főzése [...] Az egyes családok – részvételük arányában – egész, fél vagy negyed-részt fizettek be. Szeptember közepe táján többnyire szombaton kora reggel vonult a fél falu a bodzatermő hegyekbe. Asszonyok, lányok vödörökben, iskolásfiúk vesszőkosarakban cipelték a lovas-kocsikon álló hordókhöz; férfiak, legények öntötték a hordókba. Az egymást váltó kocsik behordták a faluba a termést, és a volt Hermann-pincében a férfiak szőlősajtólón kipréselték. A lét késő estig (néha vasárnap is) tapasztalt öregasszonyok főzték nagy üstökben híg lekvárrá (*csete*) itt a pince előtti nagy térségen, majd „szertartásosan” szétosztották. 214/268. *Csárda* : n. *Csárta* : n. *Csárda* ’Tscharda’ : szh. *Csárda* ’Čarda’ [...] É volt, csárda és lakás, a Weidinger család tulajdona. Az 50-es évek közepén lebontották. Nh.: Hét közben alig volt forgalma, vasárnap igen nagy. Búcsújáráskor 15–20 falu zarándoklőit látta vendégül. A vásár idején a termekben és az udvaron táncoltak; a sokacok példánul hagyományosan a tekepálya kis térségén kóloztak. Itt tartották a hagyományos téli körvadászatok áldomásait is (n. *Krászjohtaldemás* ’Kreisjagdschmaus’) versendi cigányzenével. 214/415. n. *Óloze Fúszvög* ’Ahlaßer Fußweg’ Út volt Olasz felé, a nyomjai keresztől a határhalomig [...] – Nh.: Többnyire az út menti lejtőn, máskor a magas pincesorokban gyűjtötták meg a legények, fiatal férfiak a farsangi tüzeket (n. *Khureljuszfaje* ’Kureljusfeuer’), miközben az „Eljusz, Khureljusz mit Hucclprigesmelct”, ’Eljusz, Kureljusz mit Hutzelbrüh geschmälzt’ – kezdetű rigmst kiáltozták. Az ősi szokást idézi, hogy aznap vízzel felfőzött aszalt gyümölcs (n. *Hutzel* = Dörrobst) került minden család asztalára. – **Szederkény:** 217/283. n. *Klottjone* ’Glatt Junge’ [K12: *Glatt Junge*; szó P: *Glattjunge*; szó [...] – Nh.: A *Hálrēder rophulen* ’Hahlräder, Hagelräder, Feuerräder herunterrollen’ kultikus népszokás e helyhez kapcsolódik. A farsangvasárnapot követő vasárnap (’Hutzelsonntag’) este a legények öreg kocsikerekek küllőibe szalmát vagy kukoricaszárat fontak, majd felvitték a kereket a lejtőre. A tengelybe rudat tettek, a szalmát meggyújtották, és a kereket vezetve rohantak le a lejtőn, ki ér le hamarabb. – Korábbi kultikus szokásként az égő kereket csak legurították a lejtőn abban a hitben, hogy amerre gurul (és ameddig elér a fénye) megóvja a dülőt a vihartól és a jégveréstől. A Fuldából magukkal hozott szokás ősi időkbe nyúlik vissza, amikor a tűzkeréknek, a nap szimbólumának varázserőt tulajdonítottak. – **Székelyszabar:** 213/32. *Nagy tölgyfa* : *Nagy fa* : n. *Tékk Pám* ’Dick Baum’ : n. *Tékk Ajhpám* ’Dicker Eichenbaum’ : n. *Króuze Aihpám* ’Großer Eichenbaum’ Védett faóriás, 200 évesre becsülték. Többször villám csapott bele, elszáradt; a 70-es évek közepén kivágták. E helyhez fűződik a csöveggyűjtás (n. *Plászprēne* ’Blasbrennen’) népszokása. A farsangvasárnapot követő vasárnap a legények hosszú rudakra sás-, nád- vagy szalmacsóvát kötöttek; alkotór kivonultak a dombokon álló két nagy fához, ott meggyújtották a csóvát, és körben forgatták. A lakosság az udvarokból figyelte őket. A szokás kultikus célja már elhomályosult. Egyes adatközlők szerint azt jelentette, hogy legyen termékeny a határ, ne legyen jégeső, amerre a tűz világít, és amerre a füst száll. – **Szür:** 200/126. n. *Enkeser Klane Vize* ’Engescher Kleine Wiese’ : n. *Énen Klane Vize* ’Untere Kleine Wiese’ [...] Nh.: Itt zajlott le a háborús évekig a farsangvasárnapot követő

vasárnap (Hutzelsonntag) ősi termékenységi ritusa, a *csóva-* vagy *fáklyagyújtás*. Délután összegyűltek a lányok, főtt tojást ettek versenyezve, és aki legkésőbb lakott jól, az lett a menyét (n. *Ajevizljie* 'Eierwieselchen'). Utána aszalt gyümölcsöt (n. *Hucl* 'Hutzel') ettek. Estefelé a lányok és a legények csapatostul kivonultak a rétre, ott fáklyát gyújtottak, és miközben lóbálták, kultikus dalt (n. *Huclkrëjje* 'Hutzelgretchen') énekeltek. A rítus neve: n. *Hellrëderie slauden* 'Hellrädern schlaudern'. Ez arra emlékeztet, hogy a század elején a *tűzkerékgurítás* szokása még megvolt. – **Véménd:** 193/390. *Hofstëlentailë* : *Hostëlltailë* : n. *Hostëll* 'Hofstell' : n. *Hostëletäler* 'Hofstellenteile' : szh. *Bästë* 'Baste' : szh. *Slyivici* 'Šljivici' : szh. *Slyivik* 'Šljivik' [K12: *Hofstellentheile*; K17: *Kertvégek*] [...] A házvégi kertekkel, szérűkkel érintkező terület. Nh.: A farsangvasárnapot követő vasárnap (n. *Hutzelsonntag*) itt zajlott le a németiség ősi termékenységi ritusa: a *tűzkerék gurítása* (n. *Hollród sippln* 'Hahl-, Hagel-, Hellrad rollen'). Fiatal férfiak és legények estefelé először máglyát gyújtottak kukoricaszárból. Majd szalmával vagy szárral befőtt öreg kocsikerekék agyába botot dugtak, a fonadékot meggyújtották a máglyáról, és a kereket kétoldalt vezetve, legurították az enyhe lejtőn, miközben a varázsrigmust kiáltozták: „Hollród, Sipplród, / ti Fruht szoull gerót”, 'Hahlrad, Schippelrad, / die Frucht soll geraten!', 'Tűzkerék, gurulókerék, / a gabona sikerüljön!' Az 1930-as évekig volt szokásban; a 40-es években már csak fáklyát gyújtottak. 193/299. *Trëfort-pusztia* : *Trëport-pusztia* : n. *Trëfor(t)-puszte* : j. *Trëfortpusztia* 'Trefortpußta' : szh. *Pusztara* 'Pustara' : rc. *Pusztë* 'puszta' : rc. *Trëford* 'Trefort' [...] Nh. (szébbényi): Mária Teréziának itt nyaralója volt. – Nh.: Amikor a század elején kutat ástak, keskeny aranyeret találtak. Hesz tanító aranybertát akart nyitni, de nem volt gazdaságos. – Nh.: A legények hagyományos pünkösdi lóversenye innen indult. Az lett a győztes, aki előbb ért be a templomhoz. 193/430. n. *Auszcukszvize* 'Auszugswiesen' [...] A. sz. kisebb rétek voltak, melyeket – a németiség ősi hagyományaihoz híven – a gazdálkodásból kiöregedett, a földjüket gyermekeiknek átadó szülők haszonélvezetként megtartottak. Ezenkívül az évi megélhetésükhöz szükséges megszabott terményjárdékot (n. *Auszug*) is kaptak (BMFN. II. 42–3, 76–7, 82, 85, 147, 176, 207, 285, 305–6, 318, 326, 332, 341, 367, 380).

Somogy megye azon települései között, ahová a török kiűzése utáni időkben kisebb-nagyobb számban német nyelvű lakosság költözött be, egyetlenegy olyan bel- és külterületi nevet sem találtam, amelyhez valamilyen népszokás, hagyomány kapcsolódna. Úgy vélem, ez főképpen azzal magyarázható, hogy – amint más összefüggésben már említettem – egyrészt Baranya és Tolna megyéhez viszonyítva Somogyországba jóval kevesebb német ajkú lakos települt be, másrészt ezeknek a nagyobb hányada szekunder telepesként vándorolt be (vö. Szita 1993: 3).

Tolna megye

Bölcske: 30/86. *Szent-kut* F. Erdős, bokros rész a Duna-parton. A keresztjáró héten (májusban) ki szoktak ide menni búcsút tartani. – **Györköny:** 36/35. [*Erzsébet tér*] Té. Régen az ifjúság táncmultságokat szokott itt rendezni. Ma is áll még kör alakban öt gesztenyefa, a kör közepén egy jegenyenyárfá van. Május elsején ezt táncolták körül. – **Möcsény:** 83/29. *Kolëra-kü* Emlékoszlop, amelyet 1867. szeptember 10-én állítottak a járvány megszűnésének emlékére. Ezt a napot sokáig megünnepelték, még a tűzhelybe sem gyújtottak ilyenkor be. – **Nagymányok:** 79/14. *Szent János-szobor* Szo. Szent János napján virágból font koszorúkat löttek a vízre. Rajtuk három gyertya égett. A láng a nyelv jelképe volt, és a gyónási titok tiszteletére rendezték az ünnepséget. – **Tolna:** 94/189. *Mözsi ut* : n. *Emauszvëh* [*Babits Mihály u*] U. Mőzsre vezető földút volt. Erre jártak és járnak a tolnaiak húsvét másnapján a mözsi búcsúba: Emauszba. Az Emmausz-járás a népi jámborság egyfajta megnyilvánulása a hazai németiség körében. Az emmauszi tanítványok emlékére. 94/190. *Kis kápolna* : *Öltöztetős Madonna* : n. *Kapéle* Kápolna. Rozmayer Ferenc és felesége építtette a 19. század közepén. Az év három legnagyobb egyházi ünnepén (karácsony, húsvét, pünkösöd) új ruhába öltöztetik a Mária-szobrot. Az öltöztetés a Hótap család nótagjainak tiszte. – **Váralja:** *Váralia* : n. *Várolë* [...] A török hódoltság előtt Kövesd környékén volt a település. A monda szerint az egyik basa hívására telepedtek át a földvár aljába. Az utolsó kinti lakó Jónás Pál volt. 1770-ben jött az első német család a faluba. A hagyomány szerint kilencszer kivitték a falu végére kocsival, a házat is fölgyújtották, de fölsőbb utasításra vissza kellett engedni, és másik házat kellett neki adni. Utána még több német is települt le. 81/13. *Magyar-domb* Té. Húsvétkor a gyerekek keresztzülei (gyermekenként 10–15)

ide hozzák a hímes tojásokat. Ezt a szokást átvették a németek is, így az egész falu találkozik itt ilyenkor (TMFN. 169, 192, 367, 374, 375, 380, 439). Több adat nincs.

A különféle **népszokásokra**, **néphagyományokra** is a legtöbb példa a Baranya megyei földrajzi nevekhez kapcsolódóan fordul elő, Tolnában csupán négy helység névanyagában találunk adatokat, Somogyországban viszont egyetlenegy sem. Feltűnő, hogy a németiség ősi termékenységi ritusa, kultikus szokása, amelyet a farsangvasárnapot követően egy hét múlva (*Hutzelsonntag* napján) tartottak, csak Baranyában, lényegében egy nagyobb tömbben lakó németek körében (így pl. Babarc, Geresdlak, Himesháza, Szederkény, Székelyszabar, Szúr, Véménd földrajzi neveiben) maradt fenn, mégpedig általában a múlt század közepéig. Úgy gondolom, hogy ezt a hagyományt az említett községek lakossága a Fulda környéki területről hozta magával.

Ennek a *Hutzelsonntag* napjához fűződő szokásnak a bemutatásában, noha szövegszerűen az egyes települések között azonoság vagy nagyfokú hasonlóság mutatkozik, teljességre törekedtem. Néhány esetben ugyanis a szóban forgó népszokás leírásában kisebb mértékű eltérések vannak. Érdemes arra is fölfigyelni, hogy az egyes településeken a csaknem azonos módon lezajlott rítusnak kissé különböző jelentéstartalma is volt. Így például **Geresdlakon** ősi termékenységi varázslatnak tartották, ezért fiatal párok vettek benne részt, és közben fánkot, főtt tojást, aszalt gyümölcsöt ettek. **Himesházán** úgy vélték, hogy ha az égő fáklya lángja gyengén lobogott, az a fáklyát tartó személy közeli halálát jelzi. **Szederkényben** és **Székelyszabarban** pedig abban hittek, hogy a lejtőn legurított égő kerék fénye megövjá a közeli dűlöt és környékét a pusztító vihartól, jégveréstől, és így várhatóan jó termés lesz abban az esztendőben.

Amint az a Baranya megyei földrajzi nevekhez kapcsolódó népszokások példaanyagából és az előzőekben kifejtettekéből is jól kiviláglik, a különböző hagyományok megőrzésére legtöbb adat a Fulda környékéről települt falvakban fordul elő. Ezen községekben különösen gazdag, sokszínű hagyomány fűződik a nagybőjtöt követő vasárnaphoz, amelyet ott *Hutzelsonntagnak* neveznek. Erről a jeles napról és elnevezésének magyarázatáról Katharina Wild – két részben közölt, igen alapos és értékes tanulmányának – bevezetésében a következőket írta: „Der erste Fastensonntag – Sonntag Invocabit – wird in beinahe 50 Ortschaften des südöstlichen Transdanubien, vorherrschend in den sog. Stifoller (Stift Fuldaer) Dörfern, Hutzelsonntag (*Hutzelsonndok*) genannt. Dem Sonntag und seinem Brauchtum gaben höchstwahrscheinlich die Hutzeln (Dörrobst) den Namen, die an diesem Tag in jedem Haus gekocht“ (1996: 7).

A szerző a *Hutzelsonntaggal* kapcsolatos különféle szokásokat, hagyományokat 43 dél-dunántúli településen gyűjtötte. Első közleményében ehhez a jeles naphoz fűződő énekeket (*Hutzelsingen*) és dalokat (*Hutzellieder*) elemezte részletesen. Dolgozatának második felében a tűzhöz kapcsolódó szokásokat részben általánosságban tekintette át (2000: 53–5), részben pedig konkrét anyag alapján a tűzzel, tűzgyújtással összefüggésben fennmaradt hiedelmeket, hagyományokat foglalta össze (2000: 63–5). Kutatásainak középpontjában a *Hutzelsonntag* napjához fűződő szokásoknak (így pl. a csóva- és fáklyagyújtásnak, a tűzkerekek gurításának) részletes leírása áll (2000: 55–63). A Fulda környékéről települt, a *Hutzelsonntag* napjához fűződő, jó néhány baranyai községben följegyzett néphagyományról a következőket találjuk: „Ursprünglich erschien das Feuer am Hutzelsonntag in unseren fuldischen Dörfern in mehreren Formen, und zwar als am Berghang angezündeter Scheiterhaufen, als brennende Bläse (= Fackeln), als vom Berg hinuntergerollte Feuerräder, und als von einer Anhöhe ins Tal geworfene glühende Holzscheiben“ (2000: 53).

6. Hiedelmek, vallásos legendák találhatóak a következő helynevekhez kapcsolódóan.

Baranya megye

Almamellék: 70/286. *Szent-gödör* G, bokros. Nh.: Egyszer egy vízhordó gyerek „a kiskutba möglátta a Szűz Mária képit”. Mivel többen is látni vélték itt a Szűz Máriát, zárandokhely lett. – **Egerág:** 162/124. *Hátut* [...] A néphit szerint itt a törökök kincset ástak el, amelyet a lakosság éveken át keresett. Ahol a kincs el volt ásva, éjjelenként néha egy hosszú lángnyelv villant fel. Kialvása után hamu maradt vissza. A kincset csak úgy lehetett megtalálni, hogy a hamut el kellett távolítani. Aki viszont azt szétszórta, az még abban az évben meghalt. A dűlő térszínformájáról kapta a nevét. 162/127. *Somos* [...] A nh. szerint egy egerági legény Kisherendre járt udvarolni. Hazafelé jövet boszorkányok

ezen a tájon vízbe lökték. Az is itt történt, hogy szántáskor egy nyúl ugrott föl a barázdából, amely aztán boszorkánnyá változott. – **Liget:** 39/107. *Sárkán-gödör* [...] – A. sz. régen itt sárkány tanyázott. Amikor kirepült innen, nagy vihar támadt, és a víz elöntötte a vidéket. – **Mágocs:** 4/223. *Tráhelok* 'Drachenloch' Gs, bokros, bozótos. Nh.: Ebben a gödörben lakik a hétfejű sárkány, aki rossz emberként még a faluba is bejön. – **Mecseknádasd:** 110/210. *Réka-vár* : n. *Alte Slósz* 'Altes Schloß' [...] Nh.: Itt élt a 11. században Skóciai Szent Margit, István király unokája. Ma is található kevés rom (főleg falmaradvány) itt a föld alatt. A legenda szerint aranyhintó van itt a földben elrejtve. – A. sz. a régi várat alagút kötötte össze a kis templommal. – **Orfú:** 62/135. *Sárkán-kut* [...] Nh.: A kútban sárkány pihen. Ha megmozdul a föld alatt, hamarosan *súgni* és *morogni* kezd a forrás; majd kb. egy óra múltán a lyukból kitör a víz. Morgó hangja hajdan Orfűg elhangzott. A víz ömlése független az időjárástól. Hetente vagy hónaponként tör ki a forrás vize, néha aszályos időben is. [...] P. sz. a forrásnak régen nagy lehetett a vízhozama, ugyanis ezt írja róla: „nagy malmot hajtó forrással” (BMFN. I. 65, 221, 347–8, 390, 557, 940). – **Erdősmecke:** 191/206. *Várhegy-düllő* : *Sloszberg-düllő* : n. *Slousz-pëerih* 'Schloßberg' : szh. *Klisza* 'várhegy' [...] Ds, sz Itt egykor vár állott. – Nh.: A dülön régen bronzkutyát találtak. Arany volt benne. 191/207. *Várhegy-tető* : *Sloszberg-tető* : n. *Slousz-pëerih* 'Schloßberg' : szh. *Klisza* 'várhegy' [...] Itt állott az egykori vár [...] később kolostor. [...] – Nh.: A hegyet titokzatosság vette körül: belsejében barlang van, kúttal. Mások szerint alagút tart északnak, és egy juhász megpróbálta lámpával felderíteni, de oly hosszú volt, hogy nem merészkedett tovább. – Nh.: A birkák nem legelnek, sőt nyugtalanul viselkednek az egykori vár környékén, mert elátkozott hely. – **Erzsébet:** 198/65. *Ördögös-gödör* : n. *Khalih* *Ek(er)* 'Kalchäcker' Gö. – Nh.: Itt megjelentek az ördögök. – **Geresdlak:** 197/305. n. *Haisz-Méhlszperih* 'Háy-Michaelberg' D, e, az egykori háztulajdonos (Schmidt) háznevéről. – Nh.: A garabonciás diákok (n. *ti fluene Sile* 'die verlorene Schüler'), akik valamikor faluról falura vándoroltak, tejet kértek, és ha nem kaptak, zivartart varázsoltak. Ők híresztelték, hogy a hegyben három, pénzzel teli kád rejlik. Mindegyik fölött malomkő lóg cérnaszálon, így senki sem mer hozzájuk nyúlni, mert fél, hogy rázuhan a kő. 197/402. *Rácgeresdi-köröszt* : n. *Krësze-Kraic* 'Kresz-Kreuz' Ke, a Kresz család állíttatta a múlt században. – Nh.: A vásárokról szekérral vagy gyalog hazatérőket a határtól lidércfény (boszorkány?) üldözte. Rémülten, verejtékezve menekültek előle a keresztig. Itt megtört a varázs, a boszorkány eltűnt. – Nh.: A keleti dülök búzaszentelését itt végezték. – **Kisnyárad:** 212/86. *Csoda-forrás* : *Kápolnai-forrás* : n. *Prënnjie* : n. *Khapëllprënnjie* 'Kapellenbrünnlein' F a kápolna közelében. – Nh.: Egy vak ember megmosta benne a szemét, és visszanyerte látását. Egyik a. sz. gyermekkorában testvéreének szeme is meggyógyult a forrás vizétől. – **Máriakéménd:** 214/463. *Szent-kút* : n. *Hailprinnjie* 'Heilbrünnlein' : n. *Hailih Prinnjie* 'Heiliges Brünnlein' [Hiv. *Aloisius-brünnlein* 'Alajos-forrás'] F volt, téglalapítménnyel. – Nh.: Vízéhez csodás hiedelem fűződött, főként a század első negyedében, de még az 1930-as években is. Akkoriban hittek abban, hogy a gyakori epilepsziát és a szembetegséget gyógyítja. Távoli vidékekről zárándokoltak ide. – Adatközlőnk szerint (H. Á.) egy szalantai vak kislányt (náluk éjszakáztak mindig!) két éven át vittek a forráshoz; és a 3. évben (1904-ben) két órával azután, hogy megmosta a szemét, visszanyerte látását. [...] – Korábban gyógyforrásnak vélték, ezért vizét betegnek vitték, és sebet, kelevényt mostak meg vele. – **Mohács:** 223/10. *Szent-kut* : n. *Hailih Prënnje* 'Heiliges Brünnlein' : j. *Hëjlikë Kvelë* 'Heilige Quelle' : szh. *Vodica* : szh. *Racka vodica* 'Racka vodica' : szh. *Szrpszki vodica* 'Srpski vodica' : szh. *Szveti bunár* 'Sveti bunar' : c. *Szunto khaink* 'szent kút' : mc. *Szunto hanik* 'ua.' : rc. *Fontëna szfintë* 'ua.' F, a szerbek „szent forrása”. – Nh.: A forrásban való mosdás után sokan meggyógyultak; ezért a 1902-ben a g. kel. egyház megvásárolta a területet, és kis épületet emelt a forrás fölé. Minden újhoid vasárnap ide jártak imádkozni, pünkösöd 2. napján pedig a halottakért vezekeltek. Vízét bőr- és szembetegségek ellen használták. – **Palotabozsok:** 196/197. *Szent-kút* : n. *Khírheprënnjie* 'Kirchenbrünnlein' : szh. *Vodica* 'szent kút' (a somberek szerbek szerint) : c. *Szunto khaink* 'szent kút' [...] F, kristálytiszta, nagyon hideg vize van; hajdan csodaforrásként tisztelték. – Nh.: [...] Amikor a törökök lerombolták a régi templom tornyát, harangja lezuhant, és oly mélyen fűrődött a földbe, hogy forrás tört fel a helyén. Valamikor egy asszony beteg gyermekével orvost keresve megpihent a forrás mellett, és megfürdette a beteget. A gyermek meggyógyult a fürdetés után. A hír bejárta a környéket; messze falvakból eljöttek a betegek a forráshoz és a kápolnához gyógyulást keresve. – **Villány:** 269/141. *Ördög-vögy* : n. *Dajfelszkröve* 'Teufelsgraben' [...] A monda szerint itt kezdte az ördög felszántani a harsányi hegyet, és ez volt az első barázda (BMFN. II. 37, 37–8, 130, 148, 152, 160, 301, 343, 417, 727).

Somogy megye

Szulok: 236/55. *Gældloh* [...] A monda szerint a dülő végén tölgyfa állt, kivágásakor alatta pénzt találtak (SMFN. 786). Több adat nincs.

Tolna megye

Bátaszék: 107/224. *Csabrák* : n. *Savrak* [...] A néphit azt tartja, hogy ha a csabráki határban a véméndi harangszót meghallják, 2 napon belül megjön az eső. Olyan messze van Csabrák, hogy az ördög ott mond jó éjszakát. Beesteledik, mire a bátaszéki ember odaér. „Ven ih Savrak kéh, tan szakt ter Tájfel kudi naht”. – **Hőgyész:** 58/86. *Szent-kut* : *Bündlberg* F, Ép. A hagyomány szerint Mercy gróf egyik disznaja szentképet túrt ki itt, és a nyomán forrás is fakadt, amelyre kápolnát építettek. Búcsújáró hely lett (TMFN. 289–90, 513).

Mindaz, amit a népszokások megyénkenti előfordulásával kapcsolatban megállapítottam, lényegében véve a **hiedelmekre, vallásos legendákra** is jellemző. A legtöbb adatot ezekre is a Baranya megyei névkötetekben találtam, Somogyban pedig csak egy példa, Tolna megyében mindössze kettő fordul elő. Néhány adat a fuldai eredetű német falvak közül például Erdősmecske, Geresdlak és Máriakéménd földrajzinév-anyagában is található.

7. Hely- és helysénév-magyarázatok

A népetimológiával keletkezett földrajzi nevekkal a néprajzkutatók már régóta foglalkoznak, és a fogalmi tartalmát is meghatározták. A néprajzi szakirodalom általában *névmagyarázó mondának* nevezi a különböző természeti képződmények és az emberi alkotások elnevezésének eredetére adott népi magyarázatot, amelynek kialakulásában „jelentős szerepet játszik népünk szófejtő, szóértelmező leleménye, a *népetimológia*” (MNL. 4. 1981: 38). A nyelvészeti kutatásokban ez a megnevezés használatos, szakkifejezéssé válva általánosan elterjedt. A helynevek körében népetimológiával viszonylag gyakran keletkeztek különböző típusú elnevezések, így például a település-, dülő- és határrésznevek között egyaránt előfordulnak. Kutatásuk természetesen a nyelvészek figyelmét sem kerülte el. Kálmán Béla már több évtizeddel ezelőtt igen értékes cikket publikált erről a névalkotási módról, amelynek fogalmát a következőképpen határozta meg: „Népetimológiának nevezi a magyar nyelvtudomány a német *Volksetymologie* tükörszavaként azt a nyelvi jelenséget, mikor egy idegen vagy elavult, tehát a nyelvi közösség számára érthetatlenné vált szót vagy annak egy részét egy-egy hang önkényes megváltoztatásával értelmessé alakítanak” (1967: 3). Dolgozatában gazdag – néhány esetben más nyelvekből bemutatott – példaanyagon a népetimológiával keletkezett helysénveveket vizsgálta. Írása nemcsak a tudományos kutatásban, hanem az oktatásban is eredményesen használható föl.

A rendkívül sok földrajzi nevet magukban foglaló megyei és járási névgyűjtemények megjelenése után a népetimológiával keletkezett bel- és külterületi elnevezések kutatása is hamarosan elkezdődött, kezdetben nagy lendületet vett. Rónai Béla az 1980-as évek elején részben Baranya, Somogy és főleg Tolna megyei földrajzi neveket figyelembe véve vizsgálta nagy hozzáértéssel a népetimológia szerepét (1982). Az 1990-es évek végén pedig Veszprém megyei helynevek alapján Varga Mária elemezte részletesen a népetimológia fogalmát és típusait (1999). Az alábbiakban a három dél-dunántúli megye földrajznév-köteteiből gyűjtött hely- és helysénév-magyarázatokból mutatok be példákat.

Baranya megye

60. Abaliget: *Abaliget* : *Baliget* : n. *Paliket* ...60/40. *Pap lika* [...] S, Mf, r. A helyén ma tó van. [...] – P. sz. „Mellelte a *papluka* nevű barlang, mely [...] a Jakabhegy északi völgyében a hegy alá 1/2 órányi hosszát bejárhatólag benyullik; belőle nagy forrás víz folyik, mely több malmot hajt s még soha ki nem apadt; ez nevét állítólag onnét vette, hogy annak bejárásán hajdan vasrostély volt, melyben akoron a helybeli plébános (: mint jégveremben:) a húst tartotta.” – **70. Ág: Nagyág** : *Ág* : n. *Nagygak* [...] P. 2. sz. adatközlője: „község eredetét vette egy, a falu felett álló nagyfáról (!), ez a kitűnő fa igen *nagyággal* birt a falu felé. Nagyágh régen készült pecsétjében egy izmos fa létez *nagyágokkal*, mi a nevet igazolja”. – **75. Almáskeresztur:** *Körösztur* : n. *Körösztur* [...] 75/39.

Hálaisten-fa. Itt a dombon áll egy magas akácfa az ibafai út mentén. Amikor ezen az emelkedőn felértek ideig, akkor mondták, hogy: Hála Isten! – **3. Csikóstöttös:** *Tüttös : Tütös : Tüjtös : Tüttös : Csikostüttös : Töttös* : n. *Títis* : n. *Tidis* [...] – P. sz. „Régenten csak *töttös*nek nevezetett; nevét onnan vette, mert nagy mocsárokkal körül véve lévén sok *töttések* csináltattak. Később, miután ezen mocsárokból rendkívül sok *csikók* tartozkodtak, *Csikostöttös*nek elnevezetett”. – **7. Egyházaskozár:** *Kozár : Kazár : Egyházaskozár : Ráckozár* : n. *Kozart* [...] – P. sz. „Népesítése állítólag egy *Csarnovits* nevű rác patriarcha alatt történt volna, ki a rácokat Szerbiából hozta volna erre a vidékre; [...] később németek telepedtek le itt, kik részint *Heszen* hercegségből, részint *Württemberg*ből vándoroltak be; azon időtől a rácok mindég fogytak, úgy hogy jelenleg (1865-ben) még csak 10 család lakik itt. A népmonda szerint, a mikor a rácok e vidéket megszállták, egy *Kóza* nevű nő szerepelt volna mint földesuraság, és miután az egész népség rácokból állott, a község »*Rácz-Kozárnak*« nevezetett.” – **10. Gerényes:** 10/6. *Magyar utca : Arátos [Petőfi u]* U, Fr. [...] – A. sz. a „Hol lakik?” kérdésre itt így válaszoltak: „Ara át.” Így lettek az itt lakók *ara átiak*, vagy *arátosiak*. – **113. Kisújbánya:** *Ujbánya : Kisujbánya* : n. *Klószhitten* 'Glashütten' : n. *Naje Klószhitten* 'Neue Glashütten' [...] – P. sz. „A község kb. 100 évvel ezelőtt [1750 körül] Német, Frank és Csehországból benépesített. 80 évvel ezelőtt [1775-ben] itt üveghuta volt, honnan elnevezését is nyerte, mely huta helye és maradványai még mindig láthatók.” 113/75. n. *Priccsenperich* 'Pritschenberg' [...] – A. sz. a név előtagja 'női nemi szerv' jelentésű. A falutól távol eső, kedvelt szeretkező hely volt. – **23. Kisvaszar:** *Vaszar : Kisvaszar* : n. *Vaszar* [...] P. sz. „*Vaszar* nevét vette némely idősebbek állítása szerint *vas-zártól*, mert a Szalatnakra vezető úton létez az erdőben egy hegyszoros alig ölnyi széles és 4–5 öl magas, mely szorosnak neve *Vaskapu* és a község lett volna a *zára*, mások állítása szerint *Vaszar* nevét vette volna *Vásárról*, mivel a Törökök előtt *vásárok* tartattak a községben” [...] – A. sz. is a *vas* zárból ered a falu neve. – **120. Lovászhetény:** *Lovászhetény* : n. *Laszéting* [...] – P. sz. „a Lovászzattól vette eredetét és nevezetét, a 'halszék' lakói a 'ló tenyésztés és tartásban kitűnőek lévén [...] Előbb e helység lakói magyarok voltak, és a Pécsvaradi várnak lovászaik lehettek [...] A mostani német lakói [1700 körül telepedtek ide]”. – **50. Magyarherotelend:** 50/29. *Cseteváros : Csetevár* Fr. Csúfolódó értelmű név. Az itt lakók sok *csetelekvárt* főztek. *Csete* 'a bodza feketebogyós termése'. – **47. Magyarszék:** *Magyarszék : Szék : Némötszék* : n. *Ungriszék* : 'Ungarisch-Szék' : n. *Tajcsszék* 'Deutsch-Szék' [...] – Nh.: Amikor Mátyás király erre járt, a Király-kútnál megittatta a lovat. A faluba érve leszállt a lóról, mégpedig egy oda rendelt *szék* segítségével. Így lett a falu neve *Szék*. – **2. Nagyhajmás:** *Hajmás : Hagymás : Nagyhajmás* : n. *Hajmas* : n. *Nagyhajmas* : szh. *Hajmas* [...] A 17. század végén lakói rácok voltak. A rác lakosság a 18. század folyamán lassan elhagyta a helységet [...] Ugyancsak a 18. század folyamán nagyszámú kat. délszláv (horvát) jött Nagyhajmásra [...] Nh.: A „vízmelléki” horvátok Dalmáciából érkeztek, és jelenlegi falu déli részében telepedtek le. Egy részük 1820 körül visszaköltözött Horvátországba. – A jelenlegi faluné a *hagyma* szóval van kapcsolatban. 2/70. *Disznós : Svinyarica* : n. *Svinyarica* : szh. *Svinyarica* [...] Régen disznólegelő volt. – A. sz. a név a szh. *svinja* 'disznó', *svinjar* 'disznópásztor' szóval van kapcsolatban. – **112. Ófalu:** *Ófalu* : n. *Ófalo* [...] – Nh.: A török háborúk után visszatérő emberek látván elpusztult községüket, így kiáltottak vona föl: „Óh falu!”. Innen származna a falu neve. – **59. Okorvölgy:** *Okorvölgy* : n. *Akervé* : n. *Akkervé* – Nh.: Régen a község lakossága jobban állattenyésztéssel, ökörhizlalással foglalkozott, ezért lett a völgyben levő falu neve *Ökörvölgy*. – P. sz. „Előbb *Ökörvölgy* nevet viselt [...] alkalmasint íráshiba által lett *Okorvölgy* az accentusok elhagyása mellett; mert a templom könyvében 20 év előtt [1840 táján] mindég *Ökörvölgy* volt, és az óta mindég a mostani módon található”. – **62. Orfű:** *Orfü : Orfi : Orfé : Urfi : Arfi* (ritkán): *Orfü* [...] 1969-től *Mecsekrákos + Orfü = Orfü* [...] – A. sz. *Orfü* falu régi neve: *Urfi*. Nevét a helyi hagyomány szerint arról kapta, hogy „lakott ott két-három *urf*”. – P. sz. „*Orfü*, a régi anyakönyvben *Urfi* 25 év előtt (tehát 1840 körül) nevet viselt. Lakossága 1/4 részben magyar, 3/4 részben német (sváb)”. 62/21. *Rákos : Mecsekrákos : Rákosi ut* [...] Út, Fa [...] – P. sz. „*Rákos* falu nevét hihetőleg onnét vette, mivel a falu közepén nagy gyepes térség van, az elnevező valaha a híres *Rákos mezőhöz* hasonlította. A falu hegyek között fekszik, völgyben, szép térségben. Lakossága fele magyar, fele német, mint Abaligetén.” – A. sz. sok *rák* volt a falu alatti berkekben, és oda jártak *rákászni*. Szerintük erre utal a falu neve. – **42. Oroszló:** [...] – P. sz. „Lakosai németek; és csak öt magyar lakik [1865-ben] benne. A helység pecsétjén két élő fa között egy szilaj *ló* van bevésve; és állítólag – *Ó rossz ló!*-nak mondják” – Nh.: A falu neve „*Ó, rossz ló!*”-ból alakult. 42/39. *Macskafej-*

düllő: n. *Khacekopf* 'Katzenkopf' [...] A. sz. nevét arról kapta, hogy a hely macskafejhez hasonló. 42/73. *Ór-högy*: n. *Erhëty* [...] A helyi hagyomány szerint egyik fejedelmünk katonájának lova ezen a helyen megbotlott. A vitéz mérgesen azt mondta: „*Ó, te rossz ló!*”, és ebből alakult volna a falu mai neve: *Oroszló*. A. sz. az esemény időpontja I. István vagy I. László uralkodása idejére tehető; de Mátyás királyt is emlegetik a lóbotlással kapcsolatban. – **56. Tekerés**: *Tekerös*: *Tekerés*: n. *Tëkrës* [...] – P. sz. „Lakói németek, két térdig erő vásznon nadrágban tsatos cipőben és fácipőben járnak. *Tekerés* nevét hihetőleg onnét vette, hogy a falun kívüli völgyben a forrásptak a Kotsiuton keresztül kígyó formán 12 szer folyik [át]” (BMFN. I. 43, 45, 47–8, 81, 95, 127, 149–50, 234, 236, 237, 259, 288, 314, 327, 329, 332, 343, 344, 410, 411, 564, 567, 569, 605). – **218. Babarc**: *Babarc*: n. *Pávac* 'Bawac' [...] – A helynevet a magyarság egy *Boborc* nevű magyar vitéztől eredezteti, illetve népetimológiával vallásháborúval, 'papok harcával' (*papharc* > *Babarc*) magyarázza. Az utóbbit a babarci területhez viszonylag közel lezajlott mohácsi csatával is kapcsolatba hozzák, mivel ott [...] hét püspök áldozta életét. – P. sz. „lakói németek. A falu neve németesen *Bávercz*. A rajnai tartományokból telepedtek ide”. – **210. Bár**: *Bar*: *Bár*: n. *Poar* 'Baar' [...] – Nh.: A falu onnan kapta a nevét, hogy élt itt valamikor egy francia kocsmáros, aki a bort *báár*-nak ejtette. Ebből lett a *Bár*. [...] – Fcs.: Mivel a báriak minden évben tavasszal a máriakémendi kegyhelyhez záradokoltak (éppen a szűnyogok megjelenése idején), a kéméndiek azt tartották, hogy ők hozzák a szűnyogokat a Dunáról, a *szűnyogsödört* pedig egy szekérsaroglyához kötve vezetik. – **205. Dunafalva**: *Dunafalva*: *Falva*: r. *Szigët* [...] *Szállások*: *Sziget*: n. *Szalase* 'Gehöfte': n. *Szécsér Inszl* 'Seetschker Insel': n. *Inzl* 'Insel' [...] szh. *Szalási* 'szállások': szh. *Ada*: szh. *Vada* 'sziget': c. *o Szigëto* 'a sziget' [...] 205/187. *Macssali*: n. *Macssáli* [...] – A. sz. hajdan egy magyarul alig értő öreg rác szekerevel itt beleragadt a mocsárba. „*Macssali!*” – kiáltott fel. A közelben dolgozó öreg magyar így értelmezte: 'Ma becsaltál!'. A helyet azóta nevezik Macssalinak. – A szó belekerült egy szólásba is: Kapsz egy *macssalit* = egy pofont. – Az is lehetséges, hogy a múlt század végén lejegyzett történelmi anekdota kapcsolódik a névhez. A török hódoltság idején a szigeten lakó magyarok egyike átment a városba (Szekcsőre). És ott a török kalmártól „kapacsalimacsali” névre hitelbe kapát vett. A hitelező kalmár megunván a fizetés várását, panaszt emelt a parancsnoknál, ki azonnal előhívatta a török által kirendelt magyar bírót, megparancsolván neki, hogy azt a kapacsali-macsalit azonnal hozassa át hozzá a méltó büntetés elvételére. Amikor kiderült a csalás, „a kegyetlen parancsnok [...] embertelen dühében az ártatlan bírót elzáratta, a szigeten lakó magyarok mindegyikével pedig egy-egy kapa árát fizettette meg sarcsképen”. – Az 1741-es úrbéri szerződés aláírói közt olvasható a *Kapamacssia Miska* név. – **204. Dunaszekcső**: *Szekcső*: *Dunaszekcső*: n. *Szécsce* 'Seetschke': szh. *Szëcsuj*: szh. *Dunaszëcsuj*: c. *Szë(k)csúj* [...] 204/373. *Jaoka*: *Jouka*: *Jauka*: n. *Jauke*: n. *Gyauke*: szh. *Jauka*: szh. *Jaoka* 'jajgatós': szh. *Jaukovo* 'jajgatnak': c. *Jóka* [...] – P. sz. „a hagyomány szerint e tájon valaha falu lehetett, melyet csergedező patak szegdelte keresztül, ásátások alkalmával lakházak nyomára akadhatsz”. – Nh.: a mohácsi csata után itt szálltak meg egy kocsmában a menekülő harcosok. Éjszaka rájuk törtek a törökök, és megölték őket. Hallani lehetett a jajgatást. A szerb név *jajgatást* jelent. – Nh.: szerb harcosok itt zártak körül törököket, nem adtak nekik élelmet, vizet, azok jajgattak, míg el nem pusztultak. – **198. Erzsébet**: *Szentörzsébt*: *Örzsébt*: n. *Szandeséve* [...] – P. sz. „lakói magyarok, németek vegyesen”. A németek azt tartják magukról, hogy a Schwarzwald vidékről érkeztek a 18. sz. elején. – P. sz. a község „nevét a Szt. Erzsébetnek szentelt községi anyateplomától nyerte”. – Fcs. „Az *örzsébeti templomnak tőröbu vót a tornya, és a hollók így ehordták. Azt is mesélik, hogy az öregök elitták a templomtorony árát.*” – **195. Fazekasboda**: *Fazekasboda*: *Boda*: n. *Poude* [...] – P. sz. „ezen kis falut jelenleg mindenféle belföldi községekből összehurcolkodott *németek* lakják. [...] hajdan magyarok lakták, és itt sok *fazékas* volt, pincze és kut ásások alkalmával többféle régi edényekre találtak, [...] a' földet is ezen célra alkalmasnak tartják, ma pedig egy fazekas sem lakja ezt a falut”. – **192. Feked**: *Feked*: n. *Fëked* [...] A németek az akkori német birodalom területéről vándoroltak be, a közelebbi helyet (fuldai apátság) falucsúfoló őrizte meg. – P. sz. „Feked község népesítettett a Fuldai Apátságból 1725–28 körül. [...] nevét bizonyosan megyénk folyójától nyerte, mely magyarul *fekete folyó*-nak, rácul *Karaschizá*-nak neveztetik, mely is *Fekednek* határában ered”. – Fcs. őrizte meg a lovászhetényiek származását: *Ti Lószhetiner szain ti Frange* 'Die Lovászhetényer sind die Franken', 'A lovászhetényiek frankok' – mondják a fekediek. Rajnai-frank tájnyelvük ezt igazolja is. – Fcs.: *Ti Fekeder szënn Stiffulder* – mondják önmagukról. 'Die Fekeder sind Stiftsfuldaer (= aus Stift Fulda), 'A fekediek stiffulderek'. Talán arra utal, hogy a fekediek a fuldai apátságból

érkeztek; illetve gúnynév, mert a németiség a sajátosan készített szalámit mondja *Stiffulder*nek. – **197. Geresdlak:** *Püspöklak* : *Lak* : n. *Lakk* [...] – *Geresd* : n. *Keres* 'Geresch' [...] – P. sz. (Püspöklakot) „a mohácsi csata előtt magyarok lakták, mit a falunak mostani nevezete »Lak« is mutatni látszik. A török elűzése után ő hitű *rácok* laktak itt, [őket követték] a német birodalomból ide behívott »Teutonok« az az »*Stiffuldere*«. – **207. Göröcsnydoboka:** *Göröcsny* : n. *Kécsine* 'Getschingen' : szh. *Garcsin* : [...] – *Doboka* : n. *Tuovoke* 'Tubaken' : szh. *Duboka* [...] – P. sz. *Rác Göröcsny* „öslakói jóformán óhitű szlávok voltak. Rác országbeliek”. „1564 körül *Gerchen* név alatt említik, s a török uralom alatt elpusztult szlávok helyére telepített rácokról nevezték el *Rách Gerchen*-nek, majd a 18. sz.-tól *Rác Göröcsny* néven szerepel. Néha *Rác Gircsiny*-nek írják.” [...] – A mai szájhagyomány úgy örizte meg, hogy a török pusztulás után Dobokán *puszta* létesült néhány házzal és harangtoronnyal. – P. sz. „Doboka népesítetett a szomszéd német ajkú falvak népéből. [...] A név szláv eredetű, ti. *Doboka* két hegy közt szorult, az éjszakai és keleti részről is mélységes völgyiséget képez, a szlávok a hegy fekvésétől adták elnevezését, *Duvokát*, azaz mélységes helyet.” – **203. Himesháza:** *Himesháza* : *Himes* : n. *Nimeshauze* 'Nimmerschhausen' : n. *Nimes* 'Nimmersch' [...] A helynév eredetéről a szabariak falucsúfolónak is beillő szójátékot találtak ki: Amikor az első német telepes megpillantotta a művelésre jónak ígérkező környéket, mohón fölkiáltott: „*Ih nim as!*” 'Ich nimm [= nehme] es!' („Birtokba veszem!” ti. a földet). – *Nimes* 'Nimmersch'. – P. sz. „Igen valószínű, hogy a plebániához *szép és tán festett* is volt – miért *czifra háznak* is neveztetett. [...] egy, a múlt század elején történt látogatás szerint *Nemesháznak* mondatot, honnét a most itt lakó németek, kik minden magyar szót elferdítenek, ma közönségesen csak *nemes hausen* vagy még rövidebben csak *Himezsnek* nevezik a szép magyar *Himesházat* [...]”. – **208. Kátoly:** *Katój* : *Kátol* : n. *Khatol* 'Katol' : szh. *Kátoly* [...] – Nh.: A község neve *Gátalj* volt, de ezt a horvátok és a németek nem tudták kiejteni, így lett Kátoly. Mások szerint a templom védőszentjétől (szh. *Kátó*) kapta a nevét. – P. sz. „nevét a *Szt. Katalinnak* szent templomától vette”. – Fcs.: Hová mész? – kérdésre a németek így válaszoltak: „*Aff Szilárd kéme Spekk széne*” ("Szilágyra megyünk szalonát pirítani"). A német tájnyelvi azonos alakú igék jelentése: pirítani, illetve énekelni. – A régi hivatalos dülőnevek szerbhorvát nyelvűek. A németiség csupán néhányat vett át; helyettük a (fuldai) tájnyelvi névváltozatokat használja. – **228. Kisbudmér:** *Kisbudmér* : n. *Klábudmēr* [...] – P. sz. „A község hajdani szerb lakóitól nyerte nevét, kik Magyarországon bevándoroltattak, és *Nagy* és *Kis Budmir* határaitban kerestek alkalmas helyet megtelepedésükre, ekkor lelkésziük így szólt híveihez *ne ká Budmir* (legyen békesség) [...] és onnan vette elnevezését. A szerbek azonban a Németországból bejött németek által kiszorítottak, s jelenleg [1865] csak németek lakják.” – **225. Kölked:** *Kőked* : *Kölked* : rc. *Kurkē* [...] – Nh. (a falunév eredetéről): [...] Amikor az ősi halásztelepülés lakói elszaporodtak, a közeli Mohácson kerestek munkát. Aki felfogadta őket, így jelezte: „*Kő ked (Köll ked)* is!” – Nh. [...] A mai művelődési ház [...] helyén régen holtág volt. A gyerekek oda jártak fürödni. A szülők féltették, gyakran keresték őket, majd így nyugtatták meg a szomszédokat: „Ott van a te *kőked (kölked)* is!”. – **211. Liptód:** *Liptód* : *Liptód* : n. *Litouv(e)* 'Litowr' : szh. *Lioba* : szh. *Liptoda* [...] – Nh.: Élt hajdan egy *Toda* nevű szerb lány, és mivel nagyon szép volt, róla nevezték el a falut: *Lipa Toda* › *Liptoda* › *Liptód*. – **202. Maráza:** *Mráza* : *Maráza* : n. *Maráze* : szh. *Maráza* [...] – A falu nevének eredetét így magyarázza a magyar néphagyomány: Egyszer szekéren utaztak. A dombos vidéken nagyon rázós volt az út. Mondogatták is: „*Ma rázza, ma rázza, ma rázza*...” Más változatban: „*Ma rázza, holnap rázza, holnapután nem rázza*.” – A német ajkúak szójátéka a község nevééről: *Maráze* – arra célozva, hogy a horvátok is a rácok (szerbek) fajtájához tartoznak. – A horvátok szerint a falu neve a *mráz* 'köd' szóból származik. – P. sz. „a község neve, miután régen horvátok lakták, valószínű a »*Mráz*« névtől, mely *deret* jelent, vette kezdetét. [...] A község völgyben fekszik, és a dérnék gyakran ki van téve”. – Fcs.: „*Vú isz Kikis, Szandeséver, / Lak un Keres lét nēt éver, / Márok isz te Szaitrégl, / Maráze isz te Tekl triver*.” 'Hol van Kékesd, Szenterszébet; / Lak és Geresd nem fekszik síkon, / Márok a disznónóvály, / Maráza a fedő rajta.’ – **214. Máriakéménd:** *Máriakéménd* : *Kéménd* : n. *Marijakéménd* : n. *Kémént* : n. *Kéménd* 'Geimend, Keimend, Kemend' [...] – A máig élő német szájhagyomány: a mai községet 7 horvát család alapította a Horvát utca É-i kanyarodása helyén (102, 64, 99, 100. sz. nevek). Ezek rövidesen elnémetesedtek, és az 1940-es évekig kihaltak. [...] – A németiség eredetét egy elismerésként alkalmazott szólás örizte meg: n. „*Tu jiszt, 'n rihtike Stiffulde!*” 'Du bist ein richtiger Stiftsfuldaer!', 'Te egy igazi fuldai vagy!' [...] – A helynevet a német népetimológia egy remete nevéből származtatja: *Klemens* › *Kéménd*. – **223. Mohács:** *Mohács* : n. *Mohacs* n. *Mouhacs* n. *Mohács*

’Mohatsch’ : j. *Mohacs* ’Mohatsch’ : szh. *Mohacs* ’Mohač’ : szh. *Muvács* : szlk. *Mohács* ’Moháč’ : c. *Mohacs* : rc. *Mas, Masz* [...] A *Mohács* helynevet így magyarázzák az öreg halászok: gyakran aludtak éjjel a szabadban *moha ágyon*. Így lett: *moh ágy* > *moha ágy* > *Mohás* > *Mohács*. – Fcs.: Bácsi, maga (nem) *mohácsi*? – **215. Monyoród**: *Monyoród* : n. *Munyorout* ’Munerod’ : szh. *Minyorod* [...] – P. sz. „Elejénte illyr lakosokból állott, kik Boszniából vándoroltak be, de most már felénél több német lakja. Elnevezése valószínűleg a sok mogyorótól, mely hajdan itt termett”. – Fcs.: A kétnyelvű német ajkúak, de a felvidékiek is *Nyomoródnak* mondják a falut, célozva elszigeteltségére, kis területére. – **226. Nagybudmér**: *Budmér* : n. *Krószbudmér* : szh. *Véliké Budmir* [...] – P. szerint a község „Elnevezését ős szerb lakóitól vette, kik magyarországra bevándoroltak [...] hogy többé és tovább ne költözzenek, az akkori lelkészüik [...] hűveihez akként szolt: *ne ká Budmir* (legyen békesség) és ne költözzünk beljebb az országba, és így *Nagybudmirnak* elneveztetett”. – A népi magyarázat is hasonló: „*Budet mir!*” „Legyen béke!” – mondta a szerb telepesekeket vezető pápa, amikor a falu határához értek. A néphagyomány szerint így kapta Budmér a nevét. – **220. Szajk**: *Szajk* : n. *Szajge* : n. *Szajg* : n. *Szajk* [...] – P. sz. „Hajdanában, amikor még görög egyesült hitűek lakták, *Szajkának* hívták. [...] Eme falu neve a *Szajko* madártól [származik]. [...] – A falu lakosai eredetileg g. n. e. hitűek voltak, kik földjeiket Maria Theresia idejében Bajorországból ide vándorlott Róm. Kath. hitű német ajkú [jelenlegi lakosainak] eladván, ismét Mohácsra költöztek, hol maiglan is *Szajcsáni* név alatt ismeretesek. – A községnek 2 *utcája* van, melyeket egy kis völgy egymástul elválaszt”. [...] Fcs.: A bolyiakra ezt mondják a szajkiak: *potyáner, pojáner*, a babarciaakra: *krizkénédl*, a nagygyárádi lakosokra: *hanzlere*. A szüriek ki akarták kalapálni a borotvát, a bikát meg szerették volna felhúzni a toronyba legelni. – **217. Szederkény**: *Szédérkény* : n. *Szuergedi* ’Surgetin’... – *Nyomja* : n. *Numjo* ... – A Nyomjával egyesült Szederkény községnek 1970-ben 654 magyar, 977 német és 28 délszláv lakosa volt. – A német nyelvű lakosság a hagyomány szerint Fulda környékéről települt be. [...] – P. sz. Szederkény „népesített Nemethonból, valószínűleg Fuldából 1750 körül. [...] A vénék állítása szerint itt régen egész erdeje volt a földi *szedernek*, miért is a falu *Szederkény*”. *Nyomja* „lakói németek”. – **200. Szür**: *Szür* : n. *Szier* ’Sier’ [...] – P. sz. „Lakói: *Würtembergből* és felső német országból jöttek. [...] Tiszta német ajkú község”. – Fcs. (névcsúfoló) a geresdlakiai szerint: *In Szie / kriht me Flie* ’In Sier kriegt man Flöhe’ / ’Szürben bolhát kap az ember’ / – Fcs.: A szüriek földhúzták kötéllel a bikát a templomtoronyra, hogy az ott kihajtott füvet lelelje; a földre terített bundákra rátoáltak a templomot, hogy télen melegebb legyen. – **193. Véménd**: *Véménd* : n. *Véménd* : szh. *Vimén* : rc. *Viménd* [...] – Nh.: (német): Véménd egy *Véma* nevű szerb asszonyról kapta a nevét. – Fcs.: „*Ti vémänder szënn Stiföler*” – így csúfolják őket (és a palotabozsokiakat) a bátaapátiai és a bátaszékiek. ’*Die Wemender sind Stiftsfuldaer*.’ – **269. Villány**: *Villány* : n. *Villand* [...] – P. sz. „Villány Koller szerint Viglám, Villa ám, Vig-ám; valószínűleg azon sok jó kedvvel Vigadók-tól, kik kivált jó bor termő években a világhírű bor Hegytől térnek vissza hajlékaikba.” [...] Fcs.: a környékbeliek szerint a villányiak nagyivók, azaz saufbrüderek. 269/126. *Siralom-vögy* : n. *Jámertál* ’Jammertal’ [...] A. sz. a nagyharsányi csata itt volt, és a sebesültek jajveszélése miatt nevezték el. Mások szerint a mohácsi csatából erre menekülő magyarokat itt kaszabolták le a törökök (BMFN. II. 41–2, 54, 111, 132–3, 157, 170, 194, 201, 212, 231, 232, 242, 261, 270–1, 282, 288, 315–6, 346, 356, 371, 388, 413, 415, 525–6, 555–6, 564, 721–2, 726–7).

Somogy megye

76. Somogydöröcske: *Döröcske* [...] – A szomszédos községekben a falu lakóit a következő mondkával csúfolják: *Hap Döröcske, hap Gadács, Van tarisznya, nincs kalács*. 76/107. *Népáncs-fa*. Erre járó német lány a gróf erdészétől „ne páncs” kiáltással próbált menekülni. – **236. Szulok**: [...] Az adatközlők szerint a községet az 1700-as években népesítették be *Würtembergből*. Az első település helyére vonatkozóan több feltevés alakult ki. Egyesek szerint a *Lamenloch* mellett volt, mások a *Hatfa-dülöbe* teszik. A lakosság kezdetben szén- és szurokégetéssel foglalkozott. A hagyomány szerint innen kapta a *Szurok* nevet, amelyből a *Szulok* alak fejlődött ki. 236/21. *Áspén* [K. *Asperbaum*] Ds, sz. Az adatközlők szerint egy nagy rezgőnyárfáról kapta a nevét. 236/25. *Csikloh* [K. *Csikaria*] Ds, sz. A dülöben volt egy mocsaras terület, benne sok csikhal volt, erről kapta a nevét. – **65. Zics**: [...] – A szomszédos községekben a falu lakóit *kakukk évők*nek csúfolják. [...] 65/12. *Ujj utca* : *Naca pörgető* [*Szabadság u*] 1945 után építették be. Nagyon megtáncoltattak itt egy mulatság alkalmával egy *Naca* nevű lányt (SMFN. 226, 252, 254, 784).

Tolna megye

103. Alsónána: 103/54. *Móz* : n. *Mausz* : n. *Stószmihnet* Egykor út menti csárda. Második német elnevezése erre utal. Magyarul : „Ne taszigálj!” – **107. Bátaszék:** 107/1. *Lajvér* : n. *Lavir* [P. *Pusztá Laivér* K. Hn. *Lajvér*] Lh. P. szerint a 18. században magyar falu volt. Amikor a szomszéd rákok megtámadták, a magyarok a harc közben ezt kiáltották: „Jajvér”. A győztes rákok úgy hallották: „Lajvér”. Így keletkezett a pusztá neve. – **77. Bonyhád:** n. *Ponhat* : *Ponhart* Az alábbi gazdag népetimológiai és falucsúfoló anyag (a megye népi makrotoponimiájával és sok községének német nevével, falucsúfolójával együtt) a bonyhádi helyneveket is összegyűjtő Solymár Imre nagyobb terjedelmű, néhány részletében megjelent, zömmel azonban kéziratban levő helytörténeti munkájából való. – A község nevét legtöbbször egy *Bonyha* vagy *Bonyhárd* nevezetű vezérről eredeztetik. A magyar őslakosság egy része azt tartja, hogy volt egy *Banya* nevű csárda a mostani Béke Szálló helyén, és ebből alakult *Banya* > *Banyád* > *Bonyád* > *Bonyhád* úton. A német anyanyelvű lakosság körében az terjedt el, hogy az első betelepülők Bonn környékéről jöttek ide a pusztaságra, mezőre (Heide), a „Bonn in der Hád” szerkezetből idővel elmaradt az „in der”, és kialakult a *Bon-Hád* > *Bonyhád* név. Mások szerint az első német telepesek között volt egy Bernhard és egy Riccs nevű család. Két különböző utcában (a mai Rákóczi és Dózsa György utca) telepedtek meg. Egyikük nevéből a falu neve alakult, a másikukéból pedig egy falurésznek, Riccsnek neve. Van olyan vélemény, hogy az első bíró neve Pónhárt volt, és ebből lett a község német neve. Végül él egy olyan monda, amely szerint a török hódoltság idején élt itt egy Boniva nevű juhász, akit a német telepesek már itt találtak, és fölfogadtak tűzörnek. Az ő neve lett azután németesen ejtve Pónhát a község neve. [...] – Fcs: A leggyakoribb német csúfnév *fallésajzë*, *falësiszër* ‘csapdábanzó’ magyarázatát nagyon sokféleképpen lehet hallani. [...] – Gyakran mondják a bonyhádiakra, hogy *klumpások* ‘facipösök’, mert mindenki klumpában járt az utcán is, és külön klumpapiac is volt. – **84. Cikó:** *Cikó* : n. *Ciko* [...] – A község nevét azzal magyarázzák, hogy amikor a falut kezdték építeni, ökrökkel húzták ide a farönköket, és a hajtók így biztatták az ökröket: „ci-kó! ci-kó!” ‘húzd meg!’ , és ez rajta maradt a falun. – **52. Csibrák:** [...] A hagyomány szerint a falu neve a következőképpen keletkezett: Régen a grófkisasszonyok a Bozótba, a Kapos kiöntött részére jártak fürödni, és egyszer egyiket megcsípte a rák, mire fölkiáltott: „csip rák”, és így keletkezett a *Csibrák* név. – **35. Dunakömlőd:** *Kömlöd* : n. *Kimling* [...] – Népetimológia: Dunai átkelőhely volt, amelyből később kialakult a *Kemlöd*, majd a *Kömlöd* név. – **51. Dúzs:** *Duzs* : n. *Dusau* [...] A német hagyomány szerint a következőképpen keletkezett a falu neve: Amikor a svábok 1712-ben csónakkal közeledtek a falu határához, és meglátták a Kapos völgyéből a szép dombokat, egymást kérdezték, mondván: *Tu sau?* Így lett a ‘látod’ jelentésű *tu sauból* Dúzs. – **75. Györe:** *Gyüre* [...] sz. *Györe* [...] n. *Jerëvë* [...] A népetimológia a *gyűrű* szóból származtatja a község nevét. A hagyomány szerint ugyanis a Csárda-dűlőben volt a törököknek egy gyűrű alakú lovardájuk. – Fcs: Régen sok hajdinát termesztettek, és ezért a falubeliek csúfnéve *hajdénások* lett. Egy történetet is emlegetnek, amely szerint a győreiek „méguszták a hajdénát”. Valamikor ugyanis a pincékből a virágzó hajdinatáblán jöttek keresztül, és kissé ittasan elestek. A nyakukban lógó kulacs kinyílt, és folyt belőle rájuk a bor. Erre egyikük így szólt: „Usszunk, komám, má nyakig ér!” 75/47. *Högy-Petróc* : n. *Oberszpetrenc* [...] Állítólag itt rác falu volt, és a népetimológia a nevet a „pet rác” (öt rác) összetételből magyarázza. – **74. Izmény:** [...] A község eredeti helye a hagyomány szerint az Első-kisizményi és Hátsó-kisizményi dűlők helyén volt, és a török hódoltság alatt egy Izmir nevű török birtokos tiszt után kapta a nevét. – Fcs: a környező német falvak lakosai az ittenieket „*ramlapë*” ‘tejfölösceszaevő?’ , ‘tejföllopó?’ névvel csúfolták. A környező falvak bukovinai székely lakói a *Gatyafalva* nevet adták Izménynek, amely eredhet részben a község alakjáról, részben pedig a névnek a román *izmana* ‘gatyá’ szóhoz való hasonlóságából. – **53. Kurd:** n. *Kuort* [...] – A hagyomány szerint a falu Kurd basáról vagy Kur basáról kapta a nevét. [...] Mások szerint a törökök nevezték el a falubelieket kurdoknak (‘farkasoknak’), mivel erősen védték a falut. – P. szerint a falu a török időben, sőt még 1747-ben is Gardfalva volt. – Fcs: *kurdi kobakosok*. – **83. Möcsény:** 83/30. *Zsibrik* : n. *Sivrék* Lh. 1959-ig önálló község volt. [...] Nevét a németek úgy magyarázzák, hogy a falu felé vezető rossz úton elakadt szekereknek lovaiknak ezt kiabálták: „sib-curükk” (told vissza!). – **96. Mözs:** *Mözs* : *Mös* : n. *Mës* [...] P. szerint Mézpuszta; Méhészpuszta; Méz; Mezd; Mösd; Mesch; Möss; Mös – tót és német kiejtéssel; végre magyarosan Mözs. I. Béla idejében, kinek kedves helye volt Szekszárd, Mézpusztának nevezték. Mások szerint pedig az annak idején Szekszárdon székelő Mezzed basától kapta a nevét. – **71. Mucsfa:**

n. *Mucsvar* [...] Az öregek közül néhányan azt tartják, hogy a község neve a török hódoltság idejéből való, és egy török tisztnek, a falu birtokosának a neve volt. – **32. Németkér:** 32/14. n. *Vicsnár* : n. *Överkazé* [...] U. Az első név magyarázata: Régen csak egy sor ház állt itt, a szél É felől besüvített. Azt mondták: *Der Wind schnarrt!* Innen ered a név „elferdítéssel”. – **21. Pári:** n. *Pari* [C. K. P. *Pári*] [...] A hagyomány szerint egy Pári nevű grófról nevezték el a falut. – P. „A községről hagyományok szerint 1700 körül tétetik legkorábban említés, mely időben a Rákóczy forradalom alkalmával népesítették [...] németek által, kik többnyire a fekete erdő / : Schwarzwalden : / tájékáról, ’s Würtenberg és Bádénból költöztek ide.” P. „az előbb Páriban lakó Rácok [...] szétszóródtak, ’s leküzdésükben osztrák részről bizonyos Páár nevű vezér őrnagy is működött.” A falu lakóit a szomszédos községekben *pári szamarasoknak*, *klumpásoknak* csúfolják. A falut tréfásan *Párizsnak* is nevezik. – **26. Szakadát:** n. *Szaketal* [...] – Egyes adatközlők szerint a falu neve a *Zagetál* (‘mondvölgy’) szóból származik, mások szerint a *Szach* családról nevezték el. [...] A falu lakóit a szomszédos községekben szakadati *náuthoknak* (‘semmik’) csúfolják amiatt, hogy a szakadati nyelvjárásban ’nichts’ jelentésben a *nauth* szó használatos. – **94. Tolna:** 94/82. *Papucs-domb* : n. *Slápeperg* : n. *Slépepeg* Fr. Németek laktak itt, akik mindig papucsban jártak. Sokat veszekedtek, és így biztatták egymást: „Nor bite slápe hí hávën!” – A második német név eredetéről azt tartja a hagyomány, hogy urasági magtár volt a hegyen, és aki tehette, lopott, és feltűnés nélkül *hordta*, cipelte a terményt. 94/304. *Vesdlégatya* Partrész a Holt-Duna mellett. Amikor a halászinások a ladikkal ideértek, azaz megközelítették a zombékos partot, a mester ezt kiabálta nekik: „Vesd lë gatyal!” – **81. Váralja:** 81/37. *Harangos-kút* Kút volt az ingoványban. Az 1800-as években a négyökrös szekér elsüllyedt az ingoványban, és akkor keletkezett a kút. Az ökrök nyakában harang volt, innen kapta a nevét. – **104. Várdomb:** *Várdomb* : n. *Vartom* [...] A hagyomány szerint a falu arra a magaslatra, dombra települt, amelyen a római uralom idején erődítmény, vár állott. Innen ered a falu neve. – **28. Vársád:** n. *Varsád* [C. K. P. *Varsád*] [...] Népi magyarázat szerint a falu neve a *War Schad* (‘kár volt’) kifejezésből származik. Egyesek szerint ez azzal kapcsolatos, hogy valamikor régen a vársádiak Kölesden túl tartózkodtak, és arról értesültek, hogy falujukat ellenség pusztítja. A sietve érkezők azonban senkit sem találtak, és akkor hangzott el: *War Schad*. Mások szerint az elsőként ide települők fakadtak ki így, amikor a vizes, ingoványos talajt meglátták. P. „A helység telepítettett 1700 elején. A lakosok nagyobb része Hessen Darmstadtból és némelyek a Pfalzi és Frankoniai kerületből jöttek.” A falu tréfásan *Vársónak* is nevezik a szomszédos községekben (TMFN. 126, 143, 149, 177, 188, 258, 261, 264, 323, 337–8, 341, 342, 348–9, 376, 380, 383, 435–6, 442, 449, 489, 491, 504).

Attól függően, hogy az egyes megyék mely területére milyen számban települt be német lakosság, a hely- és helységnév-magyarázó mondák előfordulása természetesen eltér. Erről azt állapíthatjuk meg, hogy Baranya és Tolna névanyagában sok példa fordul elő, Somogyban viszont a nyolc, német bevándorlók alapította település közül három anyagához mindössze öt névmagyarázatot kapcsolódik. Figyelmet érdemelhet azonban az a tény, hogy a Fulda vidékéről származó német falvak szinte mindegyikének földrajzi neveiben találunk hely- és helységnév-magyarázó mondákat. Úgy vélem, ez is összefügghet azzal, ami a származástudat, népszokások, hiedelmek példaanyagának elemzéséből kitűnt, hogy a Fulda vidékéről települt lakosságra jellemző a múltjához való ragaszkodás, a hagyományőrzés.

Az egyes helynévkötetek áttekintésekor föltűnt, hogy a népetimológiával keletkezett népi névmagyarázatok mellett bizonyos helyi közösségeket a környékbeliek gyakran tréfás, évődő *falucsúfolóval* illetnek. Mivel nemegyszer egyes helységek névmagyarázata és a falucsúfolója között összefüggés látszik, ezért az utóbbiak közül néhányat fölvettem anyagomba. Ezenkívül úgy tűnt, hogy a német gyökerű településekhez általában gyakrabban kapcsolódnak évődő, gúnyolódó mondókák. Ezért arra gondoltam, hogy legalább egy megye falucsúfolóinak száma és részben a tartalma alapján megvizsgálom: van-e ebben különbség a német telepítésű és a magyar helységek között. Figyelembe véve a három dél-dunántúli megye német gyökerű falvainak és városainak a számát és a hozzájuk kapcsolódó falucsúfolókat, választásom Tolna megyére esett, és ennek egy-két sajátját röviden az alábbiakban foglalom össze.

Tolnában 108 község és város van, ebből – a magyar elnevezések mellett – 55-ben találunk német földrajzi neveket is, 53 helységben pedig csak magyar nyelvű névadatok fordulnak elő. Az utóbbiak közül 26-hoz kapcsolódik élcelődő, csipkelődő megjegyzés, ez tehát azt jelenti, hogy a megyében majdnem minden második helységre (azok 49,05%-ára) egy-egy falucsúfoló esik. Így például

a következő falvakban van erre példa: **48. Gyulaj:** [...] Fcs: *gyulaji varashasuak* ('sebes hasúak'), mert itt mindig sok volt a seregély, fölmásztak a fára kiszedni fészüket, s *varas* ('sebes') lett a gyulajiak hasa. **97. Sióagárd:** [...] Fcs: A falun kívül az agárdiakat *paprikásoknak* nevezik. Valamikor a fél országot bejárták törött paprikát árulva. A falu a környékbeliek nyelvén: *Szentagárd*. Ez az itt lakók múltbeli feltűnő jámborságára utal. **44. Szakcs:** [...] Fcs: *szakcsi tökmagosok*, mert szeretik a tökmagot, kihimezve dísztárgyként használták (TMFN. 237, 249, 453). A német gyökerű településeken viszont összesen 37 falucsúfolót jegyeztek föl, és ezek a lehetséges előfordulásoknak nagyjából a kétharmadát (67,27%-át) teszik ki. Erre például a következő helységek földrajzi neveiben találunk adatokat: **24. Gyöng:** [...] Fcs: Gyönggel kapcsolatban a *jinger Muvl* ('gyönki falat') falucsúfolót szokták emlegetni, mert az anekdota szerint egy gyönki gazda, aki a szekerén reggelizett, leejtett egy darabot a kerék alá, és a kocsis felborult. **61. Kéty:** [...] Fcs: *ulacs, uláke, ulácsihe, kétyer ulacs*. Valamennyi a bugylibicskára utal. Olyan történetek is élnek róluk, hogy agyonverték a zsebórárt, és a szecskavágóval akartak egeret fogni. **23. Szárazd:** [...] Fcs: A falu lakóit a szomszédos községekben *Zwiebelhengst* ('hagymacsödör')-nek csúfolják, mert sokan termelik az ízletes lilahagymát (TMFN. 134, 136, 298).

Úgy gondolom, hogy a falucsúfolók keletkezésében általában nem a szomszédos falvak, városok lakóinak kigúnyolása, pellengérré állítása játszik közre, hanem ebben sokkal inkább a nép humora, tréfálkozó kedve mutatkozik meg. Néhány esetben azonban kétségtelen, hogy a német közösségek egy része bántóan, lenézően ítéli meg egy másik német telepítésű község vagy város lakóit, az viszont nem jellemző rájuk, hogy más nemzetiségeket durván, nagyon sértő falucsúfolóval gúnyolnák ki (vö. erre Josef Schwing 2011: XVIII; Gerstner 2012: 258).

A hely- és helységnév-magyarzatok problematikája, amint azt ennek az alfejezetnek a bevezetésében röviden összefoglaltam, igen bonyolult, szerteágazó. Mivel Baranya, Somogy és Tolna megyei földrajzinév-kiadványokból az általam gyűjtött és a fentiekben bemutatott hely- és helységnév-magyarzatok rendkívül nagy számban fordulnak elő, és tartalmilag is igen sokszínűek, ezért nem vállalkoztam elemzésükre, csoportokba való besorolásukra. Ez ugyanis külön, részletes vizsgálatot igényelne. Úgy gondolom, hogy a fentiekben bemutatott példaanyagra is érvényes mindaz, amit Rónai Béla az általa vizsgált földrajzi nevekről, azok elemzésének tanulságairól és felhasználhatóságáról ekként fogalmazott meg: „Láthatjuk, hogy nemcsak egy-egy szembeötlő természeti képződmény, jellegzetes emberi alkotás, egy-egy megrázó történelmi esemény emléke ad indítást a nép képzetének, hanem egy-egy furcsa falu- vagy dűlőnév is színes, romantikus, nemegyszer mesébe hajló történet alkotására készíti. Ezek az eredetmondákhoz sorolható történetek fontos szerepet töltenek be: a nép általuk veszi birtokba hazáját, szülőföldjét. Ezért nem szabad a népetimológia alkotta földrajzi neveinket csak a tudomány, a névtudomány mérlegén megmérni; a néveredet mondáihoz pedig nem szabad csak a hivatásos irodalom mércéjével közeledni, mert se nem több, se nem kevesebb ez, mint a tudós etimológia vagy a költészet, hanem más, olyan kulturális érték, amely az iskolai oktatásba bevonva, a honismereti mozgalomban megőrizve és továbbadva; a tudományos ismeretterjesztésben a helyére téve, föltétlenül segít eligazodni szűkebb környezetünkben, lakóhelyünket otthonunkká téve, mindig erősebb, eltéphetlenebb szálakkal kapcsolva bennünket a számunkra érthető vagy érthetőbb nevekkal, földrajzi nevekkal egy tájhoz, a szülőföldhöz, hazánkhoz” (1982: 17–8).

Szabó József

ny. egyetemi tanár
Szegedi Tudományegyetem

* A szakirodalmat és az I–IV. rész összefoglalóját l. Magyar Nyelvőr 2013/2.

Erdei gyümölcsök I. Fajnevek a *Rubus* nemzetségben

A szeder és a málna nemzetsége a *Rubus*. Fajainak két fő központja van: Európa és Észak-Amerika. Laikus számára a hazai szederfélék felismerése nem könnyű feladat, de nem is feltétlenül fontos, hiszen a szedernek egyetlen része sem mérgező. Sőt az egyik legrégebbi gyógynövény, már az ókorban említik jótékony hatását.

földi szeder *J. Rubus fruticosus* (P. 485). Gyűjtőfaj, a legtöbb hazai szeder a földi szeder fajcsoportba tartozik. Egész Európában elterjedt. A nyersen üdítő gyümölcs alkalmas süteményekbe, gyümölcstortákba, lekvár és gyümölcsbor készítésére is.

Neve 1578-tól adatható: „fa és földi Szedery” (Herbarium, Fol. 2). 1803-ban Kitaibel Pál beregi útinaplóiban, Tokaj környékén *Földi szeder* '*Rubus* sp.' (OrvTörtKözl. 1984: 3/4). 1924-ben *földi szeder* (MF. II: 485), 1966-ban *földiszeder* '*Rubus*' (MNöv. 273), de más helyén pontosabban: *földi szeder* '*Rubus* p.p. excl. *Rubus idaeus*' (uo. 64) (p. p. [pro parte], azaz a név az illető nemzetségnek nem összes fajára vonatkozik). A népnyelvben *földi szeder* (uo.), Baranyában *földiszödörnye* (ÜMTsz.). Az összetétel előtagja azt fejezi ki, hogy a növény a rendesnél kisebb, földközeli. Ugyanez a névadás szemléleti háttere a *gyalogszeder* (MNöv. 71; R. 1808: SI.) neve esetében. Hasonló *gyalog*-előtagú összetétel például a *gyalogbodza* vagy a *gyalogeper*; jelzős szerkezetekből forrtak össze, az előtag melléknévi funkcióban szerepel bennük. Azt fejezi ki, hogy az így jelölt növények alacsonyak. Erdélyben a *gyaloktők* 'nem úgy nőül bokorba, nincsen neki futása', azaz a földön, alacsonyan, nem felfutva terem.

Társneve a gyümölcs színére utaló *fekete szeder* (P. 235), akárcsak a fi. *mustavatuikka* (PN.), azaz 'fekete szeder' és az ol. N. *rovo bluastro* (www.ifepadova.it), vagyis 'kékes szeder'. További társneve a termesztett, kerti fajtától megkülönböztető faji jelzős *vadszeder* (P. 235). Ilyen jelentésű fi. *müre sauvage*, *mürier sauvage*, *ronce sauvage* (PN.), port. *amora-silvestre*, ol. *mora selvatica* (LH.) és ang. *wild blackberry* (EL.) neve is.

A latin szaknyelvi *fruticosus* faji jelzőnek 'bozós, bokros' az értelme (< lat. *frutex*, gen. *fruticus* 'bokrok'), a faj bokros megjelenésére utal. Idegen nyelvi megfelelője ang. *schrubby bramble* (AFE. 107), *shrubby blackberry* (EL.; R. 1832: *fruticosus shrubby bramble* [GS. II: 534], 1838: ua. [AFB. I: 742]), le. *jezyna krzewiasta*, cs. *ostružinik křovitý*, észt *põdsasmurakas*, fr. *ronce frutescente* (LH.), azaz 'bokros szeder' neve. Ha az erdők kivágása után a friss telepítéssel késlekednek, a földi szeder benövi az irtásokat tüskés, áthatolhatatlan bozótjával. Csak a legerősebb modern gépek birkóznak meg vele, egyébként igen nehéz munka az irtása. Ezért kapta ang. *noxious blackberry* (uo.), azaz 'ártalmas szeder' nevét.

Az ang. *european blackberry* és kí. *ou zhou hei mei* (PN.) nevének 'európai szeder' a jelentése. Az észt *aedmurakas* 'kerti szeder', a cs. *ostružinik řasnatý* 'bolyhos szeder', a szln. *robida nagubana* 'ráncos szeder' (LH.). Szép virágaira utal sv. *blomsterbjörnbär* (uo.) 'virágos szeder', gyümölcsének jó ízére sv. *søtbjörnbär* (GRIN.), norv. *søtbjørnbær*, *søtjørnebær* (PN.) 'édes szeder' elnevezése. Gyümölcse az erdei állatok kedvelt tápláléka, emiatt kapta észt *kitsemari* (uo.), ném. *Fuchsbeere*, *Hirschebeere*, valamint fi. *karhunvatukka*, *karhunvattu* (LH.), azaz 'kecskebogyó, rókabogyó, szarvasbogyó', illetve 'medveszeder, medvemálna' elnevezését. Gyógyhatására utal ang. *gout berry* (uo.), vagyis 'köszvénybogyó' és jap. *seyou abu ichigo* (PN.), azaz 'biztonságos orvosi szederbokor' elnevezése. Az olasz népnyelvi nevek nagy száma a faj elterjedtségét mutatja; vö. ol. *mora di rovo* (uo.), *spino della Madonna*, *spina malesia*, *rovo canino*, *more di macchia* (www.ifepadova.it), ol. *rovo di macchia* (AFE. 107), *moro delle siepi* 'ua.' (PN.) 'Szüzanya bogánca,

malajziai túske, kutyaszeder, foltos szeder, sövényheder' jelentéssel. Szintén 'sövényeper, sövényheder' a jelentése fr. *murier des haies*, *ronce des haies* (LH.) elnevezésének.

A földi szeder ném. *Brombeere* 'Rubus fruticosus agg.' (W.; < kfn. *brâmbler* [Sumerl. 56: 77; BMZ. I: 104a], *brâme* 'tüskebokor, földiszederbokor' [Bwb. I: 258], ófn. *brâmberei* 'a Brama nevű tuskés bokor bogyója' [DWb. 762]) összetett nevének első tagja a ném. *Bäme*, *Brame* 'rét, mező, erdős' (< kfn. **brem* 'határszél, kiállók; hegyes vagy éles szélt képező' (uo. 762) kifejezés. Ebbe az etimológiai csoportba tartozik a német néven kívül a földi szeder ang. *bramble* (EL.), dán *brombær*, sv. *björnbär*, norv. *bjørnebær*, *bjønnebær*, *brandbær*, izl. *brómber*, holl. *braam*, *braambes* (LH.) neve.

illatos szeder J. *Rubus odoratus* (P. 235). Az Egyesült Államok keleti tájain és Kanadában őshonos. Apró csonthéjas termései kúp alakú csoportos termést, úgynevezett szedertermést alkotnak, és éreskor együtt maradva válnak le a vacokkúpról.

A faj neve 1807-ben *szagos Szederj* (MFüvK. 304), *illatos szeder* neve 1924-től adatható (RévaiLex. XVI: 422). Diószegiék a debreceni fűvészkönyvben a botanikai szaknyelvből vett mintával alkották meg a nevet, a latin szaknyelvi *Rubus odoratus* binómen megfelelőjeként. A 'jóságú, illatos' jelentésű latin *odoratus* faji jelző (< lat. *odorus* 'illatos' < *odor*, gen. *odoris* 'szag, illat' ~ *olere* 'szagol' < gör. *ózein* 'ua.', *odmē*, *oszmē* 'szag, illat') arra utal, hogy az egész bokor erősen fűszeres, számócaszerű illatot áraszt. Ez az alapja ang. *fragrant thimbleberry*, ném. *wohrliechende Himbeere*, izl. *ilmklungur*, le. *jeżyna pachnąca / malina pachnąca*, szlk. *ostrużina voňavá*, cs. *ostružinik vonný*, or. *малина душистая* (LH.), ol. *rovo odorato*, szln. *dišeča robida*, fi. *tuoksuvatukka* (W.), észt *lõhnnav vaarikas*, fr. *ronce odorante* (PN.), ang. *sweet-scented bramble* (R. 1832: GS. II: 539, 1838: AFB. I: 745) neveinek is. Hasonló a névadás szemléleti háttere ném. *Zimt-himbeere* (uo.) és *Zimtbrombeere* (LH.), azaz 'fahéjmálna, fahéjszeder' nevének esetében is.

Széles körben természetik mint dísznövényt a feltűnő virágok és a hosszú virágzási idő miatt, nyáron nagy kárminpiros csészés virágai igen szépek, erre utal ang. *flowering raspberry*, *purple-flowering raspberry* (GRIN.), *purpleflowered raspberry* (LH.) 'virágzó szeder', 'bíbor virágú szeder', holl. *roodbloeiende framboos* (uo.) 'piros virágú málna' elnevezése. A Rosacea családba tartozik, számos neve a kerti rózsákéhoz hasonló vonzó virágaival kapcsolatos; vö. dán *rosen-brombær*, norv. *rosebjørnebær* (uo.), sv. *rosenhallon* (GRIN.), R. 1823; ném. *rosiger Brombeerstrauch* 'Rubus rosaceus' (DF. III: 506), azaz 'rózsaszeder, rózsamálna'. Élőhelyre utal földrajzi névvel alkotott fr. *framboisier du Canada* (PN.), ang. *Virginia raspberry*, *american bramble* (W.) neve. A ném. *stachellose Brombere* (uo.), azaz 'tüske nélküli szeder' megkülönböztető jelzős elnevezését azért kapta, mert – ellentétben a legtöbb más rokon fajjal – ennek nincs tuskéje. A fr. *ronce ornementale* (PN.) 'díszes szeder', az ang. *thimbleberry* (uo.) pedig 'gyűszűszeder' jelentésű.

útszéli szeder J. *Rubus discolor* (procerus) (P. 235). A Kaukázus vidékén, Örményországban őshonos, mára széles körben meghonosították másutt is. Nagy, lédús termése édes ízű, az egyik legfinomabb a vadgyümölcsök között.

1952-ben *útszéli szeder* 'Rubus procerus' (Növhat. 316). Gyakori előfordulására utal az *útszéli* faji jelző. (Nem ritka ez az élőhelyen alapuló jelző a növénynevekben; vö. *útszéli zsásza*, *útszéli imola*, *útszéli bogács* stb.). Társneve az *örmény szederbokor* (W.), szó szerinti megfelelője a faji őshonosságára utaló latin szaknyelvi *Rubus armeniacus* szinonimának. Tükörfordítással alkotott számos európai nyelvben ezt a nevet; vö. fr. *ronce d'Arménie*, ol. *mora d'Armenia*, ang. *armenian blackberry*, felsőszorb *armeniski černjowc*, ném. *armenische Brombeere*, dán *armensk brombær*, norv. *arménbjørnebær*, sv. *armeniskt björnbär* (uo.), sv. *armeniskt björnbär* (GRIN.), fi. *armeniankarhunvatukka* (ZP.).

Tévesen *kétszínű szeder* néven említik (Novák 61), ám ez a rózsás szeder 'Rubus bifrons' (P. 235) neve. Van ugyan a németben is *zweifarbige Brombeere* (MEnc. 436), azaz 'kétszínű szeder' terminus, ám ez szintén a rózsás szeder (l. ott) neve. Tény viszont, hogy a latin szaknyelvi *discolor* faji jelző 'különböző színű, színes' jelentésű, ennek német megfelelője azonban a R. 1823: *verschiedenfarbiger Brombeerstrauch* 'Rubus discolor' (DF. III: 498) terminus. A névadás szemléleti háttere bizonyára az, hogy a faj telelő lombú, télen is megőrzi zöld leveleit, amelyek erős hidegben vörösre változnak. Erre utal fr. *ronce discoloré* (TB.), illetve R. ang. 1832: *two-coloured-leaved bramble* (GS. II: 536) elnevezése is.

Az útszéli szedernek az angolban *garden blackberry* (uo.), Svájcban ném. *Gartenbrombeere* (www.cps-skew.ch), azaz 'kerti szeder' neve is használatos. A Kaukázusból mint tápláléknövény hozták be Európába (Németországba a skót származású Jacob James Booth már 1835-ben betelepítette, Ausztráliában és Észak-Amerikában 1885-ben honosították meg), nagy, édes gyümölcssei miatt a leggyakrabban termesztett szeder lett Európában, és mivel a kiskertekben is csakhamar elterjedt, elnevezték kerti szedernek. (A természetből hamar kivadult, és invazív növényként meghonosodott.) A gyümölcs kellemes íze az alapja azeri *şirinmeyvəli böyürtkən* 'édes zamatos szeder' (W.) és blg. *кыпина сладкоплодна* 'édes gyümölcsű szeder' (PN.) nevének.

A 'magas, karcsú növény' jelentésű latin szaknyelvi *procerus* faji jelzője az útszéli szeder erős növekedésére utal. Akárcsak ang. *himalayan giant blackberry* és or. *ажесука гузантская* (uo.) elnevezése. 1885-ben Luther Burbank vezetett be egy fajtát *himalayan giant* (W.) néven, mert úgy gondolta, hogy a mag eredetileg ázsiai származású. Származásra utal földrajzi névvel alkotott le. *jeżyna Kaukaska*, sp. *zarzamora del Himalaya*, ném. *Himalaya-Brombeere* (uo.), ang. *Himalaya-berry* (GRIN.) és *Himalaya blackberry* (PN.) elnevezése is. Eredeti hazájában örmény *moreni hajkakan*, mor *hajkakan* (W.) neve használatos. A *Theodore Reimers* (uo.) fajtáját különösen gyakran ültetik. Személynévi eredetű terminus, a hamburgi kertész, Theodor Reimers volt az, aki Németországban bevezette.

vadmálna J. *Rubus idaeus* var. *strigosus* (P. 172). Az Egyesült Államokban és Kanadában, de Észak-Mexikóban is előfordul. Évente kétszer virágzik. Kúpos termése 1–1,2 cm átmérőjű, piros színű, kellemesen savanykás ízű.

Nem szerencsés névadás. Eredetileg ugyanis a *vadmálna* név alatt a Kárpátok egyik őshonos erdei fajtát, a málna vad változatát értették, amelynek gyümölcse mindig is közkedvelt csemege volt, míg a hazánkban meghonosított és sokfelé termesztett *Rubus idaeus* számos kerti fajtája csak később vált ismertté. Ez a *vadmálna* azonban egy amerikai faj neve a szakirodalomban. A botanikusok hosszú ideje vitáznak taxonómiai kezelésével kapcsolatban. Sokszor mint fajtát vagy alfajt kezelték, de jelenleg külön fajként tárgyalják. A fajnak André Michaux adott nevet (*Rubus strigosus Michx.*) 1803-ban, és írta le először. Az eurázsiai és amerikai vörös málna besorolása ma külön fajként történik, az eurázsiai *Rubus idaeus* (európai málna) fajjal szemben az észak-amerikai vörös málna a *Rubus strigosus*. Az újabb publikációk többségében az eurázsiai növények *Rubus idaeus ssp. idaeus*, az amerikai növények pedig *Rubus idaeus ssp. strigosus* néven szerepelnek. A latin szaknyelvi *strigosus* faji jelző 'száraz' jelentésű, arra utal, hogy az igénytelen vadmálna köves, homokos, rossz talajon is megél. Régi angol neve is *strigose bramble* (1832: GS. II: 531, 1838: AFB. I: 736).

A vadmálna társneve éppen honosságára utaló faji jelzővel az *amerikai málna* (P. 172). A terminus tükörfordítással került nyelvünkbe, az *american Raspberry* (W.), fr. *framboisier d'amérique*, ném. *amerikanische Himbeere* 'ua.' (PN.) szó szerinti megfelelője. Bővített névvel – utalva a piros gyümölcsökre – is említik; vö. ném. *amerikanische rote Himbeere* (W.), azaz 'amerikai piros málna', ang. *american red raspberry* (LH.), vagyis 'amerikai piros szeder', jap. *amerika reddo razuberii* és *amerika aka miki ichigo* (PN.), azaz 'amerikai vörös málna', illetve 'amerikai piros eper'. A sp. *frambueso rojo* (uo.) nevének is 'piros málna' a jelentése. Az ang. *grayleaf red raspberry* (<http://plants.usda.gov>) elnevezése pedig jellegzetes levelére utal, 'szürke levelű szeder' értelmű.

borzas szeder J. *Rubus hirtus* (P. 235). Ázsia mérsékelt égövi területén és a skandináv országokat kivéve Európa-szerte honos. Nagy, fekete gyümölcssei édesek.

A faj neve 1807-ben *borzas Szederj* (MFüvK. 304), 1911: *borzas szeder* (Nsz. 292), 1902: ua. (MVN. 104), 1924: ua. (MF. II: 507 és RévaiLex. XVI: 422). A botanika szaknyelvéből fordított terminus, a latin binómen magyar botanikustól származik, Kítaibel Pál írta le a növényt. Francis von Waldstein német botanikussal közös összefoglaló művében 148 olyan növényfajt (alfajt és változatot) ír le, amelyek ma is a W. et K. névjelet, vagyis Waldstein és Kítaibel nevének kezdőbetűit, szerzőségüket (auktornevek) viseli. 1803–1804: *Rubus hirtus* Waldst. & Kit. (Desc. 2: 150). A latin szaknyelvi *hirtus*, *hirsutus* faji jelző ugyanis 'bozontos, tüskés, szőrös, szálkás szőrű' jelentésű. A névadás szemléleti háttere az volt, hogy a borzas szeder egésze, különösen a levelei bolyhosak, szőrösek, mint Diószegiék írják fűvészkönyvükben, levelei „borzasok: egyéb részei bibirtósok, borzasok”.

Ezen alapul 'borzas, szőrös szeder' jelentésű fr. *ronce hérissé* (TB.), cs. *ostružinik chluapatý* (LH.), *ostružinik srstnatý* (www.ibot.cas.cz), blg. *vlaknеста къпина*, or. *щетинистая ежевика* (PN.), le. *jeżyna gruczołowata* (www.atlas-roslin.pl) elnevezése is, valamint a R. 1823: ném. *bekleideter Brombeerstrauch* 'Rubus vestitus szin. hirtus' (DF. III: 505) és *rauher Brombeerstrauch* 'Rubus hirtus' (uo. 508), azaz 'beöltözött, illetve durva szederceserje' terminus. További neve az or. *ежевика опушенная* (PN.), jap. *kusa-ichigo* (MEnc. 422), valamint a ro. N. *mur de padure, mur târâtor* (www.scritube.com), azaz 'erdei v. kúszó szeder'.

apróvirágú szeder J. *Rubus parviflorus* (P. 485). Észak-Amerikában őshonos. Fanyar, élénkpiros gyümölcse nagyobb, laposabb és puhább, mint az erdei málnáé.

Alakleíró név, a latin szaknyelvi binómen tükörfordítása. A *parviflorus* faji jelző ugyanis a lat. *parvus* 'apró, kicsi' és a lat. *-florus* '-virágú' jelentésű szavak összetétele. Szintén tükörfordítással keletkezett cs. *ostružinik málokvěť* (LH.) neve. Ugyanakkor virága az egyik legnagyobb a *Rubus* fajok között, akár 6 cm átmérőjű, ezért a latin 'kis virágú' jelentésű *parviflorus* jelzővel helytelen ez az elnevezése. Az angolban is virágjára utal, de éppen hogy feltűnő virágjára a *flowering raspberry* (R. 1930: HC.), *white-flower raspberry*, *whiteflowering raspberry*, *white-flowered raspberry* (R. 1913: uo.), azaz 'virágos szeder', 'fehérvirágos szeder' elnevezése.

Latin szaknyelvi szinonimája a *Rubus nutkanus*, érvényesen de Candolle tette közzé a binóment 1825-ben (Prod. II: 566). A faji jelzőben földrajzi nevet találunk, a Csendes-óceán partvidékén, Vancouver sziget közelében fekvő *Nootka Island* névvel alkották, a fajnak egészen Dél-Alaszkáig húzódik az elterjedési területe. Számos európai nyelvi neve szintén erre utal; vö. ném. *Nutka-Himbeere*, norv. *nutkabjørneber*, dán *nutkabromber*, ész. *nutka vaarikas*, cs. *ostružinik nutkajský* (LH.), sv. *nutkahallon* (W.).

Mint a többi málnaféle esetében is, gyümölcse nem igazi bogyó, hanem számos apró bogyó összessége egy központi mag körül, amelyet szedés közben gondosan el kell távolítani. Így üregekké válik a gyümölcs, gyűszűhöz hasonlít, ezért kapta ang. *western thimble-berry* (EL.), *thimbleberry* (uo.; R. 1900: HC.), vagyis '(nyugati) gyűszűbogyó' nevét. Társneve még az ang. *salmonberry* (GRIN.; R. 1895: HC.) és *japanese raspberry* (R. 1942: uo.), azaz 'lazacbogyó', illetve 'japán szeder'. A németben is megvan a 'lazacbogyó' jelentésű *Lachsbeere* 'Rubus spectabilis' (www.memidex.com) terminus. Az ang. *snow bramble* (<http://linnet.geog.ubc.ca>) 'hószeder', fi. *valkovatukka* (LH.) nevének jelentése pedig 'fehér szeder'.

vérvörös szeder J. *Rubus sanguineus* (P. 486). A rózsafélék családjába tartozik. A tüskés, kúszó hajtású ceserje ehető gyümölcséből színezőanyagot vonnak ki.

A 'vérszínű, vörös' jelentésű latin szaknyelvi *sanguineus* faji jelzőnek (< lat. *sanguis*, gen. *sanguinis* 'vér') a gyümölcs színe az alapja. A faj magyar szaknyelvi neve tükörfordítással került nyelvünkbe, akár a ném. *blutrote Brombeere* 'ua.' (<http://eppt.eppo.org>) terminus. Ugyancsak a gyümölcs vörös színére utal a *vér* szóval a faj ang. *bloody blackberry* (www.canadaplants.ca) 'véres szeder' és or. *ежевика кровавая* (EL.) 'véres bükköny' elnevezése.

A Szentföldön őshonos szederfaj, számos bibliamagyarázó szerint Mária jelképének a lángoló, de el nem égő csipkebokor helyett a vérvörös szeder lehetett az alapja. Ezért is kapta a botanikai *Rubus sanctus*, azaz 'szent szeder' szinonimát. Nyilván ez az eredete R. 1893: *szent szeder* 'Rubus sanctus' (PallasLex. csipkebokor a.) elnevezésének, valamint az ang. *holy bramble* (W.; R. 1832: GS. II: 535, 1838: AFB. I: 744), *sacred bramble* 'ua.' (R. 1855: Irvin 134) tükörszónak, végül ang. *biblical bramble* (Duke 386), azaz 'bibliai szeder' nevének is. Élőhelyére utal a *Rubus anatolicus* szinonima, valamint ang. *palestine blackberry* (PN.) elnevezése. Izraelben héber *petel kadosh* (uo.) és *tzininim* (Duke 386) neve használatos.

tüskétlen szeder J. *Rubus inermis* (ulmifolius) (P. 485). Továbbnemesítéssel létrehozott és elterjedt gyümölcstermő növény. A nagy gyümölcsű, tüskementes szederfajtákkal a tüskés hajtásrendszerű fajták kiszorultak a természetből.

Az észak-amerikai magashegységi fajtákkal való keresztezéssel már 1820 óta természetnek szedret. Korán ismert volt, hogy a szedernek magas a vitamintartalma, azóta már az ásványok és a gyümölcssavak jelentőségét is fölmérték, végül is ez vezetett a tövis nélküli szeder nemesítéséhez

és ang. *thornfree*, *thornless* nevéhez; vö. lat. *Rubus fruticosus* cv. *Thornfree*, ang. *thornfree* (W.) és *thornless blackberry* (EL.). A magyar terminus faji jelzője az angol név tükörfordítása.

Társneve a *szillevelű szeder* (P. 235), a korábbi latin szaknyelvi *Rubus ulmifolius* tükörfordítása. Szó szerinti megfelelője az ang. *elmleaf blackberry* (EL.), *elm leaf bramble* 'ua.' (www.calflora.org; R. 1832: *elm-leaved bramble* [GS. II: 534], 1838: *ua.* [AFB. I: 741]); vö. még fr. *ronce à feuilles d'orme* 'ua.' (TB.), azaz 'szillevelű szeder'. A lat. *ulmifolius* faji jelző is 'szillevelű' értelmű. A faj ném. *Sand-brombeere* (GRIN.) neve 'homokszeder', a holl. *koebraam* 'ua.' (MEnc. 435) 'tehénszeder', a ném. *Mittelmeer-brombeere* 'ua.' (uo.) és a cs. *ostružinik středozemský* 'ua.' (www.ibot.cas.cz) 'földközi-tengeri szeder' jelentésű. Személynévvel alkották az ang. *Burbanks thornless blackberry* (uo.), azaz 'Burbank tuskétlen feketeszeder' elnevezést, a fajt Luther Burbank vezette be az USA-ban.

havasi málna J. *Rubus niveus* (P. 172). Ázsiában őshonos, de elterjedt a többi földrészen is. Sokféle természetű fekete színű, édes, ízletes gyümölcse miatt.

Neve az ang. *snowpeaks raspberry* 'ua.' (PN.; R. 1832: *snowy bramble* [GS. II: 530]) tükörfordítása. Előtagjuk mintája a latin szaknyelvi faji jelző volt, a lat. *niveus* 'hó, hófehér' jelentésű. A szederfaj havasi, alhavasi, hóban gazdag élőhelye volt a névadás alapja. Hasonló ang. *hill raspberry* (MEnc. 421), azaz 'dombszeder' elnevezése is. Társneve az egyik élőhelyére utaló *ceyloni málna* (P. 172), az ang. *Ceylon raspberry* (MEnc. 421) tükörfordítása. Kínában *hong pao ci teng* (GRIN.), azaz 'vörös boggyós töviszöld', Taiwanon *kasmiri szeder* a neve. További idegen nyelvi elnevezése a földrajzi névvel alkotott ang. *Java bramble* (www.issg.org; R. 1832: *ua.* [GS. II: 530]) 'Jáva-szeder', a sp. *frambuesa*, ném. *Mysorehimbeere* (GRIN.), ang. *mysore raspberry* (MEnc. 421; < a lat. *Rubus mysorensis* Heyne ex Roth. szinonima alapján), *mysore black raspberry* és a *mahabaleshwar raspberry* Indiában (PN.).

fekete málna J. *Rubus occidentalis* (P. 485). Észak-Amerika keleti vidékeinek erdőségeiben őshonos cserje. Gyümölcse nagyon hasonlít a hagyományos málnáéra, de kékes-fekete színű. Íze jellegzetes és egyedű, ma nagyban termesztik.

1894-től adatható a *fekete málna* 'ua.' (PallasLex. málna a.), 1924: *ua.* (MF. II: 485). Az erdei málna 'Rubus idaeus' piros gyümölcsétől eltérően ennek gyümölcse – rendkívül magas antociántartalma miatt – sötét lila-fekete színű. (A fekete gyümölcs miatt össze is tévesztik a szederrel.) A név szó szerinti megfelelője az ang. *black raspberry* (EL.), ném. *schwarze Himbeere*, sp. *frambueso negro*, sv. *svarthallon* (GRIN.), jap. *kuro mirasu berii*, *kuro miki ichigo* (PN.), szln. *črna malina*, fr. *framboisier noir*, szln. *črna malina*, dán *sort hindbær* 'ua.' (LH.). Szintén gyümölcsének színére utal ném. *schwarzfrüchtige Himbeere*, fr. *framboisier à fruits noirs* (uo.), azaz 'fekete gyümölcsű málna' és ang. *wild black raspberry* (W.), vagyis 'vad fekete málna' elnevezése. Hasonló a névadás szemléleti háttere 'fekete sapka' jelentésű ang. *blackcap*, *black cap raspberry* (uo.) neve esetében is.

Nyugati málna (P. 172) társneve a latin binómen tükörfordítása, az *occidentalis* faji jelzőnek 'nyugati' a jelentése (< lat. *sol occidens* 'lelenő nap', *sol cadens* 'ua.'; *occidentalia* 'Nyugat' < *occidere*, *cadere* 'leesni, lemenni'). Az ókorban az óceántól nyugatra eső vidékeket is értették alatta (később az új Nyugat, például sp. *El Occidente*), így e Rubus faj amerikai eredetű is utal a szó a faji terminusban. A *nyugati málna* szó szerinti megfelelője a cs. *ostružinik západni*, észt. *läänevarikas* (LH.), gör. *ποββοζ δυτικός* (PN.), or. *малина западная*, ang. *western raspberry* (EL.), *western bramble* 'ua.' (1832: GS. II: 531, 1838: AFB. I: 736). Már a Linné előtti időkben jelölik a fajokat származásra utaló nevekkal a botanikában, az *occidentalis* és ellentéte, az *orientalis* megkülönböztető faji jelzők voltak. Hasonló szerepe volt és van az *európai* és az *amerikai* faji jelzőknek, 1838-ban az *american bramble* (AFB. I: 736), 1839-ben az *american raspberry* (M' Mahon 528) a *Rubus occidentalis*, míg az *European raspberry* a *Rubus idaeus* (uo.). A fekete málna származására utal ang. *american black raspberry* (LH.) és ol. *lampona americano* (PN.), azaz 'amerikai (fekete) málna' elnevezése. Ugyancsak élőhelyre utaló elnevezése az ang. *virginian raspberry* (EL.; R. 1826: CF. 198, 1832: GS. II: 531), fr. *framboisier de Virginie* (GRIN.) és a dán *Ontario-brombær* (LH.).

A latin szaknyelvi *Rubus* nemzetségnév már a rómaiaknál is használatos terminus volt, az indogermán **reub* (DWb. 762) igéből származtatható, amelynek 'szakít, tép' jelentése a *Rubus* fajok

tüskés hajtásaira utal. A földi szeder ném. *Brombeere* (< kfn. *brâmber*; ófn. *brâmberi* [uo.]) neve is tulajdonképpen 'tüskebokor bogyója' jelentésű, mert első tagja az ófn. *brámo*, *bráma*, kfn. *brâme* 'tüskebokor' (uo.) szó.

borbogyó, japán J. *Rubus phoenicolasius* (P. 172). Észak-Kínában, Japánban és Koreában őshonos, de átkerült Európába és Észak-Amerikába is. Ehető termése fényes vörös, kb. egy cm átmérőjű.

1966-ban *borbogyó* 'ua.' (MNöv. 33). A *japán borbogyó* az ang. *japanese wineberry* 'ua.' vagy a ném. *japanische Weinbeere* 'ua.' (W.) tükörfordítása. Szó szerinti megfelelője még a holl. *japanse wijnbes* 'ua.' (LH.). A faji jelző a növény előfordulására utal, akárcsak fi. *japaninvatukka*, illetve sp. *frambuesa japonesa* 'japán málna' és szlk. *ostružina japonská*, cs. *ostružinik japonský* 'japán szeder' (uo.) elnevezésében. Az olaszban *lampona di Cina* (uo.), vagyis 'kinai málna'. Használatos az angolban az egyszerű *wineberry* (W.) 'borbogyó', illetve a *wine raspberry* (uo.) 'bormálna' neve is. Sz. az értelme sv. *vinhallon* (LH.) nevének is, norv. *vinbringebær*, dán *vinbrombær* (uo.) nevének pedig 'borszeder' a jelentése.

Társneve a magyarban a *vörösbolyhú málna* (P. 485), jelzője összefügg a növény 'bíbor szőrös' jelentésű latin szaknyelvi *phoenicolasius* faji jelzőjével, amelyet a lat. *phoenix*, illetve gör. *phoinix* 'bíborpiros, rókapiros' és a gör. *lásziosz* 'sűrűn szőrös, bozontos' szóból alkotották. A vörös hajhoz hasonlító finom, vörös tüskével borított vesszőkre utal. Hasonlóan a növény ném. *rotborstige Himbeere* (W.), *purpurrot-zottige Himbeere*, fr. *ronce à poils rouges*, észt *punakarvane vaarikas*, szln. *rdečesčetinava robida* (LH.), or. *малина пурпурноплодная* (EL.) és ang. *purple-leaf blackberry* (GRIN.) elnevezéséhez. Az angolban használatos *hairy bramble* (uo.), azaz 'szőrös szeder' neve is.

tőzgszeder J. *Rubus chamaemorus* (P. 485). Észak-Európán kívül Észak-Amerikában és Ázsiában honos. Gyümölcsének íze friss, kellemes zamata van.

A fajt 1897-ben *fűnemű Szeder* (PallasLex. szeder a.) néven említették. *Tőzgszeder* neve a katalán *romegueró de torbera* (ZP.), fr. *ronce des tourbières*, holl. *veenbraam* 'ua.' (LH.) szó szerinti megfelelője. A nevekben a *tőzeg* szó a növény élőhelyére utal, hasonlóan a *tőzgeomálna* (uo.), a faj északi hegyvidékek tőzeges talaján fordul elő. Ném. *Torfbeere* (W.) neve is 'tőzgebogyó' jelentésű.

Ugyancsak az előfordulási hely az alapja *lápi málna* (LH.), illetve *lápi szeder* (P. 235) és *mocsári hamvas szeder* (www.finland.hu) elnevezésének, egész mocsarakat benő északon. Az utóbbi névben a *mocsári* megkülönböztető jelzővel a rendszertanban a hamvas szeder '*Rubus caesius*' (P. 235) fajtól különítik el. Több idegen nyelvi nevében is használatos a vízi élőhelyre utaló faji jelző; vö. szerb *močvarna jagoda* (PN.), vagyis 'vízi eper', észt *rabamuraka* (uo.), azaz 'mocsári szeder', fr. *mûre des marais* (uo.) és sp. *mora de los pantanos* (LH.) 'mocsarak szedre', valamint norv. *myrebær* és sv. *myrbär* 'ua.' (uo.), vagyis 'mocsári bogycó'.

Társneve még a *törpeszeder* (P. 485; R. 1966: MNöv. 193) és a *törpemálna* (ZP.; R. 1924: *törpe málna* [RévaiLex. XVI: 422]). A névadás szemléleti háttere az, hogy csupán 15–20 cm magasra nővő alacsony cserje. Az angolban is *dwarf mulberry* (R. 1832: GS. II: 539), vagyis 'törpemálna', a franciában ugyancsak *ronce naine* (LH.), *mûrier nain*, illetve *ronce petit-mûrier* (PN.) azaz 'törpeszeder', illetve 'kis szeder', a hollandban *kruipbraam*, vagyis 'kúszó földi szeder' a neve. A latin szaknyelvi *chamaemorus* faji jelzőt is a gör. *chamai* 'a földön'; 'elterülő, alacsony' és a lat. *mōros* 'eperfa' szavak összetételével alkotották, mert a tőzgszeder földközeli cserje. Erre utal ol. *camemoro* és gör. *βάτος το χαμαίμορο* (uo.) neve is.

1807-ben, a debreceni fűvészkönyvben a *kétlaki szederj* (MFűvk. 304) elnevezést adták e fajnak Diószegiék, mert – ellentétben a legtöbb *Rubus* fajjal – a tőzgszeder kétlaki növény. Igen nagy jelentőségű Finnországban, ottani neve *lakka* és *hilla* (W.), alakváltozata a *lakan*, *hillan* (PN.), őszszétételben *lämpötila hillan* (uo.). Az uráli alapnyelvi **mura* folyótája fi. *muurain* (uo.), *muurama*, *murain*, *suomuurain*, észt *murakas*, osztyj. *moräk*, *muräx*, wog. *marx*, *morax*, szam. *moragga*, *maranğa* (Máté 42), *mura* (uo. 36) elnevezése. További uráli neve a szam. *palgong*, *palgok*, *palkoq* (uo. 43) és a lp. *rihca* (uo. 201), *luomi* (uo. 12). Éretlen bogyója a lp. *čurot*, *čurrot*, *čuru*, N. *škoppik* (uo.). A lp. *lätat* (uo. 13) pedig az érett formájának a neve, Máté hivatkozik Lehtirantára, aki szerint közlapp kori szó.

Északi elterjedésű faj, erre utal a fr. *mûre arctique* (PN.), ol. *mora artica* (ZP.), *lampone artico*, *rovo artico*, port. *amora-ártica*, *mora boreal* (LH.), azaz 'sarkvidéki szeder, sarkvidéki málna', illetve 'északi szeder' neve. Az északi, hideg vizű folyók értékes halának nevével is alkottak nevet a fájnak; vö. ang. *salmonberry* (GRIN.), azaz 'lazacbogyó'. Mivel gyümölcsének íze az almára hasonlít, Kanadában használatos ang. *bake-apple*, *baked-apple-berry* (LH.) 'sült alma', 'sült alma-bogyó' neve is. A bogyók színére utal port. *amora-branca-silvestre* és *framboesa-amarela* (uo.), azaz 'vad fehér szeder' és 'sárga málna', ang. *yellow-berry* (GRIN.) 'sárga bogyó', holl. *gele bosbraam*, *gele framboos* (PN.), vagyis 'sárga szederfa', 'sárga málna', fr. *framboise jaune* 'ua.', *mûre blanche* (uo.) 'fehér szeder' elnevezése. Az ang. *amber-fruited false raspberry* (uo.) pedig 'borostyán gyümölcsű hamis málna', mert az érett gyümölcs borostyán színű; vö. még fr. *framboise ambrée* (uo.), azaz 'málnaborostyán'. Az or. *морюшка пружемистая* (EL.) 'zömök törpemálna', a sv. *björnkulla* (uo.) 'medvebogyó' jelentésű. Kanadai fr. *chicoutai*, *chicouté*, *chicoutai* (PN.) neve a tőzegeper helyi indián nevéből való. A holl. *bergframboos* (uo.) és az ang. *mountain bramble* (R. 1826: ua. CF. 200, 1832: GS. II: 539) 'hegyi málna/szeder' értelmű. A sv. *snätterblomma*, *solbär* (PN.) 'nyílhegyvirág', 'napbogyó', a fr. *faux mûrier* 'hamis szeder', a blg. *дуба кълнина* (uo.) 'vad földi szeder', a jap. *kura udo berii* (uo.) és végül az ang. *cloudberry* 'ua.' (W.; R. 1826: CF. 200, 1832: GS. II: 539) pedig 'felhőbogyó' jelentésű.

A tőzgeszeder ném. *Moltebeere* (G. 146), *Multebeere* (LH.) nevének előtagja átvétel a dánból, a skandináv nyelvekben elterjedt. Eredetileg a szó 'olvad' jelentésével függ össze a növénynév, az éretten igen puha gyümölcsökre utal; vö. dán *multebær*; sv. *multebär*; izl. *múltuber*; norv. *molte*, *multe*, *målt*, *målte* (uo.), *multebær* (ZP.), fi. *molte* 'ua.' (PN.). Szintén összetartozik etimológiailag cs. *moruška*, *ostružinik moruška*, szlk. *ostružina moruška* (uo.), le. *malina moroszka* (LH.) elnevezése.

sünszeder J. *Rubus hystrix* (P. 235). Nyugat- és Közép-Európában elterjedt erősen tüskés, évelő cserje. Hegyvidéki erdők szélén, irtásokon, mezőkön fordul elő.

A tüskés, szürös szederindák állnak a névadás szemléleti háttérben a *sün* előtaggal. A latin szaknyelvi *hystrix* faji jelző is a sündiszó lat. *hystrix* (< gör. *hýsztrix* 'ua.') nevéből keletkezett. Ugyancsak az áthatolhatatlan, szövevényes szederindákra utal a R. 1832: ang. *echinated bramble* (GS. II: 535), valamint a R. 1823: ném. *dichtstaheliger Brombeerstrauch* 'Rubus hystrix' (DF. III: 507), azaz 'sűrűn tüskés szederbokr' és a többszörösen összetett, a Linné előtti szövevényesen körülíró botanikai névadásra emlékeztető ném. *Stachelschweinchen-Haselblattbrombeere* 'Rubus hystrix' (W.), vagyis 'sündiszóncska-mogyorólevelű szeder' elnevezés. Olvasható néhol a *Rubus hystrix* szinonima is a ma elfogadott *Rubus hystrix* (Comp. flor. German. I: 687) mellett.

bambuszszeder J. *Rubus henryi* (P. 42). Kínában őshonos teljesen télálló örökzöld, évelő cserje. Fiatal leveleiből Kínában teát főznek. Ehető, édes ízű gyümölcse fényes fekete, szinte tökéletes gömb alakú. Nyersen vagy főzve fogyasztják.

A latin szaknyelvi *Rubus henryi* var. *bambusarum* (EL.), *Rubus bambusarum* (GRIN.), *Rubus henryi bambusoides* (T.) szinonimák, valamint ang. *bamboo-like bramble* (uo.), azaz 'bambuszszerű szeder' neve volt a *bambuszszeder* terminus mintája. A név *bambusz* előtagja nemzetközi szóvá vált a holl. *bamboes*, port. *bambu* 'ua.' (G. 92) révén. Már a 16. századtól kezdett terjedni, a végső forrás a maláj, indonéz *bambu* (uo.) gyűjtőnév. A latin szaknyelvi *Rubus henryi* binómenben a nemszűrt név Augustine Henry (1857–1930) angol botanikus és növénygyűjtő nevét őrzi, aki különösen Kínába tett botanikai gyűjtőutakat.

A sv. *kinesiskt prydnadsbjörnbär* (GRIN.), azaz 'kínai díszítő földiszeder' nevének alapja az, hogy a bambuszszedret Európában dísznövényként ültetik. Hazájában kí. *zhu ye ji zhao cha* (uo.) elnevezése használatos. További neve az ang. *evergreen blackberry* (www.plantdatabase.ie), vagyis 'örökzöld feketeszeder', dán *klatre-brombær* (W.), azaz 'kúszó szeder'.

gyűszűszeder J. *Rubus rosifolius* (*rosaefolius*) (P. 485). Afrikában, Ázsiában, Ausztráliában honos. Nagy, kúp alakú gyümölcse vörös, ehető, kellemesen édes ízű.

Neve az ang. *thimbleberry* 'ua.' (GRIN.), azaz 'gyűszűbogyó' átvétele. A faj ném. *javanische Himbeere* (uo.) nevének tükörfordítása *jávai málna* (P. 235) társneve. Más földrajzi nevekkkel is utalnak

honosságára, ebből is látszik nagy elterjedtsége; vö. sp. *frambueso de Africa* (uo.), ang. *Mauritius raspberry*, *bramble of the Cape* (MEnc. 420), *West Indian raspberry*, fr. *framboisier d'Asie* (W.).

A latin szaknyelvi *rosifolius*, *rosaefolius* faji jelzőt a lat. *rosa* 'rózsa' (< gör. *rhódon* 'ua.') és a lat. *folius* '-levelű' (< lat. *folium* 'levél') szavak összetételével alkotották. A rózsa leveléhez hasonlítják fl. *ruusuvatukka* (LH.), azaz 'rózsaszeder' és cs. *ostružinik růžolistý* (uo.), or. *малина розолистная* (MEnc. 420), ang. *roseleaf raspberry* (PN.), *rose-leaf bramble* (GRIN.; R. 1832: *rose-leaved bramble* [GS. II: 529]), vagyis 'rózsalevelű málna/szeder' nevében is. Brazíliai port. *amora-vermelha* 'piros szeder', dán *jordbærhindbær* 'epermálna', ang. *indian raspberry* nevének 'indiai szeder' (LH.) a jelentése.

sárga málna J. *Rubus xanthocarpus* (P. 172). Nyugat-Kínában utak mentén, sziklás szurdokokban él, 600–3200 m magasságban. Néhol Európában is termesztik, számos fajtáját nemesítették ki. Nálunk a *Zsófia* és a *Fertődi aranyfürt* sárga málna ismert.

Clusius már 1601-ben különbséget tett a málna vörös és sárga fajai között. A sárga málna *Rubus xanthocarpus* nevét Morot adta 1891-ben (*Journal de Botanique* 5[3]: 46–7). A latin szaknyelvi *xanthocarpus* faji jelző a gör. *xanthósz* 'sárga' és a gör. *karpósz* 'gyümölcs' szavak összetétele, ez volt a mintája a *sárga málna* terminusnak. A faj hasonneve a *sárgánérő málna* (P. 486), a szokatlan, sárga színű gyümölcsre utal. Akárcsak észtt *kollaseviljaline vaarikas* (PN.), cs. *ostružinik žlutoplodý* (<http://botany.cz>), or. *малина желтоплодная* (EL.), azaz 'sárga gyümölcsű málna' elnevezése. Ez az alapja kí. *huang guo xuan gou zi* (uo.) nevének is. Hasonló a névadás szemléleti háttere a sv. *guldhallon* (GRIN.) és dán, norv. *guldbær* (W.), azaz 'arany málna', illetve 'arany bogyó' elnevezés esetében.

kúszó szeder J. *Rubus serpens* (P. 486). Európa mérsékelt övi országaiiban honos. Lédús gyümölcse kezdetben vörös, éretten fekete színű, kellemes ízű. Neve a latin binómen megfelelője (< *Rubus serpens* Weihe ex Lej. et Court. In: *Compendium flora Belgicae*. 1831. II: 172). A *Rubus* nemzetségnév 'szeder', a magyar név előtagjának mintája pedig a latin szaknyelvi *serpens* faji jelző volt, a lat. *serpens* szó 'csúszó, kúszó', főnévként 'kígyó' jelentésű (< lat. *serpere* 'kúszni'). A hengeres, tüskés, messze kúszó száakra utal, ez a szederfaj is a talajon kúszva terjed indáival. Szintén tükörfordítással jött létre a faj ausztriai ném. *Kriech-brombeere* (www.botanische-spaziergaenge.at) és or. *жевика ползучая* (www.plantarium.ru), azaz 'kúszó szeder' elnevezése.

rózsás szeder J. *Rubus bifrons* (P. 485). Európában és az USA keleti partján fordul elő. A fekete csonthéjas gyümölcs mintegy 15 mm átmérőjű. Fogyasztható nyersen, illetve zselék és szószok készülnek belőle. Kék festéket nyernek a termésből.

1952-ben *rózsás szeder* '*Rubus bifrons*' (Növhat. 316). A névadás szemléleti háttere az, hogy a Rosaceae családba tartozik, a rózsához hasonló szép virágai és tüskés gallyai nőnek. A *Rubus bifrons* binómen 1821-ben tette közzé érvényesen az osztrák botanikus, Leopold Trattinnick (*Steiermarkische Zeitschrift, Grätz*. 1[3]: 163). A latin szaknyelvi *bifrons* faji jelző a lat. *bi-* 'kettős, kétszer' és a lat. *frons*, gen. *frondis* 'levél, leveles ág' összetétele, a különböző színű levéloldalakra utal. Ez az alapja *kétszínű szeder* (P. 235) társnévének is, valamint a ném. *zweifarbige Brombeere* 'ua.' (MEnc. 436) tükörfelfezésnek. Szó szerinti megfelelője még a le. *jeżyna dwubarwna* (W.), cs. *ostružinik dvojbarevný* (www.biolib.cz) és a szlk. *ostružina dvojfarebnolistá* 'ua.' (www.kpr.eu/sk). Ugyanaz a névadás alapja fr. *ronce changeante* (TB.) és ang. *twice-leafed blackberry* (www.biosurvey.ou.edu), azaz 'változó szeder', illetve 'kettős levelű feketeszeder' elnevezésének. További idegen nyelvi neve a sv. *banbjörnbär* és a norv. *barkbjørnebær* (www.nobanis.org), azaz 'kérges medvebogyó'.

durva szeder J. *Rubus rudis* (P. 485). Európában honos lombhullató, egyes országokban özőnnővény. Halvány rózsaszín virágaiból összetett termés fejlődik.

Az egyes nyelvekben, így a magyarban is, a latin szaknyelvi binómen tükörfordítása a faj neve. A *Rubus rudis* Weihe taxon név Carl Ernst August Weihe (1779–1834) német botanikustól származik, érvényesen ő tette közzé 1825-ben (*Comp. fl. German*. I: 687). A latin *rudis* faji jelzőnek a botanikában 'durva szőrös' a jelentése, a szeder esetében a durva felületű mirigyekre utal. Szó

szerinti megfelelő az ang. *rude bramble* (R. 1832: GS. II: 536), *rough bramble* (1838: AFB. I: 741), ném. *rauhe Brombeere*, ol. *rovo ruvido* (www.wildpflanzen.ch), norv. *rubjørnebær* (www.nobanis.org), cs. *ostružinik hrubý* 'ua.' (www.ibot.cas.cz). A cs. *ostružinik krátkozlátkatý* (uo.) társnév 'rövid mirigyes szeder' jelentésű.

sarkvidéki szeder J. *Rubus arcticus* (P. 485). Szubarktikus vidéken honos, hideg időjárási körülmények között előforduló alacsony cserje. Édes gyümölcsöket terem.

Lápos, mocsaras területek, az északi tundrák növénye, elterjedése a pólusoz közeli élőhelyre utaló név alapja. Megfelelője az ang. *arctic raspberry* (GRIN.), gör. *αρκτική βάτος* (PN.), ang. *arctic bramble* (uo.; R. 1826: CF. 200, 1832: GS. II. 538), sp. *mora ártica* (ZP.), ro. *mur arctic* (www.memidex.com), ném. *arktische Brombeere*, fr. *ronce arctique*, cs. *ostružinik severní* (LH.), litv. *arktinijų raukšlėtųjų gervuogių*, szlk. *ostružiny arktickéj* (http://glosbe.com), fi. *mesimarja* 'ua.' (EL.), azaz 'sarki szeder' terminus is. Ugyancsak északi előfordulása az alapja ang. *arctic blackberry* (uo.), azaz 'sarkvidéki fekete szeder', or. *костяника арктическая* (uo.) 'sarkvidéki kőbogyó', ang. *alaskan raspberry* (GRIN.) 'alaszakai szeder', dán *polarkorbær*, holl. *poolbraam*, fr. *ronce du nord* (PN.), vagyis 'polárbogyó, polárszeder, északi földi szeder' elnevezésének.

1793-ban a német botanikusok a faj dán *agerbær* (LH.) nevével, kölcsönszóval nevezték meg; vö. ném. *Agerboer* 'Rubus arcticus' (Nemnich 1489). Tulajdonképpen 'szántóföldi bogyó' a jelentése, a skandináv országokban használatos terminus; vö. norv. *åkerbær* (LH.), sv. *åkerbär* 'ua.' (EL.). A sarkvidéki szeder ang. *dwarf nagoonberry* (uo.), *nagoonberry*, *nagoon* (W.) neve az Alaszka délkeleti és Kanada nyugati részén beszélt tlingit nyelvi *neigóon* 'ua.' (uo.) átvétele. A sötévtörös szedrek nagyon ízletesek, Oroszországban igazi csemegének számítanak, ezért 'a királyok gyümölcsének' (or. *княженика* [LH.]) is nevezik. A dán *bjørnebær*, izl. *bjarnarber* 'medvebogyó', a holl. *dwerfbraam* 'törpeszeder', az észt *mesimurakas* 'mézes földi szeder' (uo.), az or. *княженика поляника* (EL.) 'mezei málna', az ang. *nectarberry* 'nektárbogyó' (GRIN.), *crimson bramble* (uo.; R. 1832: *dwarf crimson bramble* [GS. II: 538]) 'karmazsinvörös szeder', a fi. *maa-muurain* 'földi szeder', a ném. *amerikanische Taubeere* 'amerikai harmatbogyó' (PN.) jelentésű.

szeldeltlevelű szeder J. *Rubus laciniatus* (P. 485). Euráziában őshonos, mára széles körben meghonosították Észak-Amerikában is. 1770 óta termesztésbe vont növény. Fényes fekete, lédús gyümölcse kúpos alakú, kellemesen édes ízű.

A faj jellegzetesen bemetszett, mélyen karéjos, durván fogazott, csipkés szélű levelére utaló név. Hasonneve is *szárnyaslevelű szeder* (uo. 235) szárnyasan szabdaltságot jelez. A botanikában gyakori terminus a *szeldeltlevelű* faji jelző (pl. *szeldeltlevelű szarkaláb*, *szeldeltlevelű éger*, *szeldeltlevelű juhar*, *szeldeltlevelű bodza* stb.), a latin szaknyelvi *laciniatus* 'csíkos' (< lat. *lacinia* 'csík') jelentésű. A latin fajnév volt a mintája a *Rubus laciniatus* számos idegen nyelvi nevének is; vö. ném. *schlitzblättrige Brombeere* (R. 1889: Archiv des Vereins der Freunde der Naturgeschichte in Mecklenburg. 43: 210), ang. *slashed blackberry* (www.fs.fed.us), *jagged-leaved bramble* (R. 1832: GS. II: 532), *lacinate bramble*, *cutleaf blackberry* (EL.), *cutleaf evergreen blackberry* (W.), *cut-leaf bramble* (GRIN.; R. 1885: *cut-leaved bramble* [R. 1826: CF. 199, 1838: AFB. I: 738]), or. *ежевика разрезная* és fr. *ronce à feuilles divisées* 'ua.' (PN.).

Mivel zöld lombozata télálló, az angolban az *evergreen blackberry* (EL.), azaz 'örökzöld feketeszeder' nevet kapta. Az ang. *italian blackberry* 'olasz feketeszeder', a *parsley-leaf bramble* 'petrezselyemlevelű szeder' (GRIN.), a fr. *ronce à fruits comestibles* 'ua.' (PN.) pedig 'ehető gyümölcsű szeder' jelentésű.

háromszínű szeder J. *Rubus tricolor* (P. 486). Kína Szecsuan és Jünnan tartományában őshonos örökzöld cserje. Kellemes ízűek élénkzöld gyümölcsei.

Wilhelm Olbers Focke írta le és tette közzé 1910-ben érvényesen a javasolt rendszertani nevet (Bibliotheca Botanica 17. 72: 40). A piros bogyókra, a fehér virágokra és a zöld lombozatra utal a *tricolor* 'háromszínű' faji jelző. A faj magyar neve a latin szaknyelvi binómen szó szerinti megfelelője. Más nyelvekben is követik a latin mintát; vö. ném. *dreifarbigе Himbeere* (PN.), azaz 'háromszínű málna', *dreifarbigе Kriechbrombeere* (www.gartenakademie.rlp.de), vagyis 'háromszínű kúszószeder', kí. *san se mei* (GRIN.), azaz 'háromszínű bogyó'.

Társneve a *fényeslevelű szeder* (P. 235). A fr. *ronce épineuse* 'ua.' (PN.) 'tüskés szeder', az ang. *creeping bramble* 'ua.' (www.pfaf.org) és a sv. *kryphallon* 'ua.' (GRIN.) 'kúszó szeder', illetve 'kúszó málna' jelentésű. Kínai eredetére utal ang. *chinese bramble* (uo.), azaz 'kínai szeder' neve. Német faiskolák is használják kínálatukban a faj honosságára utaló *chinesische Brombeere* (www.eggert-baumschulen.de), vagyis 'kínai szeder' terminust. Az itthoni kereskedelemben találkozhatunk a *Rubus tricolor* kimerítően körülíró *háromszínű örökzöld kínai szeder* (például www.treemail.hu vagy www.dmkert.hu) nevével is.

mocsári szeder J. *Rubus flagellaris* (P. 485). Évelő faj, Kelet-Kanadában és az Amerikai Egyesült Államok keleti államaiban őshonos. Termése sötétlila csonthéjas gyümölcs, édeskés, bár kissé fanyar ízű. Festsére is használható.

A faji jelző alapja az, hogy mocsarakban gyakori előfordulása ez a faj. Lehetséges mintája a 'mocsári szeder' értelmű ang. *swamp blackberry* (GRIN.), *swamp dewberry* 'Rubus hispidus' (W.). A 'korbácsszerű' jelentésű latin szaknyelvi *flagellaris* (< lat. *flagellus* 'ostor, korbács') faji jelző a messze kúszó indákra utal. Ez az alapja ang. *runner bramble* (R. 1832: GS. II: 533, 1838: AFB. I: 740), azaz 'futó szeder', *elterjedése pedig az ang. american dewberry* (GRIN.) és *northern dewberry* (EL.) elnevezésének.

himalájai szeder J. *Rubus biflorus* (P. 485). A Himalája vidékén és Nyugat-Kínában őshonos cserje. Kellemesen édeskés ízű, éretten sárga gyümölcsöket hoz.

Magyar neve honosságára utal. A latin Rubus biflorus binómen szó szerinti megfelelője a faj ang. two-flowered bramble (www.rhs.org.uk; R. 1832: GS. II: 531), azaz 'kétvirágú szeder' elnevezése, a latin szaknyelvi *biflorus* (< lat. *bi-* 'kétszer', *-florus* '-virágos') faji jelzőnek 'kétvirágú' a jelentése. Társneve nálunk a *pirosvirágú szeder* (P. 235), *kínai hazájában fen zhi mei* (GRIN.), *rou mao fen zhi mei* (www.efloras.org), vagyis 'pelyhes szőrű ágbogyó', az angolban *silver-stemmed bramble* (www.cambridge2000.com), azaz 'ezüst szárú szeder' a neve.

magtalan szeder J. *Rubus ursinus* (P. 486). Észak-Amerikában őshonos, nedves helyeken fordul elő. Az édes, nagyon illatos, ehető gyümölcs sötétlila és fekete.

A faj gyümölcse szinte mag nélküli. A latin szaknyelvi *Rubus ursinus* névben az *ursinus* (< lat. *ursus* 'medve') faji jelző arra utal, hogy kedvelik a medvék a bogyókat. Ugyancsak 'medveszeder' a jelentése cs. *ostružnik medvědí*, szln. *medvedja robida* (LH.), ang. *bear's bramble* (R. 1832: GS. II: 540) és or. *ежевика медвежья* (PN.) elnevezésének. Nálunk a nyelvjárási *medveszeder* Szeged környéki szederfaj neve (N. Nyr. 1902: *medveszödör* | ÚMTsz.: *medveszeder* Marosvásárhelyen 'havaszon termő, kékesfekete, kellemes ízű szederfajta', ua. a Székelyföldön 'áfonya'). Erdélyben, a magas hegyek erdei tisztásain, azon a szinttájon a medve is szívesen eszegeti ezeket a gyümölcsöket.

További idegen neve az ang. *Douglas-berry*, sv. *dewberry* (GRIN.), *California blackberry* (EL.), *Pacific blackberry* (LH.; R. *blackberry* [Völney 1880: 52]), *Pacific dewberry*, észt *karumurakas* (LH.), kí. *mei zhou lu mei*, ang. *californian dewberry* (PN.). Az ang. *boysenberry* (EL.) a *Rubus ursinus* „Boysen” vagy *Rubus ursinus* var. *loganobaccus*, nemesítője nevét viseli, 1923-ban keresztezte Rudolf Boysen (1895–1950) a kaliforniai Napában. Nagy, zamatos gyümölcsét különösen értékelik a konzerviparban.

molyhos szeder J. *Rubus canescens* (tomentosus) (P. 485). Ázsia mérsékelt övi országaiban és Európában honos. Nálunk vadon termő, termése fényes, fekete színű.

1807-től adatható: *molyhos Szederj* 'Rubus tomentosus' (MFüvK. 304), majd 1924: *molyhos szeder* (MF. II: 488), 1952: ua. (Növhat. 314). Molyhos levélfonákú, nevében a faji jelző a finoman szőrös, pelyhes felületre utal. Mint Diószegiék írják fűvészkönyvükben, levelei „alól felyül molyhosok” (MFüvK. i. h.). Hasonneve a *bolyhos szeder* (P. 235). Ugyanilyen a növény ném. *wolliger Brombeer*, ang. *cottony blackberry* (www.unesco-ci.org), *woolly blackberry* (PN.; R. 1838: *woolly bramble* [AFB. I: 745]), azaz 'gyapjas szeder' neve.

Az ol. *rovo tomentoso* (uo.), ang. *tomentose blackberry* (uo.; R. 1832: *tomentose bramble* [GS. II: 534]), fr. *ronce tomenteuse* (www.floreAlpes.com) és R. 1823: ném. *filziger Brombeerstrauch* (DF. III: 496), azaz 'nemezes földi szeder' neveinek mintája a latin szaknyelvi *tomentosus* 'filces,

nemezes' (< lat. *tomentum*) faji jelző volt. A lat. *canescens* jelző pedig 'szürke; ezüst, ölomszürke' jelentésű, a lat. *canescens* 'szürkül', *canescere* 'elszürkül', *canus* 'szürke, világosszürke' szóból. Ez alapján keletkezett fr. *ronce blancheâtre* (TB.) és *ronce cendrée* (PN.), azaz 'fehéres szeder', illetve 'hamuszürke földi szeder' elnevezése.

berki szeder J. *Rubus sylvaticus* (P. 486). Ritka faj, fák alatt, bokros helyeken, folyók bozótos széléin fordul elő. Magyarországon vadon terem, bogyója fekete.

1924-től adatolható a *berki szeder* (MF. II: 485), a faj élőhelyére utaló név, noha a latin szaknyelvi *Rubus sylvaticus* binómen jelentése 'erdei' és nem 'berki szeder'. 1911-ben az *erdei szeder* 'Rubus idaeus' (Nsz. 292), azaz málna. (Az erdei szeder terminus Priszter nagy összefoglaló növénynév szótárában nincs meg, szerepel viszont az *erdei málna* 'Rubus idaeus' [P. 172] az európai málna nevéként.) A *Rubus sylvaticus* terminus a lehetséges mintája a fr. *ronce des bois*, ol. *mora di bosco*, holl. *bosbraam* (LH.), a cs. *ostružinik lesní* (<http://botany.cz>), illetve a R. 1823: ném. *Waldbrombeerstrauch* (DF. III: 498), azaz 'erdei szeder', illetve 'erdei szederbokor' névnek. A szaknyelvi binómen Carl Ernst August Weihe botanikustól származik, érvényesen ő tette közzé 1825-ben (Comp. fl. German. I: 687).

hamvas szeder J. *Rubus caesius* (P. 235). Eurázsiai flóraelem a Rózsafélék (Rosaceae) családban. Lédús, savanykás gyümölcse frissen és tartósítva élvezhető.

A név a debreceni fűvészkönyv megjelenésétől adatolható, 1807: *hamvas Szederj* 'ua.' (MFűvK. 304). 1897-ben *hamvas szeder* (PallasLex. XV. szeder a.), 1902: ua. (MVN. 104), 1911: ua. (Nsz. 292), 1924: ua. (RévaiLex. XVI: 422). 1966: ua. (MNöv. 76). Faji jelzőjének a hamvas termés az alapja. Bár minden gyümölcsöt véd viaszos-hamvas héj, ezen a fajon látszik leginkább, az érett gyümölcs nem fényes, mint a vadszedere, hanem hamvasan sötétkék. A hamvas szeder gyümölcsének népnyelvi neve az egyszerűbb *hamvas* (T.).

A *Rubus caesius* színre utaló társneve a *kék szeder* (P. 235; R. 1924: MF. II: 487), illetve a *kék bogyó* (Novák 9; R. 1902: *kékbogyó* [MVN. 104], 1924: ua. [RévaiLex. XVI: 422 és MF.]). A gyümölcs kék színére utal a latin szaknyelvi *caesius* faji jelző is, 'kékeszürke, kékeszöld' jelentéssel. A botanikai binóment Linné adta 1753-ban (*Species plantarum* I: 493). Ugyancsak színre utaló elnevezése a fr. *ronce bleuâtre*, ném. *blaue Brombeere*, or. *ερχεβυκα συζα* (AFE. 107), sv. *blåhallon* (EL.), fi. *sinivattukka*, fr. *ronce bleue*, gör. *λευκόφαιος ρούβος*, *κραινός* p., kí. *hei mei* (PN.), szln. *sinjezelena robida*, or. *ερχεβυκα συζα*, ukrán *ожжина суза* (W.), ném. *hechtblaue Brombeere*, norv. *blåbringebær*, ol. *rovo bluastro*, cs. *ostružinik sivý* (LH.), valamint az ang. *grey bramble* (R. 1832: GS. II: 533, 1838: AFB. I: 739) és *blue bramble* (R. 1826: CF. 200).

Népnyelvi elnevezése a *koldusszeder* (Novák 9), nyilván az erdőt járó gyűjtögetők ingyenes gyümölcse a névadás alapja. További társneve a magyarban a *seregélyszeder* (P. 485), régóta használatos terminus a botanikai szaknyelvben, 1807: *seregély Szederj* 'Rubus fruticosus' (MFűvK. 304), 1873: *seregély-szeder* 'alul molyhos, fényes gyümölcsű szederfaj' (Ballagi 2: 513), 1897: ua. (PallasLex. XV. szeder a.), 1902: *seregély szeder* 'Rubus caesius' (MVN. 104), 1911: ua. (Nsz. 277), 1924: ua. (RévaiLex. XVI: 422), 1966: ua. (MNöv. 76). Az erdélyi népnyelvben *seregélyszeder* 'ua.' (Bodor 1963: 150). A hamvas szedernek ez a neve valószínűleg arra utal, hogy a seregély kedvelt eledele a gyümölcs. Ahol pedig ez a madár megjelenik, ott nem sok marad az embernek.

Régen a hamvas szedernek a németben más, ma már nem használatos nevei voltak; vö. ném. *Fosbeeren* 'Rubus caesius' (Nemnich 1793: 84), *Pfalmbär* (uo. 1464) és *Korbeer* 'ua.' (uo. 1530), ez utóbbi a dán *korbær* 'ua.' (LH.) átvétele. Ma használatos neve a cserje csúnya karcolásokat okozó tüskéire utaló ném. *Kroatzbeere* (uo.), *Kratzbäre*, *Kratzbeere* (PN.; < kfn. *kratzber* (Pfeifer 2006), illetve a *bereifte Brombeere*, *Bockbeere*, *Ackerbeere* (AFE. 107), azaz 'karcos bogyó, karcos szeder, illetve homályos szeder, bakbogyó, mezei szeder'. Gyakori előfordulási helyére utal ro. *mur de miriște* (www.mek.iif.hu), sp. *zarza de los rastrojos*, illetve észt *põldmuraka*, ném. *Ackerbrombeere* (PN.), azaz 'tarló szeder', illetve 'mezei szeder' elnevezése. Ang. *dewberry* (GRIN.) és holl. *dauwbraam*, *duinbraam* (PN.) nevének 'harmatbogyó' a jelentése. További idegen nyelvi neve a blg. *κπνινα πολσκα* 'lengyel szeder' és a kí. *ou zhou mu mei*, *ou zhou lu mei* (uo.), azaz 'európai málna', 'európai harmatbogyó'.

ráspolyos szeder J. *Rubus radula* (P. 235). Európában őshonos, viszonylag ritka faj. Magyarországon a Felvidéken, Kassa környékén említették többek közt.

A *ráspolyos* faji jelző megfelel a latin szaknyelvi *radula* (< lat. *radula* 'ráspoly, kaparó' < *radere* 'karcolni, kaparni') faji terminusnak, a reszelősen durva, sűrűn szőrös termőszárra utal. Ha végighúzzuk az ujjunkat a szőrözetten, olyan érzés, mintha csiszolópapírral dörzsölnénk. A faj idegen nyelvi neveit is a ráspoly (éles, kiálló fogú, durva reszelő) szóval alkották (dán *raspe*, ném. *Raspel*, stb. 'ráspoly'); vö. dán *rasperu brombær* (W.), sv. *raspbjørnebær* (www.s-weeds.net), ol. *rovo raschiatore*, ném. *raspel Brombeere* (www.winplant.ch). Hasonneve a dán *børstehåret brombær* (www.fugleog-natur.dk), azaz 'kefeszőr szeder', a le. *jeżyna szorstka* (www.atlas-roslin.pl) és a cs. *ostružinik struhákový* (http://botany.cz), azaz 'durva szeder', valamint az ang. *hairy bramble* (www.ukflymines.co.uk; R. 1832: GS. II: 533), vagyis 'szőrös szeder'.

kövi szeder J. *Rubus saxatilis* (P. 486). Gömb alakú termése piros, íze a ribiszkééhez hasonlít. A bogyók nyersen vagy főzve, tartósítva ehetőek.

1807-től adatolható: *kövi Szederj* 'Rubus saxatilis' (MFűvK. 304). Diószegiék a botanika latin szaknyelvéből fordították a nevet fűvészkönyvükben, a faj latin és magyar szaknyelvi nevében a *saxatilis* (< lat. *saxum* 'szikla, kő'), illetve megfelelője, a *kövi* faji jelző a növény élőhelyére utal, meszes alapkőzetű szurdok- és sziklaerdőkben érzi jól magát. Ugyanez az alapja *kövi málna* és *bérci szeder* (P. 486) társneveinek is. Idegen nyelvi neveinek többsége ugyancsak a köves, sziklás talajra utal; vö. ol. *rovo sassicolo*, sv. *stenbär* (GRIN.), ang. *stone bramble* (uo.; R. 1826: CF. 200, 1832: GS. II: 538), ném. *Steinbeere*, *Felsen-himbeere* (uo.; R. Nemnich 1793, 2: 75), *Steinbrombeere* (R. 1863: Pierer's XVI: 734), sv. *stenhallon*, szlk. *ostružina skalná*, cs. *ostružinik skalní*, szln. *robida skalna*, or. *костяника каменистая* (LH.), holl. *steenbraam*, le. *malina kamionka* (EL.), ang. *rock bramble* (PN.), fr. *ronce des rochers* 'ua.' (TB.), azaz 'kövi szeder v. kövi málna', illetve 'sziklai szeder'. Az ang. *Greenland thornless blackberry* és *roebuck-berry* (EL.) nevének 'grönlandi tüskétlen szeder' és 'őzbak-bogyó', a gyümölcs színére utaló ol. *more rosse* (LH.) elnevezésének 'piros szeder' a jelentése.

Végül két észak-amerikai faj, amelynek még nincs magyar neve. A *Rubus rosa*, *roseus* fajnak javasolható a *rózsaszeder* név; vö. ang. *rosalike blackberry* (MEnc. 430), *rose blackberry* (EL.), *rose-coloured-flowered bramble* (R. 1832: GS. II: 535), ném. *Rose-pink Brombeere* (http://de.economy-point.org). A *Rubus hispidus* fajt pedig el lehetne nevezni egyik fő jellegzetességéről *szürös szedernek*, a 'durva, szőrös, szűrös, bozontos' jelentésű latin szaknyelvi *hispidus* faji jelző a tüskés kúszó indákra utal, az ang. *hispid bramble* (R. 1832: GS. II: 537), *hispid blackberry*, kanadai fr. *ronce hispide* (MEnc. 428), ang. *bristly dewberry* 'ua.' (LH.) terminus alapja. Hasonló a cs. *ostružinik štětinatý* 'ua.' (uo.), azaz 'szűrös szeder' név is.

HIVATKOZÁSOK

- AFB. = John Claudius Loudon: *Arboretum et fruticetum Britannicum*. London, 1838.
 AFE. = Szaniszló Priszter: *Arbores frutesque Europae*. Budapest, 1983.
 BMZ. = W. Müller–F. Zarncke: *Mittelhochdeutsches Wörterbuch. I–III*. Leipzig 1854–1866.
 Bodor 1963 = Bodor Kálmán: *Vadon termő gyógynövények*. Bukarest.
 BWb. = J. A. Schmeller: *Bayerisches Wörterbuch. I–IV*. Stuttgart–Tübingen, 1827–1837.
 Comp. fl. German. = Bluff & Fingerhuth: *Compendium florae Germaniae*. Norimbergae, 1825–1833.
 CF. = *Catalogue of Fruits cultivated in the Garden of the Horticultural Society of London at Chiswick*. London, 1826.
 Desc. = *Descriptiones et Icones Plantarum Rariorum Hungariae*. Bécs, 1803–1804.
 DF. = J. Ch. Röhlings–W. D. Koch–F. C. Mertens: *Deutschlands Flora*. Frankfurt am Main, 1823.
 Duke = *Duke's Handbook of Medicinal Plants of the Bible*. Boca-Raton, 2008.
 DWb. = Wahrig, Gerhard: *Deutsches Wörterbuch*. Gütersloh, 1971.
 EL. = *Encyclopedia of life*. (A legnagyobb biológiai adatbázis) (http://www.eol.org).
 G. = Helmut Genau: *Etymologisches Wörterbuch*. Basel–Boston–Berlin, 1996.
 GRIN. = *Taxonomy for Plants*. US. Department of Agriculture (www.ars-grin.gov).

- GS. = George Don: *A general system of gardening and botany*. London, 1832.
- HC. = *Historical common names of Great Plains plants* (www.unl.edu).
- Herbarium = Melius Juhász Péter: *Herbarium az faknac fvékneec nevekroel, természetekroel és haßnairol*. Kolozsvár, 1578.
- Irvine = Alexander Irvine: *The Phytologist* (Serial). London. v. 3. 1855.
- LH. = *Liber herbarum*. The incomplete reference-guide to Herbal medicine (www.liberherbarum.com).
- Máté = Máté József: *A lapp növénynevek etimológiai rétegei*. Debrecen, 2003.
- MEnc. = R. Büttner–P. Hanelt–R. Kilian: *Mansfeld's Encyclopedia of Agricultural and Horticultural Crops*. Berlin–Heidelberg, 2001.
- MF. = Jávorka Sándor: *Magyar Flóra (Flora Hungarica)*. I–III. Budapest, 1924–1925.
- MFüvK. = Diószegi Sámuel–Fazekas Mihály: *Magyar Fűvész könyv*. Debrecen, 1807.
- M'Mahon 1839 = Bernard M'Mahon: *The American gardener's calendar*. Philadelphia.
- MNöv. = Csapody Vera–Priszter Szaniszló: *Magyar növénynevek szótára*. Budapest, 1966.
- MVN. = Wagner János: *Magyarország virágos növényei*. Budapest, 1902.
- Nemnich 1793 = Philipp Andreas Nemnich: *Allgemeines Polyglotten-Lexicon der Naturgeschichte mit erklärenden Anmerkungen*. Hamburg.
- Novák = Novák Róbert: *A Rubus fajok morfológiája, rendszerezése és irtásuk lehetőségei erdészeti kultúrákban*. Doktori (PhD) értekezés. Keszthely, 2005.
- Növhat. = Növényhatározó. Szerk. Hortobágyi Tibor. Budapest, 1952.
- Nsz. = Cserey Adolf: *Növényiszótár*. Budapest, 1911.
- P. = Priszter Szaniszló: *Növényneveink*. Budapest, 1998.
- Pfeifer 2006 = Wolfgang Pfeifer: *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*. München.
- Pierer's = *Pierer's Universal-Lexikon*. Altenburg, 1863.
- PN. = *Multilingual multiscript plant name database* (www.plantnames.unimelb.edu.au).
- Prod. = Candolle, A. P. de: *Prodromus systematis naturalis regni vegetabilis*. Paris, 1825.
- Sumerl. = Hoffmann von Fallersleben: *Sumerlaten. Mhd. Glossen aus den Hss. der k. k. Hofbibliothek zu Wien*. Wien, 1834.
- T. = <http://terebeess.hu/search.html>.
- TB. = *Tela Botanica*. Le réseau de la botanique francophone (www.tela-botanica.org).
- Volney 1880 = Rattan Volney: *A popular California flora*. San Francisco.
- W. = Wikipedia.
- ZP. = <http://zipcodezoo.com/Plants>

Rácz János

Nyomárkay István: Szláv szomszédaink. Pont könyvek 5. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013. 138. lap

A magyar–szláv nyelvi, kulturális és történelmi kapcsolatok alapvető módon befolyásolták a magyar történelmet és kultúrtörténetet. A kutatások eredményei szűkebb szakmai körökben közismertek, ugyanakkor a szélesebb, művelt közvéleményben nem olyan mértékben terjedtek el, mint az elvárható lenne. Éppen ezért üdvözlendő az Akadémiai Kiadó „Pont könyvek” sorozata, amelynek célja, hogy tudományos megalapozottsággal áttekintést adjon egy-egy tudományágról. A sorozat ötödik kötete nemrég látott napvilágot, szerzője Nyomárkay István akadémikus, professor emeritus, a hazai és nemzetközi szlavisztika elismert nyelvész-kutatója.

A szerző bevezetőjében megemlíti, hogy a magyarok és szláv szomszédai nagyon keveset tudnak egymásról. Ráadásul az a kevés is kölcsönös félreértéseken és hiedelmeken alapul. Ebből fakad az a „parancs”, hogy jobban megismerjük egymást, és ehhez nem elég az angol nyelvnek, mint általános nemzetközi közvetítőnyelvnek az ismerete (8). Ehhez a megállapításhoz két személyes megjegyzés kívánkozik.

Véleményem szerint Közép-Európában az értelmiségnek a latinon kívül négy nyelvcsalád egy-egy nyelvét kellene ismernie (az anyanyelve valamelyik nyelvcsaládhoz tartozik értelemszerűen) valamilyen szinten: a németet, a magyart, valamilyen szláv nyelvet tetszés szerint és egy újlatint (a franciát vagy az olaszt). Ez lehet az alapja a kölcsönös megismerésnek és megértésnek. Ez annál is indokoltabb, mert például évekkel ezelőtt megkeresett egy norvég szakos hallgató, aki a norvég nyelv hangsúlyrendszeréről írta szakdolgozatát. Hallott róla, hogy a horvát nyelvben is különféle hangsúlytípusok vannak, amelyek talán hasonlítanak a norvégra, és össze kívánta őket vetni. Ennek a kérdéskörnek a horvát nyelvben hatalmas szakirodalmi van, de ezzel foglalkozó angol nyelvű cikkből összesen kettőt tudtam neki ajánlani.

A könyv huszonhat, rövidebb és hosszabb fejezetből áll, amelyek szociolingvisztikai, történelmi, kultúrtörténeti és nyelvtörténeti szempontból vizsgálják a magyar–szláv nyelvi kapcsolatokat. Még mielőtt a tematikus ismertetésekre rátérnék, pozitívumként szeretném megemlíteni, hogy a szöveget a szerző személyes élményei fűszerezik (12, 18, 31, 39, 46, 48, 77, 94), amelyek személyes, közvetlen kapcsolatot teremtenek az író és olvasója között.

A következőkben néhány gondolat ismertetésére szorítkozom.

Az első fejezetek egyike (*Az európai nyelvek szellemi rokonsága*) szoros kapcsolatban áll egy későbbivel (*Az európai nyelvek „szellemi rokonsága” közös szemléleten alapuló kifejezésekben*). Az előbbi fejezettel kapcsolatban, amely számos, az európai nyelvekre jellemző kifejezésmódot említ meg, az olvasónak elkerülhetetlenül eszébe jut: ezek a kifejezések alkotják kulturálisan a közös Európát, nem pedig azok a politikai kifejezések, mint például az „európai értékek”, amelyeket igen nehéz meghatározni, de adott, rövid távú politikai célok elérésére gyakran használnak az európai politika színterein.

Egy másik fejezetben (*A szláv nyelvek oktatása. Kölcsönös szomszédkép*) a szerző a kölcsönös ismeretek hiánya okozta negatív sztereotípiák és a belőlük eredő xenofóbia veszélyére hívja fel a figyelmet.

Már néhány évtizede divatban van az, hogy egyes külföldi és hazai érdekcsoportok a magyar társadalmat idegengyűlölként állítják be. Nehéz azonban gyűlölködőbb, mai nevén kirekesztőbb és rasszistább beszédet találni, mint amelyet Ljudevit Gaj (az ELTE elődjének joghallgatója) fogalmazott meg a 19. században (21).

A *Legfontosabb tudnivalók a szláv nyelvekről* című fejezet jó tájékoztatást nyújt a standardizált szláv nyelvekről, és számos gondolatot ébreszt az olvasóban például azzal kapcsolatban, hogy ki

határozza meg egy nyelv státuszát és elnevezését, a nyelvészek, vagy a beszélők közössége, illetve az általuk megválasztott hatalom.

Számomra a legérdekesebb fejezeteket a szláv–magyar, magyar–szláv nyelvi kölcsönhatásokat bemutató elemzések alkotják. A szerző a szókölcsönzések motivációjaként két okot jelöl meg: 1) az átvevő nyelvben a jövevényszavak szemantikai ürt töltenek ki (61, 64); 2) a nyelvi kapcsolatok intenzitása az átdadó és átvevő nyelv között (66). Ez magyarázná az úgynevezett luxusjövevényszavak átvételét. Ilyen például a szláv eredetű *kovács* és *takács* szavak térnyerése, amelyek a korábbi *verő* és *szövő* szavakat szorították ki. A luxusjövevényszavak kategóriájának kapcsán a nyelvi rendszerből kiinduló magyarázat véleményem szerint további, nyelven kívüli okokkal is bővíthető, például az átdadó nyelv presztízsével, kulturális és történelmi tényezőkkel stb. A könyvnek nem volt, nem is lehetett feladata ezekre a kérdésekre kitérnie, de érdemes volna további kutatásokban ezekkel foglalkozni. Györffy György nagymonográfiájában (*István király és műve*. 2. kiadás. Budapest, Gondolat Kiadó, 1983) a már említett *verő* és *kovács* főneveken kívül még számos szót sorol föl, amely a kovácsmesterséget jelölte a régi magyar nyelvben. Közöttük szerepel a *tárkány* is, amely egyben tisztségnév is volt. Kiszorulását nyelven kívüli okokkal hozza összefüggésbe: a kereszténység bevezetésével István, de esetleg már Géza is mellőzte a pogány rítussal kapcsolatos mesterséget és nevet, és a szláv eredetű *kovács* névvel nevezette el az új szervezet vasverőit (i. m. 441–3).

A szláv mintára létrejött magyar tükörszavakat a szerző Kiss Lajos kutatásai nyomán részletesen ismerteti (70–6). Megtudjuk, hogy szláv mintával számolhatunk a 11-től 19-ig terjedő számneveink kialakulásában, de szerzőnk arra is felhívja a figyelmet, hogy 21-től kezdődően ez már nincs így. Ebből a megfogalmazásból az is következik, hogy ezt a problémát érdemes volna a jövőben alaposabban megvizsgálni.

Gazdagon adatoltak azok a fejezetek (77–92, 100–5, 115–22), amelyek a magyar–szláv nyelvi hatásokkal foglalkoznak. Kiténtetett szerepet kap a magyar–horvát nyelvi kapcsolatok bemutatása, amely kiter a magyar kintára keletkezett horvát tükörszavakra is. Utóbbiak bemutatásának során a szerző – szerényen – nem említi meg, hogy önálló kutatásainak eredményeiről van szó, amelyeket egy 1989-ben megjelent munkájában foglalt össze (*Ungarische Vorbilder der kroatischen Spracherneuerung*. Budapest, Akadémiai Kiadó). A magyarországi szláv nyelvjárások magyar eredetű szavainak bemutatásakor kiter átvételük okaira (reáliák, nyelvi gazdaságosság). Ehhez kapcsolódóan figyelemre méltó kutatási témát vet föl: „Érdekes eredményekkel kecsegtetne, ha részletesen megvizsgálánk a szomszédos szláv nyelvek magyarból átvett szavait. [...] Az így nyert anyagból nem csupán fontos formai, alaki szabályszerűségeket állapíthatnánk meg, hanem a nyelvhasználatot illető általános következtetéseket is levonhatnánk” (91).

Figyelemre méltó az európai nyelvek „szellemi rokonságát” bemutató fejezet (93–102). Ezt a kapcsolatot közös szemléleten alapuló kifejezések érzékeltetik, amelyeknek elsősorban latin, de nem kis mértékben német nyelvű előképei vannak. Ezeket a többi európai nép átvette, illetve lefordította. A szerző által hangsúlyozott hasonló világkép véleményem szerint inkább adott minták átvételével, illetve utánzásával alakult ki.

Ezen kívül több történelmi és kultúrtörténeti jellegű fejezet zárja a kötetet. Tartalmi összefoglalásuk visszaköszön a befejezésben is: „Láthatjuk, mire és hová vezet a tájékozatlanság, egymás nem ismerése. Szláv szomszédaink magyarságképe éppen olyan hézagos, mint a mi róluk való ismereteink. Az elmondottak célja az volt, hogy – ha vázlatosan, olykor kiragadott véleményekkel és elhamarkodott ítéletek felvillantásával – érzékeltessük azt a történelmi mulasztást, amelynek negatív következményei többször volt alkalmunk tapasztalni” (135). Ez a könyv történelmi, nyelvészeti, irodalmi és kultúrtörténeti jellemzőket közvetít a velünk szomszédos szláv népekről és a magyar–szláv kapcsolatokról. Terjedelmi okok miatt számos kérdéskört csak felvillantani tud. Közérthető, olvasmányos stílusával minden valószínűség szerint sok olvasó érdeklődését felkelti majd az egyes témákban való elmélyüléshez, amelyhez a kötet végén szereplő szakirodalom nyújt kezdeti segítséget.

Vig István

egyetemi docens

ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék

Szabó Dávid – Kis Tamás (szerk.): Szleng és lexikográfia. Szlengkutatás 8., Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012. 210 lap

2012 őszén jelent meg a *Szlengkutatás* című könyvsorozat nyolcadik kötete, amely a *Szleng és lexikográfia* címet viseli. Az 1997-ben indult, a Debreceni Egyetemi Kiadó (korábban Kossuth Egyetemi Kiadó) által gondozott sorozat nemcsak magyar, nemzetközi mércével mérve is kiemelkedőnek számít, hiszen világviszonylatban is kevés az olyan könyvsorozat, amely tudományos igényű, szakszerűséggel és megalapozottsággal vizsgálja a szleng kérdéskörét. Útjára indítását az indokolta, hogy „[m]ára már viszonylag jelentős mennyiségű és kellően változatos nyelvi anyag áll rendelkezésünkre, hogy a szlenget mint nyelvi jelenséget vizsgálni tudjuk, az eddigi ismeretek összegzéséhez és a további kutatás irányainak kijelöléséhez azonban mindenképpen szükség van az elméleti kérdések rendszerezésére és megválaszolására, hiszen a magyar nyelvtudomány egyelőre még arra sem tud választ adni, hogy hol húzódnak e nyelvváltozat határai, mit is tekinthetünk valójában szlengnek” – írja a sorozatszerkesztő Kis Tamás az 1997-ben megjelent *A szlengkutatás útjai és lehetőségei* című kötet előszavában (Kis 1997: 5). Jóllehet több mint tizenöt évvel az indulás után éppen ennek a sorozatnak is köszönhetően egyre több ismerettel rendelkezünk a szleng mi-benlétéről, annak tudományos megítélése – ahogy arra a most ismertető kötet előszava felhívja figyelmünket – továbbra is kérdéses. A szlengkutatás mindmáig nagyon keveset mozdult a nyelvtudomány pereméről a centrum felé vezető úton, annak ellenére, hogy a közszleng a mindennapi nyelvhasználatot jelentős mértékben áthatja.

A *Szleng és lexikográfia* kötet szerkesztői a szlengkutatás ismert magyar szakemberei: Szabó Dávid nyelvész, lexikográfus, szlengkutató, az ELTE Francia Tanszékének habilitált docense, az Egyetemközi Francia Központ igazgatója és Kis Tamás nyelvész, szlengkutató, a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének docense. A szerkesztők mellett a szerzők sorában is il-lusztris nevek kaptak helyet: Julie Coleman a University of Leicester nyelvészprofesszora, az angol szlengszótárak történetének világszerte legelismertebb kutatója, Jonathon Green a legnevesebb angolszász szlengszótáríró, Cseresnyési László a japán Shikoku Gakuin University nyelvészprofesszora és Pátrovics Péter nyelvész, szlengszótáríró, az ELTE Lengyel Filológiai Tanszékének habilitált adjunktusa.

A kötet hat tanulmányt tartalmaz, amelyek a magyar mellett három jelentős világnyelv, az angol, a francia és a német szlenglexikográfia különféle – elméleti és gyakorlati – kérdéseibe nyúj-tanak betekintést. Akárcsak napjaink világában, ebben a kötetben is az angol nyelv és az angolszász kultúra került domináns pozícióba, a hat tanulmányból három kapcsolódik ehhez a nyelvhez. A kap-csolódás azonban csak tematikai jelleget ölt, hiszen valamennyi tanulmány magyar nyelven jelent meg, ezzel is megvalósítva a sorozat indulásakor megfogalmazott célkitűzést, miszerint a külföldi szlengkutatások eredményei minél könnyebben elérhetők legyenek a magyar közönség számára. Ha a tematikát említettük, fontos megjegyezni, hogy a kötet első négy tanulmánya (sorrendben Kis Tamás, Szabó Dávid, Pátrovics Péter és Julie Coleman írása) a magyar, francia, német és angol szlengszótárak évszázadokon átívelő, történeti szempontú áttekintését tartalmazza, míg az utolsó két tanulmány, amelyet Cseresnyési László és Jonathon Green jegyez, a tabuszavaknak főként az angolszász kultúrában betöltött szerepét, illetve egy angol szlengszótáríró több évtizedes tapasztalait mutatja be. E rövid ízelítő után nézzük részleteiben is a kötetet alkotó hat írást.

A *magyar szlengszótárakról* című tanulmányában Kis Tamás arra vállalkozik, hogy egyrészt a szlengszótárkészítés elméleti és gyakorlati kérdéseiről osszon meg néhány gondolatot és szak-értő tapasztalatot, majd áttekintse a napjainkig publikált magyar szlengszótárak főbb jellemzőit. A szerző a közel- és régmúlt magyar szlengszótárainak példáján keresztül meggyőzően mutatja be, hogy bár a szlenget gyakran azonosítják a közvetlen, informális, sőt a könnyed vagy laza stílussal, a szótárkészítésre pedig elsősorban mint gyakorlati munkafolyamatra gondolunk, csakis akkor tekinthető egy szlengszótár igazán értékes munkának, ha stabil elméleti alapokon nyugszik. Ez a biztos elméleti kidolgozottság magában foglalja többek között a szleng vagy az annak tekintett nyelvi jelenségek precíz meghatározását, az anyaggyűjtés mikéntjének pontos leírását és a gyűjtés alapjául szolgáló csoport, vagyis az adott szlenget beszélők bemutatását. Egyúttal a szerző figyelmeztet a szlengszótárkészítés során számos esetben alkalmazott gyakorlat, azaz a korábbi kiadású szótárakban található példaanyag újrafelhasználásának vagy áttemelésének a veszélyeire. Ezután Kis Tamás rend-

szerezett formában, a szleng típusa szerinti (közszlengszótár, helyiszlengszótár, szakszlengszótár, általános szlengszótár és altípusaik) és a szlengszótár lexikográfiai jellemzői szerinti (egy- és többnyelvű szótárak és altípusaik) kategóriák köré csoportosítva igen gazdag forrásanyagot mutatja be a magyar szlengszótárírás eddigi megjelent kiadványait.

A kötet második tanulmányában, amely a *Három fontos szótár: napjaink francia argószótárai* címet viseli, Szabó Dávid egy nagyívű történeti áttekintés után három, napjaink francia szlengkutatására kiemelt hatást gyakorló szótárát, nevezetesen Jacques Cellard és Alain Rey *Dictionnaire du français non conventionnel*, Jean-Paul Colin, Jean-Pierre Mével és Christian Leclère *Grand Dictionnaire de l'Argot et du français populaire*, illetve Jean-Pierre Goudaillier *Comment tu t'habilles! Dictionnaire du français contemporain des cités* című munkáját mutatja be és elemzi. A tanulmány első része a 17. század elejétől napjainkig tartó időszak francia argószótárterméséből ad ízelítőt kilenc, bizonyos szempontból mérföldkőnek tartott szótár példáján keresztül. Véleményünk szerint ez a rész nemcsak argótörténeti, elméleti és gyakorlati lexikográfiai, illetve az előszóban is kiemelt könyvészeti szempontból jelentős, de kultúrtörténeti aspektusai ugyancsak figyelemre méltóak. A második részben a már említett három szótárnak a korábbiaknál alaposabb és részletesebb, a Kis Tamás, illetve a szerző korábbi saját tanulmányaiban bemutatott lexikográfiai kritériumok szerinti elemzésére kerül sor. Fontosnak tartom kiemelni a tanulmány egészen végighúzódo, az olvasás során talán mellékesnek tűnő, ám annak korántsem tekinthető kontrasztív terminológiai szempontot, amellyel a szerző állandóan pontosítja a szótárak címében is megjelenő *argot* (argó), *jargon* (zsargon), *français populaire* (városi népnyelv), *français non conventionnel* (nem konvencionális nyelv), *langue des cités* (külvárosi nyelv) jelentését, magyarra fordításának lehetőségeit, illetve – adott esetben – az évszázadok során végbement jelentésváltozásait.

A magyar és a francia után harmadik nyelvként a német szlengszótárírás hagyományaiba nyerhetünk betekintést Pátrovics Péter *A német szleng és lexikográfiája* című tanulmányának köszönhetően. Először a szerző német kontextusban helyezi el a szleng fogalmát, amelyet ebben a nyelvközösségben leginkább az ifjúsági nyelvvvel (*Jugendsprache*), valamint a tolvajnyelvvvel (*Rotwelsch*) azonosítanak. Ebből következően a szerző részletesen foglalkozik az igencsak heterogén ifjúsági nyelv jellemzőivel. A tanulmány második felében Pátrovics Péter három korszakra osztva (korai szlengszótárak, 1900 és 1970 közötti időszak, 1980-tól napjainkig tartó időszak) mutatja be a német nyelvterület szlengszótárait, amelyek – a korábbiakban azonosított módon – elsősorban ifjúsági nyelvi és tolvajnyelvi szótárak körét ölelik fel. Érdekességként a szlengszótárkészítés 1980-tól napjainkig tartó időszakából emeljük ki a PONS Kiadó kezdeményezését. A kiadó szerkesztősége 2001 óta a német iskolások mint amatőr lexikográfusok közreműködésével gyűjti az ifjúsági nyelv legújabb jellemzőit, és jelenteti meg évente a diákok által gyűjtött forrásanyagot tartalmazó egy- és többnyelvű szótárait.

Ezzel elérteztünk a kötet feléhez, innen kezdődik a korábban már említett angolszász dominancia. Az első e tanulmányok sorában Julie Coleman írása, amely az *Angol szleng- és tolvajnyelvi szótárak* címet viseli. Az angolszász szlengszótárírás történetének legavatottabb szakértője 1567-től kezdi a szótárak időrendben haladó, kultúrtörténeti érdekességekkel is teletűzdelt, különösen olvasmányos áttekintését. A kultúrtörténeti sajátosságok mellett mindenképpen ki kell emelni a tanulmány azon részét, amelyben a szerző a korábbiakhoz hasonlóan igen gazdag forrásanyagra támaszkodva a szociológiai jellegű tolvajnyelvi lexikográfjáról számol be, és ezáltal a korabeli angolszász társadalmak egy-egy figyelemre méltó aspektusát is felvillantja. Az angolszász jelzőt talán kétszeresen is érdemes aláhúzni, hiszen a következő fejezetben a szerző az amerikai és az ausztrál szlengszótárakat is górcső alá veszi. Ahogy haladunk előre az olvasásban, újabb és újabb érdekességek tárulnak elénk a szlenglexikográfia témaköréből. Érdemes külön megemlíteni a két világháború szótárírásáról szóló részt, egy olyan időszakét, amelynek a szótárak különös jelentőséggel bíró kordokumentumai is egyben. Tanulmánya utolsó néhány oldalán Julie Coleman nagyon hasznos és praktikus tanácsokat ad a szlengszótárak hatékony használatára vonatkozóan.

Cseresyési László *Tabuszavak az angol kultúrában és a lexikográfiában* című írása annyiban képez kivételt a kötet tanulmányainak sorában, hogy – mint azt a címben is jelöli – elemzését a tabuszavak bemutatására korlátozza. A tanulmány címe talán kissé csalóka, egyrészt mert a szoros értelemben vett angol kultúra helyett több esetben angolszász perspektívából vizsgálja a kérdést a szerző, másrészt pedig elemzése számos esetben még ezen a kultúrkörön is túlmutat. Cseresyési László tanulmánya a szótárak és a szépirodalmi művek segítségével bőségesen illusztrált törté-

neti szempontok mellett az írás második felében már elsősorban színkrón szempontokat érvényesít. A nyelvi tabu, az eufemizmus, illetve a politikai korrektség kérdéskörének tárgyalása során rendkívül gazdag nyelvi forrásanyagból merít, amely az angol mellett francia, német, görög és japán példák sorát is felöleli.

A kötetet záró *A szlengről komolyan: egy szlengszótáríró gondolatai* című tanulmányt a neves lexikográfus Jonathon Green jegyzi. A szerző három évtized komoly és sikeres, ugyanakkor még lezáratlan pályafutásának tapasztalatait osztja meg az olvasóval különösen olvasmányos stílusban, amelyből – valljuk be őszintén – az igazi angol humor sem hiányzik. Az áttekintés felvillant életképeket egy szlengszótáríró mindennapjaiból, a szerző szól a szótárkészítés folyamatáról és annak viszontagságairól, az elkészült mű, azaz a szótár és a kiadó viszonyáról, valamint a jeles elődökről. A személyes hangvételű írásban a pályájára visszatekintő szótáríró részletesen elemzi saját munkáit, és emellett utal arra is, hogy az internet világában milyen további területek várnak még felfedezésre és feldolgozásra. Végül a szerző a szleng pontos meghatározásának nehézségeire is rávilágít.

Mielőtt a kötetet a konkrét célközönség figyelmébe ajánlanám, szeretném külön kiemelni az egyes tanulmányok végén található gazdag szakirodalmi jegyzéket, amely további tájékozódást tesz lehetővé, valamint újabb és újabb kutatásokra inspirál. Fel kell hívnom a figyelmet arra a példaértékű gesztusra, hogy az előzőekben ismertetett kötet mellett a teljes sorozat elérhető a Kis Tamás által szerkesztett weboldalon (http://mnytud.arts.klte.hu/szlang/szl_index.php).

Véleményem szerint a *Szlang és lexikográfia* kötet igen széles közönség érdeklődésére tarthat számot. Ajánlható egyetemistáknak – nyelvészettel foglalkozóknak és nyelvszakosoknak –, akik nyelvészeti kurzusaikon vagy azok kiegészítéseképpen forgathatják haszonnal ezt a könyvet. Az egyetemisták mellett nyelvészek és lexikográfusok számára is érdekes és inspiráló olvasmány lehet a kötet, amelyben a szlengkutatás szempontjai kiválóan ötvöződnek elméleti és gyakorlati lexikográfiai tudnivalókkal. Nem szabad megfedkezni a nyelvtanulókról és a nyelvtanárokról sem, akik a tanulás, illetve tanítás folyamatában juthatnak érdekes információkhoz az éppen aktuális szlenghasználattal kapcsolatban. Végül, de természetesen nem utolsósorban ajánlom ezt a könyvet a fordítók – különösen a műfordítók – figyelmébe, akik hasznos ötleteket kaphatnak arra vonatkozóan, milyen megbízható forrás után kell nézniük, ha egy-egy szépirodalmi műben megbújó szlengkifejezés jelentését szeretnék tisztázni.

Aki kezébe veszi ezt a tartalmában és külső megjelenésében (a borítóterv Varga József munkája) egyaránt impozáns kötetet, nem fog csalódní. Egyszerre tudományos igényű mű, valamint érdekes és gondolatébresztő olvasmány.

SZAKIRODALOM

Kis Tamás (szerk.) 1997. *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

Kovács Máté

doktorandusz

ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola,
Francia Tanszék

Ezüstjubileum Implom József városában

Visszapillantás: a verseny rövid története

1988-ban rendeztek először középiskolai helyesírási versenyt Gyulán. Az eddig megrendezett huszonöt versenyről általában (1), valamint a 2012-es, huszonötödik döntőről (2), majd a 2013. évi, huszonhatodik döntőről (3) szól az alábbi összefoglaló.

1. A vetélkedés 1991-től az egész országból, 1992-től máig a Kárpát-medencéből ide vonzotta a legjobbkat, évente 110–120 versenyzőt. Jó érzés arra a tízezernyi magyartanárra, sok tízezernyi diákra gondolni, akik a negyedszázad alatt éltették a nemes versengést, terjesztették a híret Dévénytől Gelencéig, Újvidéktől Vereckéig. Örömmel tekintene erre a huszonöt évre Implom József (1992-től névadóként) és a létrehozásában még közreműködő Deme László, valamint Fábián Pál máig helyesírásunk irányadóiként.

Ha a középiskolások csupán helyesírási ismereteiket, tudásukat, gyakorlottságukat, ügyességüket mérték volna össze, akkor is igen jelentős volna az Implom-verseny ügye. Ez a huszonöt év azonban jelentős mértékben többet hozott magánál a versenynél. Többet az évről évre megrendezett szakmai előadások, konferenciák, konzultációk, kerekasztal-beszélgetések révén; többet az aktuális történeti és tudományos-művészeti évfordulók megünneplése, Erkel Ferenc, József Attila, Kodály Zoltán, Implom József emlékestje, Sebő Ferencék műsora, a *Bárka* című folyóirat révén. Meg azok révén az erkelesi diákester révén, amelyek Győri Etelka tanárnő szervezésében és rendezésében felejthetetlen élményeket teremtettek. A Mogyoróssy János Városi Könyvtár meghitt környezete, a gyulai Városháza dísztermének ünnepi méltósága, az eredményhirdetés izgatott feszültsége sokáig megmarad a résztvevők emlékezetében.

Az Implom József-díj története nyelvész-kutatói, versenyzői és tanári munka története. A nyelvész-kutatói Implom József-díjat első alkalommal Deme László, Fábián Pál és Szathmári István vehette át 2006-ban Budapesten, még az akkori Kárpát-medencei döntő előtt. A 2006. évi döntőn Cs. Nagy Lajos; 2007-ben Péntek János és dr. Kuruncziné Tarnóczky Katalin (az Erkel Ferenc Gimnázium magyar szakos munkaközössége nevében); 2008-ban Rozgonyiné Molnár Emma és Szabó Istvánné Nagy Magdolna, 2009-ben Keszler Borbála és Benkes Zsuzsa; 2010-ben Békési Imre és V. Raisz Rózsa; 2011-ben Petőfi S. János és Szabó Mihály Gizella kapta ezt a kitüntetést. Évente a legjobb versenyzők teljesítményét és vele a felkészítő tanár munkáját is jutalmazza az Implom-díj. Volt példa arra is, hogy azonos pontszámmal, 96%-os teljesítménnyel ketten végeztek az élen, és csak a jobb tollbamondás döntött közöttük a díjról.

A verseny előtt, 2012

A döntő előtti estén – immár második alkalommal – a gyulai *Bárka* című folyóirat szerkesztőinek meghívását fogadta el a tanárok és diákok közönsége. Ennek a folyóiratnak az elvei és gyakorlata kezdettől „határtalanul” vonzzák az olvasókat. Az újabb időkben a nyomtatott verzió mellett a számítógépes megjelenés is hódít: a szerkesztőség lehetőségei így kiterjedtebbek. A legnevesebb vendég, Kányádi Sándor az est végére érkezett.

A huszonötödik verseny döntőjének megnyitóját Kányádi Sándor bevezetője tette emlékeztetessé. Az Implom-verseny résztvevőit a magyar nyelv ügyének testőrgárdájaként méltatta, olyan szereppel, hogy védelmezzék, ápolják, óvják ezt a nemes ügyet.

2012-ben Grétsy László nyerte el a nyelvészi-kutatói Implom József-díjat, méltatását a zsűri elnöke, Nagy János mondta el. A laudáció szólt Grétsy László nyelvtudományi munkásságáról: a szóhasadás kutatójáról, széles körű nyelvművelő tevékenységéről. Amint Lőrincze Lajos a rádiós ismeretterjesztés kiemelkedő alakja, Grétsy László a televíziós nyelvművelés legismertebb személyisége, mindenki „Tanár úr”-ja, Lőrincze Lajos örökségének méltó munkása. E körben a nyomtatott, szerkesztett tanácsokkal egyenrangú színvonalú szóbeli javaslatokat tett a mindennapi, a szaknyelvi és a választékos nyelvhasználathoz egyaránt. A díjazott különleges érdeklődést tanúsított anyanyelvünk játékaik iránt: a nyelvi fejtörők, rejtvények, szóbeli és írásbeli feladványok készítése és megoldása ellenállhatatlanul vonzotta. 1964-ben és később több alkalommal kiadták kötetét erről a témáról, és az utóbbi években ennek teljesebb, továbbfejlesztett kézikönyvén dolgozik. A Magyar Nyelvi Bizottság elnökeként, rádiós és tévés ismeretterjesztőként, az MTA Nyelvtudományi Intézete főmunkatársaként, az Anyanyelvápolók Szövetsége elnökeként szólt és írt a magyar helyesírás elvi és gyakorlati gondjairól. Az Implom József középiskolai helyesírási verseny Kárpát-medencei döntőjére is ellátogatott 1997-ben (éppen tizenöt éve), és előadásának szerkesztett változata meg is jelent 1998-ban: A helyesírás mint az anyanyelvi műveltség tükré (In: *Helyesírás és nyelvpolitika*. Gyula, 1998. 15–21).

A 2012. évi döntő

A 2012. évi, éppen huszonötödik döntőn a hagyományos rendben kétféle feladat várt a versenyzőkre: a megyei versenyek tollbamondásában az Implom huszonöt versenye szerepelt, Gyulán pedig a magyar helyesírás, a szabályzat 12. kiadásának az ügye. A feladatlapon a diákoknak elemszintű, mondat szintű és szövegszintű teendőket kellett elvégezniük. A szokott teendők a feladatlapon új típusú szövegeken (SMS-idézetek, Facebook-utalások) jelentkeztek: a rövidítések földolása, hibajavítás stb.; az elemszintű ismeretek alkalmazása sem hiányzott (ábécébe sorolás, *j/ly* írása, egybe- és különírás, földrajzi nevek, intézménynevek toldalékolása).

Ahogy említettem, évente a legjobb versenyzők teljesítményét és vele a felkészítő tanár munkáját is jutalmazza az Implom-díj. Szokás szerint Gyula város polgármestere, Görgényi Ernő adta át a legeredményesebb versenyzőnek és tanárának a 2012. évi Implom József-díjat: Földvári Krisztofának, Földvári Andrásnének és Kocsis Anikónak (Esze Tamás Gimnázium, Mátészalka); ehhez 192,5 pontra, azaz 96,25 %-os eredményre volt szükség. A legjobb szakközépiskolás Tuska Borbála (Boronkay György Műszaki Középfiskola, tanára Juhász Erzsébet); a legjobb szakiskolás Berényi Dorina (Szigeti Gyula János Egészségügyi Szakképző Iskola, tanára Végh Mara), a legjobb határainkon túli László Rita (Nagy István Művészeti Liceum, Csíkszereda, tanára Bíró Gyöngyvér) lett.

Hagyomány szerint a versenynap estéjén a tehetséges érkeles diákok köszöntötték a résztvevőket, a színes műsorból kiemelkedtek a virtuóz ütőhangszeresek; az összeállítás Győri Etelka tanárnőt dicséri.

A verseny irányítását a zsűri végezte: Benkes Zsuzsa kandidátus (Budapest), Gesztesi-Gross Péter megyei referens (Győr-Moson-Sopron megye), Nagy János professzor (SZTE, elnök), Rozgonyiné Molnár Emma kandidátus (SZTE), Sinkovics Balázs PhD (SZTE), Szabómihály Gizella PhD (Gramma Nyelvi Iroda, Dunaszerdahely), Takács Edit főszerkesztő (Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt.) A szakmai lebonyolításért a magyar munkaközösség tett a legtöbbet Győri Etelka vezetésével, a szervezés ezer gondját az Erkel Ferenc Gimnázium dolgozói vállalták, Szűcs Levente igazgatóval az élen.

A szakmai továbbképzés

Az utóbbi néhány évben a Nemzeti Tankönyvkiadó szervezésében továbbképzés párosul a verseny döntőjéhez. 2012-ben Balázs Géza *Az európai helyesírásokról*, Heltainé Nagy Erzsébet *A helyes-helytelen minősítésről a nyelvi tanácsadásban*, Benkes Zsuzsa *Diákok a magyar nyelvről*, Nagy János *Az Implom-verseny 25 évéről*, Takács Edit *Feladatok és megoldások, 2012* címmel tartott előadást.

Részletesebben a magyar nyelv napja alkalmából közreadott kérdésekre közölt tanulói válaszközl szölok, a válaszok az alábbi kérésre érkeztek.

Kedves Középközlös Barátom,

Kérlek, az alábbi kérdések megválaszolásával járulj hozzá anyanyelvünk jelenének megismeréséhez és egyben a magyar nyelv napja megünnepléséhez.

1. Mit szeretek a legjobban a mai magyar nyelvben?
2. Mit tartok a legrosszabbnak a mai magyar nyelvben?
3. Anyanyelvem magyar. Ez jó/nem jó nekem, mert...

Anyanyelvünk ünnepeének első, 2011. november 13-i köszöntésére a legtöbb megyei pedagógiai intézeti és bázisiskolai versenyszervező a zsürielnök kérésére megíratta és elküldte a diákok véleményét: köszönet illeti öket. Veszelszkiné Huszárik Ildikó (Kiskunhalas, Bibó István Gimnázium) számítógépen megfogalmazott írásokat és tanári összefoglalót küldött; ugyancsak összefoglaló elemzést kaptunk Vas megyéből, Szombathelyről Hargitai Csilla tanárnőtől; szemléletes válogatást Szabó Mihály Gizellától Szlovákiából. Jelentős számú, több száz tanulói véleményt küldött Pintér Valéria (Nógrád megye), Szalkai Mária (Heves megye), Gesztesi-Gross Péter (Győr-Moson-Sopron megye), Baloghné Bíró Mária (Somogy megye); érkeztek diákvélemények Veszprém megyéből, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből, Pest megyéből, Komárom-Esztergom megyéből, Fejér megyéből, Hajdú-Bihar megyéből, Jász-Nagykun-Szolnok megyéből. Összességében a kitöltött kérdőívek száma meghaladta a kétezret.

Benkes Zsuzsa elemzésében kiemelte, hogy a tanulói vélemények általában egybefoglalták az első két kérdésre adott válaszokat (aminthogy ezek egybe is tartoznak). Igen jelentős számban büszkeségüket fejezték ki a diákok, hogy anyanyelvük a magyar nyelv; néhányan még túlzásokba is estek („mert a magyar nyelv szókinccse sokkal fejlettebb, mint pl. az angol nyelv”). Sokan kárhoztatták a feleslegesen használt idegen szavak divatját, a hétköznapi nyelvhasználat eldurvulását és elblogosodását (pongyolaságát, fölösleges kicsinyítéseit). Ebben a körben (a helyesírási versenyek bázisiskoláinak diákjai között) jelentős mennyiségben nehezményezték a magyar helyesírási szabályok bonyolultságát, olykor következetlenségét, az írásmód nehézségeit az egybeírás-különírástól egészen a *j/ly* eseteiig. (Jegyezzük meg: a válogatás és javítás nélkül postázott lapokon sok, néha súlyos helyesírási hibára is lelhattünk.)

A harmadik kérdésnek a háttéréhez tartozik az a jelenség, hogy a magyar fiatalok jelentős része külföldre vágyik, mind a gazdasági nehézségek, mind az elhelyezkedési gondok miatt; a kisebbségi sorban élők véleményében a nyelvpolitikai helyzetük tükrözödhett. A túlnyomó többség az *Anyanyelvem magyar, ez jó nekem, mert...* döntést választotta. Ennek indokai fontosak: a megismerő tevékenység sikeres folyamatai, az otthonosság érzése, a magyar nyelvi kultúra értékei – olykor a mi nyelvünk nehezen tanulhatósága. A válaszok mintegy 10–15%-a az *Ez nem jó nekem, mert...* irányban döntött. Az indoklások a magyar nyelv korlátozott külföldi használhatóságával, a világnyelvekhez képest a magyar nyelvet beszélők csekély számával érveltek. A kérdésre adott válaszok egyharmada mindkét érvet alkalmazta: anyanyelvünk értékei is, a magyarul érvényesülés korlátai is megjelentek bennük.

Amikor 2012 novemberében másodszor köszönhetjük a magyar nyelv napját, örömmel állapíthatjuk meg, hogy a középközlösök 2011-es diagnózisa pontos képet rajzolt anyanyelvükhöz füzödo viszonyukról.

Huszonöt év huszonhatodik versenyé előtt

Gyulán a vendéglátó város a döntö február végi ünnepeén egyben a tavasz közeledtét is köszönti. Ilyenkor a résztvevök ismerkednek egymással és a várossal: többen meg is fogadják, hogy mihelyt lehet, visszatérnek. Mondjuk, huszonöt évre az első döntö után, a 2013. március 1-jei huszonhato-

dik döntőre. A versenyre gyülekezést beárnyékolta Petőfi Sándor János professzor halálhíre: 2013. február 10-én elhunyt. Az egész világon ismert teoretikus: szövegkutató nyelvész, irodalomkutató, informatikus professzor gyakran járt versenyünkön. Sokat köszönhetünk logikus és élvezetes előadásainak. Különösen hálásak lehetünk neki és Benkes Zsuzsának a kreatív szöveggyakorlatok kidolgozásáért: az elméleti háttér létrehozásáért és a metodológiai-metodikai eljárások részletes ismertetéséért. Méltán nyerte el az Implom József-díjat 2011-ben.

Döntő, 2013

2013. február 28-ától március 1-jéig ünnepelhetett a magyar helyesírás: 1988-ban rendeztek először középszintű helyesírási versenyt Gyulán. Február 28-án este Nagy L. János előadásával indult a rendezvény, köszöntve az 1913-ban született Weöres Sándor jubileumát. Másnap, március 1-jén a Nemzeti Tankönyvkiadó szervezésében Kiss Jenőt a helyesírás és a szociolingvisztika, Balázs Gézát a hatalom és a helyesírás, Takács Editet az érettségi átalakulása és a helyesírás, Cs. Nagy Lajost és Császi Ildikót a feladatok és megoldások aktualitásairól hallhatták a résztvevők.

A verseny előtt

A megnyitón Kiss Jenő akadémikus, Balázs Géza professzor és Győri Etelka, a javítást szervező tanár Implom József-díjat vehetett át.

Kiss Jenő laudációját Péntek János akadémikus mondta el. Szólt Kiss Jenőről a kutatóról: jelentős nyelvjáráskutatói, tágabban szociolingvisztikai eredményei közismertek határainkon innen és túl: németországi éveit külön is figyelmet érdemelnek. Elméleti témáinak kidolgozásában generációkra hatott. Tudományszervezőként is jelentős személyiség: a Magyar Nyelvtudományi Társaság főtítkáráként évtizedekig, 2005-től elnökeként dolgozik; hosszabb ideig az MTA nyelv tudományi bizottságát vezette. Elemezte Kiss Jenő kapcsolatát a magyar helyesírással: a Társaság főtítkáráként és elnökeként számos alkalommal állt ki a kidolgozás alatt lévő új szabályzati kiadás mellett. Nem is szólva arról, hogy az Implom József-versenyt a pénzügyileg nehéz helyzetekben tekintélyével is segítette. Kitért Kiss Jenő jelenlétére az Implom-versenyen: a szociolingvisztikai témájú előadások sorában jelentős gondolatokat fejtett ki: A magyar nyelv mai helyzetéről nyelvpolitikai szempontból (In: *Helyesírás és nyelvpolitika*. 1998. 56–63). Idén, 2013. március 1-jén a tudománytörténet szempontjából világította meg a lehetőségeket a nyelvjáráskutatástól indulva a szociolingvisztikához.

Balázs Gézát, az ELTE professzorát az Implom-díj alkalmából Nagy János, a zsűri elnöke köszöntötte. Balázs Géza ismert kutatója mindennapjaink legújabb nyelvhasználati jelenségeinek: egyike azoknak, akik a hétköznapi nyelvhasználatban és az irodalmi nyelvben felfigyelnek a nyelvi mozgások jelenségeire: keletkezésre és elavulásra, megőrzött archaizmusokra és éppen létrejövő újdonságokra. Elsőként publikált a graffiti, a tetoválások világáról, jelentős folklóreredménye a pálinkáról közölt könyve. A modern kommunikáció nyelvhasználatának számos területét Balázs Géza és munkatársai írták le, beleértve az számítógépes nyelvhasználatot: az SMS-ek, e-mailek emotikonjainak (hangulatjeleinek, érzelmejeleinek) alkalmazását. Balázs Géza egyike azoknak, akik a legtöbbet tették a magyar helyesírásért: a Duna Televízióban hosszabb ideig a „Hej, hej, helyesírás!”, majd a „Hej, hej, helyes beszéd!” műsorvezetője, szerkesztője. Kötete szól az európai helyesírásokról, számos rádiós és televíziós szereplése kezelte érdemben a magyar helyesírás aktualitásait. Balázs Géza gyakori vendég az Implom-verseny Kárpát-medencei döntőjén: az utóbbi húsz évben tartott számos előadást, beleértve az ideit továbbképzést is (*Hatalom és helyesírás*). Emlékezetes a hangköltészetről szóló, a modern kommunikációnak a fiatalok világlátását befolyásoló hatásait elemző gondolatmenete. Egyike azoknak a kutatóknak, akik igényes témaválasztásukkal és szemléletes, érthető feldolgozásaival tűnnek ki.

Győri Etelka köszöntését Takács Edit, a zsűri titkára mondta el. Győri Etelka a javítás szervezőjeként, az évről évre új tehetségeket felvonultató diákműsor szervezőjeként érdemelte ki az Implom-díjat. A 2013. év lehetőséget adott a jubileum révén arra, hogy a középpontba kerülhessen

a versenyananyag kijavításának rendkívül felelősségteljes munkája. A verseny szervezői igyekeztek egybehívni az eltelt negyed század javításvezetőit: nekik mindnyájuknak is érdeme ez a díj. Bizonyára lenne színes Implom-döntő Győri tanárnó nélkül; de bizonyos, hogy nem ilyen színei lennének, amilyenek. Egyedülálló színpadi rendezései, diák-művészeti estjei azért (is) lehetnek sikeresek, mert meg tudja győzni tanítványait: érdemes a bennük lévő tehetséget munkával fejleszteni, a közönség elé tárni. Mindez csakis kivételes empátiája, meggyőző ereje révén érvényesülhet.

Hagyományosan a versenynap estéjén mutatkoznak be az új meg új erkeles tehetségek. Ebben az évben új színfolt volt az előadók és a szövegírók néhány értékes produkciója; a korábbi mozgásművészeti, ütőhangszeres, kamarazenei, musicalszámokon kívül.

Feladatok és eredmények

A tollbamondás a magyar sport történetének kiemelkedő állomására, a londoni hat-három mérkőzésének hatvanadik évfordulójára emlékezett. Ahhoz, hogy teljesíthető legyen a feladat, óvatosan bánt a szöveg a futballkifejezésekkel, a nevekkel. (Jellemző, hogy Buzánszky Jenő neve ezért nem, Grosics Gyula neve pedig ezért kaphatott helyet benne.) A feladatlap elemszintű teendőket (*j/ly*, rövid-hosszú magánhangzók, mássalhangzók beírása), mondatszintű problémák megoldását (Kós Károly: A Varjú nemzetiség című regénye egyik részletének központozása) kívánta többek között. A felkészült versenyzők közül hetvenhárman (!) legalább a pontok 75%-át megszerezték, ugyanakkor igen könnyen lehetett hibapontokat szerezni is.

A diákok színvonalas vetélkedésében 111-en vettek részt a Kárpát-medencéből. A gimnazisták legjobbja Madarász Fanni (tanára: Batári Antal, Eger, Dobó István Gimnázium), a szakközepeseké Bárdos Boglárka (tanára: Németh Dénesné, Ózd, Széchenyi István Közgazdasági Szakközépiskola), a szakiskolásoké Sipos Péter (tanára: Kocsisné Desenszki Mária, Csorna, Kossuth Lajos Szakiskola), a határöntúliaké Somogyi Pál (tanára: Fröhlich Ágota, Somorja, Madách Imre Gimnázium). A verseny történetében először a legmagasabb pontszámot (93,25%-kal) határainkon túli diák, Somogyi Pál, a somorjai Madách Imre Gimnázium tanulója érte el. Ő és tanára, Fröhlich Ágota Implom-díjat vehetett át a záróünnepségen.

A versenyt Takács Edit titkár (Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, főszerkesztő) vezetésével a zsűri irányította: Benkes Zsuzsa kandidátus (Budapest), N. Császi Ildikó docens (Károli Gáspár Református Egyetem), Nagy János professzor (SZTE, elnök), Cs. Nagy Lajos docens (Comenius Egyetem, Bratislava-Pozsony), Péntek János akadémikus (Kolozsvári Akadémiai Bizottság), Pintér Valéria megyei referens (Nógrád megye), Rozgonyiné Molnár Emma kandidátus (SZTE), Sinkovics Balázs PhD (SZTE). A szakmai programért a magyar munkaközösség tette a legtöbbet ismét, Győri Etelka vezetésével, a lebonyolítás ezer gondját az Erkel Ferenc Gimnázium dolgozói vállalták, Szűcs Levente igazgatóval az élen. A verseny izgalma, az erkelesek színvonalas estje, a vendégszerető város egyaránt sokáig megmarad a résztvevők emlékezetében.

Nagy L. János
SZTE BTK